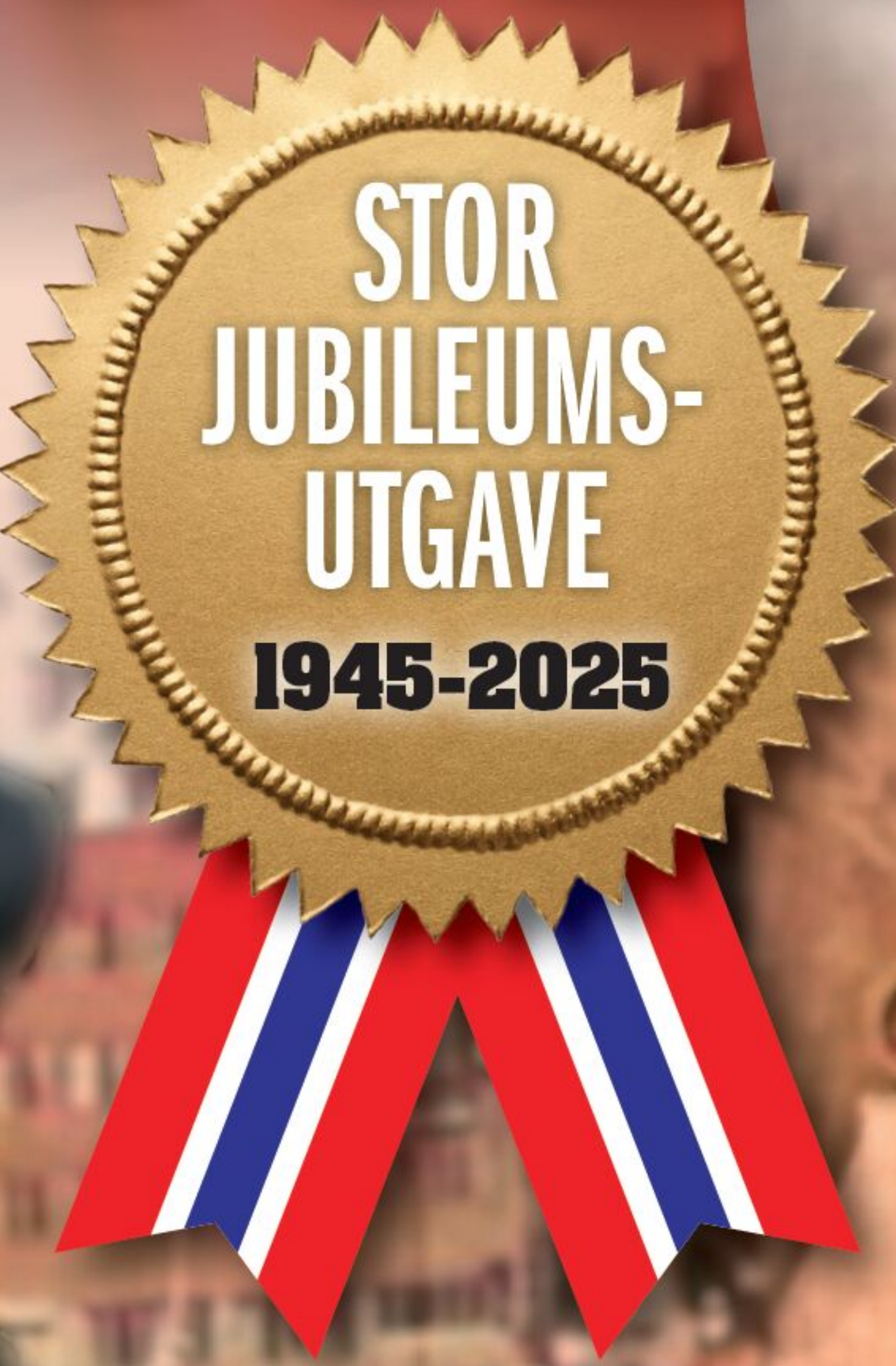

FRIGJØRINGEN

AV NORGE

FOLKET FEIRER NORSK

FRIHET

«GUTTA PÅ SKAUEN»

- Milorgs innsats i frigjøringsdagene

OPERASJON DOOMSDAY

- de alliertes plan i Norge

LANDSSVIKOPPGJØRET

- krigsforbryterne får sin straff

OR**AGE**

FRIGJØRINGEN AV NORGE

2025 © Orage AS
ISBN: 978-82-8447-547-9

Redaksjon

Redaktør: Inger Marit Hansen
Forfatter: Per Erik Olsen
Grafisk produksjon: Espen Liland
Omslagsdesign: Espen Liland
Omslagsbilde: NTB (kolorett)

Salgs- og markedsansvarlig

Øystein Berg
+47 909 61 959
berg@orage.no

Utgitt av

Orage AS
Jarlsøveien 50
3124 Tønsberg, Norge
+47 47 46 60 00
post@orage.no
www.orage.no

Trykk

Trykket i Latvia, Artko AS

Alle produkter fra
Orage AS er trykt
ved svanemerkede
trykkerier.

Noen av artiklene har tidligere vært publisert i Militærhistorie, Ares forlag.

© Ares forlag AS

FRIGJØRINGEN

AV NORGE

FORORD

Å FRIGJØRE ET LAND!

Det er gått 80 år siden freden brøt løs i Norge etter fem lange okkupasjonsår. Norge og nordmenn hadde ikke kunnet leve under de vanlige demokratiske levereglene som det norske samfunnet var tuftet på. Med Josef Terboven i spissen for Reichskommissariat Norwegen, en tysk militær styrke på 350 000 mann og en Quisling-regjering som gjorde det de kunne for å gjøre livet surt for gode nordmenn, var frigjøringen som kom 8. mai 1945, en gledens dag.

Da Hitler tok sitt liv i bunkeren i Berlin den 30. april 1945, hadde forberedelsene på en frigjøring av Norge vært planlagt i flere år. Det var få ting som var overlatt til tilfeldighetene da freden endelig kom. De norske Hjemmestyrkene holdt en lav profil og hadde klare ordre om å ikke provosere de tyske soldatene. Da Quisling og hans regjering ble arrestert, hadde allerede hjemmefrontledelsen overtatt styringen av landet. Den 13. mai var kronprins Olav på plass i Norge med en egen regjeringkommisjon, som overtok stafettpinnen fra hjemmefrontens ledelse. Tyske

soldater marsjerte tilbake til sine forlegninger etter hvert som dagliglivet begynte

å vende tilbake. De ble avvæpnet av britiske og amerikanske styrker som ble fløyet og skipet inn til Norge.

Det norske politiet, Milorg og polititroppene tok seg av arrestasjonen av de mange norske nazistene og satte dem i fangeleirene og fengsel, som tidligere hadde huset fiender av okkupasjonsstyret.

Da kong Haakon og regjeringen Nygaardsvold ankom landet 7. juni, nøyaktig fem år etter at de hadde forlatt landet i 1940, gjenopptok de norske myndighetene det vanlige valgte styret av landet. For å sale folket, også politisk, ble den gamle regjeringen skiftet ut med en samlingsregjering ledet av Einar

Gerhardsen. Dette skjedde den 25. juni 1945. Norges første frie valg etter krigen ble foretatt i oktober 1945, og der vant Arbeiderpartiet med et klart flertall. Einar Gerhardsen etablerte da sin første rene arbeiderpartiregjering i november 1945.

Frigjøringen ble gjennomført på en rolig og verdig måte. Det kom til svært få konfrontasjoner mellom nordmenn, NS og tyskere. En godt planlagt frigjøring har nok æren for dette.

Skampletter og økonomisk gevinst

Det skulle allikevel vise seg at det slettes ikke er så lett å frigjøre et

**«DA HITLER TOK SITT LIV I
BUNKEREN I BERLIN DEN
30. APRIL 1945, HADDE
FORBEREDELSENE PÅ EN
FRIGJØRING AV NORGE
VÆRT PLANLAGT
I FLERE ÅR. »**

land. Fred er vanskelig! Det som i ettertid er blitt kritisert av det som skjedde i 1945 og årene etter, er landssvikoppgjøret og behandlingene av mange av våre krigshelter, blant annet krigsseilerne. Her gikk det ganske hardt for seg, og mange ble gjenstand for mistanke og dom, og mange fikk oppleve å bli stengt ute fra det norske samfunnet i mange tiår etter krigen. Norge hadde det største landssvikoppgjøret, målt etter folketall, i Europa. Nesten 97 000 nordmenn ble anklaget og tiltalt for å ha samarbeidet med tyskerne eller vært med i NS. Rundt 46 000 ble dømt.

En annen skamplett i den norske historien er hvordan mange av de nordmennene som kjempet krigen på alliert side, ble behandlet da de kom hjem. Krigsseilere og menn og kvinner som hadde kjempet i de væpnede styrkene, ble i all hovedsak glemt og skjøvet til side, uten å få noen anerkjennelse for sin innsats.

De økonomiske konsekvensene av okkupasjonen var også vanskelig å håndtere for myndighetene i Oslo. Bildet Gerhardsen ønsket å skape, var at landet måtte bygges opp igjen. Men med unntak av Finnmark og

Nord-Troms hadde tyskerne allerede bygget mye av Norge fram til en moderne nasjon. Norge var tilbake i «full drift» allerede i 1946, og våre nordligste landsdeler var bygget opp igjen i løpet av fem-seks år. Kravet om krigserstatninger fra Tyskland ble frafalt.

I skrivende stund har opprørere nettopp kastet det forhatte Assadstyret i Syria – vi får håpe at opprørerne har lest litt norsk historie om hvordan man skal gjennomføre

en fredelig overtakelse av et land når tyrannen er kastet, og at de gjør de samme tingene som oss riktig – og unngår våre feil ...

Vi håper du vil like vår framstilling av det siste året av krigen fram mot frigjøringen i 1945, i dette året som markerer 80 år siden krigens slutt.

God lesning!
Per Erik Olsen

INNHOOLD

34 LUFTKAMPENE

08 FRIGJØRINGEN AV ØST-FINNMARK
Fra april til mai rykket sovjetiske styrker frem. Turen var kommet til Finland og Norge.

18 DET SISTE KRIGSÅRET
En rekke viktige hendelser markerer slutten på Nazi-Tysklands storhetstid.

24 QUISLING
Nettet snører seg sammen for NS, Quisling og hans regjering.

34 LUFTKAMPENE
Vi tar for oss noen av de største og viktigste angrepene mot slutten av krigen.

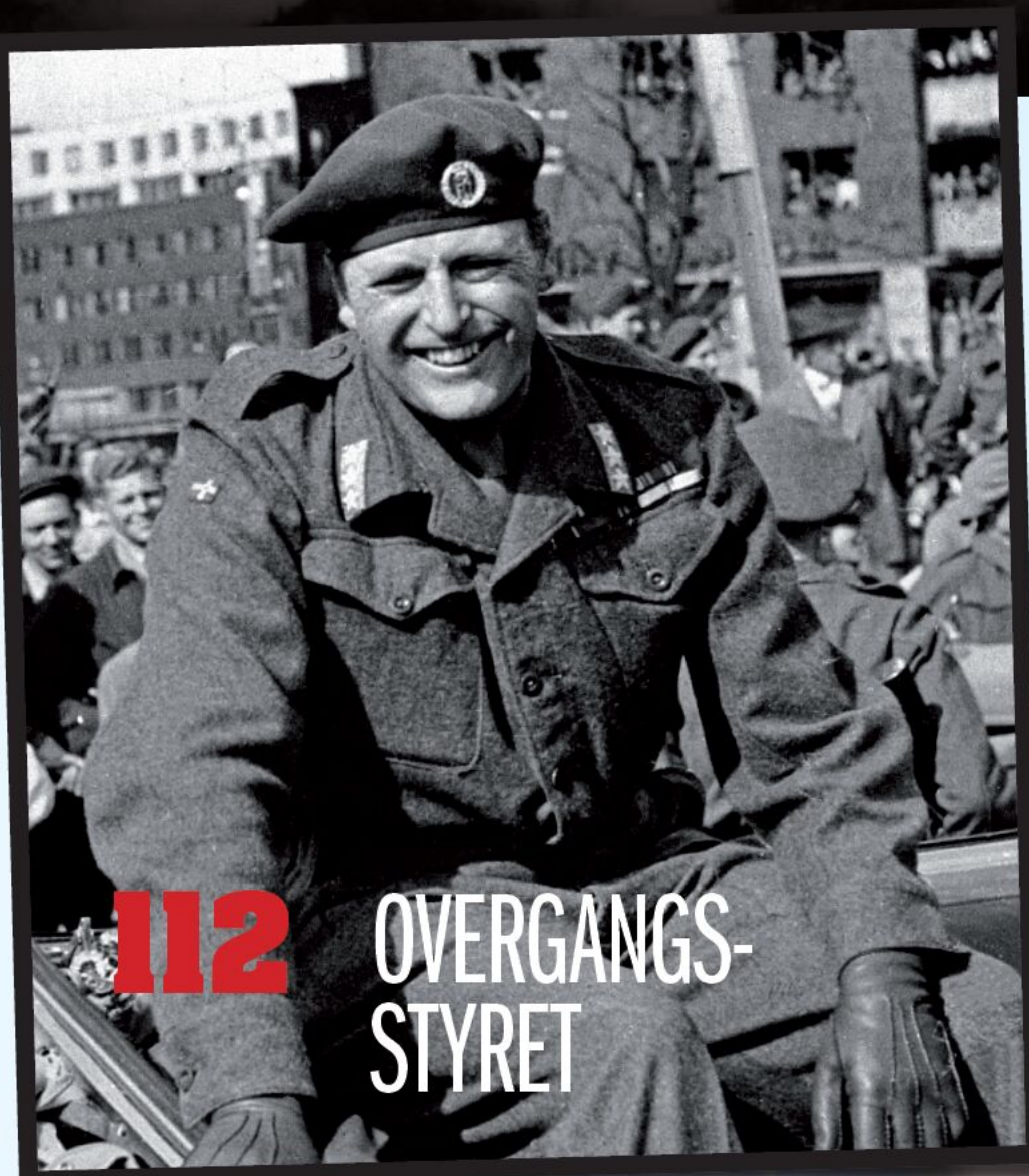
50 MILORG OG KOMPANI LINGES SABOTASJEAKSJONER
Motstandskampen foregikk i store deler av samfunnet. Det ble stadig vanskeligere å være nazist i Norge

64 HITLERS SELVMORD
Hva skjedde i dagene mellom Hitlers selvmord og Tysklands kapitulasjon?

66 POLITITROPPENE
Hundrevis av unge norske menn ble sysselsatt i polititropper i Sverige.

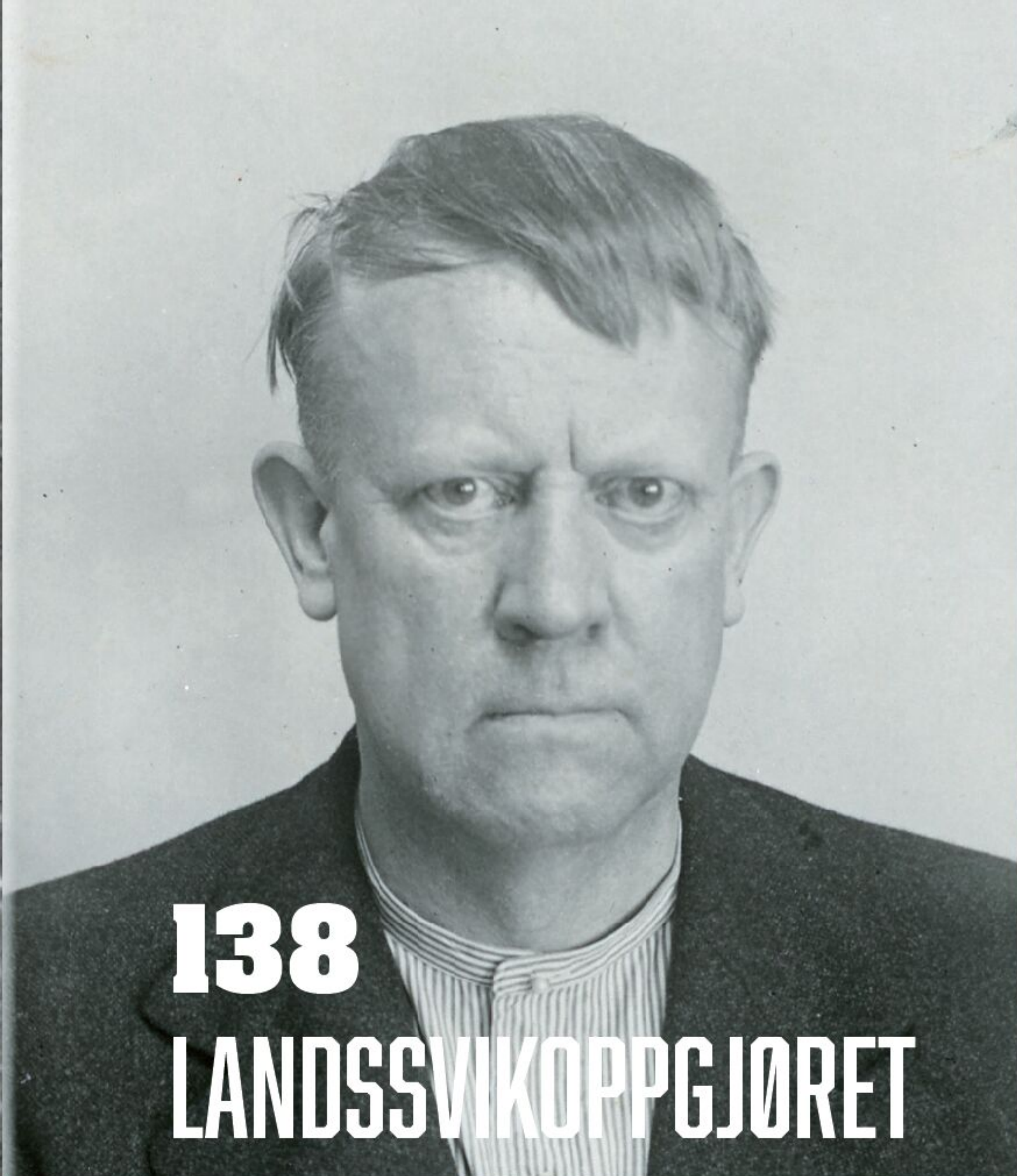
70 MILORGS INNSATS
Hvordan forberedte hjemmefronten innsatsen under frigjøringsdagene?

80 SLAGET VED HAGLEBU
Den tragiske og unødvendige bataljen som endte med sju falne på begge sider.

**50
SABOTASJE-
AKSJONER**

138 LANDSSVIKOPPGJØRET

104 OPERASJON DOOMSDAY
De alliertes plan for Norge fra mai til august 1945.

112 OVERGANGSSTYRET
Fra okkupasjonsmakten til den lovlig valgte norske regjeringen.

120 FANGELEIREN PÅ GRINI
I dette fengselet i Bærum satt både norske offiserer og motstandsfolk.

126 DE SOVJETISKE KRIGSFANGENE
Tyskerne opprettet nærmere 500 fangeleirer for sovjetiske krigsfanger i Norge.

132 WEHRMACHT
Da freden kom var det 359 000 tyske soldater i Norge. Hva skjedde med dem etter frigjøringen?

138 LANDSSVIKOPPGJØRET
Norge var i kaos etter fem år med okkupasjon. Hvordan skulle "quislingene" straffes?

144 GERHARDSSENS REGJERING
Den såkalte "samlingsregjeringen" satt fra juni til november 1945 – frem til det kunne avholdes valg.

150 UTEFRONTEN
Marinen, flyvåpenet og handelsflåten vender hjem, men returen skulle bli vanskeligere enn kampene de hadde kjempet.

154 JØDENE VENDER HJEM
Bare 27 norske jøder overlevde tyskernes konsentrasjonsleire.

157 UNDERSØKELSES-KOMMISSJONENE
Da fredsrusen hadde lagt seg skulle hendelsene i april dagene i 1940 evalueres.

158 DEN TYSKE UTBYGGINGEN
I motsetning til mange andre land, var ikke Norge en slagmark etter fem års okkupasjon.

70 MILORGS INNSATS I FRIGJØRINGS DAGENE

144 GERHARDSSENS REGJERING

80 SLAGET VED HAGLEBU

104 OPERASJON DOOMSDAY

FRIGJØRINGEN

AV ØST-FINNMARK

1944 var et avgjørende år på den sovjetisk-tyske fronten. I januar startet Den røde armé en stor offensiv sør for Leningrad, som ved mars hadde drevet den tyske Armégruppe Nord vestover inn i førkrigsgrensene til Estland og Latvia. Fra januar til mars angrep fire sovjetiske fronter store områder i Ukraina, og ryddet dem for tyske, rumenske og ungarske styrker. Fra april til mai rykket sovjetiske styrker fram på Krim-halvøya og langs Svartehavet vest for Odessa. Turen var kommet til Finland og Norge.

*De tyske styrkene
trekker seg tilbake
inn i Norge.*

De russiske styrkene har startet framrykningen mot Kirkenes oktober 1944.

Den brente jords taktikk ble iverksatt i Finnmark da tvangsevakueringen startet.

1. mai 1944 proklamerte Josef Stalin de sovjetiske militærpolitiske målene. Han ønsket å fjerne alle tyske okkuperanter fra sovjetisk territorium og gjenopprette grensene fra Barentshavet til Svartehavet. Videre var målet å ødelegge den svekkede tyske hæren og befri Polen, Tsjekkia, Norge og andre europeiske nasjoner fra tysk okkupasjon. Disse målene styrte de sovjetiske militæroperasjonene resten av året.

I juni og juli angrep Den røde armé Armégruppe Sentrum i Hviterussland, heretter kalt Belarus. Det var en offensiv som involverte fire fronter. Sovjetiske soldater omringet og forfulgte tyske styrker, og i slutten av august nådde de elven Wisla i Polen. Fra slutten av juli til oktober angrep sovjetiske soldater de tyske styrkene i de baltiske statene og drev dem ut, bortsett fra en liten rest av Armégruppe Nord i Kurland. 31. august, en uke etter frigjøringen av Paris, marsjerte Den røde armé gjennom Bucuresti. En uke senere overga Bulgaria seg uten kamp.

På den nordlige flanken var det også store hendelser som resultat av

«EVAKUERINGEN FØRTE TIL AT STORE DELER AV FINNMARK OG NORD-TROMS BLE ØDELAGT. BYER OG FISKEVÆR BLE RASERT, OG OMRÅDENE ØST FOR VARANGERBOTN BLE ØDELAGT.»

de politiske og militære endringene i regionen. I februar 1944 startet Finland og Sovjetunionen forhandlinger om finsk tilbaketrekning. Etter mislykkede forhandlinger i april bestemte Sovjetunionen seg for en offensiv mot de finske styrkene fra Leningrad til Petrozavodsk, for å slå den finske hæren og tvinge Finland ut av krigen.

Den 10. juni startet Den røde armé en offensiv mot de finske styrkene, og inntok Vyborg, noe som truet hovedstaden Helsinki. Samtidig angrep de sovjetiske styrkene

på den karelske fronten, ledet av general K.A. Meretskov, og rykket raskt fram. Denne offensiven, kjent som Svir-Petrozavodsk-operasjonen, førte til at Finland og Sovjetunionen gjenopptok forhandlingene i august. Den 4. september ble en våpenhvile signert, som påla Finland å utvise eller avvæpne alle tyske styrker innen 15. september.

Finlands tilbaketrekning satte de tyske styrkene i en vanskelig situasjon. Den tyske 20. bergjegerarméen hadde vært til stede i Finland siden juni 1941, som en del av Operasjon Barbarossa. Tyskernes hovedoppgave var å innta havnen i Murmansk og bryte forbindelsen mellom Murmansk og Leningrad. Den sterke sovjetiske motstanden hindret imidlertid framrykket. Fra oktober 1941 til oktober 1944 utførte tyskerne rekognosering og beskyttet strategiske baser langs den arktiske kysten.

Etter at Finland begynte å forhandle med Sovjetunionen i august 1944, startet generaloberst Lothar Rendulic tilbaketrekningen av sine korps, i et forsøk på å danne en ny forsvarslinje.

Den 6. september startet Operasjon Birk, og i midten av september hadde de tyske korpsene flyttet seg tilbake til finsk territorium.

I slutten av september ble det klart at den tyske okkupasjonen av Nord-Skandinavia ikke lenger hadde strategisk betydning. Adolf Hitler godkjente en tilbaketrekning av de tyske styrkene til Lyngen i Norge under kodenavnet Nordlicht. Den 7. oktober startet den sovjetiske Petsamo-Kirkenes-offensiven, og de sovjetiske styrkene angrep de tyske stillingene i forbindelse med Operasjon Nordlicht.

Evakueringen av Finnmark og Nord-Troms

I september ble det besluttet at den tyske okkupasjonsmakten skulle evakuere sivilbefolkningen i Nord-Norge, og SS-Obersturmbannführer Hans-Hendrik Neumann ble utnevnt som koordinator for evakueringen. Planen for evakueringen ble delt inn i tre faser, og NS-medlemmer samt tyskvennlige ble prioritert. Dette førte til at evakueringskommisjonen i Tromsø ble etablert for å organisere

Kiril Meretskoy, sjefen for Den røde armé på Nordkalotten.

mottakelsen av de evakuerte.

Evakueringen møtte stor motstand fra lokalbefolkningen, som var motvillige til å forlate hjemmene sine. Skepsisen til de tyske tiltakene, kombinert med tvang og propaganda, førte til at færre ble evakuert enn planlagt. I slutten av oktober, etter Hitlers ordre, ble det besluttet at sivilbefolkningen måtte evakueres og militær infrastruktur ødelegges. Generaloberst Lothar Rendulic var opprinnelig motstanderen av totale ødeleggelser, men Terboven overbeviste Hitler om at evakueringen var nødvendig for å hindre sovjetisk framrykning og en alliert landgang.

Evakueringen førte til at store deler av Finnmark og Nord-Troms ble ødelagt. Byer og fiskevær ble rasert, og områdene øst for Varangerbotn ble ødelagt. De tvangsevakuerte ble transportert til Tromsø, som ble det viktigste mottaksstedet. I november ankom mer enn 30 000 finnmarkinger byen, som allerede var presset av tyske soldater og krigshandlinger. Til tross for utfordringene samarbeidet Tromsøs innbyggere og lokale myndigheter for å håndtere situasjonen. Den tyske tilbaketrekningen førte til at de fleste tvangsevakuerte ble bosatt i Troms og Nordland, mens rundt 18 000 ble sendt videre til Sør-Norge.

Stalins ordre

I 1944 startet Den røde armé flere offensiver mot tyske styrker, og oppnådde betydelige framskritt på den sovjetisk-tyske fronten. I januar og februar rykket de fram i Ukraina, og innen mars hadde de presset tyske tropper tilbake til Estland og Latvia. I april og mai fortsatte de på Krim-halvøya og langs svartehavskysten.

I juni og juli ødela Den røde armé

Det var en hard jobb å forflytte tusenvis av soldater i tillegg til utstyr, men den tyske bergarméen klarte dette på en mirakuløs måte.

Armégruppe Sentrum i Belarus, og i august nådde de elven Wisła i Polen. Samtidig beseiret de tyske styrker i de baltiske statene.

I juni 1944 startet offensiver mot Finland, og i august måtte Finland forhandle med Sovjetunionen. Finland aksepterte våpenhvile og begynte å tvinge ut tyske styrker. Den tyske 20. bergjegerarméen trakk seg tilbake til Nord-Finland, og i september startet de tyske tilbaketrekningene langs nye akser.

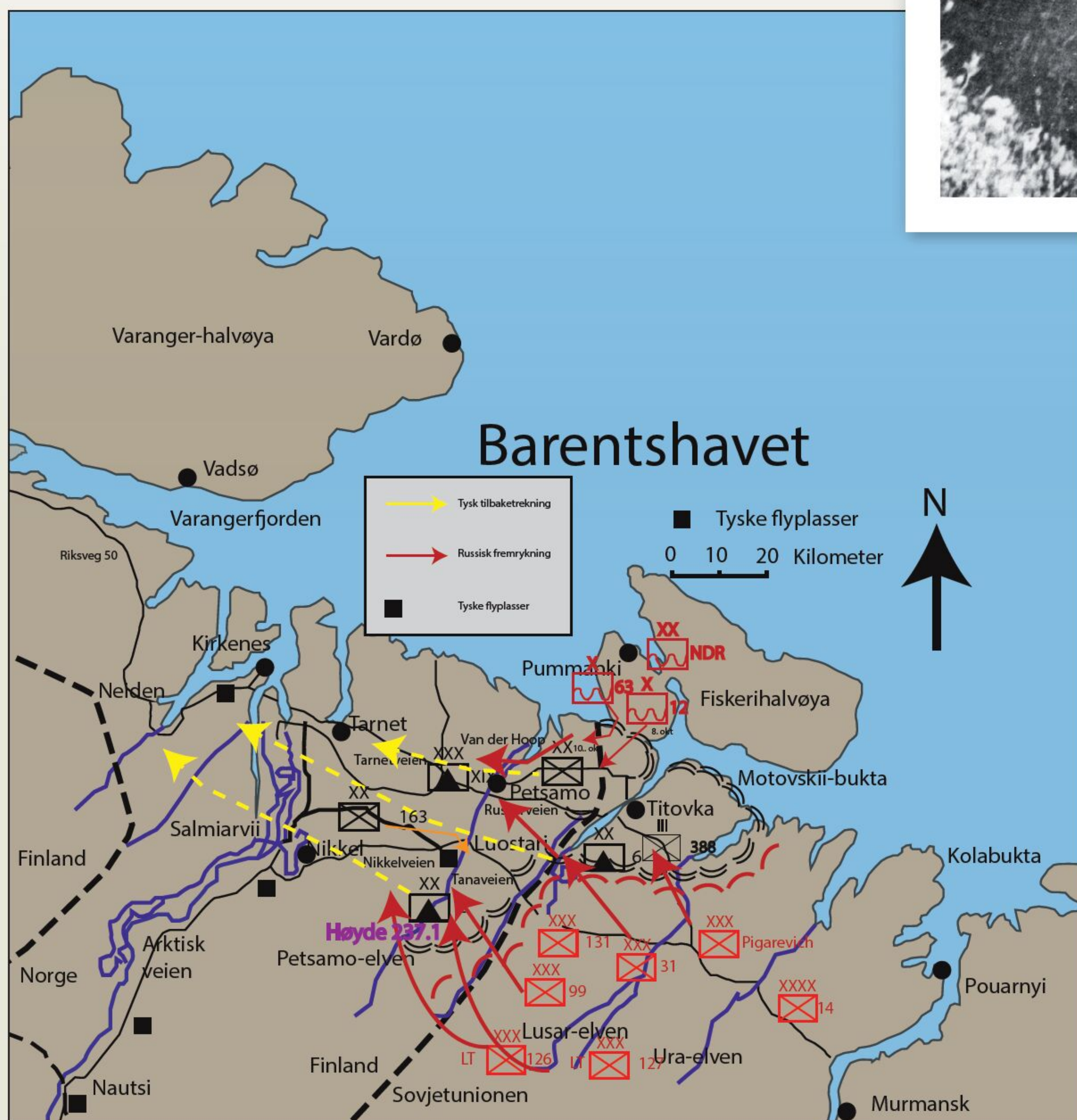
I september angrep sovjetiske styrker tyske stillinger under Petsamo-Kirkenes-offensiven. Dette markerte starten på en serie operasjoner, og i oktober 1944 angrep sovjetiske styrker de tyske troppene i Nord-Finland.

I oktober 1944 besto den tyske forsvarsposisjonen i Petsamo-Kirkenes-sektoren av det 19. bergjegerkorps, som hadde fire

divisjonsgrupper og fem befestede bataljoner spredt langs kysten fra Tana til Petsamo. 6. bergjegerdivisjon forsvarte Litza-fronten, mens 2. bergjegerdivisjon dekket Titovka-elven. Høyre flanke var imidlertid ubeskyttet på grunn av mangel på styrker. Forsvarssystemet inkluderte bunkere, skytestillinger og minefelt plassert på dominante høyder for å dekke området mellom støttepunktene med direkte og indirekte ild.

De sovjetiske soldatene settes over en elv.

Kartet som viser de første framrykningene.

Sovjetisk planlegging for offensiven startet i februar 1944, med general Meretskov som kommandant for den karelske fronten. Meretskov, som hadde stor erfaring fra tidligere operasjoner, ledet forberedelsene som inkluderte krigsspill og øvelser. I august 1944 ankom betydelige sovjetiske styrker, inkludert seks geværdivisjoner og tungt artilleri, og luftstøtte fra over 700 fly ble koordinert for å støtte angrepet.

Tyske styrker, som var forberedt på den sovjetiske offensiven, var godt befestet, men manglet tilstrekkelige ressurser til å forsvare seg effektivt. General Degen forberedte sine styrker, men det fantes ingen plan for tilbaketrekning, da Hitler ikke hadde godkjent Operasjon Nordlicht, som skulle trekke styrkene tilbake til Norge.

Nikkelverket i Petsamo.

Broen ved Elvenes er sprengt av tyske styrker.

De tyske soldatene ble truffet hardt av bølgene med sovjetiske artilleriild og soldater som angrep ustanselig.

ANGREPETS FØRSTE FASE 7.–14. oktober

Den 7. oktober 1944 startet Sovjetunionen offensiven i Petsamo-Kirkenes-området, ledet av den sovjetiske 14. armé under general Meretskov. Målet var å presse de tyske styrkene ut av regionen og sikre strategiske posisjoner langs den arktiske kysten.

Værforholdene den 7. oktober var gunstige for den sovjetiske framrykningen, da tåke skjulte deres bevegelser. Artilleristøtten begynte kl. 08.00, og over 100 000 granater ble avfyrt i løpet av de neste timene. Men dårlig sikt hindret også luftstøtten, og den tyske motstanden ble sterkere enn ventet, særlig i 2. bergjegerdivisjons sektor. Sovjeterne klarte å krysse Titovka-elven 8. oktober, men den venstre flanken, ledet av 99. geværkorps, stanset opp mot sterke tyske støttepunkter.

Den sovjetiske Nordflåten satte inn sine fryktede marineinfanterister i små båter langs kysten og kom på den måten inn bak de tyske linjene.

Anløpsstedet i Olderdalen. Innlasting av kjøretøy skjer i henhold til instruksen, de skal rygges ombord. Denne turen er det biler fra Luftwaffe som skal settes over til Lyngseidet, underveis til Bardufoss. De tilhører bakkeorganisasjonen til 1./ Nahaufklärungsgruppe 32, en avdeling med fly for næroppklaring.

I løpet av de neste dagene, fra 8. til 9. oktober, presset sovjeterne videre, og tyske styrker begynte å trekke seg tilbake fra sine stillinger. Den sovjetiske framrykningen ble hemmet av vanskelig terreng og det dårlige veinettet, noe som gjorde at infanteri i stor grad måtte ta ansvar for angrepet, mens stridsvognene ble stående fast. Logistikkproblemene ble tydelige, med mangel på forsyninger som mat, ammunisjon og drivstoff. Dette førte til at flere enheter måtte stanse opp for å reorganisere.

Den 10. oktober begynte tyske styrker å trekke seg tilbake fra Titovka-elven, men sovjetiske enheter fra 131. geværkorps styrket sitt press og avskar deres tilbaketrekning. Tyske motangrep ble slått tilbake, og sovjetisk luftstøtte utførte mer enn 1000 angrep på tyske forsyningslinjer og posisjoner, noe som forstyrret tyskernes bevegelse og forsyning.

Den 12. oktober nådde sovjeterne en viktig seier ved å bryte gjennom de tyske forsvarene ved Luostari, som åpnet veien videre mot Petsamo. Tyske motangrep fra 163. infanteridivisjon ble slått tilbake, og 131. geværkorps avskar veien til Petsamo. Den 14. oktober hadde sovjeterne eta-

«DEN SOVJETISKE OFFENSIVEN GJENNOM PETSAMO-KIRKENES-OMRÅDET BLE EN STRATEGISK SEIER, MEN OGSÅ SVÆRT UTMATTENDE FOR DE SOVJETISKE STYRKENE.»

blert kontroll over den østlige delen av Petsamo, og de tyske enhetene som trakk seg tilbake, ble presset videre mot Norge. Mellom 15 000 og 18 000 tyske soldater unnslopp til Norge via Tårnetveien.

Den sovjetiske offensiven gjennom Petsamo-Kirkenes-området ble en strategisk seier, men også svært utmattende for de sovjetiske styrkene. Tapene var store på begge sider, og den sovjetiske framrykningen måtte stoppe opp for å hente inn forsyninger. Den 19. oktober startet andre fase av offensiven, med mål om å fullstendig

utrydde de gjenværende tyske enhetene og sikre hele Petsamo. Den sovjetiske framrykningen hadde presset de tyske styrkene tilbake og satt et stort press på deres stillinger langs Litza-fronten.

DEN ANDRE FASEN

18.–22. oktober

Den 18. oktober 1944 startet den andre fasen av den sovjetiske offensiven i Petsamo-Kirkenes-området. Den sovjetiske 14. armé hadde brukt de første dagene på å omorganisere, få nye forsyninger og flytte sine styrker til nye posisjoner. Det 131. geværkorps fikk beskjed om å forfølge de tyske styrkene som trakk seg tilbake mot Kirkenes, og fikk forsterkninger som Katusja-rakettkastere og støtte fra stridsvogner. Det 99. geværkorps ble beordret til å marsjere langs den arktiske sjøveien mot Akhmalakhti og den norske grensen, mens 31. geværkorps ble satt i oppstilling for å støtte offensiven.

Sovjeterne møtte sterk motstand fra tyske styrker, som

Finnmarkinger som hadde gjemt seg under evakueringen, kommer fram da de sovjetiske soldatene befri Kirkenes-området.

hadde bygget solide forsvar i terrenget. Det 31. geværkorps, som hadde lite kamperfaring, led av forsyningsmangel, men gikk til angrep 18. oktober. De ble stanset ved Høyde 466, som overvåket veien, og det tok flere dager før de klarte å presse seg videre. Samtidig rykket 127. lette geværkorps fram mot Nikel fra sør, og 69. marinegeværbrigade kuttet hovedveien sørvest for byen den 20. oktober. Til tross for luftangrep fra tyske rekognoseringsfly klarte sovjeterne å presse de tyske styrkene tilbake.

Den 21. oktober ga general Sjtsjerbakov ordre om å erobre Nikel, og angrepene fortsatte gjennom hele dagen. Den tyske motstanden var sterk, men til slutt måtte tyskerne trekke seg tilbake. Sovjeterne erobret Nikel den 22. oktober etter intense kamper. Deretter forberedte de seg på å angripe videre vestover mot Kirkenes.

Sovjetiske styrker rykket fram til Kirkenes, og 126. lette geværkorps krysset den finske grensen 23. oktober. I løpet av denne fasen av offensiven hadde sovjeterne rykket

fram 30–35 kilometer og erobret flere strategisk viktige områder. Det 131. geværkorps hadde nå rykket inn i norsk territorium, og de tyske styrkene var delt opp i isolerte enheter. Den sovjetiske framrykningen satte et sterkt press på de tyske styrkene som trakk seg tilbake mot Kirkenes, og de sovjetiske styrkene forberedte seg på å fullføre den siste fasen av offensiven.

DEN TREDJE FASEN

23. oktober–2. november

Tyskernes tilbaketrekning fra Kirkenes og området rundt førte til en ny fase i den sovjetiske offensiven. General Meretskoy beordret forfølgelse i begge retninger, og 14. armé, ledet av generalløytnant Sjtsjerbakov, planla angrep på begge fronter. Kirkenes ble prioritert, og 14. armé sendte tre korps nordover mot Kirkenes og to korps sørover.

Angrepet mot Kirkenes startet 23. oktober, da 131. geværkorps rykket fram fra øst og 99. geværkorps angrep fra sør. Det 126. lette geværkorps ble beordret til å kutte av tyskernes fluktrute ved Munkelv. Det 131. geværkorps møtte sterk artilleribeskyttelse, men rykket langsomt fram og krysset Jarfjorden, og 45. geværdivisjon nådde Jakobselv på den andre siden av fjorden.

I sør etablerte sovjetiske

Sovjetiske soldater med en panservernkanon beskytter tyske bunkere.

styrker brohoder på Klistervatn og Bjørnevattn den 22. oktober. Det 10. gardegeværdivisjon og deres stridsvogner passerte over pongtongbroen og nærmet seg Kirkenes den 24. oktober, hvor de kjempet gjennom jernmalmgruvene. 126. lette geværkorps led av forsyningsproblemer, men ble hjulpet av 28. geværregiment, som krysset 30 kilometer ulendt terreng.

Den 25. oktober oppdaget sovjetiske flyrekognosering tyske kolonner som forlot Kirkenes, og store eksplosjoner og branner indikerte at tyskerne ødela byen. Samme dag begynte 131. geværkorps å krysse Bøkfjorden, og med hjelp fra stridsvogner og artilleri nærmet de seg Kirkenes. 99. geværkorps angrep fra sør, og 25. oktober ble den siste organiserte tyske motstanden beseiret. 10. gardegeværdivisjon tok flyplassen vest for Kirkenes den 26. oktober.

Den 25. oktober gikk marineinfanteri fra Nordflåten i land øst for Kirkenes og ryddet kystlinjen for tyske kystbatterier. Den 27. oktober nådde marineinfanteriet Jakobselv, men slaget om Kirkenes var allerede over. Den 26. oktober hadde 28. geværregiment fra 10. gardegeværdivisjon stoppet tyske styrker ved Munkelv, og de trakk seg tilbake mot nord.

I de påfølgende dagene fortsatte forfølgelsen av tyske styrker. 126. lette geværkorps rykket til Neidenelven og angrep tyske bakre stillinger. Etter harde kamper ble Neiden inntatt, og 14. armé forberedte seg på å forfølge videre. General Meretskov beordret en pause i operasjonen den 29. oktober, da polarnatten nærmet seg. Kun rekognoseringsenheter fra 114. geværdivisjon ble sendt videre til Tana den 13. november.

Samtidig fortsatte angrepene sørover, etter at Nikel og de nærliggende gruvene ble inntatt. 31. geværkorps og 127. lette geværkorps angrep tyske stillinger langs veien sørover. 31. geværkorps rykket gjennom terrenget og tok flere åser. 127. lette geværkorps angrep små bebyggelser og rykket langs Pasvikelva. Veireparasjoner forsinket framrykningen, men de sovjetiske styrkene rykket videre.

Den 23. oktober ble 127. lette geværkorps stanset av en ødelagt bro, men ingeniører reparerte den, og den 25. oktober ble broen gjenåpnet. Samme dag rykket sovjetiske styrker mot Kaskama-fjellet og presset tyske

soldater tilbake. 31. geværkorps og 127. lette geværkorps angrep videre, og 31. geværkorps inntok Nautsi og et vannkraftverk på Pasvikelva den 29. oktober.

Moskva anerkjente innsatsen til 14. armé med tre salutter: den 15. oktober etter inntaket av Petsamo, den 26. oktober etter frigjøringen av Kirkenes, og den 1. november etter rensingen av Petsamo Oblast. 14. armé hadde gjennomført en storstilt operasjon med flere våpengrener i det utfordrende arktiske terrenget, og satte et betydelig press på de tyske styrkene som trakk seg tilbake mot Norge.

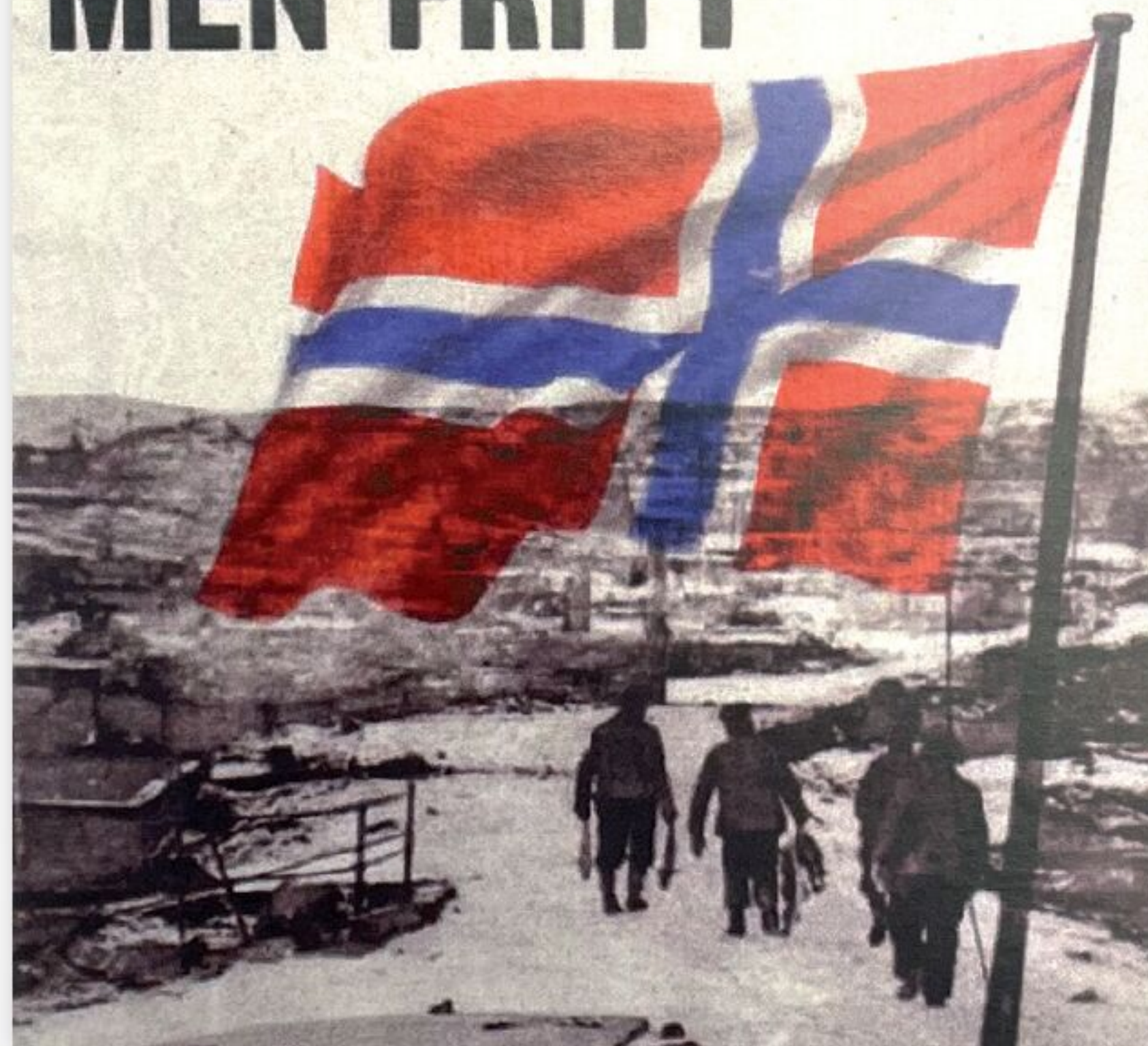
«DE NORSKE STYRKENE VAR IKKE SÅ POPULÆRE BLANT MANGE FINNMARKINGER DA NORDMENNENE SOM HADDE KOMMET, OFTE BESKYLDTE DEM FOR Å HA SAMARBEIDET MED TYSKERNE, OG AV DEN GRUNN SA NED PÅ DEM.»

Befolkningens lidelser

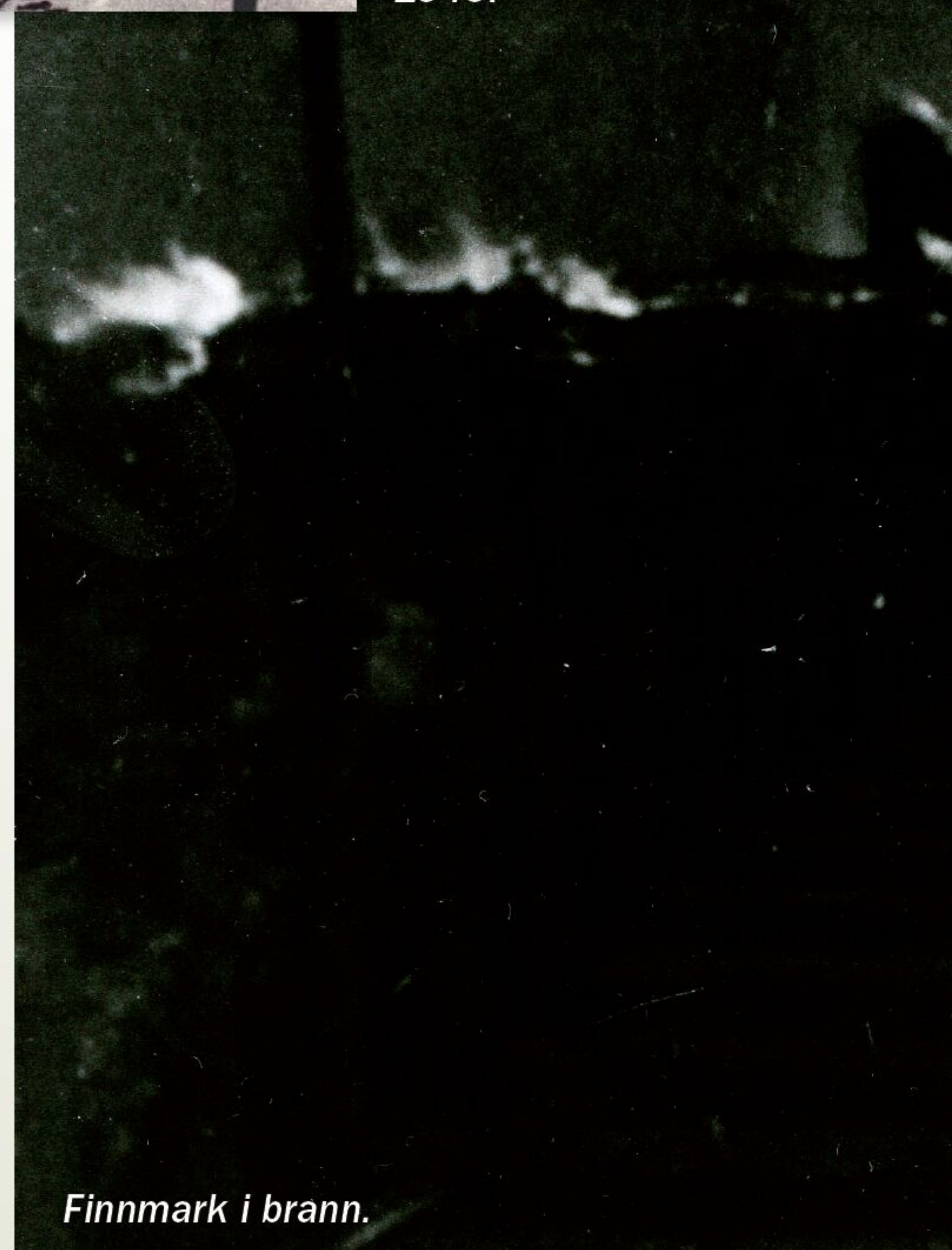
Ødeleggelsene var enorme, både materielt og menneskelig, men folks opplevelser var svært forskjellige. Noen ble værende i Finnmark og Nord-Troms, og kunne bruke egne hjem eller bo i andre tilgjengelige boliger. På steder som Sørøya måtte mange imidlertid overleve i huler, enkle hytter eller gammer. Tilgang på mat og forsyninger varierte, og mens noen kom seg gjennom vinteren uten store problemer, led andre av kulde og knappe ressurser. I tillegg måtte kystbefolkningen leve i konstant frykt for tyske angrep og represalier, noe som holdt dem i en vedvarende tilstand av fare.

De som ble tvangsevakuerte,

Herjet og brent MEN FRITT

Heftet «Herjet og brent» om frigjøringen av Finnmark ble sluppet ned over Norge mars-april 1945.

Finnmark i brann.

hadde også varierende erfaringer. De fleste ble transportert med båt, og mange fiskere og kystskippere tok godt vare på dem. Men på enkelte skip, som «Carl Arp», «Adolf Binder» og «Ditmarsken», var forholdene ekstremt dårlige, og sykdom raste blant passasjerene. På «Carl Arp» døde 25 av 1800 passasjerer under transporten til Narvik. Estimerer for antall dødsfall under tvangsevakueringen varierer, men ligger mellom 200 og 300 personer, mye lavere enn myndighetene hadde forventet.

Selv om hjelpearbeidet var effektivt og mange fikk støtte fra lokalsamfunnene, var tvangsevakueringen langt fra en «fredelig» prosess. Det var en tid preget av brutalitet, og hendelser som etterlot varige merker på de som opplevde dem. Ødeleggelsene ble

«Det frie Norge»
om frigjøringen
av Finnmark.

ofte sett på som et offer for krigen, et tegn på frigjøring fra nazistenes grep, men også en påminnelse om de store ofrene som ble gjort.

I oktober 1944 bestemte regjeringen i London at de første regulære norske styrkene skulle sendes til norsk jord. Avsnittskommando Finnmark og 2. Bergkompani fra den norske brigaden ankom Murmansk 6. november og Kirkenes 10. november. De ble satt inn ved Rustefjelbma 27. november og var under sovjetisk kommando fram til 6. februar 1945. Både befolkningen i Finnmark og de sovjetiske styrkene ble forbauset over hvor liten den norske styrken var. Kort tid etter frigjøringen av Kirkenes meldte 1500 innbyggere seg som frivillige til de norske styrkene. Det var imidlertid stor mangel på våpen og utstyr. Etter hvert vokste Finnmarksbrigaden til 2700

soldater. Vinteren og våren ble brukt til patruljevirkosomhet på vidda, langs kysten og langs veiene. Den norske styrkens arbeid ble sterkt hemmet av ødeleggelsene i området, og de hadde kun fiskeskøyter til disposisjon, noe som betydde at de tyske styrkene hadde kontroll over sjøen.

De norske styrkene var ikke så populære blant mange finnmarkinger, da nordmennene som hadde kommet, ofte beskyldte dem for å ha samarbeidet med tyskerne, og av den grunn så ned på dem. Det skulle gå lang tid før dette forholdet ble bedre. Russerne derimot, ble tatt imot som befriere, og det skal vel ikke så mye fantasi til for å forstå at det i Finnmark etter krigen var en sterk politisk vridning mot kommunismen.

De sovjetiske styrkene ble stående i Finnmark til over sommeren 1945.

På det tidspunktet var det kommet norske og amerikanske styrker til området i tillegg til mange tyske krigsfanger. De sovjetiske styrkene anså sitt oppdrag som utført og trakk seg stille ut av området i september 1945.

Kilder:
James F. Gebhardt: *Slaget om Finnmark. Stalins befrielse av Kirkenes*. Ares forlag AS, 2015.

DET SISTE KRIGSÅRET

FRA JANUAR TIL MAI 1945

Etter flere år med intense kamper begynte krigens gang i Europa å endre seg dramatisk fra januar 1945. De allierte styrkene var på offensiven på alle fronter, og Tyskland ble presset på flere kanter. Samtidig begynte Adolf Hitler å tape grepet om situasjonen, noe som førte til hans siste desperate handlinger i Berlin i april 1945. I denne perioden, fra januar 1945 fram til Hitlers død i bunkeren, finner vi en rekke viktige hendelser som markerer slutten på Nazi-Tysklands storhetstid.

Russiske styrker rykker raskt fram mot Oder-elven i januar 1945.

Østfronten: Sovjetisk frammarsj

Da 1945 startet, var den østlige fronten allerede i ferd med å gå dårlig for Tyskland. Etter de store nederlagene ved Stalingrad i 1942–1943, og ved Kursk i juli 1943, var de tyske styrkene blitt tvunget til å trekke seg tilbake under massiv sovjetisk press. I januar 1945 var de sovjetiske styrkene godt i gang med å rydde opp i det som var igjen av tysk motstand på østfronten. Den 12. januar startet Sovjetunionen den såkalte Wisła-Oder-offensiven, som var en massiv framrykning mot de tyske stillingene i Polen og østlige Tyskland.

Sovjeterne rykket raskt fram og overtok store områder i Polen. Den tyske forsvarslinjen raste sammen under den sovjetiske offensiven. De tyske styrkene ble tvunget til å trekke seg tilbake til elvene Elbe og Oder, som var de siste større forsvarslinjene før de nærmet seg det tyske hjertet, Berlin.

16. april 1945 startet den sovjetiske offensiven mot Berlin med et angrep på de tyske befestningene på Seelow-høydene. Dette ble innledningen til slaget om de siste kilometerne inn mot Berlin. Det ble noen av de hardeste kampene i hele krigen, og de sovjetiske styrkene

under ledelse av Georgij Zjukov hadde problemer med å trenge igjennom det tyske forsvaret bestående av ulike rester av enheter fra Wehrmacht under ledelse av general Gotthard Heinrici.

Først 18. april lyktes de sovjetiske styrkene å slå igjennom, to dager for sent etter timeplanen. De led større tap enn tyskerne; anslagene varierer fra mellom 33 000 og 70 000 sovjetiske soldater mot 12 000 til 15 000 tyske.

Innen februar 1945 var de sovjetiske styrkene bare 60 kilometer unna Berlin, og et erobningsforsøk av denne byen virket så smått innen rekkevidde. Samtidig hadde de sovjetiske styrkene også overvunnet områder i Ungarn og Tsjekkoslovakia, og de rystende nederlagene på østfronten hadde allerede tynget tyskerne i årevis.

De sovjetiske seierne i 1945 var ikke bare et resultat av militær styrke, men også av en enorm evne til å presse på gjennom ubarmhjertige angrep og mobilisering av ressurser fra de østlige delene av landet.

De russiske styrkene satte inn et voldsomt artilleri-bombardement mot Seelow-høydene før angrepet.

Vestfronten: De allierte i frammarsj

På vestfronten, etter invasjonen av Normandie i juni 1944, var de allierte styrkene, bestående av amerikanere, britiske, kanadiske og vestallierte (bl.a. Norge) og franske tropper, på vei østover. Etter den vellykkede landgangen i Normandie og gjennombruddet av den

Det siste kjente bilde av Adolf Hitler i live. Her deler han ut medaljer til unge gutter etter innsats ved fronten.

tyske fronten i Belgia og Nederland, var det klart at de tyske styrkene ikke kunne stoppe den allierte framrykningen. Den 16. desember 1944 startet det siste store tyske motangrepet på vestfronten, kjent som Ardenneroffensiven. Denne offensiven ble imidlertid slått tilbake, og tyskerne led store tap uten å oppnå noe varig resultat.

I januar 1945 begynte de allierte å nedkjempe de tyske styrkene på flere steder. De allierte gjennomførte flere offensiver i Nederland og mot Rhinen, og de tyske linjene var i ferd med å bryte sammen. Den 7. februar 1945 begynte de allierte å krysse Rhinen, som hadde vært en viktig barriere for den tyske forsvarslinjen. Dette åpnet veien for et direkte angrep på den tyske hovedstaden Berlin.

Ettersom mars 1945 nærmet seg, begynte den tyske motstanden å bli mer desperat. Byer som Köln og Frankfurt var allerede blitt tatt av de allierte, og britiske og amerikanske tropper nærmet seg den tyske grensen. På samme tid ble luftangrepene mot Tyskland intensivert. De allierte bombet store deler av de tyske byene, og den tyske befolkningen begynte å lide under de konstante angrepene. Bomber og ødeleggelser førte til enorme tap og ødelagte byer, og dette forverret den allerede desperate situasjonen i Tyskland.

«I MARSMÅNED FIKK DE NYSS OM AT TERBOVEN FORSØKTE Å OVERTALE HITLER TIL Å GJØRE NORGE OM TIL DEN SISTE BASTIONEN I DET TREDJE RIKET.»

Festung Norwegen som Det tredje rikets siste bastion

Hjemmefrontledelsen i Norge hadde gode kontakter inn i det tyske hovedkvarteret i Norge. I marsmåned fikk de nyss om at Terboven forsøkte å overtale Hitler til å gjøre Norge om til den siste bastionen i Det tredje riket. De var allerede 350 000 soldater i landet og rundt 310 kystfort. Videre lå hele den tyske marinen, eller det som var igjen av den, i landet. Luftwaffe hadde også overført de aller fleste operative flyene til Norge. Alle nazitopplederne, sammen med Hitler og Himmler, skulle bite seg fast i Norge og stå imot og fortsette krigen herfra.

Josef Terboven ønsket seg en fullstendig utslettende krig i Norge, men han fikk det ikke som han ønsket.

Dette kan være bilde av Hitler etter at han tok sitt liv.

Vi kan ikke vite om dette var et faktum, men Terboven gjorde forespørsler til generaloberst Böhme og admiral Otto Ciliax, om de mente at de tyske soldatene i Norge ville foresette å være lojale mot naziregimet selv om kampen på kontinentet var over? Böhme og Ciliax kunne ikke garantere dette, og de ba heller om at Terboven skulle kunne bidra til

**«DAGEN ETTER HITLERS
DØD, DEN 1. MAI
1945, BLE BERLIN
ENDELIG EROBRET AV DE
SOVJETISKE STYRKENE.»**

en evakuering som gikk ordnet for seg. At Terboven ønsket å avslutte krigen med et «ragnarok», som Magne Skodvin beskriver det, er ganske sikkert. Problemet var at han jo ikke hadde noen kommandomyndighet over militære styrker, og med det heller ingen mulighet til å få til en slik avslutning. Han hadde gjennom hele krigen forsøkt å få militær myndighet i Norge, av Hitler, men hans forespørsler ble avslått.

Han iverksatte allikevel en del storaksjoner på Østlandet som medførte henrettelse og arrestasjoner, så sent som den 20. april. Det var nærmest et desperat forsøk på å utslette motstandsbevegelsen. Han foreslo å iverksette en gigantisk påskeaksjon med alle tilgjengelige soldater, Hirden, frontkjempere og politi, i Nordmarka utenfor Oslo. Her skulle man angripe alle som beveget seg med fly, panservogner soldater med alle tilgjengelige midler. De skulle drepe alle de kom over og brenne ned alt de fant av hytter og gårder for å knuse Hjemmestyrkene.

Hva hans intensjon var, er ikke godt å si, men spekuleres i om han ønsket å tilspisse situasjonen maksimalt for å få til konfrontasjon

Et utbombet Berlin.

mellom Hjemmestyrkene og den tyske okkupasjonsmakten, og på den måten unngå en fredelig avvikling av okkupasjonen. Terboven hadde på mange måter samme ønske som Hitler da han hevdet at om ikke det tyske folk sto imot russerne og de allierte, var de ikke verdig et fritt liv og måtte derfor dø for overmakten.

Terboven var nok ganske alene om denne tanken, da de aller fleste nok ønsket fred. Til og med sjefen for sikkerhetspolitiet, Oberführer Heinrich Fehlis, forsøkte å holde Terbovens galskap igjen, og han fikk stanset Terbovens «påskeaksjon» i Nordmarka. Fehlis selv hadde mange mørke flekker på rullebladet. Han tok konsekvensen av det og begikk selvmord den 11. mai.

Hitlers situasjon i Berlin

Mot slutten av januar 1945 begynte det å bli klart for Adolf Hitler og de tyske lederne at det ikke var noe håp om å vinne krigen. Selv om han hadde hatt visjoner om å beseire de allierte og oppnå en ny orden i Europa, var Tyskland i ferd med å bli omringet fra alle kanter. På dette tidspunktet hadde Hitler ikke lenger muligheten til å lede krigen på en effektiv måte. Hans beslutninger ble mer isolert og preget av paranoia. Han nektet å evakuere fra Berlin, til tross for at det ble tydelig at de allierte styrkene nærmet seg.

Hitlers ledelse ble også sterkt utfordret av hans egne generaler, som begynte å innse at det ikke var noe mer de kunne gjøre for å redde situasjonen. Selv om han i flere måneder hadde avvist alle forslag om forhandlinger

med de allierte, ble dette til slutt også en mulighet han måtte vurdere, men aldri i praksis gjennomførte.

Berlin ble omringet i april 1945 av de sovjetiske styrkene, og den tyske motstanden i byen begynte å kollapse. Hitler tilbrakte sine siste dager i sitt bunkerkompleks under Rikskanselliet i Berlin. Der ble han informert om de siste tapene på fronten og om at hans rike var på vei mot undergangen. Han nektet å tro på den dramatiske situasjonen, og hans siste beslutninger ble preget av en stadig økende psykisk ustabilitet.

Hitlers død

Den 30. april 1945, etter flere dager med intens kamp om Berlin, tok Adolf Hitler sitt eget liv i sitt Førerbunkeren i Berlin. Han tok livet av seg ved hjelp av cyanid og en pistol. Hans død markerte den uoffisielle slutten på Nazi-Tyskland, selv om de siste tyske styrkene fortsatte å kjempe til mai. Hans nærmeste medarbeidere, inkludert Eva Braun, som hadde blitt hans kone bare en dag før hans død, tok også livet av seg. Etter hans død ble den tyske ledelsen i praksis overtatt av andre personer, men Tyskland var allerede i ferd med å kapitulere.

Dagen etter Hitlers død, den 1. mai 1945, ble Berlin endelig erobret av de

sovjetiske styrkene. Byen var i ruiner, og det var klart at Tyskland var på vei mot en fullstendig kapitulasjon. Den 7. mai 1945 signerte den tyske generalen Alfred Jodl den betingelsesløse kapitulasjonen på vegne av den tyske regjeringen, og den 8. mai 1945 ble dagen markert som den offisielle slutten på krigen i Europa, kjent som Victory in Europe Day.

Kapitulasjonen

Hitlers død og den påfølgende kapitulasjonen markerte en dramatisk slutt på et av de mest destruktive kapitlene i verdenshistorien. Nazi-Tyskland var ødelagt, og Europa var et kontinent i ruiner. De allierte styrkene begynte å gjenoppbygge kontinentet, men traumene og ødeleggelsene skulle prege Europa i mange år til.

De russiske soldatene heiser det sovjetiske flagget over Riksdagen – Tyskland er slått – freden er nær.

Sovjetiske soldater i Berlin 1945.

HØSTEN 1944:

NETTET SNØRER SEG SAMMEN FOR NS,

QUISLING

OG HANS REGJERING

Det hadde vært tre vanskelige år for Nasjonal Samling og Vidkun Quisling. Det norske folk var rett og slett fiendtlig innstilt til det nazistiske styret som Quisling gjorde iherdige forsøk på å innføre.

Selv var han helt sikker på at han skulle klare å overbevise det norske folk om at nasjonalsosialismen var den beste veien for Norge. Problemet var at han ikke fikk gehør hos Hitler om at han skulle overta styringen og at Terboven og Rikskommissariatet skulle fjernes. De tyske styrkene skulle underlegges Den nasjonale samlingsregjeringen. Som vi skjønner, var det vanskelig for Quisling og hans nasjonale regjering å styre landet i en nasjonalsosialistisk retning. Han mente at det norske folk ville ha ham som øverste leder om landet bare ble kvitt det tyske militære styret. Han forsto åpenbart ikke at nordmenn – fra toppen til bunnen i samfunnet – ikke ville ha en diktator av hans type til å lede seg. Hans tanker og ideer passet det norske folk svært dårlig.

Det militære vendepunktet i 1944

Sommeren 1944 begynte det å skje mye langs fronten i øst og vest. I Normandie hadde de allierte gått i land, og Paris ble befrikket i august. På østfronten brøt de russiske styrkene igjennom fronten til Armégruppe Sentrum og knuste de tyske avdelingene fullstendig. Langs fronten til Finland angrep store sovjetiske styrker Karelen, hvorpå finnene ga opp kampen og inngikk en fredsavtale med Stalin. De tyske styrkene som nå sto i Finland, måtte ut av landet så fort som mulig. De finske soldatene vendte nå sine våpen mot sine tidligere våpenbrødre, mens de trakk seg ut av landet og inn i Finnmark.

Den 26. september holdt Quisling et hemmelig møte med sine statsråder. I møtet la ministerpresidenten fram opplysninger

Vidkun Quislings regjering i statsråd på Slottet.

om at det var overhengende fare for at de tyske styrkene i Finland måtte trekke seg ut og etablere en kortere front langs Lyngenlinjen i Troms. (Akkurat Lyngenlinjen ble ikke nevnt, men det var det som var realiteten.) Quisling kunne fortelle at det var stor fare for at russiske styrker ville trenge inn på norsk jord, og han så det som helt sannsynlig at den norske eksilregjeringen i London ville etablere seg i det frigjorte Finnmark. Dette var sjokkerende nyheter for hans statsråder. Quisling begynte nå å få dårlig tid med å komme fram til en fred med Tyskland. De skulle videre samarbeide med Tyskland, men det norske folk skulle få se at det var han, ministerpresident Quisling, som hadde fått til en fred med tyskerne.

Den 18. desember 1944 ble det gjort endringer i Wehrmacht-ledelsen i Norge. Generaloberst von Falkenhorst, som var sjef for de tyske styrkene i Norge, ble skiftet ut med generaloberst Lothar Rendulic. Von Falkenhorsts mange konflikter med Terboven ble lagt til grunn. Rendulic

«HAN FORSTO ÅPENBART IKKE AT NORDMENN – FRA TOPPEN TIL BUNNEN I SAMFUNNET – IKKE VILLE HA EN DIKTATOR AV HANS TYPE TIL Å LEDE SEG. HANS TANKER OG IDEER PASSET DET NORSKE FOLK SVÆRT DÅRLIG.»

hadde vært sjef for den tyske Lapplandsarméen som trakk seg tilbake til Norge fra Finland høsten 1944. Hovedkvarteret til de tyske styrkene ble nå flyttet til Lillehammer, da det var en tryggere plass enn i Oslo. Rendulic ble i sin tur den 18. januar erstattet av generaloberst Franz

Böhme. Verken von Falkenhorst eller Rendulic hadde «partiboka» i orden, men det hadde Böhme. Böhme var nazist og hadde gjort tjeneste på Balkan, der han var beryktet for å henrette motstandsfolk på løpende bånd og foreta grusomme massakre av uskyldige sivile. I Gestapo ble det også gjort noen endringer. Den 34 år gamle Siegfried Wolfgang Fehmer ble innsatt som sjef for den beryktede politienheten. I februar 1945 ble han utnevnt til leder for Gestapos avdeling i Oslo (Abteilung IV SiPo/Sicherheitsdienst), hvor han fikk politigraden Kriminalrat og SS-graden Hauptsturmführer. Som leder for avdeling IV hadde han ansvaret for å avhøre flere sentrale medlemmer av motstandsbevegelsen. Han ble senere dømt for 20 tilfeller av tortur, og i enkelte tilfeller var han direkte involvert i de grusomme handlingene.

Hva Quisling ville oppnå

Quisling ville at Rikskommissariatet skulle legges ned og at den tyske ambassaden skulle overta

all kontakt med den nasjonale samlingsregjeringen. Det var naturlig nok utopisk. Hitler ville på ingen måte overlate makten i Norge til Quisling. Tyskland var presset på alle kanter, og atlanterhavskysten i Norge var viktig for å hindre de alliertes forsyningsskip å komme fram til Europa. Norge var det eneste landet som de allierte foreløpig ikke hadde angrepet. I regjeringsmøtet fikk Quisling mandat til å forhandle med Hitler, men i Berlin møtte han en kald skulder.

1. januar 1945 holdt Vidkun Quisling en nyttårstale til folket. På det tidspunktet har han nok innsett at Tyskland vil komme til å tape og at de allierte før eller siden kommer til å overta makten i Norge. Han forsøker iherdig å skape oppslutning om ham selv og NS. I tillegg til å bruke Finnmark som et eksempel på hvordan sovjeterne farer fram og ødelegger, bruker han bombeangrepet på Victoria Terrasse på nyttårsaften 1944 som bevis på at de allierte gjør alt de kan for å skade og drepe den vanlige nordmann. Da ble 84 sivile nordmenn drept i et bombeangrep som slo feil. Det var bestilt av Gunnar Sønsteby og Jens Christian Hauge fra henholdsvis Oslogjengen og Milorg.

Etter sitt siste besøk i Berlin hos Hitler i januar 1945, forsto Quisling at det gikk den gale veien. Hitler var selvfølgelig helt avvisende, men han gikk med på at Hirden kunne bevæpnes. Hitler hadde påstått

UTDRAG FRA QUISLINGS TALE

Hvem synes De er mest skikket? Og hvem tror De egentlig er de beste for Norge og for den norske befolkning i dag i særdeleshet? De som direkte eller indirekte, bevisst eller ubevisst, frivillig eller tvungent arbeider for å gjøre forholdene her i landet så vanskelige som mulig, ikke bare for tyskerne, men for oss alle, og for å styrte landet ut i krig, kaos og kommunisme? Eller vi i Nasjonal Samling som ikke er rømt fra vår plikt, men som sitter her heime og etter beste evne ivaretar Norges interesser, strever trass i de største vanskeligheter med å opprettholde mest mulig levelige vilkår for hele folket, som i femten år har ført en utrettelig og konsekvent kamp for å holde Norge utenfor krigen og for å redde landet fra den kommende kommunistiske fare, som så langt krigsforholdene gir anledning søker å legge grunnvollen til et nytt og bedre samfunn svarende til tidens krav og folkets tarv, som har sett klart og som har en god sjanse

– den eneste – til å redde Norge gjennom verdenskrigen og frem til en ærefull plass i det nye Europa.

Det er min faste overbevisning at vi representerer, ikke bare det som i øyeblikket er det beste for det norske folk, men også det som det norske folk innerst inne vil og streber etter. Vi i Nasjonal Samling er uttrykket for det norske folks livsvilje. Derfor kan ingen knekke oss uten samtidig å knekke det norske folk. Men derfor skulle også alle gode og nasjonalbevisste nordmenn slutte opp om vår kamp. Summa summarum: På tross av alt De kan ha å si på Nasjonal Samling: Hvem tror De kommer til å stå høyere i Norges historie: Håkon den siste og hans menn, som forrødte Norge til bolsjevismen, eller vi i Nasjonal Samling som i et avgjørende vendepunkt hevdet det norske folks nasjonale selvstendighet og førte det inn i en ny historisk tidsalder?

Vidkun Quisling blir møtt av Førergarden på Fornebu etter et mislykket besøk hos Hitler.

Vidkun Quisling sammen med Terboven, von Falkenhorst og Himmler, under et av Himmlers besøk i Norge. Quisling var bare et redskap for nazistene og hadde liten eller ingen egentlig makt i Norge.

at Tyskland holdt på å utvikle flere supervåpen som skulle kunne slå tilbake både russerne og de alliertes militære styrker. Etter hvert forsto nok den norske føreren at slike våpen ikke fantes, og han begynte å forberede seg på et styre uten Hitler-Tyskland som støtte. Hva skulle skje med de nesten 400 000 tyske soldatene i Norge? Skulle det komme til en blodig

kamp mellom allierte og tyske styrker her? Quisling så for seg en ordning der han overtok kommandoen over de tyske styrkene og erklærte Norge nøytralt. Reichskommissariatet skulle legges, ned og de allierte skulle slutte fred med Norge.

Terboven var også i Berlin i slutten av januar. Han ville ha utvidede fullmakter til å gå langt hardere til

verks mot den norske befolkningen for å få slutt på sabotasjeaksjonene som stadig plaget tyskerne. Terboven ville ha lov til å henrette 10 000 nordmenn for å stanse aksjonene. Quisling var imot, og hva som gjorde at det ikke ble noen massehenrettelser, vet vi ikke. I Nasjonal Samling begynte man å merke at det brant under føttene. Flere og flere forsøkte å ta avstand fra partiet da de så at framtiden slettes ikke så lys ut for «nazinordmenn». I tillegg var motstandsbevegelsen aktive med å likvidere norske nazister, og dette skapte frykt og uro. Det er åpenbart at hjemmefrontens avskrekking virket. Blant annet likviderte Oslojengen generalmajor Karl A. Marthinsen på Blindern den 8. februar. Marthinsen var sjef for Statspolitiet. Få dager senere ble 29 tilfeldige nordmenn henrettet som represalier. Aksjonen hadde vært godkjente på toppnivå i hjemmefronten.

I Nasjonal Samling ble man grepet av frykt. Quisling hadde fått lov til å bevæpne Hirden, og Hird-avdelingene skulle nå kunne slåss sammen med tyske styrker mot Hjemmestyrkene. Det ble i all hast satt opp egne avdelinger i tillegg til Hirden som skulle kjempe mot den norske motstanden.

Vidkun Quisling hilser Rikshirden og Førergarden.

Vidkun Quisling var hele 14 ganger i Berlin og hilste på Hitler uten å få til den avtalen han ville.

SS Skijegerbataljon

I starten av 1945 ble det etablert en ny avdeling som fikk navnet SS-Polizei-Schijäger-Bataillon 506. Denne avdelingen besto av de gjenværende soldatene fra SS-Skijegerbataljon Norge og noen frivillige fra 4. SS-Politikompani. Etter hvert kom det også til noen veteraner fra 23. SS-Panzer Grenadierregiment Norge og 5. SS-Division Wiking. Det var en sterk konflikt mellom okkupasjonsmakten og Vidkun Quisling om hvordan denne avdelingen skulle brukes og hvem som skulle ha kommandoen. Den norske motstandsbevegelsen var hovedoppgaven til avdelingen, og de virket hele tiden innenfor landets grenser. Det endte med at avdelingen ble underlagt det tyske sikkerhetspolitiet, men hadde både norske og tyske offiserer i tyske uniformer. Bataljonskommandanten for SS-Polizei-Schijäger-Bataillon 506 var

Quislings Mercedes som han fikk av Hitler.

den norske SS-Obersturmbannführer Reidar Egil Håkon Hoel fra Fredrikstad. Totalt var 600 mann innrullert i avdelingen, fordelt på seks kompanier med 80–100 mann.

Alle de seks kompaniene ble forlagt rundt på Østlandet fra 1. februar 1945. 1. kompani i Oslo var

under ledelse av SS-Untersturmführer Olaf Wahlmann på 26 år. 2. kompani på Vikersund var under ledelse av SS-Obersturmführer Arnfinn Tor Holmesland, og på Notodden ligger 3. kompani, også ledet av en nordmann ved navn Per Henry Bae. 4. kompani lå på Gjøvik med SS-Untersturmführer

«ETTER SITT SISTE BESØK
I BERLIN HOS HITLER I
JANUAR 1945, FORSTO
QUISLING AT DET GIKK
DEN GALE VEIEN.»

*Vidkun Quisling for-
sto nok at tapet var
totalt, selv om han
innbilte seg at det
skulle la seg gjøre
å forhandle fram en
avtale som gjorde at
han slapp straff.*

KNUT HAMSUN

Den 2. mai meldte norske aviser at Adolf Hitler hadde tatt sitt eget liv i Førerbunkeren i Berlin den 30. april. Knut Hamsun var kjapt ute og skrev en nekrolog i Aftenposten:

Adolf Hitler

Jeg er ikke verdig til at tale høirøstet om Adolf Hitler, og til nogen sentimental Rørelse indbyder hans Liv og Gjerning ikke.

Han var en Kriger, en Kriger for Menneskeheden og en Forkynder av Evangeliet om Ret for alle Nasjoner. Han var en reformatorisk Skikkelse av høieste Rang, og hans historiske Skjebne var den, at han virket i en Tid av den eksempløseste Raahet, som tildslut fædlte ham.

Slik tør den almindelige Vesteuropæer se paa Adolf Hitler. Og vi, hans nære Tilhengere, bøier nu vaare Hoder ved hans Død.

Knut Hamsun

Knut Hamsun på besøk i Tyskland, der han også fikk møte sitt store forbilde Adolf Hitler.

Odd Skui som sjef. 5. kompani lå i Holmestrand under SS-Untersturmführer Helge Staff. Det siste kompaniet, 6. kompani, ble lagt til Skien med SS-Untersturmführer Johan Arnt Johansen, som sjef.

Kompaniene var ved flere anledninger i kamp med norske motstandsgrupper sammen med det tyske sikkerhetskompaniet. De var trente frontkjempere og gode på infanteristrid. De fikk støtte av tre tyske motorsykelkompanier i tillegg.

Kompaniene ble stadig satt inn mot den økende norske motstanden. Et eksempel på dette er et oppdrag den 10. mars 1945. Under ledelse av Per Johan Mathisen ble en gruppe norske og tyske soldater satt inn for å finkjemme et område mellom Sylling i Lier og de østlige delene av Modum og innover mot Glitre. De skulle forflytte seg fra Heggen kirke, over Nykjua og i retning av Lier. Området ligger i Finnemarka i Modum kommune, nord for Drammen. De skulle søke etter motstandsgrupper som oppholdt seg i området, som ved flere anledninger hadde mottatt forsyningsslipp fra britiske fly.

Det kom til dramatiske kamper mellom de norske og tyske soldatene og milorgmennene. To tyskere ble drept umiddelbart, mens de norske motstandsmennene fikk hard medfart. Bjarne Wilhelm Nilsen ble skutt av Per Johan Mathisen, med maskinpistol. De tre andre motstandsmennene

forsøkte å rømme, men den ene av dem, Kjell Pedersen, ble også skutt av Mathisen. De to andre, Rudolf Amandeus Kristensen og Gunnar Mølsted, gjemte seg i en isråk i det nærliggende vannet som ble kalt Lille Nykjua. Mølsted kom seg unna, men Kristensen og Pedersen ble hard skadet. Pedersen henrettet dem på stedet, da de mente at han var for hardt skadd til å overleve. SS-soldatene fikk forsterkninger fra en politiavdeling, og senere på dagen ble flere motstandsmenn arrestert i nærheten av hytta. De ble brutalt avhørt i hytta og senere tatt med til Helseheimen i Vikersund, leiren til SS-avdelingen.

Her ble de banket opp av norske, svært sadistiske og ivrige nazister før de ble sendt til Akershus, der de ble sittende fram til frigjøringen i mai. En av de mest brutale nazistene skal ha vært Josef Emanuel Hansen, en

tidligere Waffen SS-soldat som hadde tjenestegjort i 5. SS Division Wiking.

De fleste norske nazistene tjenestegjorde i bataljonen til frigjøringen i mai 1945. De ble dømt under landssvikoppgjøret til straffearbeid og fengsel i flere år.

Da freden kom, gikk de norske SS-avdelingene i tillegg til Hirden, SS Germania Norge, i oppløsning. Det var lenge en frykt i den norske motstandsbevegelsen at de skulle samle seg og gå til aksjon under fredsdagene i mai. Den 7. mai brente de store mengder dokumenter som bevitnet ugjerningene de begikk, men ikke alt ble borte. Mange av de mest fanatiske nazistene trodde på den ville historien om at Hitler hadde et vidundervåpen han skulle ta i bruk mot slutten og feie de allierte og russiske styrkene av veien. Dette skjedde ikke, og de aller fleste nazistene ble arrestert. Noen klarte å rømme til andre deler av verden, men de fleste måtte stå til ansvar for sine handlinger. På samme måte som for frontkjemperne var det mange av dem som tjenestegjorde i disse ekstremt lojale avdelingene som aldri ville innrømme eller vedkjenne seg at det de gjorde, var feil. Mange opprettholdt kontakten seg imellom og var på samlinger der de dyrket og var stolte av det de hadde gjort. Mange av dem ble innrullert i Heimevernet etter krigen, og da var paradoksalt nok Norge og Vestens uttalte hovedfiende Russland.

At Hirden hadde fått våpen og det var opprettet aktive militæravdelinger med tidligere frontkjemper, hjalp ikke stort på krisen innad i Nasjonal Samling. Mange medlemmer begynte å åpenlyst å kritisere ledelsen. Det ble en heftig diskusjon om man skulle begynne å nærme seg «jössingene», altså de gode nordmennene, eller om man skulle slå over på en langt mer brutal linje og tvinge folket i kne. I de

Den norske Skijegerbataljonen på Østfronten.

«DET VAR BARE ET
TIDSSPØRSMÅL FØR
DET HELE VAR OVER.
TERBOVEN TILBØD
QUISLING Å FLYKTE MED
FLY ELLER UBÅT, MEN
HAN AVSLO. QUISLING
INNSÅ ANTAGELIG IKKE
AT HANS TID VAR OVER.
HAN TRODDE FORTSATT
HAN KUNNE FORHANDLE
MED DE NORSKE
HJEMMESTYRKENE.»

*Vidkun Quisling i
arrest på Akershus.*

tidligere nevnte militæravdelingene var fyll og desertering et stadig problem. Mange ville bort, men det var ingen steder å flykte.

Som erstatter for den drepte Karl Marthinsen ble trønderen Henrik Rogstad plassert som sjef for Statspolitiet. Rogstad var en SS-venn og ville ha den harde linje, men det var lite han rakk å utrette. Innad i NS var det fremdeles uenigheter om hva man skulle gjøre. Maktesløsheten og splittelsene økte på. Mange begynte å bli engstelige for at medlemskortene til NS skulle komme på avveier, og det betyr vel bare at mange var engstelige for hva som skulle skje når nederlaget var et faktum.

De siste ukene

Quisling holdt et møte med sine statsråder den 29. april, og der ble det kjent at det var full konflikt mellom Hitler og Himmler. Himmler hadde gjort forsøk på å få til en fred med de allierte bak Hitlers rygg. Krisen var fullstendig.

I møtet stilte statsrådene hans sine plasser til disposisjon slik at Quisling, som skulle fortsette som statsminister, kunne få inn

utenforstående statsråder til en ny regjering. Denne regjeringen skulle forhandle med de allierte. Nygaardsvold-regjeringen hadde for lenge siden erklært Quislings regjering for kriminell og at den skulle straffes, så her snakker vi om en sterk naivitet. Denne løsningen ble stanset av Terboven senere på kvelden.

Den 30. april tok Hitler sitt liv i bunkeren i Berlin, og det hele gikk i oppløsning. Den nye tyske lederen var admiral Dönitz. Han kalte Terboven og general Böhm til seg i Flensburg. Her fikk de beskjed om at Rikskommissariatet var nedlagt og at de tyske styrkene i Norge skulle overgi seg. Det var general Böhm som hadde overtatt kommandoen over Norge. Terboven var avsatt. Sent på kvelden den 7. mai sendte Böhm ut en proklamasjon til sine soldater om at de skulle legge ned våpnene og beholde roen i sitt kvarter.

Forfatter og vinner av Nobels litteraturpris Knut Hamsun var som kjent en ihuga nazist gjennom hele krigen. Han sørger dypt over Hitlers død i en nekrolog han skrev i Aftenposten (se egen boks). Det er kraftige ord og antagelig svært

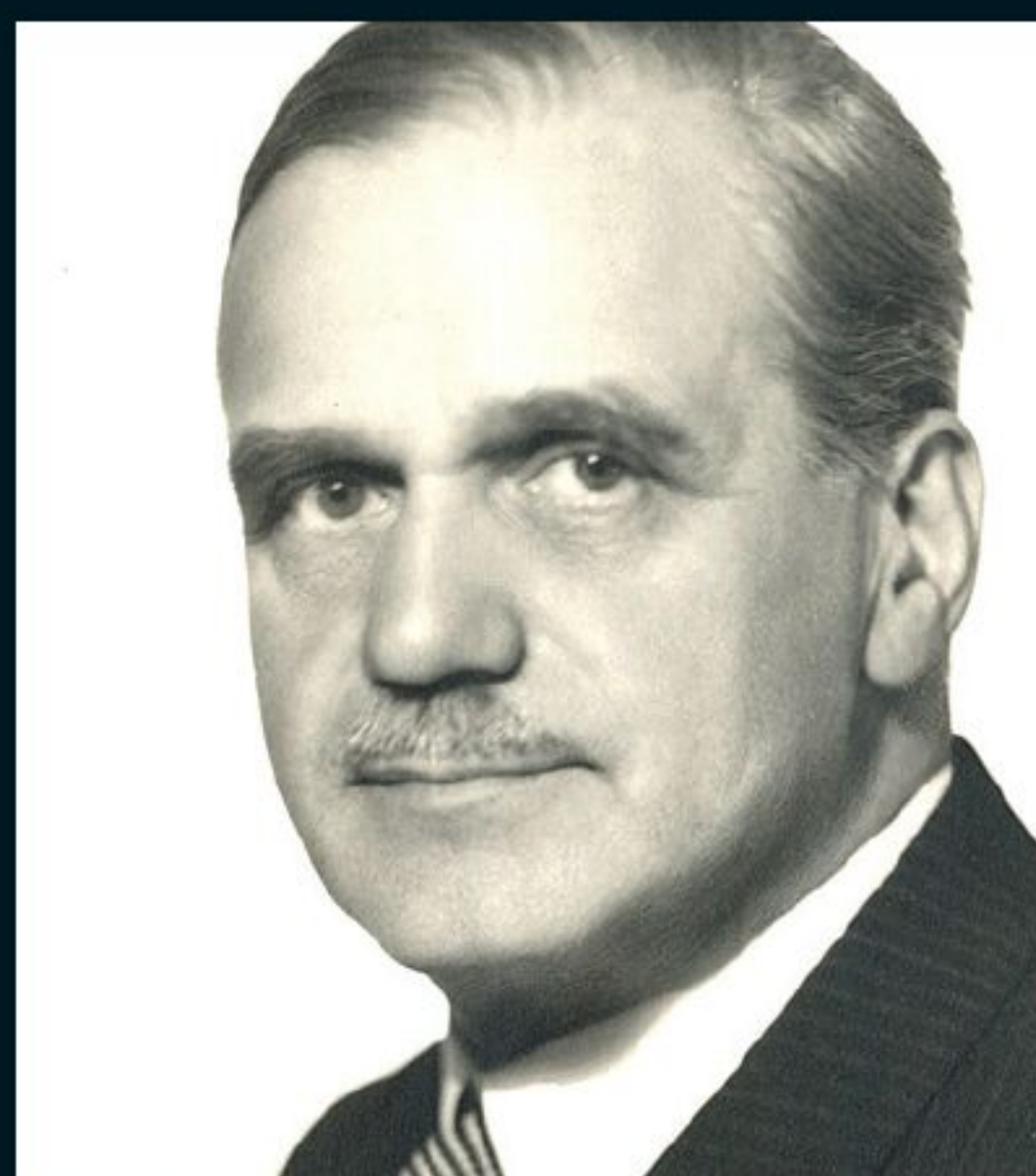
få som mente det samme. Han ga til og med sin nobelmedalje til propagandaminister Joseph Goebbels, som et bevis på sin troskap og beundring.

Men det var bare et tidsspørsmål før det hele var over. Terboven tilbød Quisling å flykte med fly eller ubåt, men han avslo. Quisling innså antagelig ikke at hans tid var over. Han trodde fortsatt han kunne forhandle med de norske Hjemmestyrkene.

Quislings situasjon var umulig. Tyskland hadde kapitulert, de tyske styrkene i Norge hadde overgitt seg, hans egne hirdmenn var klare til å overgi seg, han hadde ingenting å forhandle om. Klokka 13 den 8. mai, idet nordmenn løp ut i gatene med det norske flagget og feiret at krigen var slutt, fikk Quisling tilbud om ubetinget overgivelse av seg og sin regjering, framsatt av øyelege Bjørn Foss i Milorg. Etter en stunds betenkning gikk Quisling med på arrestasjon. Han og hans medlemmer, med unntak av Jonas Lie som tok sitt liv, ble ført til Møllegata 19. Quislings andre regjering var avsatt – og et rettsoppgjør ventet forræderne.

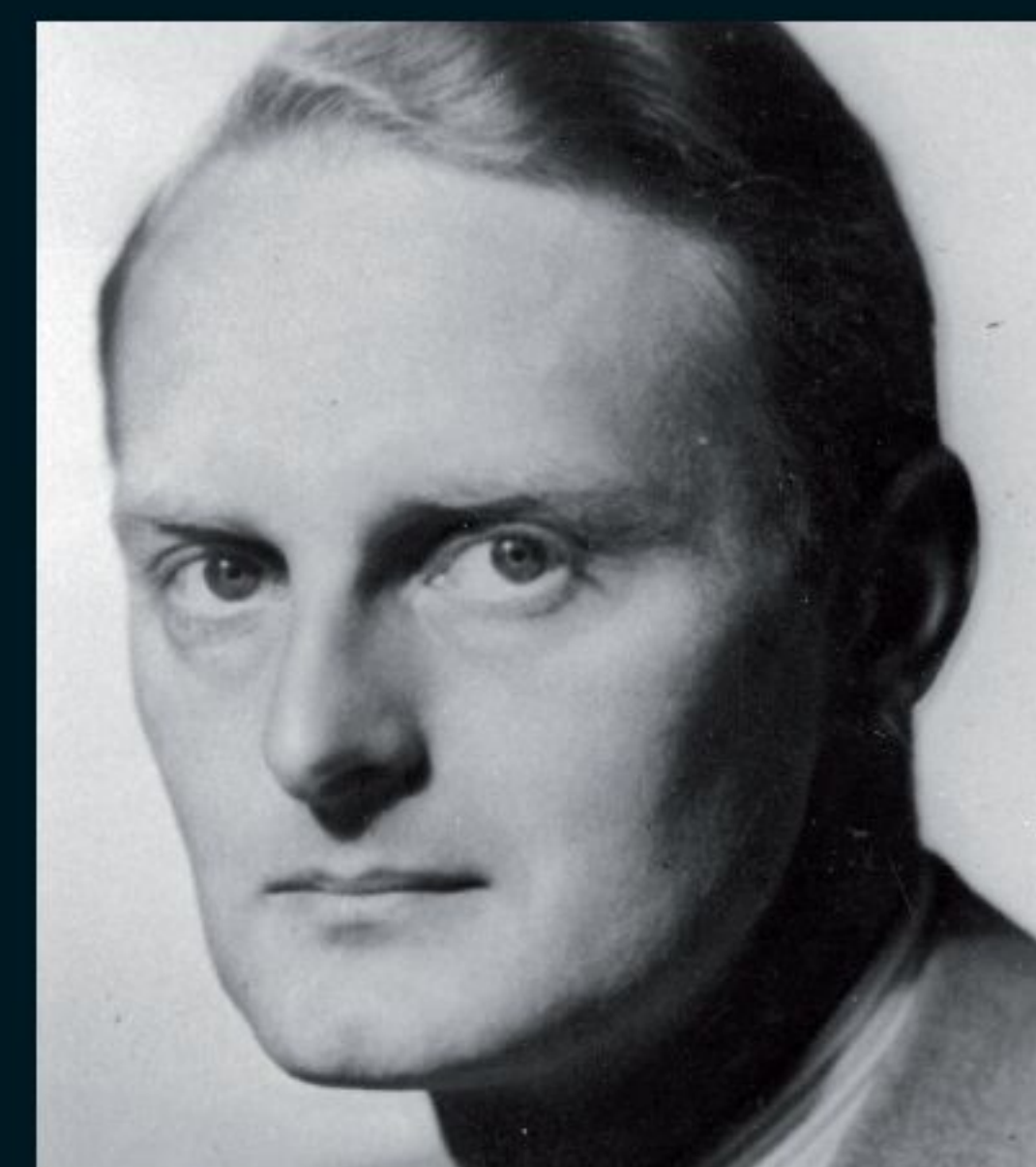
Albert Viljam Hagelin

Alf Larsen Whist

Arnvid B. Wasbotten

Axel Stang

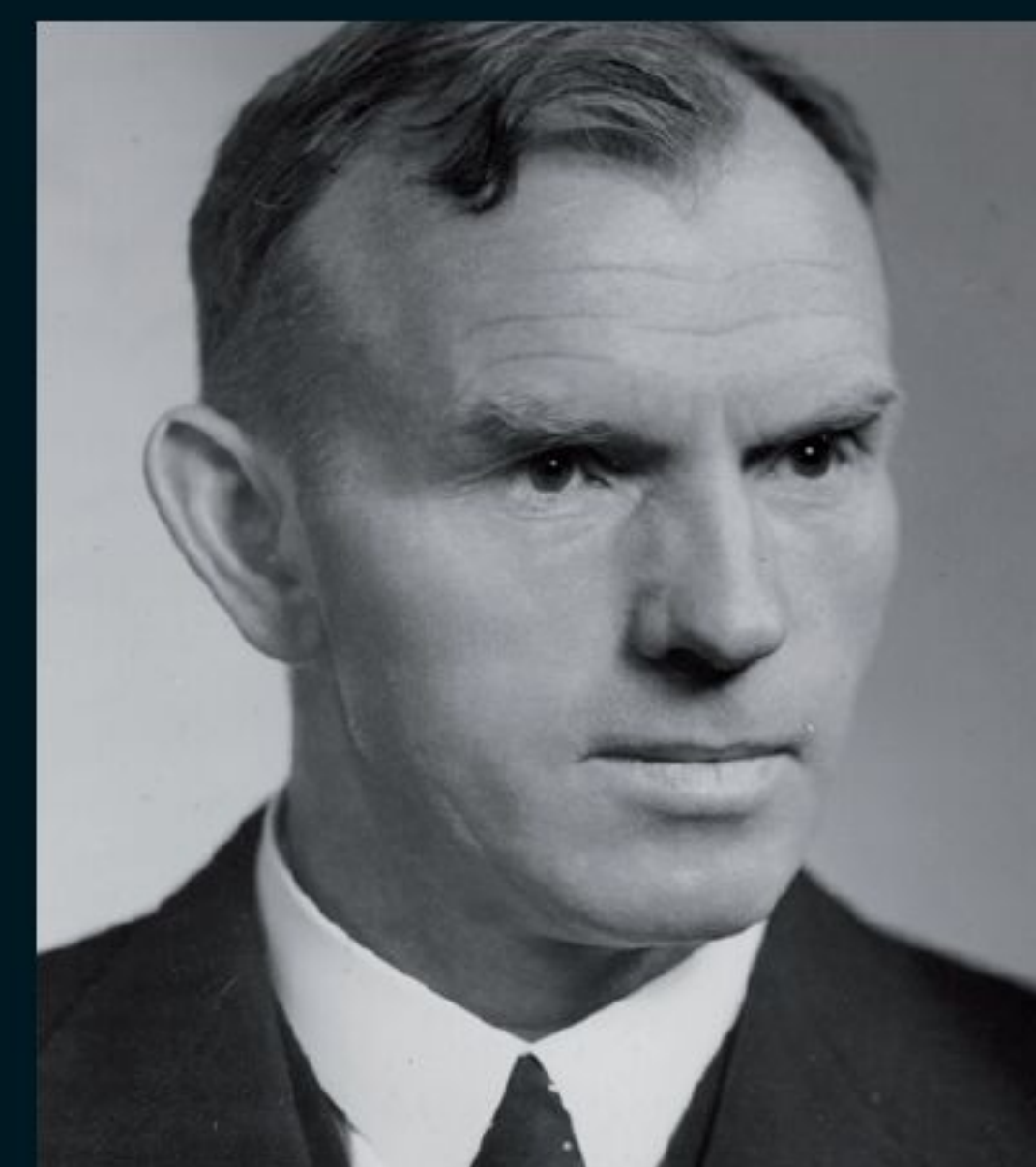
Eivind Blehr

Frederik Prytz

Gunnar Eilifsen

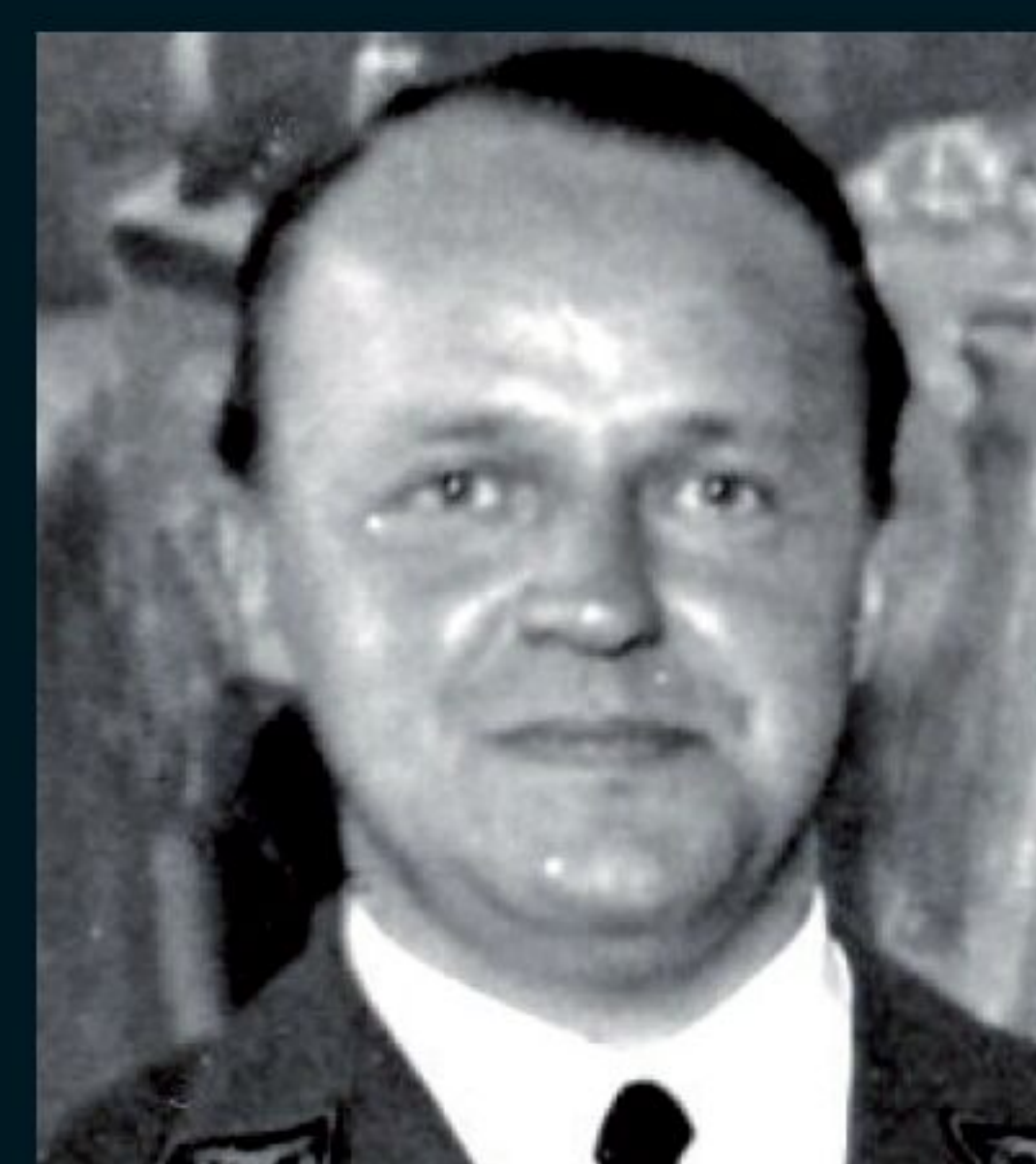

Hans Skarphagen

Franz Böhme

QUISLINGS STATSRÅDER

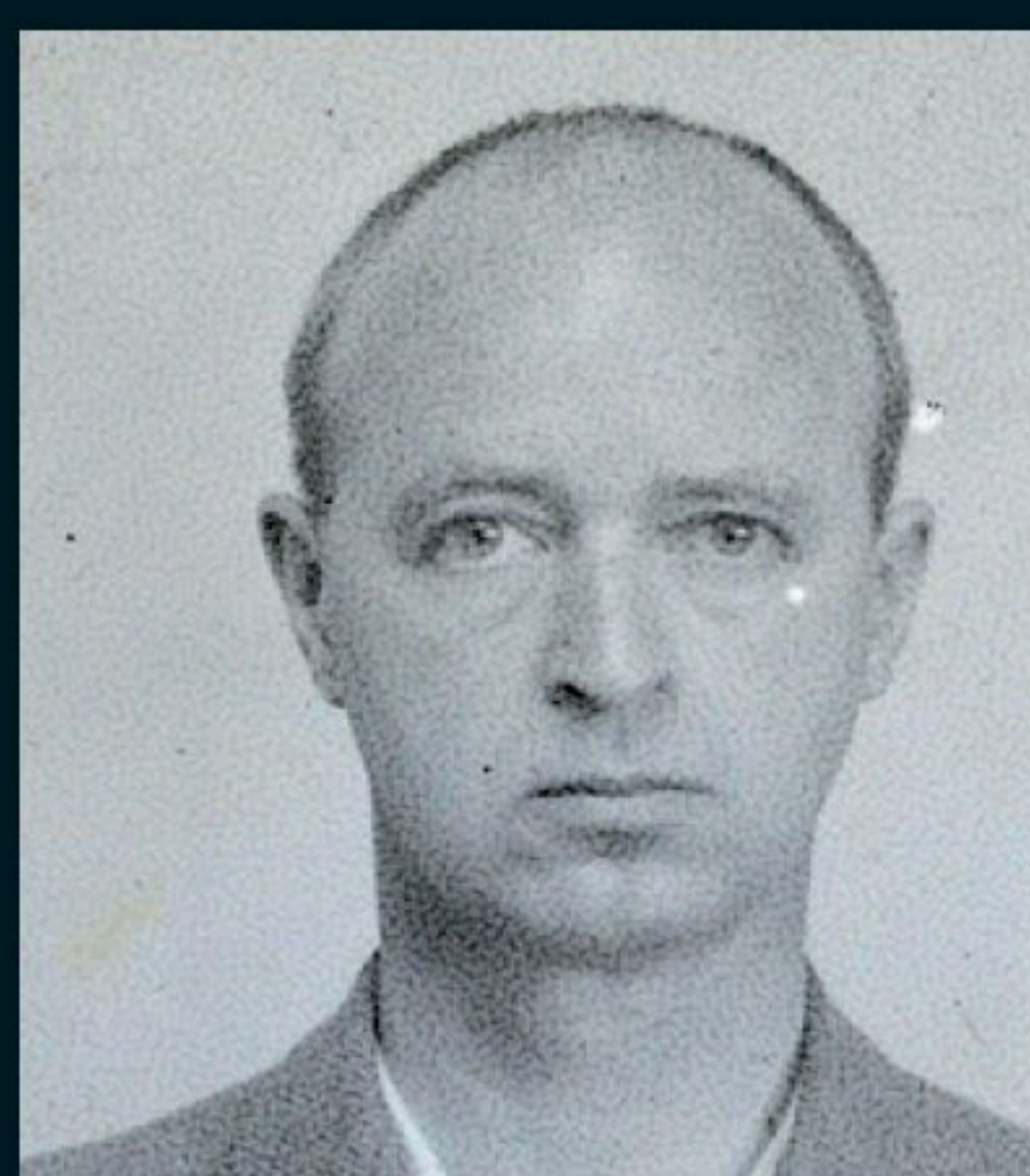
Johan Andreas Lippestad

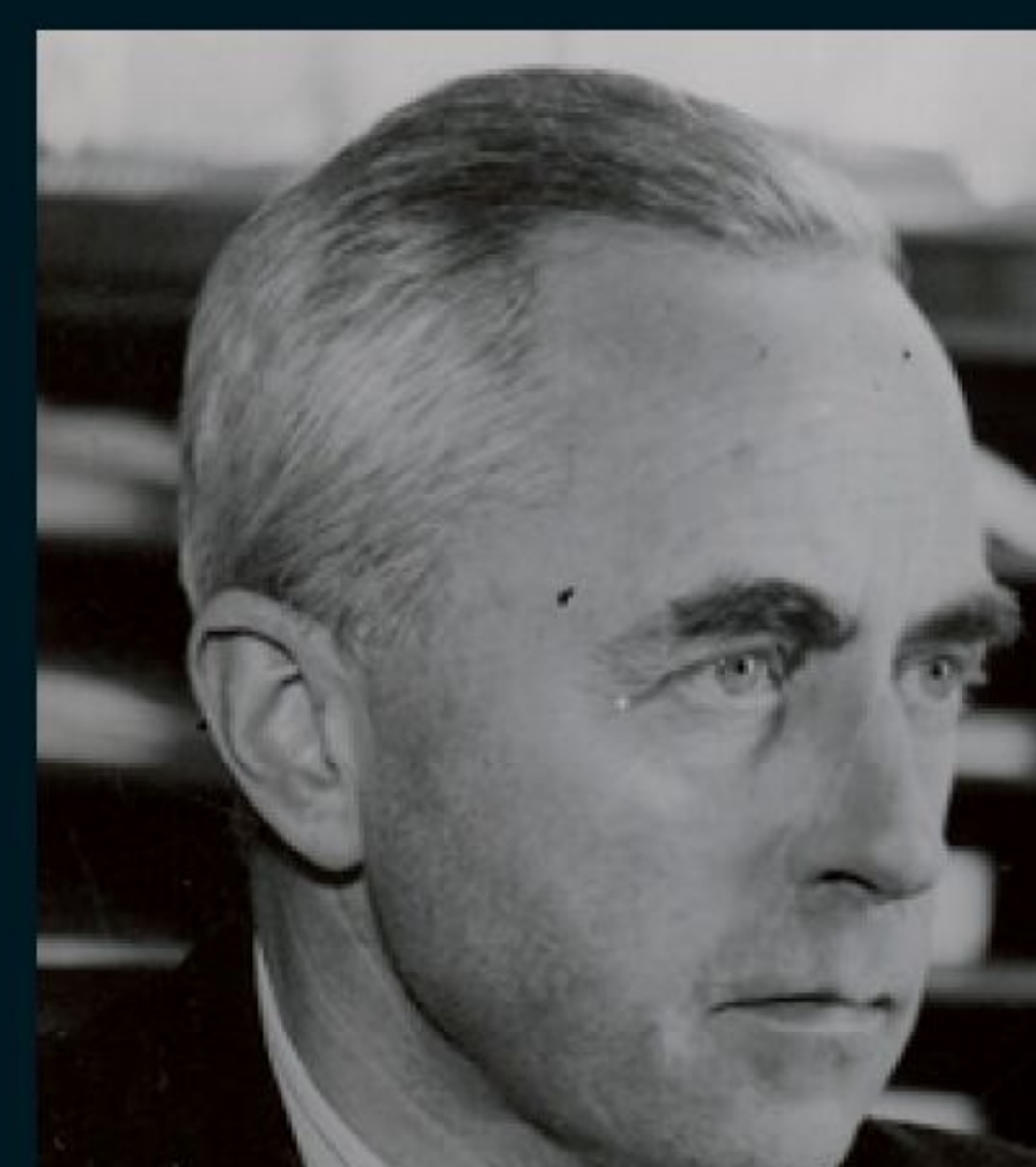
Jonas Lie

Kjeld Stub Irgens

Per von Hirsch

Ragnar Skancke

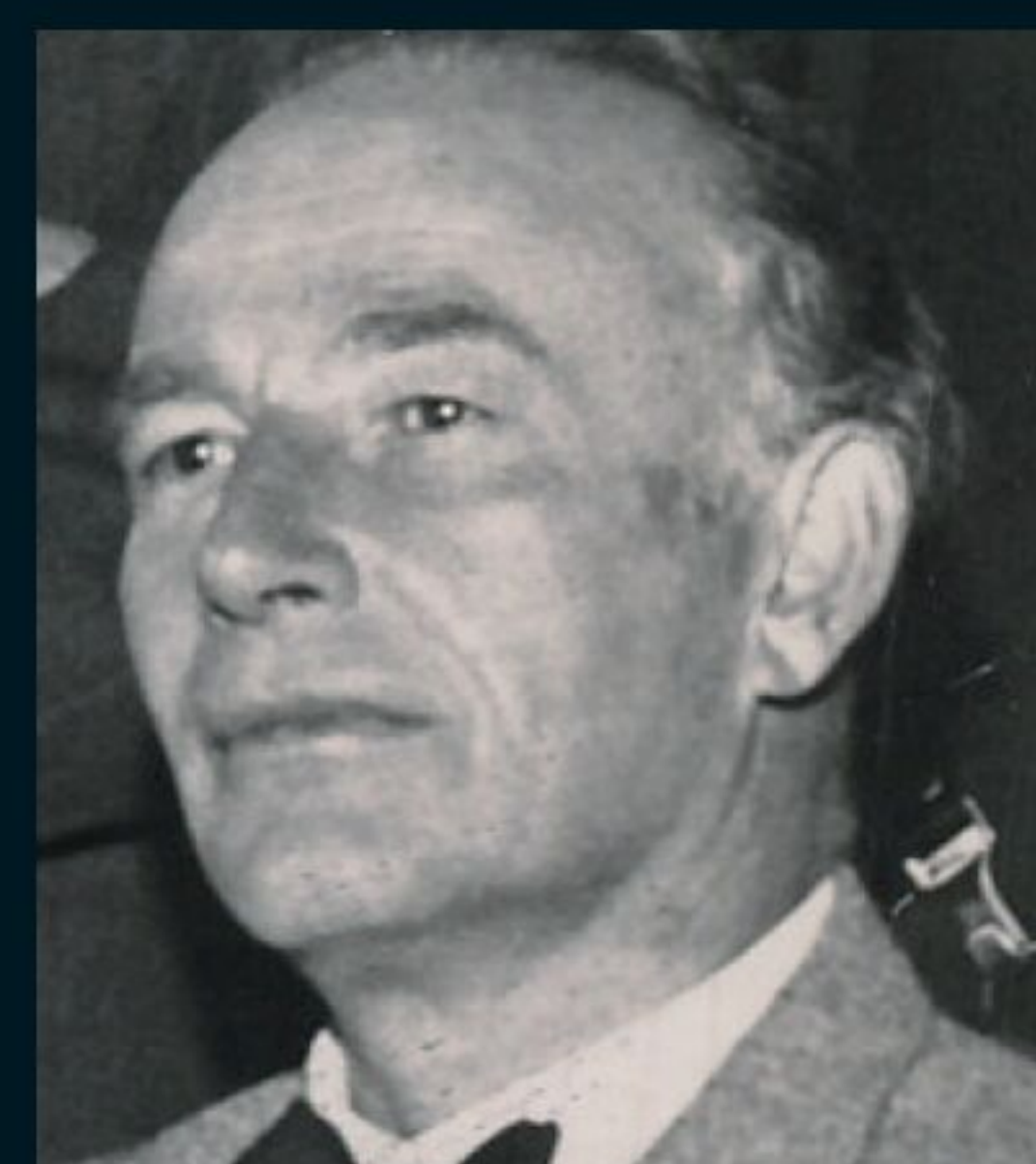
Rolf Jørgen Fuglesang

Sverre Riisnæs

Torstein Fretheim

Tormod Hustad

BOMBEANGREPENE OG

LUFTKA

OVER NORGE 1945

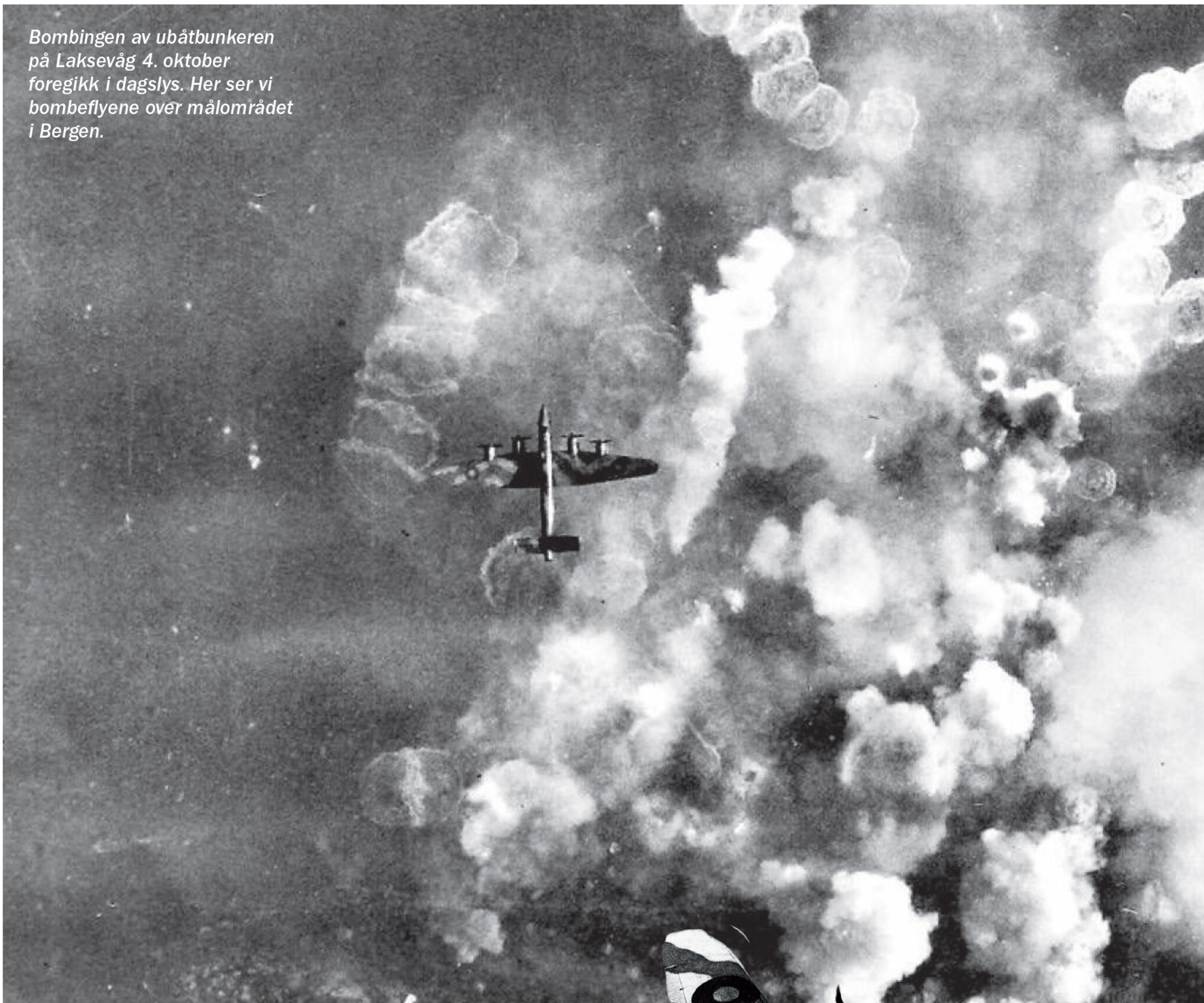
På sensommeren 1944 var det åpenbart hvilken vei det gikk for Hitler og hans Tredje rike. De tyske hærstyrkene i de okkuperte områdene klarte ikke å stå imot Den røde armé på østfronten, ei heller på vestfronten i Frankrike. Det tyske Luftwaffe ble mer og mer underlegne i luften, og den tyske krigsmarinen fikk stadig færre havner å operere fra. Etter nederlagene sommeren og høsten 1944 begynte marinen å overføre de gjenværende overflatefartøylene i tillegg til ubåtene fra Østersjøen til Horten, Bergen og Trondheim, mens Luftwaffe flyttet stadig flere fly til flyplassene i Norge.

MPENE

Et maleri av Mark Postlethwaite
som viser angrepet fredag
9. februar 1945.

Bombingen av ubåtbunkeren på Laksevåg 4. oktober foregikk i dagslys. Her ser vi bombeflyene over målområdet i Bergen.

Da tyskernes hær ble fortrent stadig lenger nord, medførte det at Norge kom enda mer i fokus for de allierte bombeskvadronene, i tillegg til «Strike Wings». «Strike Wings» var engelske skvadroner med tomotors jagerbombere av typene Mosquito og Baufighters, som angrep den tyske og norske kysttrafikken. Bombeskvadronene tok for seg marinebasene, ubåtbunkere og forsyningssentrene, som oljedepoter og verft, mens «Strike Wings» angrep den livsviktige transporten av forsyninger langs kysten. Vi skal i denne artikkelen ta for oss noen av de største og viktigste angrepene mot slutten av krigen for å vise hvor intenst de allierte ville svekke den tyske slagkraften.

Den mest brukte britiske bombemaskinen var Avro Lancaster som ble produsert i over 6000 eksemplarer. Over 3000 ble skutt ned.

Holden skole dagen etter bombingene.

«Tirpitz» bombes av britiske bombefly.

Ubåtbunkeren «Bruno» i Bergen

De største og mest dødelige angrepene kom i krigens siste år. Det aller voldsomste kom den 4. oktober 1944. Da ble «Danziger Werft» og ubåtbunkeren «Bruno» på Laksevåg i Bergen angrepet.

I bunkeranlegget og verftet kunne det ligge opp til 20 tyske ubåter. Her lå ubåtene for etterforsyning og reparasjoner. Da den allierte framrykningen i Europa begynte å slite med framdriften, ble forsyningslinjene enda viktigere. Forsinkelsen av framrykningene gjorde at de allierte tapene økte drastisk. I oktober 1944 hadde den amerikanske framrykningen i Hürtgenskogen stanset opp. Den britiske og kanadiske framrykningen

ved Antwerpen slet voldsomt, med store tap. De tyske ubåtene var fremdeles den største trusselen for de allierte konvoiene, og Dönitz' ulveflokk måtte ødelegges. I tillegg var det viktig å bombe både olje- og drivstofflagrene til tyskerne, slik at ubåtene ikke kunne gå ut i Atlanterhavet. Situasjonen i Norge var altså livsviktig for de allierte for å kunne få en slutt på krigen.

Bombeflyene drønnet inn over Bergen klokka ni på morgenen og slapp sin dødelige last. Bombeangrepet ble gjennomført av 150 britiske bombefly, 93 Handley Page Halifax-bombefly, 47 Avro Lancaster-bombefly og tolv Mosquito-jagerbombere som fungerte som eskorte. Målet var den tyske ubåtbunkeren «Bruno» i Nordrevågen. Kun et fåtall bomber traff selve

målet, mens majoriteten havnet i nærliggende boligområder. Dette førte til en tragisk hendelse ved Holen skole, der 193 sivile mistet livet, inkludert 61 barn.

Luftvernsirenene ble utløst i Laksevåg og Bergen klokken 9.05, og innen en time var hele 1432 bomber sluppet over Laksevåg. To av de britiske flyene ble skutt ned under operasjonen.

Britene var fornøyd med angrepet, men beklaget tapet av sivile liv. Fire ubåter ble satt ut av spill i tillegg til en del mindre fartøyer. Den allierte bombekommandoen var imidlertid ikke ferdig med Bergen. Den 29. oktober kom 5th Bomber Group i RAF på nytt inn over vestlandsbyen, denne gang for å ødelegge «Danziger Werft» fullstendig. Ved midnatt kom

237 Lancastere inn i ti bølger, men det var tykk tåke denne natten. 47 fly slapp bombene og kun fire bomber traff målet. To av Lancasterne ble truffet av tysk luftvernild og styrtet i Bergen. Det ene flyet traff Kvarven, mens det andre datt ned i Store Lungegårdsvann. Bombene traff sentrum av byen. 47 nordmenn og 13 tyskere mistet livet i angrepet uten at den tyske ubåtbasen ble skadet. 25 hus ble totalt ødelagt i tillegg til 50 som fikk skader.

Bombingen av ubåtbunkeren fortsatte. Den 22. november forsøkte britene å bombe «Dora», ubåtbunkeren i Trondheim, uten å lykkes på grunn av kunstig tåke som tyskerne la. Britene hadde streng ordre om å ikke bombe i blinde.

Monsteret «Tirpitz»

«Tirpitz» var det siste gjenværende av de aller største tyske slagskipene. Så lenge hun var flytende og i operativ stand, var hun en trussel mot konvoiene til Murmansk, men også i Atlanterhavet. Det var blitt gjort gjentatte forsøk på å ødelegge henne da hun lå gjemt i fjordarmene i Trøndelag og Finnmark. Den 3. april 1944 lå slagskipet i Kåfjorden. Et britisk angrep skadet skipet så mye at hun måtte forlate fjorden og seile til Håkøya utenfor Tromsø.

Den britiske regjeringen var ikke tilfreds med at «Tirpitz» bare var

**«TIRPITZ' VAR DET SISTE
GJENVÆRENDE AV DE
ALLER STØRSTE TYSKE
SLAGSKIPENE.»**

påført skader, da det fortsatt kunne bli reparert. Målet ble derfor å senke skipet fullstendig. Det lyktes man med til slutt ved Håkøya nær Tromsø den 12. november 1944. Bombingen ble utført av 32 Avro Lancaster-fly fra RAFs 617. og 9. skvadron. Flyene var utstyrt med Barnes Wallis' Tallboy-bomber, og angrepet startet klokken 9.45 om morgenen.

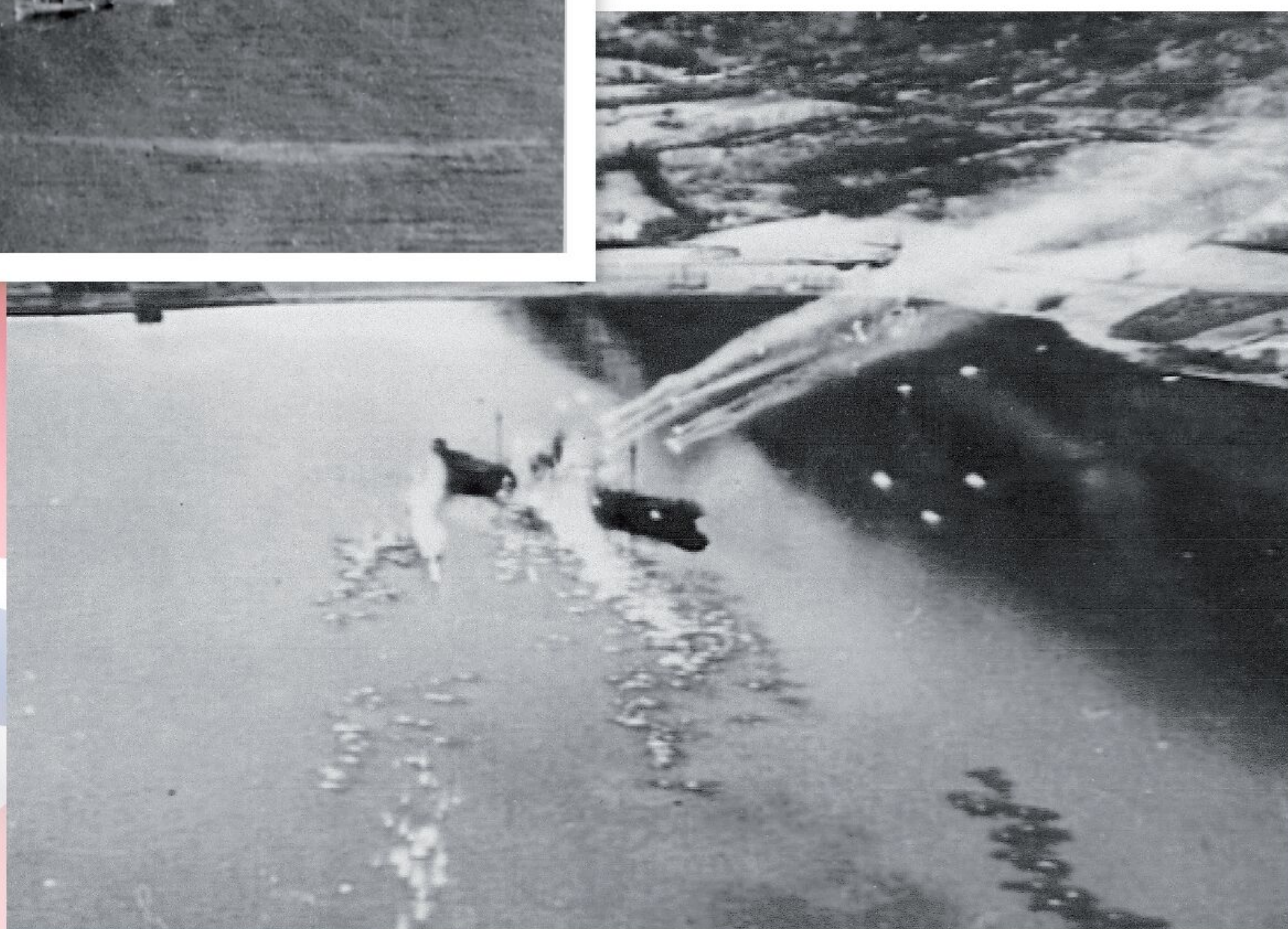
Flyene hadde tatt av fra Lossiemouth i Skottland klokken 2.00 samme natt og kom overraskende inn gjennom svensk luftrom før de fløy ut Balsfjorden mot målet. Totalt ble 29 Tallboy-bomber sluppet. To av dem traff «Tirpitz» direkte, mens tre var nærtreffe. Skipet ble senket, og 916 av mannskapet mistet livet. 807 personer ble reddet i land, hvorav 87 ble frigjort etter at redningsarbeidere kuttet seg gjennom skipets skrog. Angrepet skjedde samtidig med at mange evakuerte fra Finnmark ankom Tromsø, noe som bidro til kaotiske tilstander i området.

Tragedien med MS «Riegel» 27. november

Et av tyskernes rekvirerte troppeskip var Det bergenske dampskipsselskaps MS «Riegel». Hun var et passasjerskip på 3828 bruttotonn som seilte til og fra Finnmark med forsyninger og soldater. Den 27. november var det 2248 russiske og serbiske krigsfanger om bord. I tillegg var det 103 straffanger og et tysk og norsk mannskap. Skipet gikk i en konvoi med evakuerte krigsfanger fra Finnmark og skulle til Trondheim, da en flystyrke fra de britiske

MS «Riegel» ligger igjen etter angrepet.

Dagen etter angrepet på Victoria Terrasse 31. desember 1944.

hangarskipene «Implacable», «Pursuer» og «Premier» gikk til angrep. Flyene hadde som oppgave å angripe alle skip langs kysten og jernbanestasjonen i Mosjøen, for å stanse troppeforflytninger til Tyskland. Flere av skipene i konvoien ble skadet, men verst gikk det utover «Riegel». Der mistet 2456 mennesker livet – den verste skipskatastrofen i norsk historie. Britene var fornøyd med angrepet da de trodde de hadde stanset et troppeskip med tyske soldater på vei til østfronten.

Luftkampene over Ørsta 5. desember 1944

I desember 1944 gikk den tyske krigsindustrien for fullt. De allierte gjorde hva de kunne for å ødelegge fabrikkene som laget fly og panservogner, men til tross for dette var det hektisk produksjon. Behovet for råvarer fra Norge var stort, men de allierte forsøkte alt de kunne for å stanse trafikken. Et slikt forsøk ble foretatt den 5. desember.

En tysk sørgående konvoi kom seilende i den iskalde natta. Den spredte seg i Ørstafjorden, Voldafjorden og Syddefjorden der skipene la seg til ro under fjellsidene der de ville være relativt trygge for flyangrep. Fire lasteskip seilte inn Ørstafjorden og ankret opp der. Et av skipene som seilte inn Voldafjorden ble vurdert til å

være mellom 5000 og 8000 tonn. Dette skipet la seg tett opp mot de høye og bratte fjellsidene inne ved Lillebotn, innerst ved Straumshamn. Resten av den tyske konvoien tok tilflukt i Syddefjorden. Konvoien var beskyttet av to Vorpostenboote. Ute i Ørstafjorden lå Vorpostenboote VP 6805 med det tyske navnet «Geuse». Dette var den beslaglagte hvalfangeren «Torgny» fra Steinshamn, nå bestykket med flere 20 mm batterier og en 37 mm Flak. I Voldafjorden lå søsterskipet VP 6806 sammen med den delen av konvoien som lå der.

RAF Banff Strike Wing med sine Mosquito-fly ble tildelt oppdraget med å angripe konvoien i Voldafjorden. Hele 34 fly ble tatt ut til dette angrepet. Det var 14 fra 248. skvadron, tolv fra 143. skvadron, åtte fra 235. skvadron og ett fotofly fra 138. Wing som skulle dokumentere angrepet med film. Leder for Banff Strike Wings var Wing Commander Bill Sise.

RAF Dallachy Strike Wings ble tildelt angrepet i Ørstafjorden. Elleve fly fra australske 455. skvadron og fem fly fra newzealandske 489. skvadron ble klargjort for angrepet. Angrepsbølgen fikk eskorte av seks Mustang-jagere fra 315. skvadron fra Peterhead.

Fra klokka 11.48 og utover lettet alle flyene fra Banff og Dallachy. De møtte eskorten straks de var over Nordsjøen.

Flyene angrep konvoiene, og det utviklet seg til en heftig kamp over fjordene. Et av de britiske flyene ble skutt ned med tap av begge i mannskapet. De tyske og norske skipene fikk store skader.

Tyske marinefartøyer i Oslofjorden

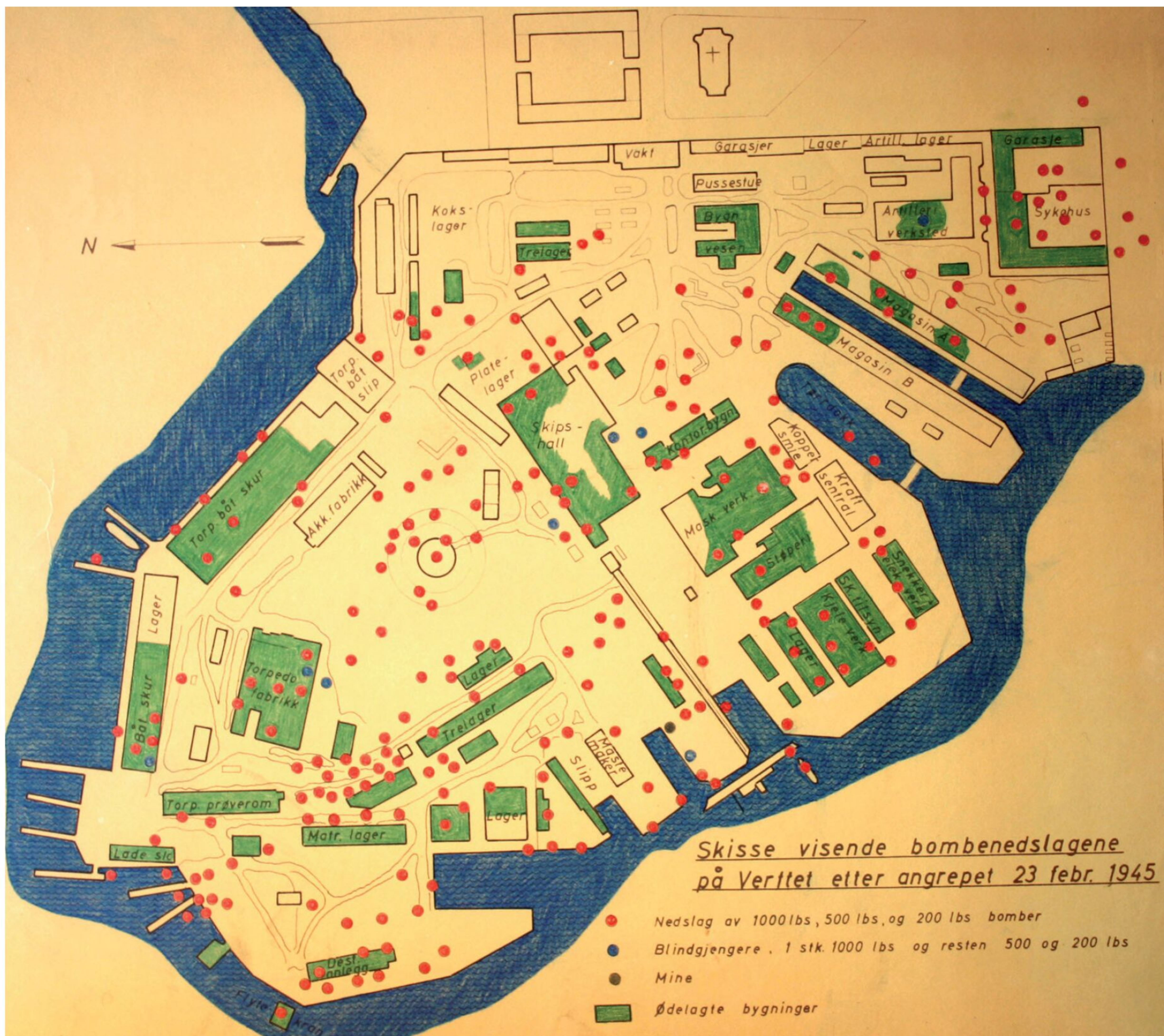
Etter at «Tirpitz» var senket, var det svært få store skip igjen i den tyske marinen. De tunge krysserne «Admiral Hipper» lå i Kiel, og «Prinz Eugene» lå i København, begge søsterskip av «Blücher», og de var ikke operative på grunn av drivstoffmangel. De tyske krysserne «Emden» og «Köln» ble oppdaget i Oslofjorden den 13. desember. De allierte ville få has på disse to skipene så fort som mulig, og samme natt fløy 52 Lancastere og sju Mosquitos innover fjorden for å bombe krysserne. «Köln» ble angrepet ved Løvøya ved Horten, men «Emden» fant de ikke. Bomber ble sluppet, men «Köln» ble ikke skadet.

Derfor ble et nytt angrep iverksatt den 28. desember. «Emden» hadde forlatt Oslofjorden og seilt til Tyskland, mens «Köln» ble angrepet nok en gang, også denne gangen uten resultat. Samme natt var det stor aktivitet i luften over Østlandet, både med minelegging av fjorden og havnene, blant annet Sandefjord, og dropp av forsyninger til Milorg. En Halifax styrtet i Sandefjord, og en Short Stirling falt ned i Sande, begge med tap av hele mannskapet.

«Köln» ble angrepet igjen den 31. desember ved Moss av 28 Lancastere, men unngikk bombene. Den tyske marinen forsto at det å gjemme skipene i Oslofjorden ikke var en god idé, og derfor ble også «Köln» beordret tilbake til Tyskland for å bistå i evakueringen av tropper og sivile fra de baltiske landene.

Bombingen av Victoria Terrasse 31. desember 1944

Bombingen av Victoria Terrasse ble gjennomført ved to anledninger; den 25. september 1942 og den 31. desember 1944. Victoria Terrasse i Oslo var adressen der Gestapo og Sicherheitsdienst – de tyske okkupasjonsstyrkenes hemmelige politi og etterretning – hadde sitt norske hovedkvarter. Dette var de eneste allierte bombetoktene som ble gjennomført mot Oslo i løpet av

Kartet over marineverftet markert der bombene traff målet.

krigen, og begge ble gjennomført etter forespørsel fra den norske hjemmefronten.

Det siste angrepet ble spesielt koordinert av Gunnar Sønsteby, leder av Oslogjengen, og Jens Christian Hauge, Milorgs leder. De tok direkte kontakt med oberst John S. Wilson i London i november 1944 for å be om aksjonen på vegne av motstandsbevegelsen. Angrepene resulterte i tragiske tap ved at 113 mennesker mistet livet, hvorav 84 var norske sivile. Flere bygninger i området ble skadet, men Victoria Terrasse selv fikk relativt begrensede ødeleggelser og ikke den effekten man forventet.

Det brant i mange dager etter bombeangrepet.

«VERFTET VAR BOMBET SØNDER OG SAMMEN. DET VAR MELLOM 500 OG 600 BRANN- OG SPRENGBOMBER SOM BLE SLUPPET, HVORAV HALVPARTEN FALT PÅ VERFTSOMRÅDET.»

Den tyske Flak-ilden var intens over Horten natten da Lancasterne kom.

Den svarte fredagen 9. februar 1945

Denne dagen er blitt kjent som «den svarte fredagen» i norsk historie. Dette var et dramatisk luftslag som fant sted i Sunnfjord, der britiske fly angrep tyske skip som hadde gjemt seg i Førdefjorden. Hendelsen ble en av de største og mest intense luftkampene i norsk luftrom under andre verdenskrig.

Angrepet startet da et britisk rekognoseringsfly oppdaget flere tyske krigsskip, inkludert en jager, som lå for anker i Førdefjorden. Det britiske flyet sendte umiddelbart informasjon om dette tilbake til sin base i Storbritannia. Som svar på oppdagelsen ble 45 britiske fly sendt ut for å angripe de tyske skipene. Da tyskerne oppdaget at de britiske flyene var på vei, ba de om støtte fra sin flybase på Herdla, og dette førte til et massivt luftslag over Sunnfjord.

Luftslaget var et av de største

og mest intense under hele krigen i norsk luftrom. Hele 42 allierte fly var involvert i slaget, og de møtte 16 tyske Focke-Wulf Fw 190-fly fra Luftwaffe. Kampen var dramatisk, og larmen fra slaget kunne høres over store deler av Sunnfjord og Ytre Sogn.

Resultatet av luftkampen var tragisk for begge parter. Ti allierte fly og fem tyske fly ble skutt ned. I tillegg mistet 14 allierte og de to tyske flygerne Otto Leibfried og Rudi Linz livet. Til tross for de harde kampene led de tyske marinefartøylene kun mindre skader, og ingen av dem ble senket.

Selv om de tyske skipene ikke ble ødelagt, var luftslaget over Sunnfjord et markant og dramatisk vendepunkt i krigen i Norge, som viser hvor intens kampen i luften var mellom de allierte og Tyskland. Hendelsen er et vitnebyrd på den harde motstanden og de store ofrene som ble gjort av både allierte og tyske styrker under krigens siste år.

Flyangrep og bombingen av Kriegsmarinewerft Horten 23. februar 1945

Den intense luftvirksomheten fra høsten 1944 preget forholdene i Horten i særlig grad. Fjorden ble minelagt av allierte fly, det var bomberaid mot Oslo, og tyskernes luftskyts i Åsen og på Skavle skremte og jagde hortenserne ned i kjellerne og inn i beskyttelsesrommene. I byen beslagla tyskerne mellom 40 og 50 hus, foruten en mengde enkeltrom. Før jul ble beboerne i nordre del av Wistings vei, Røreåsen og Aschehougs gate kastet ut av sine boliger, og herrefolket flyttet inn. Det samme var tilfelle i Kommandør Ottos gate på Apenes. Selv ikke gamlehjemmene ble spart. I mars 1945 ble de gamle på Agnes Gjersøes Minde kastet ut, og det ble Victoria Hotell i Åsgårdstrand som åpnet dørene for dem. Bortsett fra virkningene av bomber som ved uhell falt i Strandgata og i Thranes

Britiske Lancaster-bombefly i nattangrep.

gate, led ikke byen noen skade av betydning.

Mange av byens innbyggere fryktet at et større bombeangrep eller en alliert invasjon ville komme. Det var stort sett om natta angrepene kom, og stadig oftere kunne innbyggerne høre tyske luftvern batterier, enten på Borre eller på Karljohansvern, skyte etter flyene. Den 13. desember 1944 kom det første store lysbombeangrepet mot Horten. Tidligere på dagen hadde allierte rekognoseringsfly oppdaget de to tyske krysserne «Emden» og «Köln». Det var en prioritert oppgave å forsøke å sette de store krigsskipene ut av spill. Engelskmennene bestemte seg for å gå etter krysseren samme natt. 52 Lancastere og sju Mosquitoer gjennomførte angrepet, samtidig som det ble sluppet miner. Flyene ble møtt av kraftig luftskyts, og lave skyer ga dårlig sikt. Bombene ble sluppet, men de to tyske krysserne kom seg unna.

28. desember kom et nytt angrep, og 130 fly var i luften over Østlandet. På nyttårsaften var de allierte flyene tilbake. Denne natten ble Lancaster OL-N fra 83. skvadron skutt ned av tyske nattjagere utenfor Østenskjær. Hele besetningen omkom. 28 fly var på jakt etter krysseren «Köln», som i dagene rett før hadde ligget i skjul ved Løvøya. Den slapp unna nok et angrep.

Foranledningen til bombingene av marineverftet i Horten var meldingene som ble sendt til London fra Milorg og andre etterretningskilder, om forsøkene med snorkelubåtene. Tilbake kom beskjeden om å forsøke å sabotere ubåtene. Den 12. desember sendte Milorg-ledelsen beskjed til London om at sabotasje var vanskelig fordi ubåtene sjelden lå ved kai. Men forsøksstasjonen som lå ved Sølvkronen ved Apenesbrygga var lettere å ta, mente Milorgs ledelse. Den 7. februar mottok D-15, den regionale Milorg-ledelsen, et telegram om at en spesialist på skipseksplosjoner ville hjelpe dem med aksjoner mot ubåtene og forsøksstasjonen. Sabotasjeplanene ble aldri satt ut i livet, for 23. februar bombet de allierte i stedet Horten verft.

Klokken var sju minutter over åtte om kvelden fredag den 23. februar da flyalarmen gikk i Horten. Det var nesten fullmåne. 72 Lancaster bombefly og 10 Mosquito rekognoseringsfly hadde tidligere på ettermiddagen tatt av fra basen i

Lincolnshire i England. 53 Lancastere fløy over Nordsjøen til Lindesnes, over vidda til Drammen og satte kurs for Horten. 19 andre brøt av ved Lindesnes og fløy oppover Oslofjorden til Moss for å angripe Horten derfra. Først ble himmelen fylt av lysbomber. Båret oppe av sine fallskjerm drysset de ned over distriktet i hundrevis. En mengde fly kom seilende over Brårudåsen, og batteriene der spilte opp. Bastøya og Garnisonskirken ble ringet inn med grønne lysbomber, mens øyene til slutt ble innsirklet med røde lys. Fra et av flyene ble en rød «pil» rettet mot verftet, og så begynte bombingene. Flyene, som kom i stor høyde, styrtet loddrett ned, man hørte dem ruse gjennom luften, og i en høyde av ca. 200 meter rettet flyveren maskinen

**«DA FOLK OMSIDER
KOM FRAM FRA
TILFLUKTSROMMENE OG
KJELLERNE SINE, VAR
DET FØRSTE DE SÅ, ET
STERKT, RØDLIG SKJÆR
MOT HIMMELEN, OG
SNART HØRTE FOLK I
SPRINGMARSJ GJENNOM
GATENE – OG ROPENE:
‘VERFTET BRENNER!’»**

opp, og så utløstes bombene, som rammet målet med ubønnhørlig presisjon. Da de første bombene falt på Krim, området utenfor verftet, sto snart alt brennbart i flammer. Og nå brant området innenfor verftets murer. Det nordre magasinet tok fyr og brant som en kjempemessig fakkel, lagret som det var med en masse brennbare saker.

Bombingen sto på i en knapp time, men enkelte fly holdt seg fremdeles over Horten for å konstatere virkningen av angrepet. Da folk omsider kom fram fra tilfluktsrommene og kjellerne sine, var det første de så, et sterkt, rødlig skjær mot himmelen, og snart hørtes folk i springmarsj gjennom gatene – og ropene: «Verftet brenner!» I de sene

kveldstimene valfartet byens folk til de høyereliggende strøkene og til Ollebakken, de ble stående tause og beklemte og se på ildhavet over det som gjennom generasjoner hadde vært Hortens store arbeidsplass. Litt etter litt, mens flammene steg og sank og røyken drev vekk, kunne man øyne de enkelte bygningene. Marinens gamle sykehus, som var benyttet som krigslasarett, sto i full fyr. En bombe hadde rammet bilparken ved siden av sykehuset, og den antente komplekset. Den søndre magasinbygningen hadde fått tre bomber gjennom taket, i kikkert kunne man se de gapende åpningene. Men bygningen sto der, den var ikke kommet i brann, og godt var det, ettersom de norske vaktmannskapene hadde sitt tilfluktsrom der.

Området rundt Krim var et eneste flammehav. Det brant lystig i store kullhauger og i en stor oljebåt. Høybanens skinner tegnet seg forvridd og forvrengt mot himmelen. Flytekrana var rammet og veltet rundt, og tre mindre fartøyer hadde fått fulltreffere. Vi kjenner ikke til opplysninger om at noen tyske ubåter var skadet eller satt ut av spill. Verftsanleggets stolthet, kontorbygningen, og verkstedbygningene var det bare ruiner igjen av. I kontorbygningen var det meste av det historiske arkivet fra oppbyggingen av marinestasjonen på Horten. Uerstattelige dokumenter, kart og tegninger forsvant under bombingene og den påfølgende brannen. Noen av papirene var flyttet over til Citadellet og lå i det ene av de to tårnene. Dessverre ble dette også ødelagt, da den eneste trefferen på Citadellet var tårnet med det historiske materiellet. Derfor har rekonstruksjonen av Marinestasjonens historie vært en tidkrevende oppgave, der vi har måttet gå til andre kilder på let etter stoff.

Det ble rekvirert slukkingshjelp fra Drammen og Larvik, men det var uråd å slukke, mannskapene måtte innskrenke seg til å hindre at ilden bredte seg utenfor muren. Hadde vinden vært nordlig eller nordøstlig, ville det ha spøkt for en stor del av byen. Morgenen etter lyttet man forgjeves etter «vervens-tuten». Men storparten av verftsarbeiderne dro allikevel innover til vanlig tid. De kom dog ikke lenger enn til kanalbrua, der ble de sendt hjem igjen. Og så drev de rundt i gatene hele formiddagen og

Et av skipene i Porsgrunn havn blir angrepet av britiske fly.

diskuterte nattens begivenheter – og om hvorledes det nå ville gå, da verftet var bombet sønder og sammen. Det var mellom 500 og 600 brann- og sprengbomber som ble sluppet, hvorav halvparten falt på verftsområdet. Verftet var nærmest totalskadet.

Det brant i flere dager, og da brannen var slukket, begynte tyske offiserer med spesialkompetanse på gjenoppbygging av fabrikker etter bombing å vurdere tilstanden. Men det var ikke skjedd så mye på verftet da freden kom noen måneder seinere.

Hele verftet med noen få unntak lå i ruiner. Området besto av forvridde jernkonstruksjoner og sammenraste murbygninger, alt som kunne brenne, var brent. Noen maskiner lot seg reparere, og tørrdokka var uskadd. Til alt hell gikk ingen norske liv tapt denne kvelden og natten, men et stort antall tyske soldater mistet livet. Det kan ha vært opptil 400 tyskere som omkom den natten. Flere av dem som

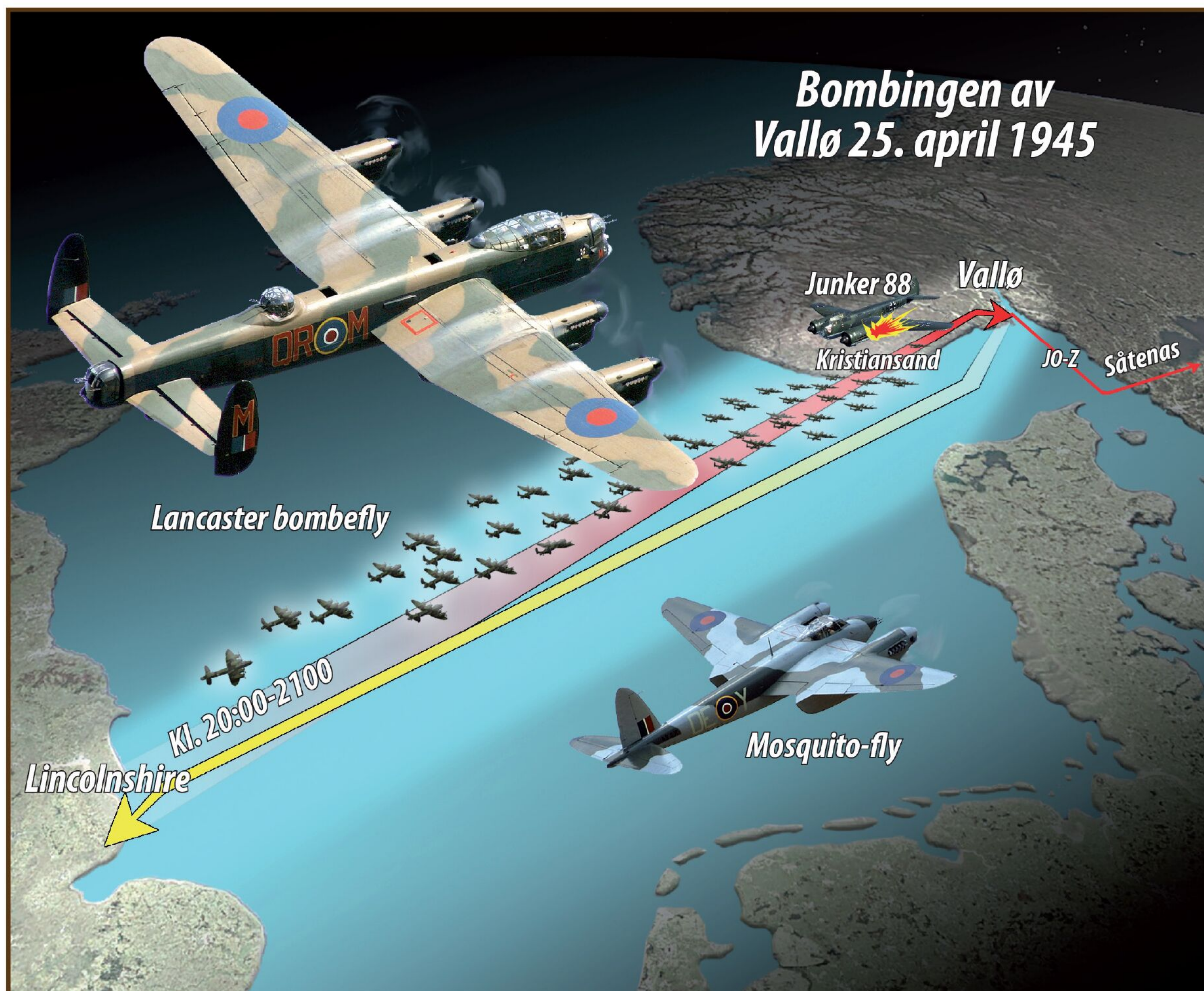
mistet livet, hadde tilhold i vollen på sørsiden av sykehuset og i sykehusparken. Også engelskmennene hadde tap, en Lancaster styrtet brennende på et jorde utenfor Åsgårdstrand etter å ha blitt skutt ned av en tysk Junkers. Alle de fem engelskmennene om bord mistet livet og ligger i dag på den gamle kirkegården i Tønsberg.

Avgjørelsen om bombing av Horten verft var tatt på høyeste hold av kong Haakon i statsråd. Begrunnelsen var ubåaktiviteten og for å hindre reparasjon av tyske fartøyer.

Skadene etter bombing beløp seg til mange millioner kroner. Mange i Horten var usikre på hva som nå ville skje, ville verftet bli bygget opp igjen?

Angrepet på Porsgrunn 11. april 1945

For å opprettholde trykket ble det den 11. april gjennomført et nytt angrep av en britisk skvadron på 35 Mosquito-fly og åtte P51 Mustang-jagere.

Under dette angrepet ble det skutt ned fem fly, hvorav tre allierte og to tyske. Et av flyene var en norsk Mosquito med de to nordmennene Johannes Wollert Løken og Stephan Henrik Engstrøm; begge omkom. En Mosquito nødlandet på Langen i Nome, og de britiske flygerne reddet livet. En Mustang falt ned i Frier utenfor Flakvarp. Flygeren Frederick Hiley Bradford ble drept. Et av de tyske flyene falt ned sør for Larvik, på grensen mellom Telemark og Vestfold. Dette var en flyger ved navn Schuler, som overlevde. Det andre styrtet i brygga i Larvik havn der flygeren Adolf Gillet, skvadronleder, ble drept. De britiske flyene påførte skipene i Porsgrunn store skader, og flere av skipene sank.

Gjennom hele april foretok de britiske «Strike Wings» flere angrep langs kysten. Mot begynnelsen av mai

ble angrepene stadig oftere rettet mot kysten av Danmark.

Bomringen av Vålø 25. april 1945 – det siste bombeangrepet i Europa under andre verdenskrig

I Lincolnshire i England hadde innbyggerne blitt svært vant til duren fra bombefly. Fra dette området hadde Bomber Command No. 5 Group operert under hele krigen. Pilotene og mannskapene fra 5. gruppe fløy over 70 000 tokt før krigen sluttet, flere enn noen av de andre britiske gruppene. Det vakte derfor ingen oppsikt da motorduren igjen steg over området om kvelden den 25. april 1945. Ingen visste at dette skulle bli krigens siste angrep med tunge bombefly fra Storbritannia.

For mannskapene om bord i flyene var imidlertid ikke denne kvelden helt

som de andre. Det var ikke de tyske byene som var målet denne gang, men det okkuperte Norge. De hadde ikke vært i Norge siden februar, og bombing på alliert område satte alltid ekstra krav til bombingens presisjon. Mellom klokka 20.00 og 21.00 denne kvelden satte styrken på rundt 100 Lancaster- bombefly og tolv Mosquito-fly, kursen mot nordøst. Målet var raffineriet på Vålø utenfor Tønsberg.

På ordren fra 5. gruppes hovedkvarter sto det at nattens oppdrag var å ødelegge destillasjonsanlegg, lagertanker med drivstoff til ubåter og andre installasjoner på området. Det var blitt ettertrykkelig understreket at ingen bomber fikk falle over boligområdet på nordsiden av målet: «If any sticks of bombs fall to the north of the target area, the master bomber is to instruct crews to adjust their aiming

accordingly. As it is essential that no bombs fall in the residential area to the north.»

Bombestyrken ble plottet av tyskerne fra flyene kom inn over Arendal, mens de var over målområdet og til de gikk over Kristiansand på vei tilbake. Jagerfly kontrollert av bakkeradar var aktive mellom Tønsberg og Kristiansand, men selv om de forsøkte seg flere ganger, ble ingen britiske fly skutt ned.

Styrken nådde Vallø uten større vanskeligheter selv om det var 15 fly som avbrøt turen på grunn av tekniske problemer. I tillegg var det 15 fly som ikke hadde Vallø som mål, men som skulle slippe sjøminer ved Horten. Totalt kan derfor ca. 80 Lancastere ha deltatt i angrepet. En av Lancasterne kom også i luftkamp med en tysk nattjager over Iveland ved Kristiansand, med det sjeldne resultat at nattjageren ble skutt ned.

Skvadronleder W.W. Topper i Mosquito AZ-F ledet markørflyene mot Vallø. Snart dalte kraftige grønne, røde og gule lysmarkører i fallskjerm ned mot bakken. Noen falt et stykke unna målet, og dette ble av tyskerne, etter angrepet, tolket slik at også andre industrianlegg skulle bombes. Fra markørflyene forsøkte de imidlertid å få en tettest mulig konsentrasjon på selve raffineriet. Noen av lysene drev mot nordvest, og en del markører la seg rundt 150 meter sørvest for selve siktepunktet. Tre andre Mosquitoer, ledet av flyløytnant A.F. Wimsett, beregnet hele tiden vindstyrken, slik at bombeflyene skulle ha størst mulig sjanse til å treffe riktig.

Merkingen av målet hadde gått tilfredsstillende. Etter at Mosquitoene fra 627. skvadron hadde droppet

«EN AV FLYGERNE RAPPORTERER AT 'HELE HALVØYA STO I BRANN'. ÅPENBART MÅ DET HA VÆRT NOE SOM TOK FYR OG EKSPLODERTE PÅ RAFFINERIEET.»

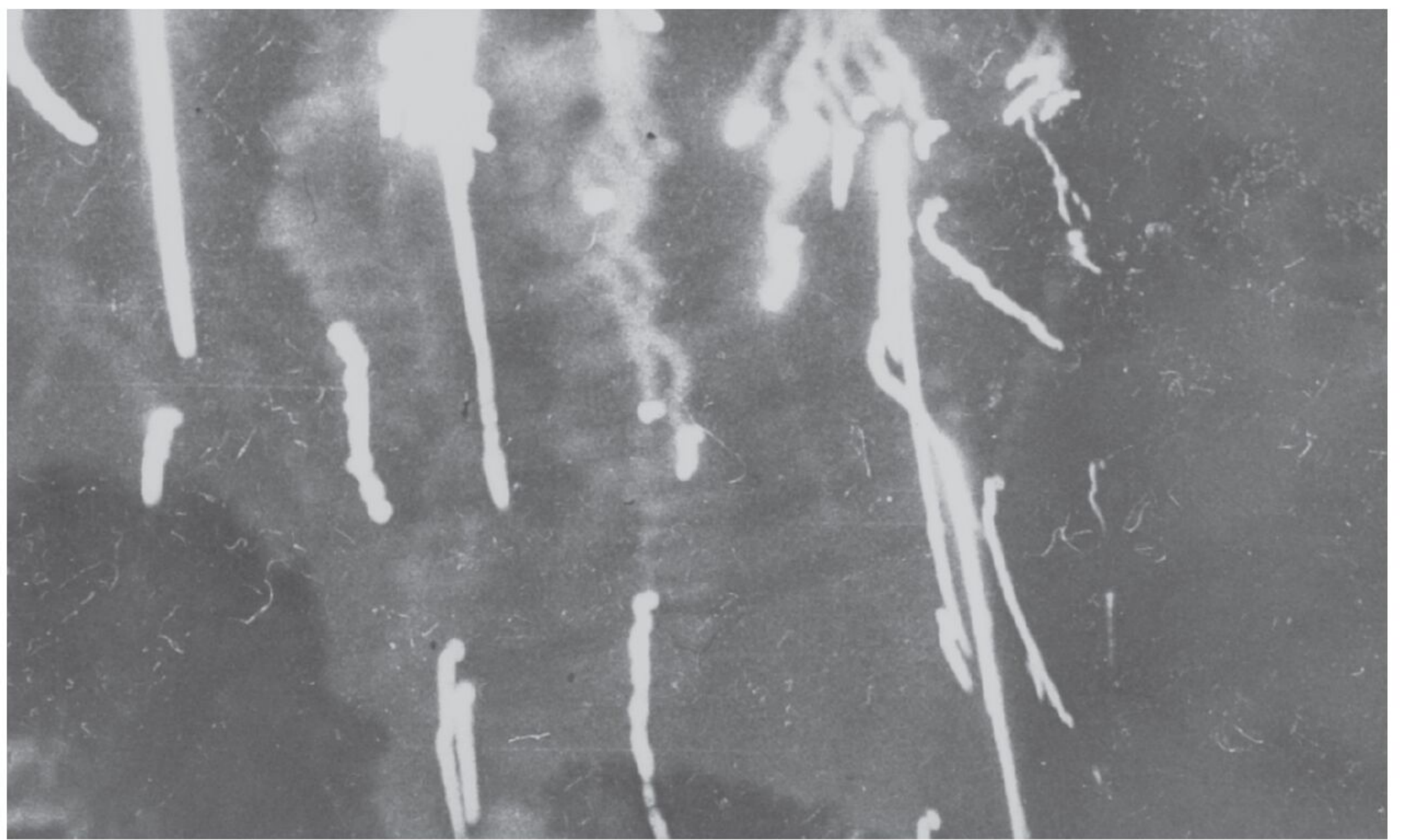
sine markeringsbluss, bestemte bombeleder og oberstløytnant Smit, hvilke bluss som lå nærmest målet og styrte bombingene fra hovedstyrken i tråd med det.

Bombelederen ga ordre om å gå under skydekket og slippe lasten mot de røde og gule lysene. Topper

mente at de gule så ut til å være best plassert, så ny ordre gikk derfor ut fra bombelederen: «Bomb gule markører».

Ikke alle beboerne på Vallø kom seg like raskt i dekning. Flyalarmen hadde ofte gått uten at noe mer var skjedd. En overlevende fortalte for eksempel at «vanligvis pleide jeg ikke å stå opp ved flyalarmer, som det alltid var mange av i denne fase av krigen». Nå som de fleste regnet med at krigen snart var over, var enkelte mer nysgjerrige enn skremte. Forvalter Sigurd Steenbuch ved oljeraffineriet sto et øyeblikk helt fascinert av de kraftige markørlysene, før det gikk opp for ham hva som var i ferd med å skje. Sammen med kona styrtet han ned i kjelleren, og etter en kort, uhyggelig stillhet kom de første bombene.

Fra flyene var sikten god og markørlysene tydelige. Bombesikterne i den ene Lancasteren etter den

Blussene som ble sluppet før helvete brøt løs. Bildet er tatt fra Husvik på landsiden i vest.

Raffineriet var
fullstendig ødelagt.

Voldsomme ødeleggelser på husene som lå ved siden av raffineriet.

andre slapp lasten ned i det markerte området, og luften var full av bombehyl og voldsomme eksplosjoner. Tyskerne skjøt tilbake det de var gode for, og det ble også skutt fra lastebåten DS «Nordland» som lå ved kaia. De norske i nærheten opplevde Flak-ilden som forferdelig. Men karene i bombeflyene var herdet etter lange netter over Tyskland og beskrev den som «lett tungt Flak og moderat til intenst lett Flak». Ingen fly ble skutt ned.

Veldige brak rystet Vallø og områdene omkring. Trehus falt sammen som om de skulle være laget av fyrstikker. Mennesker som fortsatt var ute, søkte dekning der de kunne, eller prøvde å komme seg ned i kjelleren i nærmeste hus, mens fliser og glødende splinter føk hvinende om ørene på dem. I kjellerne knakk bjelker og bord. Gulvfyll, takbord og støv drysset ned over dem som vettskremt klemte seg sammen i mørket.

På oljeraffineriet gikk flere av Østlandske Petroleumscompagnis tanker i luften, og bygninger ble sprengt i småbiter. Innholdet i tankene tok fyr, og brennende bekolje rant ut over området. Betongbryggen hvor tankskipene la til, ble også truffet.

Selv med lysmarkering var det umulig å unngå å treffe bebyggelsen tett inntil raffineriet. Rundt 70 hus lå i det idylliske strøket, og 400 mennesker hadde sine hjem der. Bombene falt over store deler av området, noen rett

«ANGREPET VARTE I 20 MINUTTER. 20 MINUTTER SOM FOR DE FLESTE VIRKET SOM 20 EVIGHETER.»

ved hus og andre direkte på dem. Knophgården ble nærmest feid bort, og 18 mennesker som hadde søkt ly i gårdens tilfluktsrom, fant isteden døden der nede. I andre kjellere mistet også mange livet, enten ved direkte treff eller da husene raste sammen. Flere omkom også av det voldsomme trykket som oppsto rundt bombedetonasjonene. Hele familier ble utslettet i restene av sine egne hjem.

Angrepet varte i 20 minutter. 20 minutter som for de fleste virket som 20 evigheter.

Rapportene fra de ulike pilotene er motstridende. Enkelte understreker den gode sikten, mens andre skrev at sikten var så dårlig at de ikke torde droppe bombene. Det kan virke som om de flyene som først kom til målet, hadde gode forhold, mens stor røykutvikling forstyrret de som kom senere. Det er som nevnt på det rene at det falt bomber nordvest for målet, altså i strid med ordren. Informasjon i 5. gruppes månedlige nyhetsbulletin la

skylden på røykutviklingen fra brannene på raffineriet. Det ble så mye røyk at markeringslysene forsvant. Andre derimot rapporterte at flere piloter ikke fulgte ordren fra bombelederen og unnlot å vente til de var under skyene før de slapp bombene. Skvadronleder A. Vowes fra den australske 463. skvadron skrev i skvadronens loggbok at «bombing got a little careless».

Det ble også rapportert om relativt kraftig tysk motstand i form av luftvernartilleri, men det er uklart i hvilken grad dette førte til unøyaktig bombing.

I rapportene gjentar også de fleste bombeflygerne at Vallø blir rystet av en voldsom eksplosjon mellom klokka 23.46 og 23.48, med påfølgende branner og voldsom røykutvikling. En av flygerne rapporterer at «hele halvøya sto i brann». Åpenbart må det ha vært noe som tok fyr og eksploderte på raffineriet. Bombeangrepet ble så avblåst, og de resterende flyene, vi vet ikke hvor mange som ikke rakk å slippe bombene, slapp antagelig bombene i havet på vei hjem til England.

Selv om pilotenes førsteinntrykk sprikte i litt ulike retninger, konkluderte britene etter hvert med at angrepet hadde vært vellykket. Eksempel på det er rapporten til skvadronleder Vowes, hvor vi finner at angrepet var en suksess. Etter analyse av fotografier tatt av Vallø i dagene etter angrepet, nøyde en seg med å si at raffineriet var

blitt påført store skader. Etter ytterligere analyse kunne en rapport fra Naval Staff Office ved Bomber Command, datert 12. mai, konstatere at:

«A successful attack was made on the U-boat oil storage at Vallø. The barrel filling area and refineries were completely destroyed.»

Hvorfor ble Vallø bombet?

Flere har forsøkt å gi et svar på hvorfor akkurat Vallø ble et bombemål akkurat den natten i april 1945. Hva var den utløsende faktoren? Vi skal i det følgende se på de viktigste forsøkene på forklaring.

Rapporten om alliert bombing i Norge ble utarbeidet av tidligere forsvarssjef Wilhelm Hansteen. Del V omhandler alliert bombing av industrielle mål i Norge. Her redegjør Hansteen for prosedyrene rundt utarbeidelsen av listene over bombemål i Norge. Han omtaler også de mest kontroversielle angrepene under krigen. Om Vallø skriver han at angrepet må sees i lys av usikkerheten rundt tysk kapitulasjon i Norge og den økte ubåttrusselen.

Tyskernes nye ubåter, utstyrt med snorkler, begynte å bli operative på vinteren og våren 1945. Med disse kunne ubåtene holde seg neddykket

så lenge at britiske maritime patruljefly ikke ville være noe effektivt våpen mot dem. Videre kunne de holde så stor hastighet under vann at flere av de britiske eskortefartøyene ikke kunne følge dem. Hansteens konklusjon var at denne trusselen opplevdes som så stor fra det britiske Admiralitetets side, at det forsvarte bombingene av Vallø, til tross for at det hersket usikkerhet rundt spørsmålet om det var ubåt drivstoff på Vallø eller ikke: «Ved nærmere undersøkelse viste det seg at Vallø ble bombet av RAF etter henstilling fra Admiralty, men under forgyeves protest fra Air Ministry (som imidlertid intet meddelte de norske myndigheter).»

Historikeren Olav Riste gir bombeproblematikken relativt bred plass i sin bok *London-regjeringa*. Han bygger mye av sin argumentasjon på Hansteens rapport, og også han ser bombingene i lys av antiubåtkampanjen. For det første hadde de allierte på dette tidspunkt bortimot fullstendig luftherredømme slik at de sto forholdsvis fritt i valget av mål. Videre hadde den strategiske situasjonen gjort det slik at den tyske ubåtflåten hadde blitt trukket opp mot norske farvann. Riste konkluderer også med at angrepet må sees i lys av britenes

mistanke om at drivstoff fra Vallø gikk til ubåter.

I boken *Vestfold i krig* fokuserer Egil Christophersen mer på hjemmefrontens rolle før dette angrepet. Han skriver at både SOE-agenten Gunnar Sønsteby og Per Steen-Hansen ved Sjømilitær Beredskapstjeneste hevdet at det ikke fantes drivstoff til ubåter på Vallø. At engelskmennene likevel bombet Vallø, antar han skyldes at ønsket om å stoppe ubåtene «overskygget den tvil som måtte knytte seg til berettigelsen av bombingene».

Med bombene som falt over raffineriet på Vallø, var bombekrigen i Europa over. 53 sivile nordmenn ble drept og et ikke kjent antall tyskere, men man antar at det dreier seg om mellom sju og ti. Levningene av en av de tyske soldatene ble funnet så sent som i 1965, da man gravde en grøft på området. For sivilbefolkningen i området ga dette en frigjøring med bismak. Mens man skulle feire frigjøringen, måtte man ustanselig gå i begravelser til venner og familie. Bombeangrepet har satt dype spor i lokalmiljøet som ligger langs Oslofjorden, øst for Tønsberg. Dette var et av de aller første stedene tyske soldater satte sin fot den 9. april, og det var her krigen sluttet.

En av de mange begravelsene i Tønsberg domkirke etter bombingene. Samtidig foregikk det feiring over at krigen var slutt.

HØSTEN 1944 OG VÅREN 1945:

MILORG OG KOMPANI LINGES

SABOTASJE- AKSJONER

Grappa til
Colby i aksjon.

Etter flere år med intense kamper begynte krigens gang i Europa å endre seg dramatisk fra januar 1945. De allierte styrkene var på offensiven på alle fronter, og Tyskland ble presset på flere kanter. Samtidig begynte Adolf Hitler å tape grepet om situasjonen, noe som førte til hans siste desperate handlinger i Berlin i april 1945. I denne perioden, fra januar 1945 fram til Hitlers død i bunkeren, finner vi en rekke viktige hendelser som markerer slutten på Nazi-Tysklands storhetstid.

Fra sommeren 1944 var det åpenbart at det gikk riktig vei for de allierte i Europa. Tyskland var på vikende front både på østfronten og vestfronten. I øst hadde Den røde armé brutt igjennom fronten og nærmest utslettet Armégruppe Sentrum, mens i vest var de vestalliertes styrker godt etablert i Frankrike og Paris var frigjort. For Milorg i Norge endret dette situasjonen og ledelsen i England ga Milorg tillatelse til å iverksette sabotasje mot blant annet olje- og bensinlagre og skipssabotasje i Norge. I løpet av høsten 1944 og fram til frigjøringen våren 1945 ble det gjennomført 15-20 større aksjoner mot okkupantene. Jernbanelinjer ble sprengt, skip ble senket, industrianlegg sprengt, oljelagre satt fyr på og administrasjonsbygg sprengt i filler.

Akersgata 55 som ble sprengt av Oslogjengen.

Motstanden mot de tyske okkupantene og mot NS-styret økte etter sommeren 1944, og motstandskampen bredte seg over store deler av samfunnet. Det ble stadig vanskeligere å være nazist i Norge. Her er noen få viktige operasjoner av de mange som ble gjennomført.

Våren 1944 økte spenningen rundt innkallingen av nye ungdommer til den nazistiske arbeidstjenesten (AT). I tilknytning til det ba de sivile lederne i hjemmefronten Milorg om hjelp til å gjennomføre sabotasjeaksjoner mot arbeidskontorene som hadde ansvaret for NS-regimets registreringstiltak. I mars samme år hadde Milorg-ledelsen sammen med norske militære myndigheter i eksil diskutert muligheten for å sette i gang Hjemmestyrkene raskt. Milorg ble gitt fullmakt til å utføre aksjoner som støttet den sivile motstanden mot AT. Samtidig kunne ikke de norske myndighetene iverksette sabotasje mot industrimål eller transportinfrastruktur uten godkjenning fra de allierte (SHAEF). De var fordi dette kunne forstyrre de planlagte militære operasjonene i Nord-Frankrike

før invasjonen av Normandie var fullført og store deler av Frankrike var frigjort.

I slutten av juli ble Milorgs ledelse informert om at lokale grupper kunne angripe tyske bensin- og oljeanlegg, men andre mål krevde fortsatt spesifikk tillatelse fra SHAEF.

«MILORG BLE GITT FULLMAKT TIL Å UTFØRE AKSJONER SOM STØTTET DEN SIVILE MOTSTANDEN MOT AT.»

I september kom det en ny ordre som tillot ødeleggelser av tyske verksteder og lagre for fly- og bildeler, men angrep på større industrianlegg måtte fortsatt godkjennes individuelt. Det var først i desember 1944, da de allierte styrkene forberedte seg på en offensiv mot Tyskland, at SHAEF ga grønt lys for sabotasjeaksjoner mot veier og jernbaner i Norge, for å hindre tyske troppeoverføringer til fronten i Europa.

Sabotasjeaksjonen ved Marineverftet 27. september 1944

På sensommeren 1944 begynte det å gå rykter om at en tysk jager, byggenummer 129, ved Marineverftet i Horten, skulle slepes til Tyskland for å bli ferdigstilt der. En av dem som hørte om dette, var Ragnvald Teien, som jobbet på verftet. Han tok saken opp med lagføreren i Milorg, Børre Høver, og dette førte til den eneste store skipssabotasjen som D-15-gruppa gjennomførte.

Teien hadde nylig avsluttet gymnaset i 1944 og søkt seg til Kriegsmarineverftet i Horten for å unngå Arbeidstjenesten. Han begynte å arbeide der som en del av et lag ledet av Børre Høver, og andre medlemmer i laget inkluderte Pål Folkesson, Thomas Hansen, Arthur Benserud og Henry Hansen, som skulle få en sentral rolle i aksjonen. Teien var også involvert i distribusjon av illegale aviser og håndgranater i Horten, og han var med på å spore opp en tysk krysser i Frebergsvika høsten 1944.

Sprengningen av Stormuren under Operasjon Lapwing.

Da tyskerne okkuperte Norge, var en ny jager, som ennå ikke var døpt, under bygging på Marineverftet. Arbeidet på byggenummer 129 ble etter hvert overtatt av tyskerne, og til tross for flere trusler og frustrasjon fra de tyske myndighetene, ble skipet ikke ferdigstilt før sensommeren 1944. Planen var at det skulle slepes til Tyskland for å bli fullført der.

Ragnvald Teien hørte ryktene om at skipet skulle fraktes til Tyskland, og han nevnte dette i samtale med Børre Høver. Høver foreslo da at

Teien skulle plassere en sprengladning om bord på skipet. Selv om Teien ikke hadde erfaring med sprengstoff, gikk han til slutt med på å utføre oppgaven, og Høver sørget for at nødvendige tillatelser og eksplosiver ble skaffet. Like før skipet skulle slepes til Tyskland, fikk de klarsignal fra «Martin» i D-15 om at aksjonen kunne gjennomføres.

Teien begynte forberedelsene, og på mandagen 26. september 1944 fikk

han beskjed om at alt var klart. Han fant et egnet sted for sprengstoffet i maskinrommet på jageren. Dagen etter, tirsdag 27. september, møtte han Høver i gaten rett utenfor barndomshjemmet, og fikk en veske med sprengstoff. Dette var hans første møte med sprengstoff, som han beskrev som en klump deig pakket inn i matpapir, med to tidsblyanter – en for ti minutter og en for tolv timer.

Teien tok vesken med sprengstoff til verftet, og etter å ha passert

vaktene ved inngangen, kom han om bord på skipet. Der ble sprengstoffet overført til en verktøykasse som Henry Hansen hadde laget for formålet. I løpet av middagspausen plasserte Hansen kassen i maskinrommet på skipet. Det var ingen som mistenkte hva som foregikk.

Opprinnelig var planen at eksplosjonen skulle skje om natten, men forsinkelser med tidsblyanten førte til at sprengningen ikke skjedde før kvart på seks om morgenen den 28. september. Den kraftige eksplosjonen resulterte i et stort hull i skipets skrog, og det sank raskt. Forsøk på å heve skipet ble gjort, men etter bombingene av verftet i februar 1945 ble skipet ytterligere skadet og kunne aldri fraktes til Tyskland.

Teien og Hansen fulgte planen og gikk på jobb som normalt den dagen. Begge var bekymret for at de kunne bli avslørt, men ingen mistanke ble rettet mot dem. Tyskerne arresterte noen andre ansatte ved verftet, og overingeniør Haugen ble mistenkt som ansvarlig for langsomme arbeidstempoer på verftet. Tyskerne arresterte også Haugens kone, Elfrida, mens han selv hadde gått i skjul med hjelp fra Milorg og ble senere ført til Sverige.

Sprengningen av byggenummer 33, verftet i Horten.

Rapportene om den vellykkede aksjonen nådde England, og 13. oktober 1944 mottok Harald Storvik et telegram som gratulerte dem med den vellykkede sabotasjeaksjonen. For sin innsats ble Henry Hansen og Ragnvald Teien tildelt den britiske kongens tapprhetsmedalje – Kings Medal of Courage, men de fikk aldri noen offisiell norsk anerkjennelse for aksjonen.

Operasjon Lapwing

Sabotasjeaksjonen den 30. desember 1944 regnes som den største jernbanesabotasjeaksjonen i Norge under andre verdenskrig. Den markerte starten på en serie aksjoner rettet mot jernbaner og bruer. Ledelsen for denne aksjonen var Reidar Kvaal, en 28 år gammel mann fra Stjørdal.

I oktober 1943, nærmere bestemt natten mellom 10. og 11. oktober, ble et Halifax-bombefly sendt fra England for å slippe fire menn med fallskjerm over Holdsjøhøgda. Gruppen hadde som oppdrag å sabotere Rørosbanen, spesielt i områdene rundt Haltdalen og Ålen, for å hindre tyske troppe-transporter via jernbanen. I løpet av 1944 ble gruppa forsterket med fire personer fra Sverige, og senere sluttet ytterligere to menn seg til aksjonsgruppen.

Den første sabotasjeaksjonen mot Rørosbanen fant sted 10. desember

1944, da den såkalte Stormuren ble sprengt. En fotoutstilling i en brakke ved Stormuren er dedikert til denne aksjonen og dokumenterer hendelsene. Den 30. desember 1944 ble den største sabotasjeaksjonen gjennomført, da en 15 kilometer lang strekning av jernbaneskinne mellom Holda bru og Stensli stasjon ble ødelagt. Dette var den mest omfattende aksjonen mot jernbanen i Norge under krigen.

Senkningen av DS «Donau» 16. januar 1945

Livsnerven mellom det okkuperte Norge og Tyskland gikk via Oslofjorden. I Norge hadde tyskerne det siste året av krigen mellom 400 og 500 000 mann. Til og fra de tyske havnene gikk det daglige avganger med forsyninger, utstyr og soldater. Da krigen gikk mot slutten, økte trafikken fra Norge til Tyskland. Store troppeavdelinger skulle overføres til frontene i Europa, i både sørvest og øst, og disse forsterkningene var det viktig å få stanset. I luften hadde tyskerne fremdeles herredømmet, og det var vanskelig for allierte fly og marinestyrker å angripe de tyske transportskipene.

Frakteskipet DS «Donau» er mest kjent for å ha fraktet de norske jødene da de ble

deportert den 26. november 1942. 532 jøder, 302 menn, 188 kvinner og 42 barn gikk om bord i skipet på Utstikker 1 ved Amerikalinjens kai i Oslo havn, og ble stuert sammen i skipets lasterom for så å bli sendt til konsentrasjonsleiren Auschwitz. Turen tok fire dager. Vel framme i Stettin den 30. november ble alle jaget inn i kuvogner og sendt til konsentrasjonsleiren.

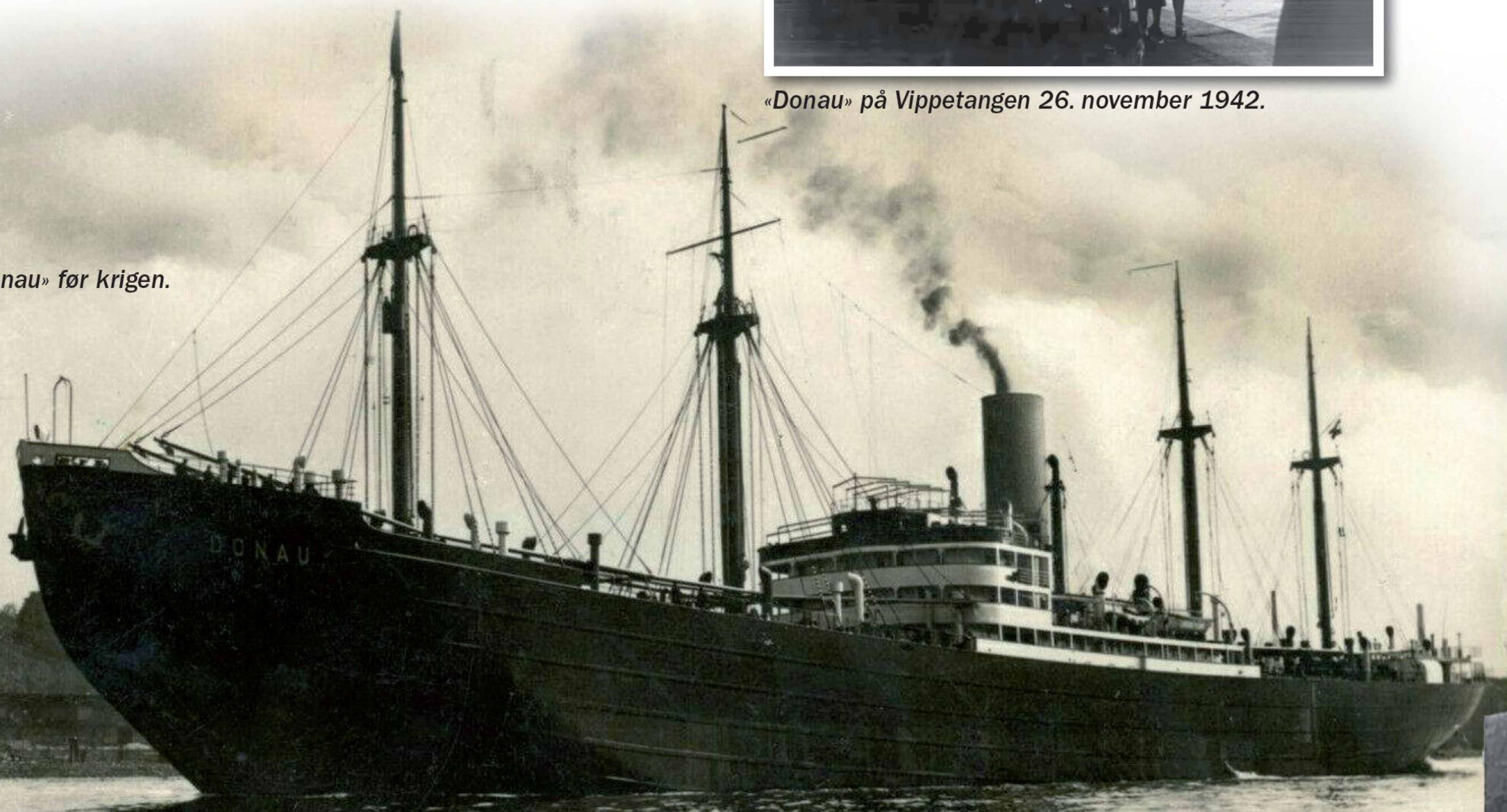
Da de kom fram til Auschwitz, ble 168 menn sortert ut og satt i arbeid, mens kvinner og barn ble antagelig sendt rett i gasskamrene og henrettet. Kun ni av de 168 mennene overlevde de umenneskelige forholdene i Auschwitz. Av de til sammen 772 jødene som ble deportert fra Norge på de tre skipene «Donau», «Monte Rosa» og «Gotenland», overlevde bare 34. Om lag 250 jødiske familier ble utslettet.

D/S «Donau» fikk mange turer mellom Oslo og Tyskland i løpet av krigen, og mot slutten av 1944 måtte tyskerne overføre store troppeavdelinger til frontene i Europa.

«Donau» på Vippetangen 26. november 1942.

«Donau» før krigen.

«Donau» kjørt på grunn ved Drøbak.

Et av hovedmålene for de allierte og den norske motstandsbevegelsen var å stanse transporten av tyske forsterkninger til hjemlandet. Store tyske styrker var trukket tilbake fra fronten i Finland, og tyskerne hadde evakuert store deler av Finnmark og forskanset seg i Lyngenlinjen i Troms. Disse soldatene, mange av dem bergjegere fra Østerrike, ble skyssset sørover i Norge. Flere av avdelingene overtok okkupasjonstjenesten til de statiske tyske divisjonene i Sør-Norge, mens disse ble sendt til Tyskland.

Kompani Linge fikk i oppgave å bli med på disse oppdragene for

Skipsklokken til «Donau», og Max Manus.

å sabotere transporten sammen med Milorg. I mars 1945 iverksatte Milorg en stor og koordinert sabotasjeaksjon mot jernbanenettet i Norge. Over 1000 Milorg-jegere deltok i den vellykkede Operasjonen Betongblanding, som slo ut store deler av transportnettet i Midt- og Sør-Norge. I Trøndelag ble Operasjon Rype iverksatt for å sprengte jernbanenettet i området, og Operasjon Lapwing den 30. desember 1944 hadde som mål å ødelegge Rørosbanen, og den var vellykket.

Max Manus som Linge-soldat.

Transportskipet «Donau» var derfor et naturlig mål for sabotørene.

«Donau» var bygget ved Deutsche Schiff- und Maschinenbau i Hamburg i 1929 for det tyske rederiet Nord-Deutscher Lloyd. Hun var på 9035 bruttoregistertonn. Hun var i utgangspunktet et lasteskip, men ble ved utbruddet av andre verdenskrig rekvirert av den tyske krigsmarinen og utstyrt med luftvernskyts.

«Donau» ble ofte omtalt som «slaveskipet», da det fraktet sovjetiske krigsfanger til fangeleirer og tvangsarbeid i Norge. Tilbake til Tyskland hadde skipet med seg norske fanger og tyske soldater og

materiell. Blant annet ble «Donau» brukt til å frakte norske studenter som ble arrestert den 30. november 1943 i forbindelse med stengingen av Universitetet.

Norske offiserer som ble sendt til krigsfangenskap i Tyskland, fikk også en tur med skipet. Offiserene fortalte etter krigen at de overalt på «Donau» kunne lese navn og innskrifter fra tidligere fanger, blant andre jøder og russere. Også arresterte politifolk ble sendt med dette skipet. I desember 1943 ble 271 politifolk sendt med fangeskipet «Donau», de endte i konsentrasjonsleiren Stuffhof nær Danzig.

Skipet fraktet også flere hundre arresterte norske sjøfolk tilbake til Norge i mai 1941 etter at de var tatt til fange av tyske krigsskip og tvangssendt hjem.

Kompani Linge settes på saken

Linge-soldatene Max Manus og Roy Nilsen bestemte seg for å senke «Donau». De hadde vært med på tidligere aksjoner, blant annet mot MS «Monte Rosa», der Manus og Gregers Gram gjemte seg under kaianlegget og plassert tidsinnstilte Limpets-miner på skutesiden. Minen gikk ikke av, av ukjent grunn, og aksjonen var mislykket. Til tross for det strenge vaktholdet i havna ville Max prøve en gang til den 16. januar 1945.

Med hjelp fra sine havnekontakter øynet Manus en mulighet til å få sabotert skipet helt i slutten av 1944. En vareheis gjorde det mulig å komme seg ubemerket under det ellers så strengt bevoktede kaianlegget. Sammen med sin nye makker Roy Nielsen fikk Manus på plass sprengstoff og annet utstyr under brygga, og natten til 16. januar gikk sabotørene til aksjon og festet ti «Limpets» under vannlinjen på skipet.

Planen var at minene skulle gå av ute i rom sjø da «Donau» var sør for Oslofjorden, men på grunn av en forsinkelse gikk minene av rett før det nådde Drøbak. I det trange sundet klarte den tyske kapteinen å kjøre skipet på grunn før hun sank helt.

Hjalmar Berge.

Jøder samlet sammen før de ble ført til gasskamrene i Auschwitz.

Hjalmar Berge ved siden av en torpedo på Marinemuseet.

Det var 1500 tyske soldater og 450 hester om bord. Skipet ble stående i en 40 graders vinkel på 40 meters dyp med akterenden ned og halve skroget under vann, med baugen stikkende til værs.

Etter krigens slutt overtok Direktoratet for fiendtlig eiendom havaristen. Det ble forhandlet med flere skipsbergere uten resultat. Tidlig på 1950-tallet fikk et konsortium i Bergen

en bergingskontrakt med tyske bergere. I mars 1952 ble skipet registrert som «Bergensiana», og i april dokksatt på Akers Mekaniske verksted, etter at døde tyskere og hester var fjernet. Skroget og maskineriet var i så god stand at reparasjon ble vurdert. Men det var

«AKSJONEN SKULLE BARE OMFATTE TORPEDOLAGERET OG IKKE MINELAGERET, OG GRUPPA MATTE SIKRE AT EKSPLOSJONEN IKKE VILLE SKADE HORTEN BY.»

dårlige tider og i august 1952 ble skipet solgt og slept til «Eisen und Metall» i Hamburg, der det ble hugget opp.

To skipsklokker ble igjen i Norge. En liten klokke som sto på «Donau»s bro, ble gitt til Lingeklubben, mens den store skipsklokken, som sto på dekket, har i mange år hengt på Norges Hjemmefrontmuseum på Akershus festning, men er nå gitt til Holocaust-senteret (HL-senteret) på Bygdøy. Skipsklokken symboliserer i aller høyeste grad forsøket på å tilintetgjøre alle jødene i Norge.

Sprengningen av torpedolageret i Horten

I 1940 ble torpedolageret på Østøya, nord for Horten, overtatt og utvidet av den tyske okkupasjonsmakten. Anlegget, som var plassert i en bunker i fjellet, inneholdt 184 torpedohoder med et samlet sprengstoff på rundt 52 tonn, samt et krutthus med reservedeler og tennapparater. Hjalmar Berge, en 28 år gammel torpedomekaniker som hadde vært involvert i motstandsarbeid siden 1941, jobbet ved lageret. Etter å ha blitt fanget og satt på Grini i 1940 fikk han hjelp fra familien til å rømme.

Berge foreslo i en samtale med Odd Johan Nilsen, som senere ble direktør på Horten Verft, at torpedolageret burde sprenges for å hindre at torpedoene ble brukt av tyske undervannsbåter. Planen ble godkjent av Nilsen, og deretter sendt videre til London, hvor den ble godkjent med enkelte betingelser. Aksjonen skulle bare omfatte torpedolageret og ikke minelageret, og gruppa måtte sikre at eksplosjonen ikke ville skade Horten by.

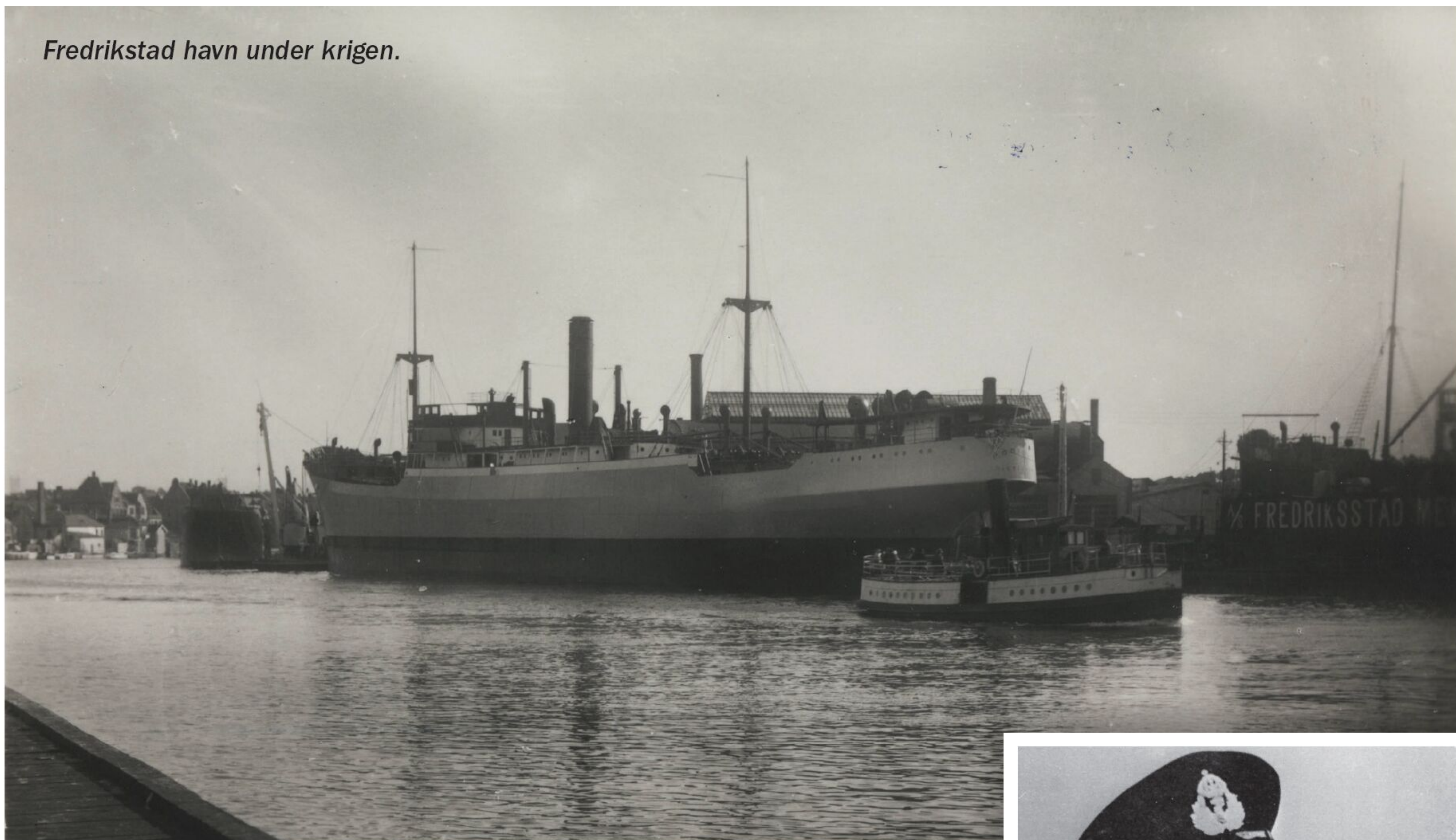
Hjalmar Berge fikk sprengstoff og tidsblyanter, og aksjonen ble planlagt til en lørdag i januar 1945, da færre mennesker var på jobb. Den 20. januar dro Berge til Østøya med sprengstoffet skjult på kroppen. Han klarte å komme seg inn på lageret, til tross for at han ikke hadde adgang den dagen, og fikk plassert sprengstoffet på torpedoen. Han brukte en tolvtimers blyant og låste lageret før han gikk hjem. Planen var at han skulle rømme til Sverige sammen med sin kone og sønn etter aksjonen.

Sprengningen skulle skje tidlig om morgenen 21. januar, men forsinkelser på grunn av kaldt vær førte til at eksplosjonen skjedde først på ettermiddagen. Den kraftige eksplosjonen ødela hele torpedolageret og krutthuset, og mens byen ble spart for direkte skade, ble vinduer knust og

Eksplosjonen var enorm, og det brant i lang tid etterpå.

Fredrikstad havn under krigen.

«DEN UNGE FENRIK INGE STEENSLAND, SOM PÅ DEN TIDEN VAR BARE 21 ÅR GAMMEL, BLE SATT TIL Å LEDE DISSE OPERASJONENE UNDER DEKKNAVNET 'ASKELODDEN'».

bilder falt ned. En tysk soldat mistet livet, og åtte ble skadet. Aksjonen resulterte i at tyskerne mistet nesten alle sine torpedoer i Sørøst-Norge.

Etter eksplosjonen ble det startet en etterforskning, men tyskerne klarte ikke å finne de ansvarlige. Berge og hans familie gikk i dekning i Oslo i flere uker før de fikk hjelp til å flykte til Sverige. Berge ble senere sendt til England, hvor han fortsatte motstandskampen. Han fikk senere tildelt den britiske kongens tapperhetsmedalje, The King's Medal of Courage, for sin innsats.

Operasjon Polar Bear 8. februar 1945

Da 1944 gikk over i 1945, var det helt tydelig at krigen snart var slutt. En av de tingene som nå begynte å bli viktig, var å forhindre tyskerne å gjennomføre «den brente jords taktikk» i resten av landet. Derfor måtte Milorg inn og sikre strategiske punkter rundt i landet i beskyttelsesoperasjoner. En av disse var «slepebåtaksjonen».

Slepebåtaksjonen, som var

en del av en større operasjon med kodenavnet Polar Bear, var et tiltak i en omfattende antisabotasjeoperasjon som ble utført under andre verdenskrig. Hensikten med operasjonen var å hindre tysk ødeleggelser av de viktigste havneanleggene langs Norges kyst, ettersom tyskerne hadde som mål å lamme de strategisk viktige havnene for å svekke de allierte styrkene. Polar Bear-tiltakene var en del av et bredere nasjonalt beskyttelsesarbeid som ble gjennomført fra høsten 1944 og fram til frigjøringen i 1945.

Bakgrunnen for disse operasjonene lå i de alvorlige erfaringene med tyskernes bruk av den brente jords taktikk i de områdene de hadde trukket seg tilbake fra, som for eksempel i Sovjetunionen, Nord-Norge, Italia og Frankrike. Etter at tyskerne hadde trukket seg ut av disse landene, etterlot de et landskap i ruiner, hvor både sivile samfunn og kritisk infrastruktur var ødelagt. Da krigen nærmet seg sin avslutning, fryktet de norske myndighetene i

Inge Steensland.

London at tyskerne ville gjennomføre en lignende ødeleggende strategi i Norge. Selv om slutten på krigen nærmet seg, var det fortsatt usikkert hvordan situasjonen i Norge ville utvikle seg, ettersom mer enn 350 000 tyske soldater var stasjonert i det sterkt befestede Festung Norwegen.

En viktig del av operasjonen i Oslofjordens område var å sikre havneanleggene mot en mulig alliert invasjon. For å styrke innsatsen ble spesialutdannede norske offiserer sendt fra Storbritannia for å etablere og organisere lokale grupper innenfor Hjemmestyrkene.

Slepebåtene som ble kapret.

Disse Polar Bear-gruppene hadde som oppgave å beskytte og bevare havneanleggene i området, samtidig som de skulle gjennomføre konkrete antisabotasjeaksjoner mot tyske mål.

Operasjonene ble prioritert høyt, basert på etterretningsinformasjon som tydelig indikerte tyskernes intensjoner. En av de mest kritiske områdene var Fredrikstad, der tyskerne hadde forberedt ødeleggelsen av byens viktige havneanlegg. Dette var en del av tyskernes større strategi for å hindre allierte styrker i å bruke havnene til landgang. Derfor ble det nødvendig å organisere motstandens innsats på en koordinert måte for å forhindre at disse planene ble realisert.

På begge sider av Oslofjorden begynte mannskapene å arbeide i skjul for å unngå oppdagelse, og spesielt i Østfold-regionen fikk operasjonene et viktig gjennombrudd. Den unge fenrik Inge Steensland, som på den tiden var bare 21 år gammel, ble satt til å lede disse operasjonene under dekknavnet «Askeladden». Steensland viste stor lederevne og fikk raskt respekt for sin besluttsomhet og initiativ. Sammen med Milorgs lokale ledelse i Moss og Fredrikstad ble detaljplanleggingen av antisabotasjeaksjonene gjennomført, og ulike tyske nøkkelpersonell ble identifisert for mulig likvidering i en senere fase av operasjonene.

En viktig del av arbeidet var

**«SELV OM SLUTTEN
PÅ KRIGEN NÆRMET
SEG, VAR DET FORTSATT
USIKKERT HVORDAN
SITUASJONEN I NORGE
VILLE UTVIKLE SEG,
ETTERSOM MER ENN
350 000 TYSKE SOLDATER
VAR STASJONERT I DET
STERKT BEFESTEDE
FESTUNG NORWEGEN.»**

kapringen av slepebåtene i Glomma-vassdraget. Tyskerne hadde planer om å bruke disse båtene for å plassere blokkskip i trange skipsleder, en taktikk de allerede hadde brukt i Frankrike. Blokkskip var fartøy som var senket for å hindre passasje og blokkere viktig sjøtrafikk. For å hindre at denne faren skulle bli en realitet i Norge, ble en nøye planlagt aksjon satt i verk den 8. februar 1945 der planen var å kapre slepebåtene og frakte dem til Sverige.

Aksjonen ble koordinert fra hovedkvarteret i Folkets Hus i Fredrikstad. Nærmere 70

motstandsmenn var involvert i operasjonen, og den ble ledet av et tett etterretningsnettverk som sørget for at man hadde full kontroll over tyske bevegelser i området. Ved å bruke dette nettverket ble de nøyaktige tidspunktene for tyske operasjoner og bevegelser identifisert, og man kunne koordinere aksjonene uten at tyskerne fikk mistanke om hva som var i ferd med å skje.

De fleste kapringene av slepebåtene foregikk uten dramatikk. To og to Milorg-medlemmer fikk ansvar for å kapre hver sin slepebåt, og de ble tilstrekkelig trent til å håndtere eventuelle utfordringer som kunne oppstå. En større bergingsbåt ble også kapret i Moss, og hele operasjonen ble gjennomført i stillhet, uten at noen utenforstående fikk mistanke om hva som var i ferd med å skje. I tillegg ble desinformasjon spredt for å avlede tyskernes oppmerksomhet fra den pågående aksjonen.

Selv om aksjonene forløp i hovedsak som planlagt, ble enkelte situasjoner mer spennende enn planlagt. En av slepebåtene ble kapret tidlig på morgenen i Fredrikstad, og skipperen på båten informerte de to kaprerne om at båten var på vei til Rauøy fort. Dette kunne muligens ha avslørt operasjonen, men kaprerne bestemte seg for å gjennomføre planen og seile videre mot fortet. Det hele utviklet seg til en nervepirrende situasjon da båten

Major Colby.

ble brukt i skyteøvelser, og kaprerne måtte gjemme seg under dekk mens tyskerne gjennomførte øvelsen.

Etter flere timer med intens spenning og en stor risiko for å bli oppdaget, ble kaprerne og slepebåten sendt videre til Sverige etter å ha navigert rundt tre kystfort uten å bli oppdaget. Etter en lang og krevende seilas, som skulle ha tatt to timer, men som ble utvidet til åtte på grunn av værforholdene, kom kaprerne endelig til Sverige.

Da aksjonen var over og slepebåtene var trygt fraktet til Sverige, ble det sendt ut en telegrafisk hilsen fra kong Haakon 7. som en anerkjennelse for den vellykkede operasjonen. Dette var en moralsk oppmuntring som var svært viktig for motstandsmennene som jobbet bak fiendens linjer. Senere, etter krigens slutt, ble det utdelt et diplom til de som hadde deltatt i aksjonen, blant andre til Egil Blakstad, som hadde vært ansvarlig for Milorg i Fredrikstad og var sterkt involvert i Polar Bear-operasjonen.

I løpet av vinteren og våren 1945 ble organisasjonsarbeidet i Polar Bear-gruppene intensivert, og spesialutdannede offiserer sørget for at mannskapene fikk grundig opplæring. Samtidig ble flere forsyninger, inkludert våpen, fløyet inn fra Storbritannia og Sverige. Etter hvert som krigen nærmet seg slutten, ble det flere vellykkede kapringsaksjoner, og den 19. april 1945 ble de tyske lasteskipene «Activ» og «Denofa III» kapret i Fredrikstad og fraktet til Sverige.

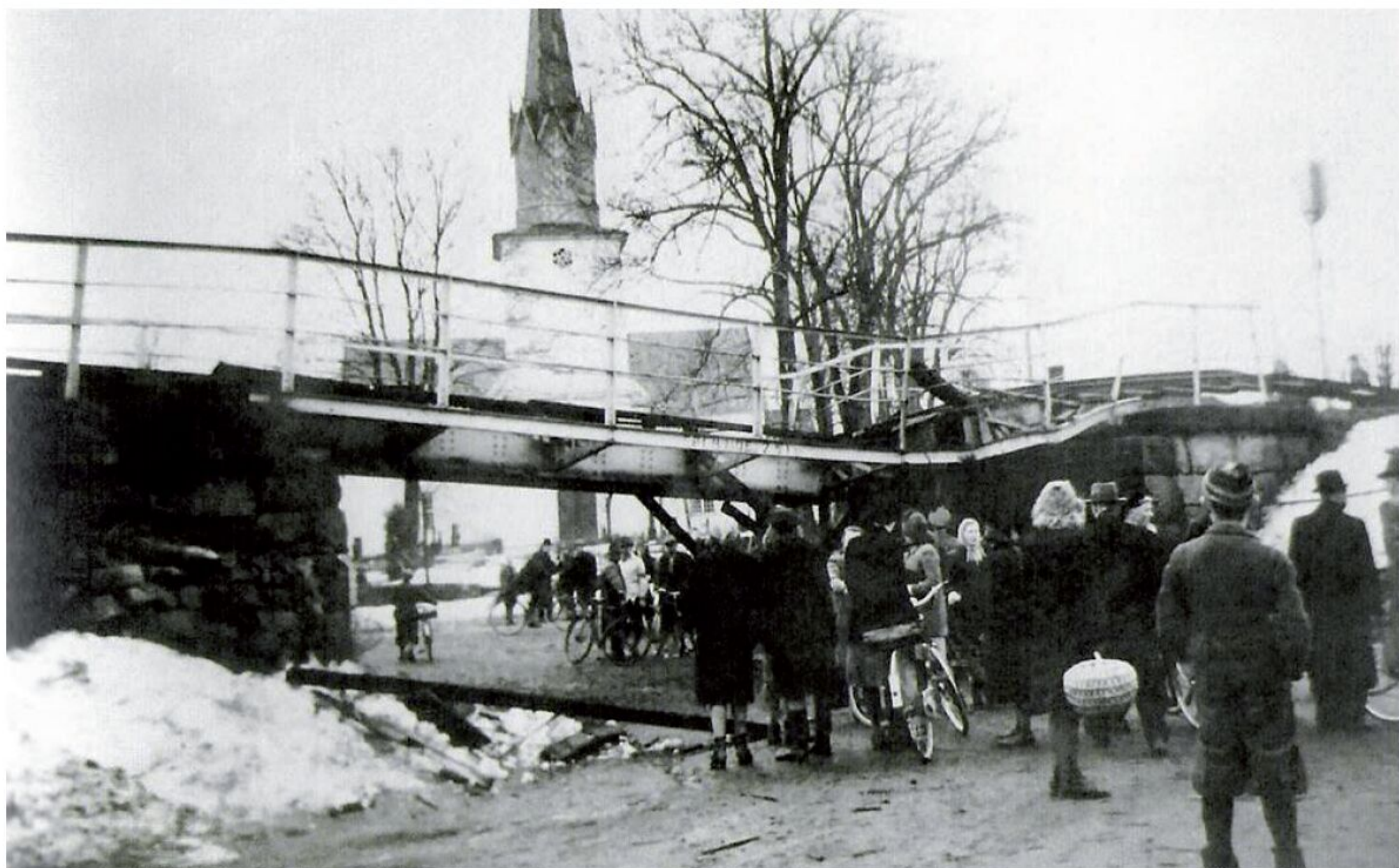
Den 7. mai 1945 begynte Havnekommandoen å mobilisere seg og tok kontroll over flere viktige punkter i Fredrikstad. Dette inkluderte

Norsk-amerikanere som var med i 99th Battalion.

Togavsporing på Kjelle ved Tønsberg etter aksjonen.

Jernbanebrua i Sandefjord er sprengt.

havneanlegg, kommunikasjonspunkter og depoter. På denne måten sørget de for at frigjøringen av området kunne gjennomføres med minimal tysk motstand. I dagene etter frigjøringen overtok Havnekommandoen kontrollen over alle havneanlegg og kystfort i distriktet, og samarbeidet med de øvrige motstandsgruppene, samt de norske polititroppene som kom fra Sverige. Slik sikret de ro og orden fram til Hjemmestyrkene ble oppløst den 15. juli 1945.

For sin innsats ble fenrik Inge Steensland tildelt Krigskorset med sverd, Norges høyeste utmerkelse for krigsinnsats. Dette var et fortjent resultat av hans ledelse under Polar Bear-operasjonene i Østfold, og det ble også anerkjent av kong Haakon 7. gjennom et personlig takketelegram. Aksjonen markerte en viktig milepæl i motstandens kamp mot okkupasjonsmakten, og hadde stor betydning både strategisk og moralsk for hele Norge.

Tyskerne, som led mangel på skip og drivstoff, fryktet særlig angrep fra allierte fly- og sjøstridskrefter. Derfor ble troppeforflytningene til tyske havner i stor grad gjennomført fra utskipningshavner langs Oslofjorden, etter at avdelingene først var fraktet med tog i Norge.

Operasjon Betongblanding

Operasjon Betongblanding, som ble gjennomført 14. mars 1945, var en sabotasjeaksjon der mer enn 1000 norske motstandsfolk var involvert. Hensikten med aksjonen var å ødelegge store deler av jernbanenettet på Østlandet for å hindre tyske tropper i å komme seg ut av Norge.

Tyskland forsøkte på dette tidspunktet å trekke tilbake en stor del av sine styrker for å forsvare Berlin, som sto i fare for å falle. Av de 300 000 tyske soldatene som var stasjonert i Norge, ble de fleste kalt tilbake for å styrke forsvaret av hovedstaden. Tropper og materiell ble fraktet med tog til havner i Norge, hvor skip ventet på å transportere dem til Tyskland. De allierte, som ønsket å forhindre disse tyske avdelingene fra å nå Tyskland, organiserte en omfattende sabotasjeaksjon, koordinert fra London.

Milorg bestemte seg for å angripe flere jernbanebroer over Østlandet, i et forsøk på å blokkere jernbanetransportene og hindre at de tyske styrkene nådde havnene i

tide. Tyskerne var klar over trusselen om sabotasje og hadde derfor sterkt bevoktet mange av jernbanebroene på Østlandet. Til tross for dette lyktes de norske sabotørene i å gjennomføre aksjonen, og ingen av de 1000 deltagerne fra motstandsbevegelsen mistet livet under aksjonen.

I ettertid er det registrert 43 sabotasjehandlinger under Operasjon Betongblanding. Effekten av aksjonen har blitt diskutert, og flere har konkludert med at selv om jernbanetransportene ble midlertidig stoppet, fant tyskerne alternative måter å transportere soldater og materiell på. Det som virkelig hemmet de tyske fraktoperasjonene, var snarere mangelen på tilgjengelige frakteskip.

Operasjon Rype

Operasjonen Rype var en amerikansk spesialoperasjon i mars-mai 1945, rettet mot jernbanen nord for Steinkjer. Det strategiske målet var å hindre tyskerne i å transportere tropper stasjonert i Norge til Tyskland, hvor det var desperat behov for dem i sluttkampene i andre verdenskrig. Rype skulle også bli den eneste amerikanske bakkeoperasjonen i Norge under andre verdenskrig, og den eneste der det amerikanske militæret satte inn tropper luftveien som skulle operere på ski.

Dannelsen av 99th Battalion (Separate)

Mannskapene som deltok i Operasjon Rype, var hovedsakelig hentet fra US Army 99th Battalion (Separate). Etter at USA gikk inn i andre verdenskrig, søkte general William J. Donovan inspirasjon fra britiske kommandooperasjoner og tilpasset disse ideene til det amerikanske militæret. Britene hadde allerede gjennomført flere vellykkede raid i Norge, som i Lofoten og Måløy. Disse operasjonene viste hvor viktig det var å innlemme lokale operatører for å sikre suksess. Dette inspirerte USA til å opprette spesialenheter bestående av immigranter, inkludert norskamerikanere.

99th Battalion ble opprettet i 1942 og først plassert på Camp Ripley i Minnesota. Enheten, som besto av norskamerikanere, ble trent for vinterkrigføring på Camp Hale i Colorado. Treningsprogrammet inkluderte ski, fallskjermhopping og

håndtering av sprengstoff. Utvalgte medlemmer ble senere overført til Washington, D.C., for ytterligere spesialopplæring for oppdrag bak fiendens linjer i Norge. Mot slutten av 1943 flyttet enheten til Storbritannia for videre forberedelser, inkludert ski- og sprengningstrening i Skottland og fallskjermtraining i Manchester. Denne intensive opplæringen sørget for at 99th Battalion var godt forberedt for spesialoperasjoner i Europa, en kombinasjon av amerikansk militærstrategi og britisk ekspertise.

Planleggingen av Operasjon Rype

99th Battalion landet i Normandie 22. juni og kjempet i Cherbourg, Ardennene og Tyskland, hvor de endte opp i Regensburg da krigen sluttet. NORSO (Norwegian Operational Group) deltok i Operasjon Jedburgh, hvor små grupper samarbeidet med motstandsbevegelsen i Frankrike. Da dette ble overflødig høsten 1944, ble de sendt til Skottland for videre trening. De beste på ski og med norskkunnskaper ble valgt ut til Operasjon Rype under ledelse av major Colby.

Operasjon Rype ble en kombinasjon av de alliertes planer for å stoppe tyske troppeforflytninger fra Norge. Våren 1945 hadde tyskerne fortsatt 400 000 mann i Norge. Evakueringen av tropper ble essensiell etter at tyskerne møtte press fra Den røde armé og behovet for forsterkninger på kontinentet. Britene gjennomførte flere sabotasjeaksjoner mot Nordlandsbanen, som var avgjørende for transport. Rype hadde som mål å kutte jernbanen og dermed tvinge tyskerne til risikable sjøtransporter.

Operasjonen ble koordinert med norske motstandsfolk og svenske agenter. Woodlark-gruppa sprengte Jørstad jernbanebru 13. januar 1945, noe som forårsaket en stor togulykke. Selv om tyskerne raskt reparerte broen, reduserte sabotasjeaksjonene tempoet i tyske troppeforflytninger betydelig. Rype var en av de siste viktige operasjonene før krigens slutt.

Operasjonen iverksettes

Colby signerte ordren for Operasjon Rype 29. januar, med mål om sabotasje mot jernbanen mellom Grong og Steinkjer. Forpartiet skulle droppes for å klargjøre baseområdet og droppsoner for hovedstyrken,

Liberatorfly som ble brukt under aksjonen.

RYPES INSTRUKSJONER VAR Å MINIMERE KONTAKT MED SIVILE OG SETTE SØKELYS PÅ SABOTASJE UTEN Å OPPMUNTRE TIL MOTSTAND.

men operasjonen ble forsinket av dårlig vær og utfordringer. Odd Sørli fra Kompani Linge organiserte mottakelsen i Snåsa, med broren Kjell og Erik Gaundal. Etter rekognosering viste det seg at den opprinnelige basen ved Gaupthønna var uegnet, og en ny base ved Seisjøen ble valgt.

Så kom en tysk patrulje, og teamet ble tvunget til å brenne papirer og rømme til Sverige, hvor de foreslo Gjevsjøen som ny droppson. I februar dro en gruppe inn i Norge med en «Eureka»-sender for å guide flyene, men dårlig vær førte til at første forsøk på dropp mislyktes. Ved et senere forsøk i mars ble 16 mann og forsyninger droppet på Gjevsjøen, men noen landinger havnet inne i Sverige. Fem soldater ble oppdaget av svensker, internert og senere sendt til Gjevsjøen med falske papirer.

Rype etablerte base ved Gjevsjøen fjellgård med støtte fra lokale, blant annet Hans Leirmo og Jomar Jåma. De samlet forsyninger fra droppene og organiserte radiosamband med London, som var pålitelig til tross for

værutfordringer. Kostholdet besto av C-rasjoner, lokale råvarer og kjøtt fra rein og kyr. Det ble også bestilt ski fra Sverige for bedre mobilitet.

Tyske patruljer og russiske krigsfanger i området utgjorde en risiko. Gruppen evakuerte Gjevsjøen under påsken etter besøk fra lokale skiløpere. Forsterkningsforsøk 6. april mislyktes da et fly krasjet ved Plukktjernfjellet. Tolv døde ble funnet, noe som dempet moralen. Ytterligere forsterkninger ble droppet, og Rype fikk støtte fra seks Woodlark-medlemmer. Woodlark, ledet av Harald Larsen, hadde svenske papirer og kunne hente forsyninger fra Sverige.

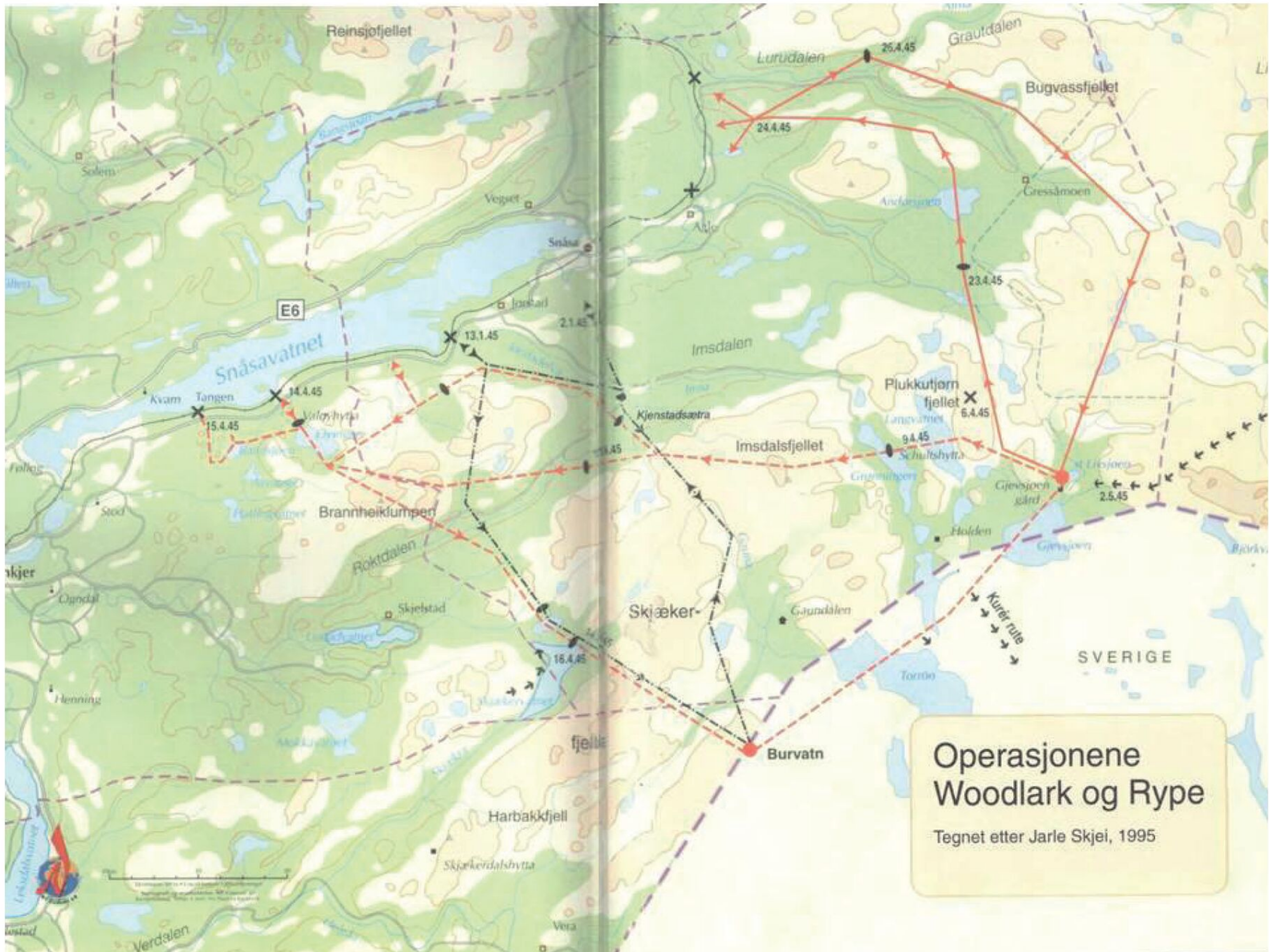
Rypes instruksjoner var å minimere kontakt med sivile og sette søkelys på sabotasje uten å oppmuntre til motstand. Til tross for utfordringene oppnådde Rype suksess, delvis takket være lokal støtte og teamets høye kompetanse. Operasjonen bidro til å redusere tysk transport i regionen og svekke fiendens forsyningslinjer.

Sprengningen av Tangen bro

Tolv dager etter at NORSO-gruppen ble droppet, hadde de fortsatt ikke utført noen operasjoner. Major Colby, frustrert over forsinkelsene og stadig flere tyske transportbiler, ba om tillatelse fra London til å gå til aksjon. Den opprinnelige planen om å sabotere jernbanen ved Lurudalen ble forkastet på grunn av avstanden fra basen ved Gjevsjøen. Nytt mål ble Tangen bro mellom Snåsa og Valøya.

22 soldater marsjerte til området 9. april. Etter rekognosering konkluderte de med at Grana bro var for strengt bevoktet. Forsøk på å kapre et tog mislyktes, og gruppen valgte Tangen bro som mål. Tidlig om morgenen 15. april plasserte de eksplosiver under broen. De kuttet telefonlinjene og ventet på et tog, men det kom aldri. Broen ble sprengt, og eksplosjonen kunne høres flere kilometer unna. Tyskerne søkte i nærliggende områder, men ingen sivile ble arrestert. Innen en uke var en midlertidig bro reist.

Returmarsjen til basen var krevende, med 48 km å gå under frykt for å bli oppdaget. De gikk tom for mat, men fikk hjelp og forsyninger fra Woodlark-gruppen. Tilbake ved Gjevsjøen kunne de rapportere suksessen, men tyskerne hadde allerede startet reparasjoner. Moralene var likevel høy, og sabotasjeoperasjonen anses

Kart som viser Woodlark og Rype.

som en viktig del av å svekke tyske transportlinjer.

Etter sprengningen av jernbanen i Lurudal ble russiske krigsfanger sendt inn for å reparere skadene. Major Colby anså oppdraget som fullført og ønsket å delta i frigjøringen av grenseområdene. Han foreslo å slå seg sammen med Waxwing-gruppa eller frigjøre Lierne, men begge forslagene ble avvist av London. Ordre om å angripe større mål ble stoppet, da skader på infrastruktur kunne skade Norge etter krigen. Fokuset ble rettet mot mindre sabotasje og å forhindre tysk brent jords taktikk.

Gruppas operasjoner ble vanskeligere da snøen smeltet, mat ble mangelvare, og radiokontakt med HQ forverret seg. 2. mai oppsto en konflikt da en tysk patrulje oppdaget basen. Sersjant Myrland avverget en større kamp, men en norsk motstandsmann ble skutt og måtte evakueres til Sverige. Senere ledet sivile tyske

styrker bort fra basen, og ytterligere konfrontasjoner ble unngått.

6. mai ble gruppa beordret til å trekke seg over grensen til Sverige for å unngå eskalering. 8. mai fikk de vite at Tyskland hadde kapitulert, og Rype kunne returnere til Gjevsjøen. Den 12. mai ankom de Steinkjer, ble feiret med musikk og deltok senere i 17. mai-feiringen i Trondheim. De dro hjem til USA i juni og mottok utmerkelser for innsatsen.

Sabotasjen mot norsk jernbane forstyrret tyskernes troppeforflytninger tilbake til Tyskland, men Operasjon Rype kom trolig for sent til å ha hatt stor betydning. NORSO opplevde forsinkelser på grunn av dårlig vær, ulykker og manglende støtte fra ledelsen i London. Colby mente at de ble ignorert helt til han truet med å handle på egen hånd. Fra høsten 1943 var motstandsarbeidet bedre koordinert på alliert side, men OSS (Office of Strategic Services,

forløperen til CIA) følte ofte at britene motarbeidet deres operasjoner i Norge, et område de anså som sitt ansvar. Britene hadde investert tungt i norsk motstandsbevegelse og spesialstyrker, og mange så amerikanernes innsats som et forsøk på å ta æren i siste øyeblikk. Norske myndigheter begynte også å motsette seg jernbanesabotasje fra april 1945, da skadene på sivil infrastruktur ikke lenger sto i forhold til den strategiske verdien.

Rype ble satt i gang delvis fordi USA hadde spesialsoldater klare til bruk etter rask frigjøring av Frankrike. Rivaliseringen mellom briter og amerikanere ble lagt til side etter sjokket fra Ardenner-offensiven, men etter hvert som krigen nærmet seg slutten, kunne spørsmålet om operasjonen burde vært avlyst, stilles. Likevel bidro operasjonen til å vise amerikansk solidaritet og styrket deres innflytelse i Nord-Europa etter krigen.

Goebbels forsøker å redde stumpene

Etter at Adolf Hitler ble erklært død den 30. april 1945, gjennomgikk Tyskland en kaotisk periode, preget av desperasjon, kollaps og forsøket på å opprettholde et regime som allerede var tapt. Hitlers død inntraff da Tyskland var på randen av det totale nederlag. Berlin var omringet av sovjetiske styrker, og de allierte fra vest var på vei mot byen, mens den tyske hæren var i full retrett på alle fronter.

Hitlers død ble kunngjort offentlig av de gjenværende lederne i det nasjonalsosialistiske Tyskland, som prøvde å opprettholde en viss form for autoritet. På samme dag som Hitler tok sitt eget liv, ble Joseph Goebbels, Tysklands propagandaminister, utnevnt til rikskansler av den siste administrasjonen som fortsatt eksisterte i Berlin. Goebbels, som var en av Hitlers nærmeste allierte, ble den siste nazistiske lederen som forsøkte å organisere motstand, men hans forsøk på å fortsette kampen var til ingen nytte.

Goebbels forsøkte å samle de gjenværende nazistiske kreftene og formidle det som var igjen av Tysklands motstand, men han visste at det var umulig å stoppe den uunngåelige kapitulasjonen. Den 1. mai 1945 ble hans nye regjering kunngjort, men dagen etter valgte Goebbels og hans kone Magda å gå i samme fotspor som Hitler og Eva Braun. De drepte også sine seks barn før de tok sitt eget liv.

De tyske styrkene i Berlin var sterkt redusert og utmattet, og de siste forsøkene på å forsvare byen fra de sovjetiske angriperne var verken

Kapitulasjonen i Reims

effektive eller meningsfulle. Hitler hadde på slutten gitt ordre om at Berlin skulle forsvares til siste mann, og mange tyske soldater, samt sivile, ble tvunget til å kjempe uten noen realistisk mulighet for seier. Byen ble jevnt og trutt bombet og angrepet, og de siste tyske forsvarerne led store tap.

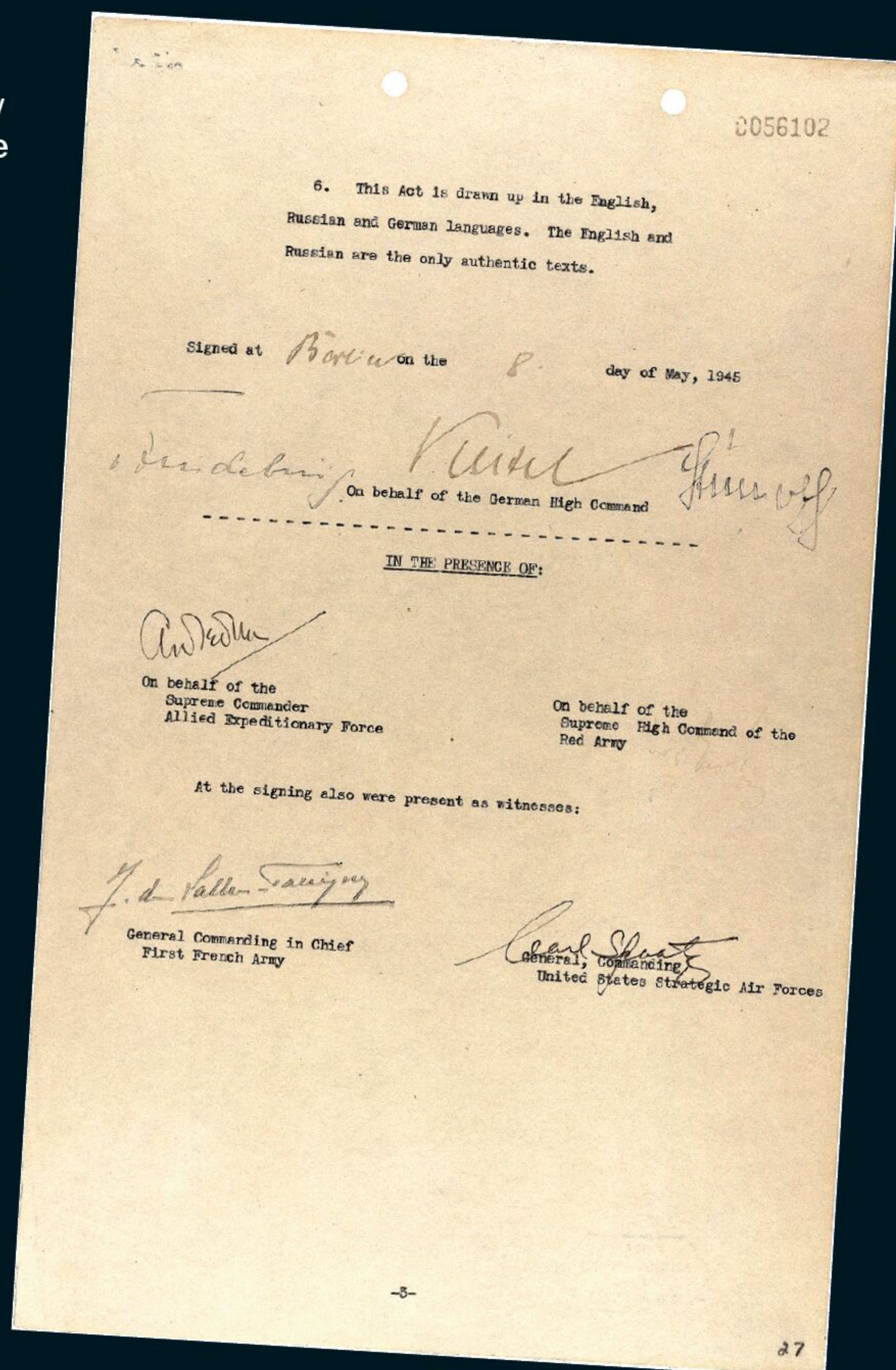
Den 7. mai 1945, etter flere dager med forsøk på forhandlinger, ble den tyske kapitulasjonen undertegnet i Reims, Frankrike, av general Alfred Jodl på vegne av den tyske militære ledelsen. Dette ble imidlertid ikke offentlig kjent før dagen etter, 8. mai 1945, da Tyskland formelt overga seg til de allierte. Denne datoen markerte slutten på krigen i Europa og ble feiret som Victory in Europe Day. De siste restene av Tysklands militære makt var knust, og Det tredje riket var over.

I løpet av de åtte dagene fra Hitlers død til den formelle

kapitulasjonen var Tyskland et land i oppløsning. De som fortsatt styrte, forsøkte å opprettholde en illusjon av makt, men den var allerede tilintetgjort av de militære nederlagene og de alliertes triumf.

Kapitulasjonen av de tyske styrkene i Nord-Tyskland og Danmark.

POLITITROPPENE

Polititroppene var over hele landet. Her i Gausdal.

Polititropper i Trøndelag.

Under okkupasjonen flyktet tusenvis av unge mannlige nordmenn til Sverige, og antallet økte betydelig ettersom presset i Norge økte. Mange av disse flyktningene, særlig de i vernepliktig alder, hadde et sterkt ønske om å fortsette reisen til Storbritannia for å slutte seg til de norske styrkene der. Den svenske nøytraliteten gjorde imidlertid denne reisen nærmest umulig. Ettersom antallet flyktninger vokste, ble det nødvendig å finne måter å sysselsette dem på.

Norske polititropper under marsj øvelse i en leir i Sverige.

Mange flyktninger ble sendt til arbeid i jordbruk og skogbruk, men det ble etter hvert vurdert å gi dem en militær utdanning i Sverige. Denne tanken ble møtt med flere utfordringer, og det var først etter hvert som den svenske holdningen endret seg. I begynnelsen av 1943 var stemningen endret nok til at en begrenset politiutdanning ble startet, som også inkluderte militære ferdigheter. Dette resulterte i opprettelsen av Rikspolitiet, som senere ble fulgt av Reservepolitiet.

Svensk motstand

I det sentrale Sverige ble flere leirer etablert hvor nordmenn ble innrullert. Opprinnelig ble disse kalt «helseleirer», men utdanningen fikk etter hvert et mer militært preg, til tross for strenge restriksjoner. Etter hvert som krigslykken snudde til de alliertes fordel, ble den svenske holdningen gradvis mer fleksibel. Dette gjorde det mulig for Norge å gjennomføre større øvelser og gi de norske styrkene bedre utstyr, som for eksempel bombekastere og annet tyngre utstyr. Spesielt var det Harry Söderman, sjefen for den svenske Kriminaltekniske Anstalt, som bidro til å utvikle dette. Den første planen var at 1200 personer skulle utdannes som ordenspoliti, mens ytterligere 10 000 skulle trenes som reservepoliti.

Utdanningen skulle gjennomføres i tre trinn: først uten våpen, deretter med polititrening og skytetrening, og til slutt med eksersis. Svenske myndigheter satte imidlertid foten ned for flere av disse planene, selv om målet ikke var å utdanne «geriljasoldater», men å trene styrker med et frigjøringsperspektiv.

**«VED FRIGJØRINGEN
UTGJORDE DE NORSKE
POLITITROPPENE SOM
VAR STASJONERT I
SVERIGE, DE SÅKALTE
‘SVENSKETROPPENE’,
OMTRENT 13 000
MANN.»**

Det var først gjennom de militære kontaktene mellom Norge og Sverige at utdanningen av nordmenn virkelig kom i gang. Den svenske motstanden, spesielt på politisk nivå, var betydelig og varte mye lenger enn det man skulle forvente. For eksempel ble oberst Ole Berg først godkjent som norsk militærattaché i Sverige høsten 1944, til tross for at han ble utnevnt allerede i desember 1943. På politisk

nivå var det også motstand mot Norges representasjon, særlig etter at Jens Bull ble sendt som norsk sendemann til Sverige i høsten 1940. Bull måtte vente til sent i desember 1943 med å overlevere sine akkreditiver, mye på grunn av personlige forhold og et dårlig forhold til de svenske myndighetene.

Krigslykken til tyskerne snur, og det gjør svenske myndigheter også ...

Målet med utdanningen, slik norske myndigheter så det, var å løse flere oppgaver: først å utføre politioppgaver, deretter å kunne utføre militære vaktfunksjoner, og til slutt å gjennomføre kampoppdrag om nødvendig. Rikspolitiet ble den enkleste delen av oppgaven. Det ble etablert i løpet av sommeren 1943. Mer utfordrende var det å opprette Reservepolitiet. Svenskenes kontroll med avdelingene, innholdet i utdanningen og ønsket om utstyr krevde diplomatisk ferdighet og stor tålmodighet. I desember 1943 fikk 8000 menn tillatelse til å gjennomgå en tre måneders utdanning, som var den første utdanningen på større skala. I den svenske regjeringen var det sosialminister Gustav Möller som helhjertet støttet denne planen, mens andre, som utenriksminister Christian Ernst Günther, var mer motvillige.

Innholdet i utdanningen ble

En vakt fra polititroppene foran Slottet i Oslo.

imidlertid svært begrenset i starten. Selv om målet var å gi nordmennene en militær opplæring, ble skyteopplæringen kraftig hemmet. Skyting med automatvåpen var forbudt, og bare i noen leirer ble det gitt opplæring i skytetrening, og da i svært begrenset omfang. Dette gjorde at den tidlige utdanningen var mangelfull, og minister Bull opplevde gjentatte ganger at hans anmodninger om lettelse ble møtt med irritasjon fra de svenske myndighetene.

Frigjøringen

Ved frigjøringen utgjorde de norske polititroppene som var stasjonert i Sverige, de såkalte «svensketroppene», omtrent 13 000 mann. Disse var organisert etter militære prinsipper og kunne nesten beskrives som lette brigader i det militære hierarkiet. Troppene var godt forberedt på å rykke inn i Norge med de strategisk viktige byene Oslo, Trondheim og Narvik som hovedmål da Tyskland kapitulerte. Denne styrken var delt opp, og en avdeling var allerede sendt til Finnmark for å bidra til frigjøringen der. De resterende enhetene var klare til å delta i frigjøringen av de sentrale og nordlige delene av landet.

I tillegg til de militære enhetene var det flere norske radiostasjoner som opererte på svensk side av grensen i nord. Disse stasjonene spilte en

kritisk rolle i kommunikasjonen mellom den norske motstandsbevegelsen og de allierte, og de samarbeidet tett med amerikanske Office of Strategic Services (OSS). Dette samarbeidet var viktig for å koordinere militære operasjoner og bidra til informasjon om tyske posisjoner og bevegelser i området.

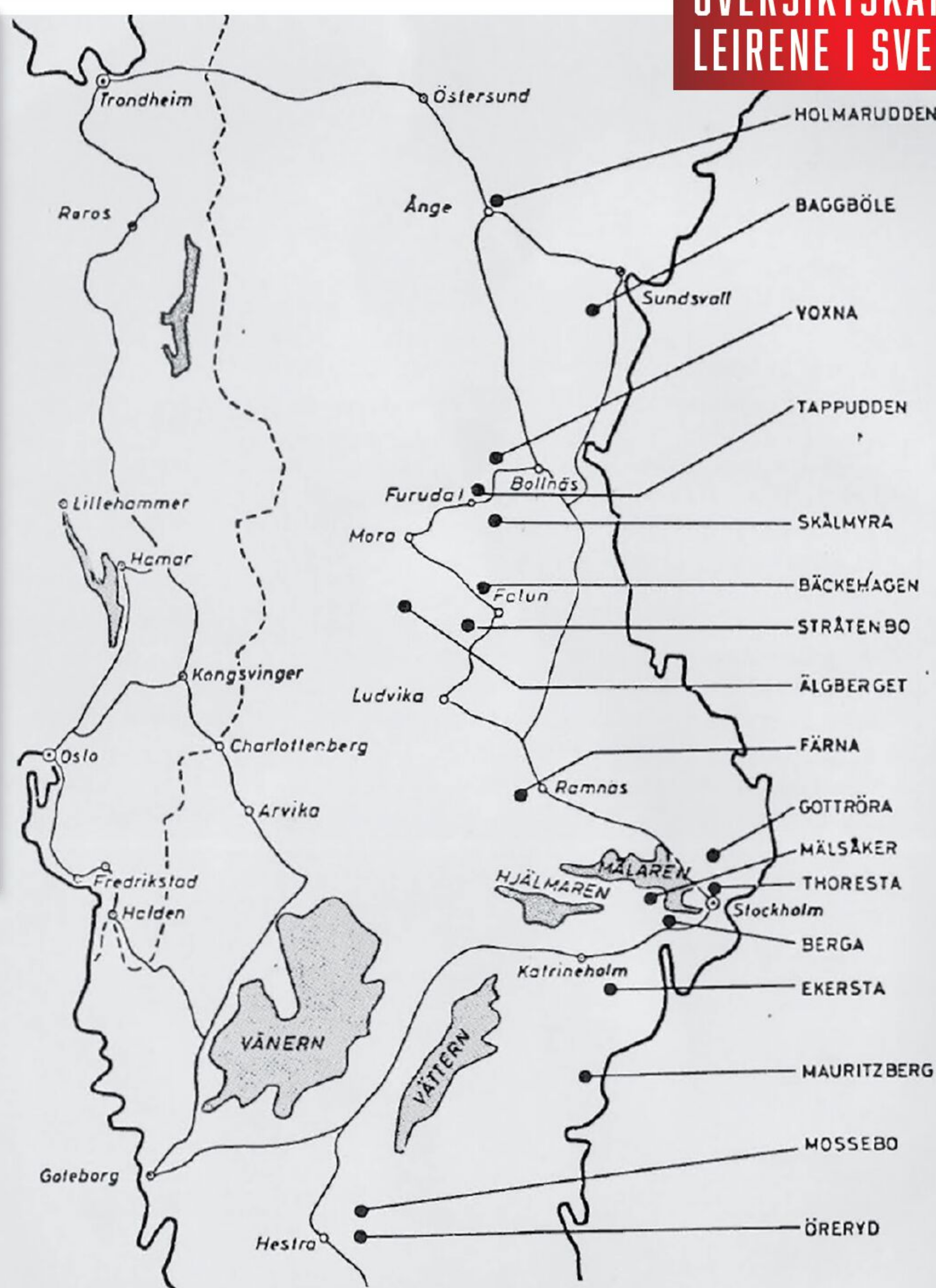
I løpet av krigens siste faser ble samarbeidet mellom de norske og svenske militære myndighetene tettere. Under frigjøringen av Finnmark høsten 1944 ble 1300 politisoldater overført fra Sverige i en storstilt operasjon. De øvrige politisoldatene og styrkene rykket inn i Norge etter den tyske kapitulasjonen, og bidro til den endelige frigjøringen av landet.

Polititroppene, som hadde fått både militær og politimessig opplæring, kom til å spille en viktig rolle i overgangen fra krig til fred fra mai til sommeren 1945. I kraft av sitt store antall, sin væpning og opplæring, var de i stand til å bidra til oppretthold-

elsen av orden i Norge i den kritiske perioden etter krigens slutt. Sammen med Hjemmestyrkene, og i samarbeid med de gjenværende tyske okkupasjonstropper, bidro de til å gjennomføre et regimeskifte i tråd med parolen «Verdighet, ro, disiplin». Denne perioden var preget av et behov for kontroll og stabilitet i en tid da det var viktig å hindre kaos og vold i kjølvannet av krigens slutt.

De politiske og militære myndighetene i Norge arbeidet tett sammen for å sikre en smidig overgang fra tysk okkupasjon til et fritt Norge, og polititroppene spilte en sentral rolle i å gjennomføre og opprettholde denne overgangen. Ved å sikre ro og orden i de første kritiske ukene og månedene etter frigjøringen, hjalp de til med å legge grunnlaget for den politiske og sosiale stabiliteten som Norge trengte for å gjenoppbygge og gjenforene landet etter fem år med okkupasjon.

OVERSIKTSKART OVER LEIRENE I SVERIGE

Oversiktskart over Polititroppenes forlegninger i Sør- og Mellomsverige. Kartet er avtegnet etter Nils Örvik: «Norsk Militær i Sverige 1943 – 1945».

Omslagsbildet: Polititroppene narsjerer inn i Trondheim.

MILORGS

FORBEREDELSE OG INNSATS I FRIGJØRINGS DAGENE

Den organiserte motstanden i Norge under andre verdenskrig har samlebetegnelsen hjemmefronten. Hjemmefronten besto av to hoveddeler, en militær: Milorg og en sivil: Sivorg. I tillegg til hjemmefronten hadde vi de kommunistiske motstandsgruppene, blant annet Osvald-gruppa, som mottok ordre fra Moskva. I Finnmark var det norske partisaner som ble trent og utrustet av Den røde armé og mottok ordre fra STAVKA.

*En Milorg-jeger med
en Brenngun foran
Slottet i Oslo under
frigjøringsdagene.*

«GUTTA PÅ SKAUVEN»

En gjeng med Milorg-jegere. De ble også kalt «gutta på skauen» av den enkle grunn at mange av dem stakk til skogs om tyskerne var på jakt etter dem.

Militærorganisasjonen

Militærorganisasjonen, Milorg, ble grunnlagt rundt mars/april 1941 av offiserer fra Norges geografiske oppmåling. Organisasjonen ble ledet av et «råd» som tok beslutninger av prinsipiell betydning, mens den daglige ledelsen ble håndtert av Sentralledelsen (forkortet SL), delt i to seksjoner: en organisasjonsseksjon (forkortet O-side) og en inspektør-seksjon (forkortet I-side). SLs oppgave var å utvikle støttefunksjoner og føre tilsyn med motstandsarbeidet ute i distriktene.

Milorg startet med å bygge nettverk og verve medlemmer, og den opprinnelige planen delte Norge i fem større distrikter. Dette ble snart endret til 16 distrikter i Sør-Norge og 2 i Nord-Norge. Knut Møyen, den første østlandsinspektøren, omorganiserte Milorg og innførte nye retningslinjer. Milorg fantes ikke i Finnmark, her var det norske partisaner som kjempet underlagt NKVD.

I begynnelsen var det ikke brukt mye tid på våpentrening før en alliert invasjon, men fra 1942–43 begynte SL å ta imot våpen og instruktører fra Kompani Linge for å styrke

beredskapen. Fra 1941/42 ble oppbyggingen forstyrret av opprullinger, og Gestapo fikk ofte informasjon fra angivere. Opprullingene førte til at Milorg måtte reorganisere flere steder, og i noen regioner ble det nærmest umulig å gjenoppbygge motstanden på lang tid.

I oktober 1942, etter at flere sentrale medlemmer av SL ble arrestert, diskuterte ledelsen en mer moderat strategi. I januar 1943 sendte den nye lederen, Jens Chr. Hauge, et brev til Forsvarets Overkommando (FO) der han argumenterte for en mer offensiv

Hjemmefrontsoldater i midten av mai.

Hjemmefrontens ubestridte leder: Jens Christian Hauge. Han var en mann som kom til å få en viktig rolle i det politiske livet i Norge etter krigen.

tilnærming. Milorg måtte lede den militære motstanden og etablere bedre samarbeid med den sivile hjemmefrontledelsen, mente Hauge.

Samtidig mistet man troen på at motstandsarbeidet kunne ledes fra det okkuperte Norge. Både allierte og norske myndigheter, spesielt SOE (Special Operations Executive) og avdelingen for spesialoperasjoner, FO.IV, mente at ledelsen burde være i Storbritannia. Også lederne i den sivile organisasjonen Sivorg var skeptiske til SLs forslag til motstand.

Forholdet til den sivile hjemmefronten forbedret seg imidlertid etter

hvert, og det ble klart at samarbeid mellom de sivile og militære delene var nødvendig for å håndtere oppgavene ved frigjøringen. Bedre kommunikasjon med både norske og allierte myndigheter førte til økt tillit til Milorg i 1943, og i 1944 steg organisasjonens anseelse ytterligere. Til tross for arrestasjoner

og forstyrrelser ble organiseringen i distriktene opprettholdt, og sikkerhetstiltak bidro til å begrense skadene.

Omkring årsskiftet 1943/1944 var det innen de britiske og amerikanske spesialtjenestene en oppfatning om at det militære beredskapsarbeidet i Norge gikk for sakte. De mente også

Milorg-jegere samler sammen innholdet i beholdere som er sluppet fra britiske lastefly. Som oftest var dette våpen, ammunisjon, håndgranater og sprengstoff.

at Milorg-lederne burde fokusere mer på å utvikle kapasitet for sabotasje mot den tyske okkupasjonsmakten. Samtidig hadde den kommunistiske motstandsbevegelsen under Peder Furubotn intensivert sin propaganda for en mer aktiv motstand, med sabotasje mot strategiske mål som anlegg og militære installasjoner. Milorg har ofte blitt kalt «gutta på skauen» fordi mange av dem som måtte rømme fra tyskerne, ofte gjemte seg i små grupper i skogen. Den tyske okkupasjonsmakten var heller ikke over hele landet, og de holdt ofte til i byene. De store skogene i Sør-Norge var områder de helst ikke beveget seg inn i, om de kunne la være. Dette gjorde det naturlig nok lettere for de norske motstandsfolkene å gjemme seg her.

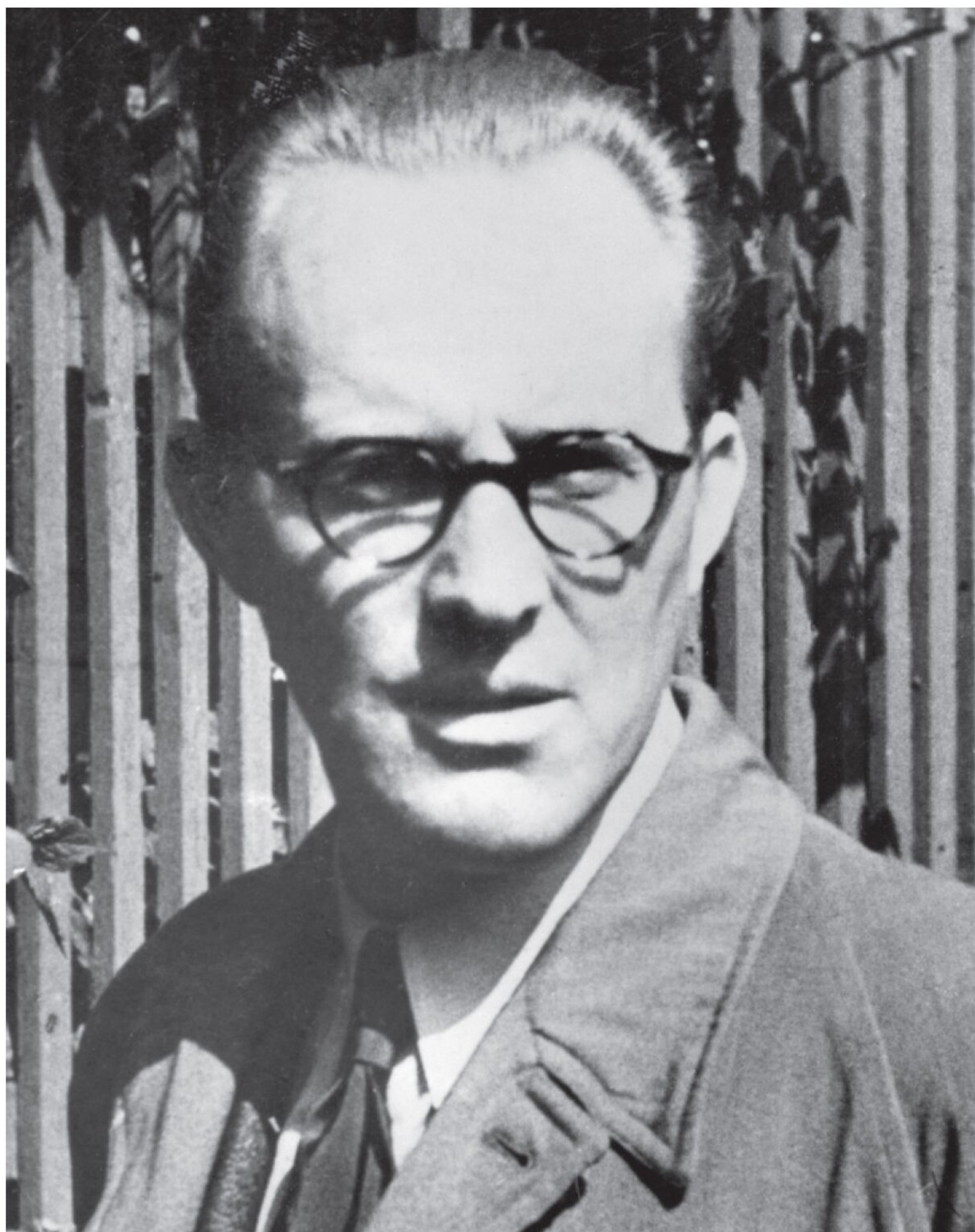
Milorg innså at de snart ville bli involvert i en mer intens motstand, og forberedte seg på å utføre aksjoner som likvidasjoner av angivere, støtte til den sivile motstanden og sabotasje mot strategiske mål. SL fikk fullmakt til å utføre likvidasjoner og støtte den sivile motstanden, spesielt ved å ødelegge registre for arbeidsinnsats. Aksjoner mot industrimål måtte godkjennes av de allierte.

Etter invasjonen i Normandie ønsket ikke SHAEF (Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force, Hovedkvarteret for de allierte styrkene i Europa) økt motstandskamp før etter frigjøringen. Den 26. juli 1944 ble SL gitt tillatelse til å angripe bensin- og oljedepoter, og

senere ble angrep på verksteder tillatt. I desember 1944 ble sabotasje mot jernbanelinjer tillatt for å hindre tyske troppeoverføringer. Sabotasjeaksjonene ble utført hovedsakelig av lokale Milorg-grupper, og jernbanelinjene på Østlandet ble rammet av flere sprengninger i mars 1945.

Milorgs hovedoppgave var ikke bare å opprettholde ro og orden under overgangen til frigjøring, men også å beskytte vital infrastruktur som havner, broer og industrianlegg mot ødeleggelser fra den tyske okkupasjonsmakten. Etter sprengningene i Nord-Frankrike og Tysklands ødeleggelser i Finnmark, ble beskyttelsesoperasjonene mer presserende.

For å gjennomføre disse oppgavene utviklet SOE og Forsvarets Overkommando et operasjonskonsept kalt «Farnborough», som omfattet

Asbjørn Sunde i Osvald-gruppa.

Det ble bruk mange ulike armbind av Milorg-jegere. Dette er et utvalg.

10 spesialoperasjoner fordelt på Milorg-distriktene. I tillegg ble spesifikke operasjoner rettet mot broer, kraftstasjoner og havner i flere områder.

Milorg mottok over 60 spesialutdannede instruktører fra høsten 1944, som trente utvalgte enheter for å gjennomføre antisabotasje-oppgaver. Hovedfokuset var nå å forhindre tyske ødeleggelser av kritisk infrastruktur før frigjøringen, i stedet for å planlegge sabotasje mot tyske mål under en alliert invasjon.

I desember 1944 var Milorgs totale styrke estimert til 33 000 mann, inkludert befal og soldater. Etter frigjøringen av Frankrike hadde de allierte økt tilgangen på fly for å levere våpenforsyninger til den norske motstandsbevegelsen, og i ly av høstmørket begynte Milorg å bli opprustet. I løpet av vinteren og våren 1945 gjennomførte de allierte mer enn 1100 flytokter, hvor omtrent 700 ble ansett som vellykkede. I den mest intense perioden, fra januar til april, ble det droppet 6580 kasser og 854 pakker med våpen og forsyninger.

På bakken ventet små mottaksgrupper, eller celler, på de utvalgte slippstedene. Disse var utstyrt med små radiosendere (sweetheart) for å motta varsler om de kommende flyslippene. Innen utgangen av 1944 var de fleste Milorg-distriktene utstyrt med radiosamband, og Milorg disponerte omtrent 70 operative radiosendere ved frigjøringen. For å akselerere våpenopplæring og trening av mannskapene ble det opprettet to av fem planlagte større baser i Sør-Norge. Basene, «Bjørn West» i Matrefjellene nord for Bergen og «Elg» mellom Hallingdal og Valdres, var strategisk plassert utenfor vanlige ferdselsårer og avhengige av luftforsyninger. Milorg

bemannet disse basene, og de ble værende i flere uker for å gjennomgå intensiv militær opplæring.

I september 1944 mottok Milorgs distriktsledere det såkalte «septemberdirektivet», som klargjorde at en alliert invasjon av Norge trolig ikke ville skje før den tyske krigsmakten var nedkjempet i Sentral-Europa. I tillegg til invasjon som et mulig scenario, inkluderte direktivet tre andre mer sannsynlige måter frigjøringen kunne finne sted på: en ordnet kapitulasjon (kapitulasjonsalternativet), et sammenbrudd (oppløsningsalternativet) eller en tilbaketrekning (evakueringsalternativet). Blant disse alternativene ble kapitulasjon ansett som det mest ønskelige utfallet. I forbindelse med direktivet fikk Milorg også en ny, offisiell betegnelse. Organisasjonen og dens medlemmer ble nå referert til som «Hjemmestyrkene», «Hjemmestyrker», eller med forkortelsen «HS».

«I DESEMBER 1944 VAR MILORGS TOTALE STYRKE ESTIMERT TIL Å 33 000 MANN, INKLUDERT BEFAL OG SOLDATER.»

Den kommunistiske motstandsbevegelsen

Den kommunistiske motstandsbevegelsen under andre verdenskrig besto av flere forskjellige grupper, hvorav mange var direkte tilknyttet Norges Kommunistiske Parti (NKP), mens andre opererte uavhengig. Bevegelsen var preget

av en aktivistisk tilnærming, der sabotasje utgjorde en sentral del av kampmetodene. Kommunistene utviklet sine egne strategier, i motsetning til de andre partiene som samarbeidet gjennom programfellesskap. Denne tilnærmingen ble ofte sett på som partibyggende aktivitet, og tiltak som Frihetsrådet bar preg av å være en del av dette arbeidet.

Etter at alle politiske partier unntatt Nasjonal Samling ble forbudt den 25. september 1940, var det kun kommunistene som hadde et apparat for illegalt arbeid. NKP var allerede

ORDRE OM Å UNNGÅ KONFRONTASJONER

Den 30. april sendte hjemmefrontledelsen ut forholdsordre nr 1. Milorg-jegerne beordret å unngå sammenstøt med tyske styrker og norske nazister.

Den lød:

1. Unngå sammenstimlinger. Vær ikke med i demonstrasjoner av noen art. Opptre ikke utfordrende overfor tyskere eller NS.
2. Spre korrekt og nøyaktig de meldinger som går over London radio. Noter ned, stol ikke på hukommelsen. Drep rykter og falske meldinger.
3. Slapp ikke av på forsiktighetsregler. Husk Gestapo arbeider til siste stund.
4. Følg de direktiver som i enhver ny situasjon blir gitt av regjeringen, overkommandoen og hjemmefrontledelsen. Parolen er verdighet, ro og disiplin.

OVERTAGELSEN AV AKERSHUS FESTNING

Til venstre Terje Rollem, major Wilhelm Nichterlein og hans assistent Hauptmann Johannes Hamel.

forbudt fra 16. august samme år, men hadde da etablert strukturer for motstandsaktivitet. Mange kjente kommunister ble arrestert og forhørt av Gestapo.

Fram til juni 1941 holdt NKP en lav profil på grunn av ikke-angrepspakten mellom Sovjetunionen og Tyskland, som hindret Moskva-lojale kommunister i å angripe nazistene åpent. Dette på tross av at Wollweber-gruppa, som opererte i Norge fra 1938, allerede utførte sabotasje mot tyske skip.

Da Tyskland invaderte Sovjetunionen, endret NKP strategi umiddelbart. Kommunistene begynte å angripe Tyskland med full styrke, og sabotasjegruppene ble aktive. Partiet ble reorganisert, og generalsekretær Peder Furubotn fikk utvidede fullmakter fra Moskva for å få kontroll over partiet.

Den kommunistiske motstandsbevegelsen under krigen ble ofte referert til som Komorg, som en parallell til Milorg. I tillegg til Komorg fantes flere uavhengige kommunistiske grupper, som oppsto som følge av

interne splittelser i partiet, spesielt knyttet til Furubotns ledelse. I perioden 1941–1944 var Milorg i liten grad involvert i sabotasje, og dermed var kommunistene dominerende på dette området. Noen av de mest kjente gruppene var Osvald-gruppa, Pelle-gruppa, Saborg/Bergen og Saborg/Vestfold.

Furubotn og andre ledere opererte i skjul. Det viktigste hovedkvarteret for NKP lå i Øystre Slidre. Dette ble angrepet under Operasjon Almenrausch 13. juni 1944, da en tysk styrke på

minst 800 soldater raidet området. Furubotn, Ørnulf Egge, Roald Halvorsen, Samuel Titlestad og flere andre ledere klarte å rømme, men åtte personer ble arrestert, og en av dem ble senere henrettet. Dagen etter kom tyskerne i kamp med Milorg-jegere i Tapptjerdalen.

Raidet i Øystre Slidre førte til at Gestapo fikk informasjon som delvis opprullet Saborg/Bergen. Som et resultat ble en ny organisasjon, Vestlandske Frihetsråd, etablert 1. mai 1944 av Torolv Solheim. Osvald-

gruppa ble oppløst etter en razzia på Sollia i Hov i Land i mai/juni 1944. Pelle-gruppa var aktiv fra sin etablering sommeren 1944 til slutten av krigen.

Til tross for den betydelige innsatsen de la ned i motstandsarbeidet, ble kommunistene ikke offisielt anerkjent etter krigen. Mange av dem fikk heller ikke Deltagermedaljen. Etter hvert som det ble tydelig at Sovjetunionens militære bidrag hadde vært avgjørende for utfallet av krigen, fikk kommunistene økt støtte.

Også i Øst-Finnmark var det en gruppe på rundt 45 norske partisaner som ble trent og utrustet av Den røde armé. 27 ble drept, og de få overlevende hadde det svært tøft både under og etter krigen. Etter Einar Gerhardsens kråkerøytale 29. februar 1948 ble kommunistene i Norges nærmest fritt vilt. En streng overvåkning ble legalisert med begrunnelsen at de var en fare for det frie demokratiet og skulle bekjempes.

Mot frigjøringen

På slutten av vinteren, da de allierte styrkene nærmet seg de sentrale delene av Tyskland og det ble tydelig at de tyske troppene sto foran et sammenbrudd, utstedte SL en klar ordre til sine distriktsledere om å unngå enhver form for kamp med tyske enheter. Våpenbruk skulle kun skje i selvforsvar og som en siste utvei. Gjennom sine kontakter hadde SL allerede informert den tyske overkommandoen i Norge om at Hjemmestyrkene var under alliert kommando og ville følge internasjonale lover i sine operasjoner. Fra Wehrmacht på Lillehammer kom også en ordre som instruerte at Milorgs medlemmer, dersom de kom i kamp, skulle behandles som fiendtlige soldater, forutsatt at de bar militære kjennetegn og optrådte som organiserte enheter.

Hjemmefrontledelsen gikk ut ifra at alle nå skjønnte hvilken vei det bar og at okkupantene begynte å bli desperate. En desperat motstander ville kunne gjøre mye skade, og derfor skulle Milorg ligge lavt i terrenget.

Likevel, mot slutten av april, oppsto det kamphandlinger i Matrefjellene mellom en styrke på rundt 250 menn fra basen Bjørn West og tyske soldater som telte omtrent 800. For å unngå store tap og hindre en ytterligere eskalering av konflikten, fikk Bjørn West-styrken ordre om å trekke seg tilbake i fjellene. Den 26. april, ved Haglebu i Eggedal, kom en enhet fra Elg-basen

i Hallingdal i sammenstøt med en halvmilitær enhet fra SS-Ordnungspolizei. Også her valgte den norske styrken å trekke seg ut.

Ettergivenheten skulle gå så lang som at om tyske styrker fant Milorgs våpendepot, skulle man ikke forsvare dem, hvis det ikke var hirdavdelinger som fant dem, da skulle man sette seg til motverge.

Rundt i landet var det sterk uenighet om hvor mye man skulle finne seg i av både tyskere og NS, nå som det gikk mot slutten av en fem år lang og undertrykkende okkupasjon. Regjeringen i London nektet Milorg-jegere å uniformere seg med armbind, men denne ordren overså hjemmefrontledelsen og tillot jegerne å gjøre det. De hadde fått beskjed om at tyske styrker, fra slutten av april, ville anerkjenne Milorg-jegere som regulære soldater etter folkeretten.

Denne varsomheten gikk ikke bare én vei. Hjemmefrontledelsen tok opp med regjeringen i London om at de allierte ikke måtte pålegge tyskerne i Norge for strenge vilkår under overgivelsen. Tyskerne kunne jo la være å akseptere vilkårene og med det skape full krig. Mest av alt ønsket man at tyskerne forsvant så fort som mulig med minst mulig ødeleggelser.

Hjemmefronten jobbet i stedet med en psykologisk krigføring mot okkupasjonsmakten. De spredte flygeblader og hengte opp opprop på tysk, for å svekke moralen. I tillegg ble det sendt meldinger på tysk, på norske frekvenser, som skulle ytterligere svekke moralen og motstandsviljen. Hovedtanken med meldingene var å sette de tyske soldatene opp mot naziregimet. De tyske soldatene ble minnet på at det var nazistene og Hitler som hadde satt dem selv og landet deres i denne vanskelige situasjonen, og at nazistene mer enn gjerne ville sende dem i døden for sin egen sak.

Også de norske NS-medlemmene og Hirden fikk gjennomgå. Det ble for eksempel sendt en advarsel til foreldre med barn og ungdommer i Hirden:

**«DE HAR EN SØNN I
HIRDEN. VÆR PÅ VAKT,
SÅ DE IKKE OM NOEN.
UKER HAR EN SØNN PÅ
KIRKEGÅRDEN.»**

Frigjøringen

Den 9. mai 1945 kunne Milorg mobilisere omtrent 40 000 soldater og befall, og i løpet av de påfølgende dagene, med støtte fra ulike hjelpeavdelinger, kunne Hjemmestyrkene nå nær 48 000 medlemmer. Fra 10. mai ble Hjemmestyrkenes distriktsorganisasjoner underlagt den norske hærens distriktskommandoer, bemannet med offiserer og stabspersonell som var sendt fra Storbritannia. Dette utgjorde den største organisasjonen som bidro til frigjøringen av Norge.

Overgangen fra krig til fred gikk rolig for seg, og styrkene ble gradvis redusert. Den endelige demobiliseringen fant sted den 15. juli 1945. For å erstatte Hjemmestyrkene og polititroppene ble 18 lette infanteribataljoner opprettet som en midlertidig løsning for den norske etterkrigshæren. Disse bataljonene ble ofte kalt HS-bataljoner, ettersom mange tidligere Milorg-medlemmer valgte å fullføre sin verneplikt ved å bli værende i tjeneste.

Milorg var hovedsakelig konsentrert på Østlandet, mens tilstedeværelsen var begrenset på Sørlandet og Vestlandet. I Trøndelag var det kun små, spredte enheter, og organisasjonen var nesten ikke til stede i Nord-Norge, bortsett fra i Rana-distriktet. Derfor ble frigjøringsstyrkene nødt til å dekke disse områdene. De besto av både allierte og norske fra Storbritannia, samt polititroppene fra Sverige.

Sivilorganisasjonen

Sivorg besto av flere undergrupper, og de to største var Koordinasjonskomiteen (KK) og Kretsen. Koordinasjonskomiteen ble etablert i årsskiftet 1941/1942, med det formål å være et forum hvor representanter fra ulike yrkesgrupper kunne koordinere sin motstand mot nazifiseringen. I starten besto komiteen av medlemmer fra fag som medisin, jus, undervisning, presteskap og ingeniørfag, og etter hvert ble også flere andre yrkesgrupper inkludert. Sammensetningen av komiteen endret seg noe gjennom krigen på grunn av arrestasjoner.

KK spilte en sentral rolle i å utarbeide paroler og fungerte som et sekretariat for hjemmefronten. Komiteen hadde sitt eget sekretariat, med Ole Jacob Malm som den første lederen.

Kretsen var også kjent som Grimelund-kretsen, siden de holdt

to viktige møter på Grimelund gård. Dette var en betydningsfull motstandsgruppe som spilte en viktig rolle i å samle Hjemmefronten mot den tyske okkupasjonen. Opprinnelig besto gruppa av personer som var kritiske til Johan Nygaardsvolds

arbeiderpartiregjering, da mange av medlemmene hadde tilknytning til Venstre og Høyre. Forholdet mellom Kretsen og den norske eksilregjeringen i London var anspent i starten, men det bedret seg etter hvert som krigen utviklet seg. Kretsens

Medlemmer på det første Grimelund-møtet:

- **Paal Berg** (født 1873) – Høyesterettsjustitiarius, formann i arbeidsretten, medlem av representantskapet i Storebrand AS, og leder for Kretsen.
- **Gunnar Jahn** (født 1883) – Direktør i Statistisk sentralbyrå, medlem av Administrasjonsrådet og direksjonen i Norges Bank.
- **Paul Hartmann** (født 1878) – Finansrådmann i Oslo, representant for Kretsen i London, senere finansminister.
- **Didrik Arup Seip** (født 1884) – Universitetsrektor i Oslo, medlem av Administrasjonsrådet.
- **Tor Skjøsberg** (født 1903) – Overrettssakfører (advokat), direktør og deleier i bankfirmaet Bj. Faye-Schøtt & Co.
- **Olaf Gjerløw** (født 1885) – Redaktør i Morgenbladet, bakgrunn fra Høyre.
- **Carl P. Wright** (født 1893) – Stortingsmann for Høyre, disponent ved Norrøna fabrikk, styreformann i flere selskaper, blant annet Porsgrunds Porcelensfabrikk og Skienfjordens Kommunale Kraftselskap.
- **Øystein Thommesen** – Høyesterettsadvokat, senere ordenskansler for St. Olavs Orden.

- **Einar Gerhardsen** (født 1897) – Nestformann i Arbeiderpartiet, ordfører i Oslo, senere Norges statsminister.
- **Hans Halvorsen** – Konsul, eier av H. Poulsen & Co., styremedlem i flere selskaper, og vert for Grimelund-møtene. Senere ordenskansler for St. Olavs Orden.

Senere medlemmer på det andre Grimelund-møtet:

- **Lars Evensen** (født 1896) – Sekretær.
- **Ferdinand Schjelderup** (født 1886) – Høyesterettsdommer.
- **Eivind Berggrav** – Biskop, deltok ikke på de to hovedmøtene, men var involvert i flere andre konferanser under dannelsen av Kretsen.

Sekretariatet

- **Jens Boyesen** (født 1920) – Student, leder av sekretariatet som håndterte Kretsens daglige gjøremål.
- **Hans Engen** (født 1912) – Student, medlem av sekretariatet og kurer.
- **Lise Fougner** (født 1915) – Student, medlem av sekretariatet og kurer.
- **Lillian Schrøder** – Medlem av sekretariatet og kurer.

Paal Berg og Paul Hartmann var sentrale skikkelser i Sivorg.

Grimelund gård der møtene til Sivorg foregitt i all hemmelighet.

viktigste rolle ble etter hvert å lede den sivile motstanden i tett samarbeid med eksilregjeringen. De hadde et nært samarbeid med Koordinasjonskomiteen, og sammen med denne og Milorg utgjorde Kretsen hjemmefrontens ledelse.

Våren 1941 hadde Tor Skjønberg og offiser Bjørn Christophersen en samtale om den manglende tilliten mellom utefronten og hjemmefronten. Skjønberg delte denne bekymringen med Hans Halvorsen, som deretter samlet noen av sine personlige kontakter på Grimelund gård for å diskutere problemet. To dager før det første møtet reagerte Reichskommissar Terboven på et skriv fra 43 norske organisasjoner, og innkalte til et møte i Stortingsbygningen, hvor fem av lederne ble arrestert.

Kretsen var satt sammen av mange ulike norske samfunnsstopper som var innflytelsesrike før krigen.

Første gang Kretsen og eksilregjeringen møttes etter Grimelund-møtene var den 17. juni 1941 i Stockholm. Da møttes Øystein Thommesen og statsråd Anders Frihagen. Etter dette møtet sendte Frihagen Thommesens referat til den norske eksilregjeringen i London. I september 1941 ble Paul Hartmann sendt til London via Sverige som Kretsens representant for å bistå eksilregjeringen. Fra sommeren 1942 ble kontakten med regjeringen mer regelmessig.

Planen for et sivilt overgangsstyre ble utviklet etter at kravene om at London-regjeringen måtte tre tilbake ved krigens slutt. Dette ble bekreftet i flere brev. I februar 1943, da eksilregjeringen gikk med på å søke avskjed ved hjemkomsten til Norge, fikk Kretsen en sentral rolle i å forberede siviladministrasjonen ved frigjøringen. Planen inkluderte også opprettelsen av lokale overgangsstyre

**«ETTER HVERT SOM
DIALOGEN MED MILORGS
LEDELSE UTVIKLET SEG I
1943, BEGYNTE KRETSEN
Å AKSEPTERE DET
MILITÆRE BEREDSKAPS-
ARBEIDET.»**

på fylkes- og kommuneplan. Selv om regjeringen hadde innvendinger mot Kretsens forslag om å utnevne midlertidige fylkesmenn, ordførere og formannskap, måtte de til slutt gi etter da Kretsen truet med å trekke seg fra samarbeidet. Motstand fra andre deler av motstandsbevegelsen, som var kritiske til den kommunale ordningen, hindret ikke Kretsen i å holde fast på sitt synspunkt om selektive utnevnelser.

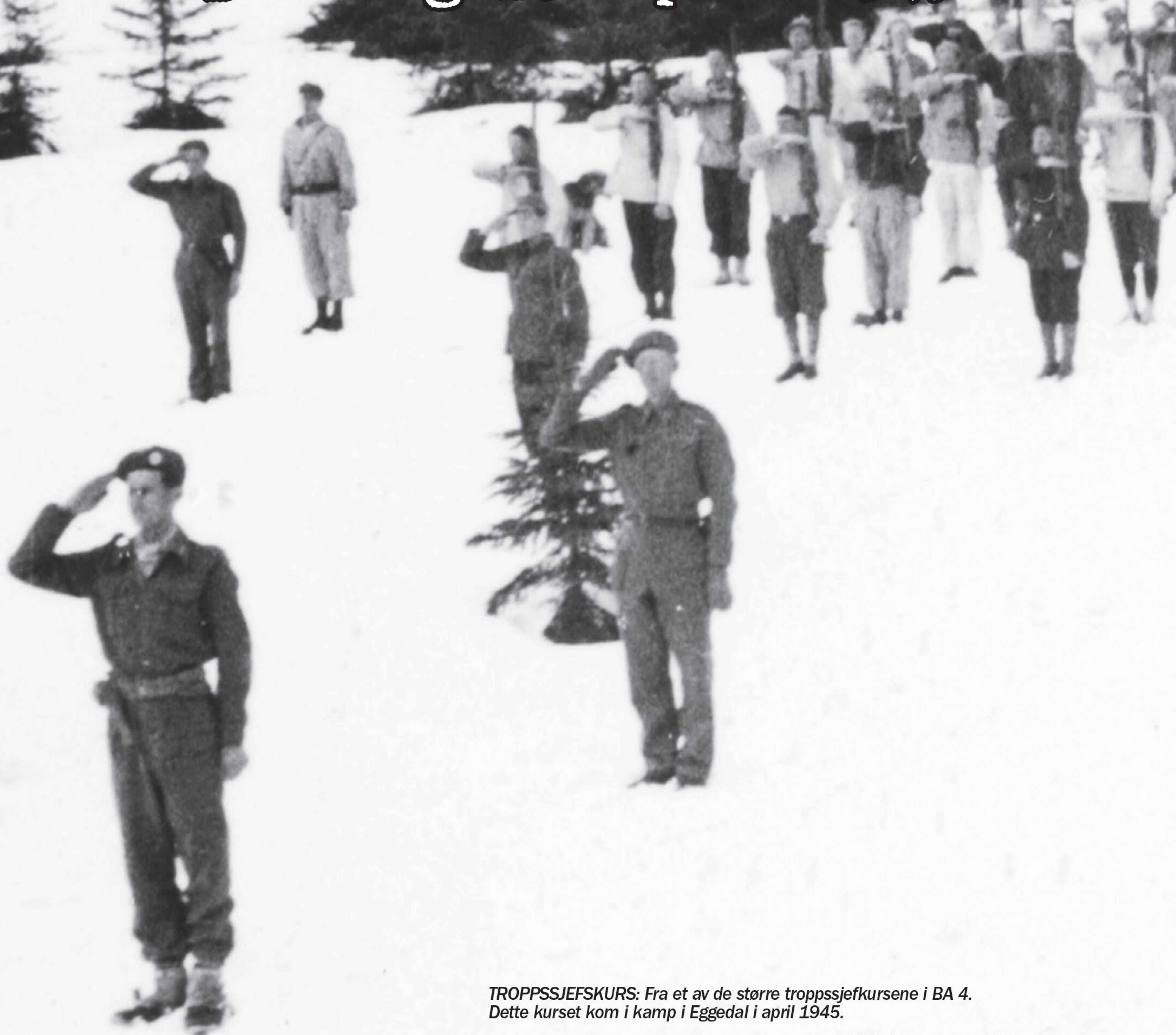
Etter hvert som de opprinnelige

medlemmene av Kretsen ble arrestert eller måtte flykte, ble nye personer trukket inn i arbeidet. Mot slutten av 1943 var samarbeidet mellom Kretsen og Koordinasjonskomiteen (KK) blitt så nært at de fungerte som en felles ledelse for den sivile motstanden. I vinteren 1944 ble sekretariatene for Kretsen og KK slått sammen. Når hjemmefrontens ledelse (HL) ble etablert som det offisielle lederorganet for den sivile motstanden på nyåret 1945, opphørte Kretsens rolle som ledergruppe. Kretsen, som i løpet av våren og sommeren 1942 etablerte sterke bånd med Koordinasjonskomiteen (KK), hadde som hovedmål å begrense motstanden i Norge til sivil holdningskamp mot NS-regimet. Andre former for motstand, som militær kamp og sabotasje, ble sett på som uønskede og måtte motarbeides.

Kretsen krevde at London-regjeringen skulle iverksette tiltak for å hindre en eskalering av slike aktiviteter. Sabotasjeaksjonene fra Osvald-gruppa ble ansett som terrorisme, og Milorgs planer for militær motstand ble ansett som risikofylte og uansvarlige. Etter hvert som dialogen med Milorgs ledelse utviklet seg i 1943, begynte Kretsen å akseptere det militære beredskapsarbeidet. Ved slutten av året uttrykte de også en viss forståelse for sabotasjeaksjoner, så lenge disse var en del av den allierte og norske krigføringen mot den tyske okkupasjonsmakten.

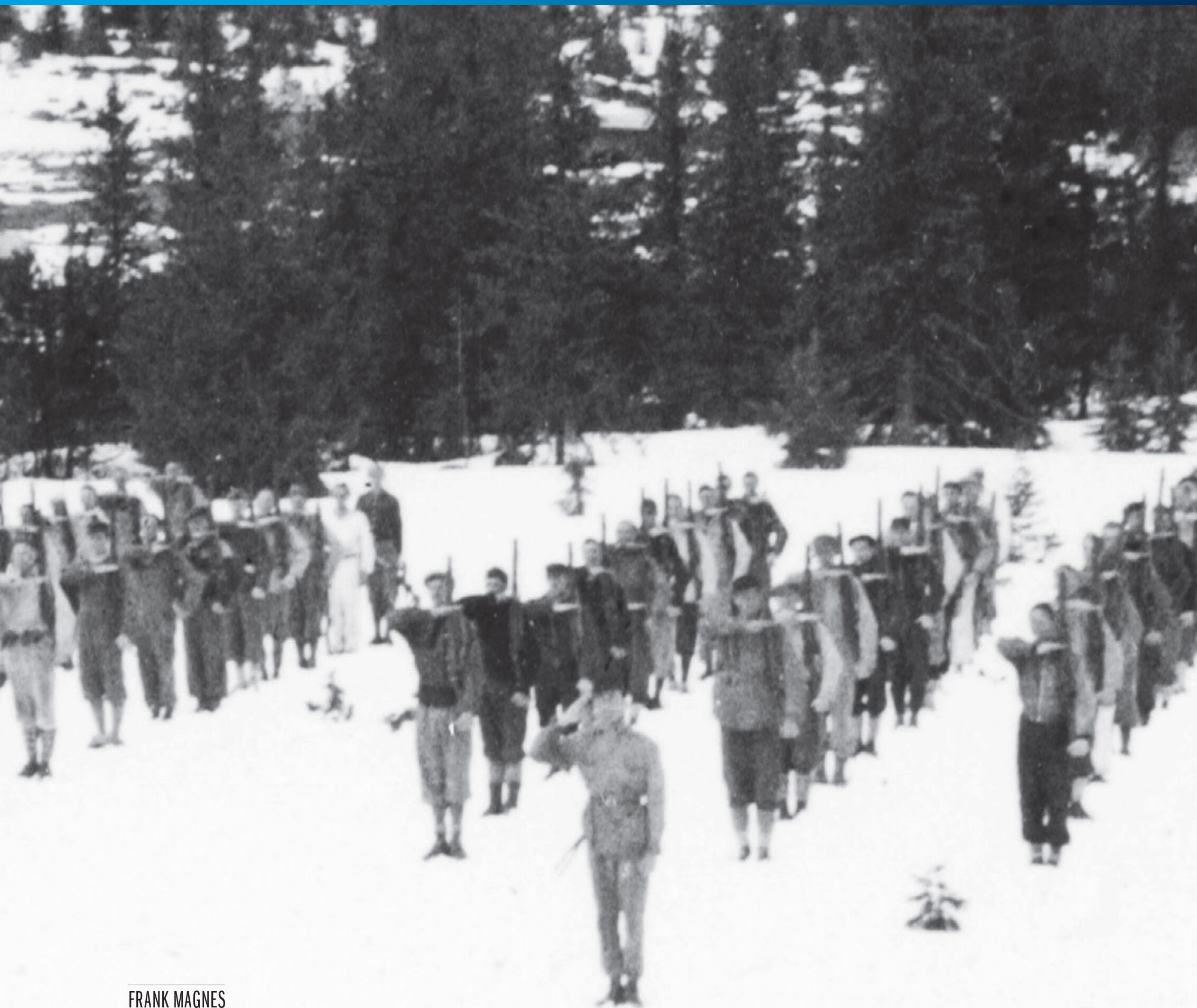
SLAGET VED HAGLEBU

Torsdag 26. april 1945

TROPPSSJEFSKURS: Fra et av de større troppssjefkursene i BA 4.
Dette kurset kom i kamp i Eggedal i april 1945.

Foto og billedtekst: Norges Hjemmefrontmuseum.

FRANK MAGNES

Foranledningen til kampene ved Haglebuvannet torsdag 26. april 1945 var at tyskerne hadde mistanke om flyslipp, samt at de ønsket å rulle opp Milorg. To tropper fra Milorg, som var på lagførerkurs ved Haglebu, var direkte involvert i kampene, og deres leder, løytnant Peter Fredrik Holst, var mer enn kampklar. På tysk side var det rundt 40 soldater – om lag 20 tyskere og 20 norske skijegere fra SS-Polizei-Schijäger-Bataillon 506. Den tragiske og unødvendige bataljen endte med sju falne på begge sider.

Kåre Olav Solhjell sier i sin bok fra 1995, *Krigsåret i Hallingdal*, at «med Leif Levorsen som leiar hadde vi neppe fått noko Haglebuslag». Levorsen var nestkommanderende i BA 4 base Elg, og under kampene ved Haglebu befant han seg tilfeldigvis ved Rustandstølen, hvor han holdt kurs for troppsbefal fra Hallingdal. Kampene ved Haglebu burde altså ikke ha funnet sted, men det ser ut til at ledelsen i Elg, med løytnant Peter Fr. Holst i spissen, faktisk ønsket å komme i kamp med tyske styrker.

Slaget ved Haglebu var for øvrig det nest siste slaget mellom tyske og norske styrker på norsk jord under andre verdenskrig.

De norske frontkjemperne fra Skijegerbataljonen, som var kommet hjem fra Finland ved juletider 1944, ville ikke involveres i noen situasjoner hvor det kunne komme til kamper mot nordmenn. Soldatene fra 3. SS-Polizeikompani og Skijegerbataljonen var blitt innrullert i den nyoppsatte SS-Polizei-Schijäger-Bataillon 506. Rekrutter som egentlig skulle til Finland, ble også satt opp i bataljon 506. Veteranene fra Skijegerbataljonen ville helst dimittere

og i hvert fall ikke risikere å komme i kamp med sine egne landsmenn! Haglebu er ei setergrend som

**«ETT AV PUNKTENE
VAR AT DET IKKE
SKULLE TAS OPP
KAMPER MED TYSKE
STYRKER, MAN
SKULLE HELLER
UNNVIKE.»**

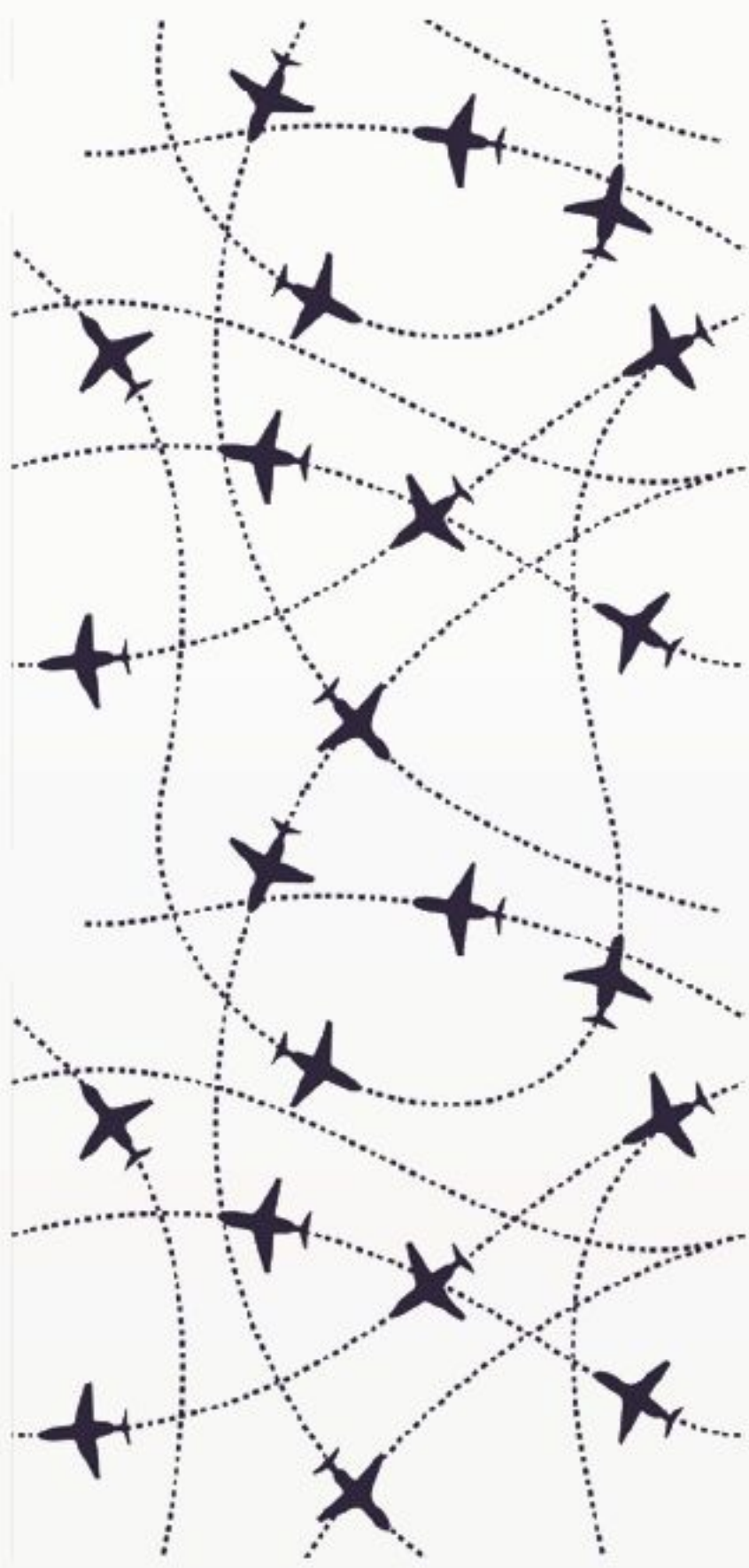
ligger i nordenden av Haglebuvannet i fjellbygda Eggedal øverst i Sigdal kommune i Buskerud. Det 1278 meter høye fjellet Haglebunatten ruver vest for Haglebuvannet. Midt på vannet ligger et nes som lokalt kalles Gråntangen, og dette stikker ut i vannet fra vestsiden. Sentralt i trefningen er to hauger. Den ene er haugen oppunder Haglebunatten (heretter kalt Haug 1), og den andre haugen er der hvor dagens

minnebauta er plassert (heretter kalt bautahaugen). Rett nord for bautahaugen lå det ei hytte som kaltes Mowinckelhytta, men i dag ser man kun ringmuren på stedet. Milorgs tropp 2, med sine tre lag, lå på Gråntangen. På gamle kart lå de plassert med følgende utgangsstilling: Lag 1 MG stilling 1 var ved Mowinckelhytta. Lag 2 MG stilling 2 var på Haug 1. Lag 3 MG stilling 3, som er stillingen som ble funnet under en ekspedisjon på slagmarken høsten 2015, ligger litt nord for det lille vannet på Gråntangen. Der hadde Milorg utplassert et Brengun-maskingevær. Utgangsstillingen til lag 1 og lag 3 var med skuddsektor mot veien på østsiden av vannet, og lag 2 hadde skuddsektor sørover mot myra. Underveis i kampene måtte de skifte skuddsektor, slik at lag 1 rettet sin MG mot samme myrdrag som lag 2. Lag 3 åpnet også senere ild mot myra sørøst for vannet inne på Gråntangen. På østsiden av vannet lå tropp 1 med tre lag.

Milorgs hovedkvarter var ei hytte som kaltes Ambassaden, og denne lå i fjellskråningen i nordenden av vannet. Det er 16,6 kilometer mellom Haglebuvannet og Eggedal, og 19,6 kilometer mellom Bromma i Hallingdal og Haglebuvannet.

Kart over området. Kart: Erik Hårberg

Værstatistikken for torsdag 26. april 1945, foretatt ved Nesbyen målestasjon, som ligger 26 kilometer fra Haglebuvannet, viser en temperatur på minus 0,6° og gjennomsnittstemperatur på pluss 4,7° C. Det var skydekke og 0 mm nedbør.

Før slaget

Oskar Hasselknippe, tidligere redaktør i VG, var fetter av Leif Hasselknippe. Her var det motsetninger, i og med at Leif var på den tyske siden under slaget, mens Oskar var distriktsleder for Milorgs avdeling D-14 som omfattet Vest-Oppland, Ådal, Hallingdal og deler av Buskerud.

Special Operations Executive (SOE) i England ønsket å opprette fem Billeting

Areas (BA, forlegningsområder) i Norge, og disse var Bjørn, Elg, Orm, Varg og Hjort. Varg skulle operere i setesdalstraktene, Orm var tiltenkt området Trysil og østover, og Hjort skulle operere i Indre Trøndelag mot svenskegrensen. De skulle bemannes med spesialenheter som skulle utføre sabotasje bak fronten dersom ikke tyskerne overga seg i den nært forestående tyske kapitulasjonen. Man antok at engelskmennene ville besette Vestlandet først, og disse basene skulle være en slags gerilja bak fronten under engelsk kommando. Det var imidlertid kun Bjørn og Elg som kom i aktiv tjeneste. Bjørn omfattet området Voss og vestover mens Elg omfattet området i Vassfaret.

GRÅNTANGEN:
Området for trefningen.
Midt i bildet skimtes
fjellkirka, og utenfor
bildet i venstre kant
står bautaen.
Foto: Frank Magnes.

HAGLEBUVANNET:
Området sør i
Haglebuvannet. De
tyske styrkene delte
seg og kom på begge
sider av vannet.
Foto: Frank Magnes.

FLYSLIPP: Slipplaget på S for «Sugar». Her ble det tatt imot flere flylaster enn på noen annen dropplass i Norge. I alt ble det sluppet over 20 laster.

Foto og billedtekst: Norges Hjemmefrontmuseum.

«Bildet er teke i februar 1945 då sjefen for FO IV i London, oberstløytnant Øen, var på inspeksjon hos Milorg. Bildet er teke inne på skogen i Strømsoddbygda. Frå venstre: Pi-sjefen i område 14.4.2 Harald Bergom. I 1941 utarbeidde han ein plan for sprengning av Bergensbanen i tilfelle invasjon. Deretter: Områdesjef og nestkommanderande i D 14.2 Eivind Snersrud, oberstløytnant Øen og representanten frå SL Herman Vogt. Vogt vart beordra som sjef for Elg etter at Strande var avsett. Fotograf: Hermandsen (dekknnavnet til distriktssjef Oskar Hasselknippe).»

Billedtekst er hentet fra boka *Krigsår i Hallingdal 1940–1945* av Kåre Olav Solhjell. Foto utlånt fra Norges Hjemmefrontmuseum.

For å bygge opp Elg ble Paul M. Strande utnevnt som sjef og sluppet i fallskjerm over Vassfaret høsten 1944. Strande ville deretter at Hasselknippe skulle avgi mannskap til base Elg, men Hasselknippe motsatte seg dette, og det oppsto uoverensstemmelser mellom dem. Elg var tiltenkt en styrke på ca. 2000 mann, og dette kunne umulig la seg gjøre uten å overføre mannskaper fra Milorg. Elg ble for øvrig opprettet i august 1944. Områdesjefen for D-14.2, Erling Lorentzen, var skeptisk med tanke på matforsyninger, skispor etc. De måtte tenke sikkerhet, og han ønsket kortere kurs.

Hasselknippe ville ikke avgi mannskaper fra Milorg, fordi denne organisasjonen var oppbygd med celler på ca. seks mann som fikk forsyninger lokalt. Forsvarets Overkommando (FO) ved Strande ville på sin side ha en større styrke stående i Vassfaret. Bak FO satt det en engelsk etterretningsoffiser som het Wilson og trakk i trådene. Det var han som styrte planene, og FO var jo underlagt engelskmennene. Man kunne med god grunn frykte en konfrontasjon med tyskerne

på grunn av denne store permanente styrken med Elg.

Uoverenskomsten kulminerte med et møte på Sokna den 14. januar 1945, hvor Hasselknippe i etterkant ble invitert over til London. Der kom han over et telegram fra Strande, hvor han oppfordret FO til å holde Hasselknippe tilbake til krigen var slutt. Milorg-sjefen i Norge, Jens Chr. Hauge, som var med på møtet, spurte hva som skulle skje dersom tyskerne hadde trafikk kontroll. Han fikk til svar at «da skyter vi oss igjennom».

Øvelse med Brengun

I slutten av mars 1945 ble det satt i gang forhandlinger mellom Wehrmacht og de allierte om tysk kapitulasjon. Forutsetningen her var at Wehrmacht først skulle avvæpne SS, Abwehr (tysk e-tjeneste) og tyske politiavdelinger, som Gestapo. Etter dette skulle tyskerne samle seg i leire og avlevere sine våpen, og de skulle også akseptere at Milorg holdt vakt ved disse leirene. Det var også en forutsetning at de norske soldatene skulle være disiplinerte. Derfor kom det et skriv fra Sentralledelsen (SL) til områdesjefene innad i Milorg. Ett av punktene var at det ikke skulle tas opp kamper med tyske styrker, man skulle heller unnvike. Når det gjaldt NS-organisasjoner som Hirdens Alarmenhet (HAE), Nasjonal Samlings Ungdoms Fylking (NSUF) og lignende, skulle man derimot forsvare seg, dersom resultatet så ut til å kunne bli gunstig.

FO ønsket ikke trefninger

mellom tyske og norske styrker.

Den 9. april 1945 kom det et langt brev fra Forsvarsstaben i London til basen ved Haglebu: «2. (...) Vi er alle enige om at en periode med militært diktatur vil være uheldig, og vi i Hjemmestyrkene må være de første til ikke å gjøre dumheter som kan skaffe oss et slikt uheldig alternativ. Jeg ber Dem presisere overfor alle Deres folk at selv om situasjonen skulle by på gunstige anledninger, angrep på fienden, så må disse ikke under noen omstendighet utføres uten på ordre fra distriktskommandoen. Jeg ber Dem sørge for at der alltid blant cellegutter og mannskap i beredskapsplasser, hersker disiplin og orden. 3. Fra FO har vi fått ordre om at tyske patruljer ikke skal angripes på det nåværende tidspunkt, med mindre det skjer i rent selvforsvar. (...) 5. Følgende behandles med den største forsiktighet: Som et ledd i den skjerpede kamp mot tyskernes stadige overtredelse av folkeretten under okkupasjonen, skal det forberedes represalier av militær natur. En av disse forberedelser skal bestå i å planlegge utslettelse av alle tyske luftvarslingsposter, bro- og jernbanevakter samt mindre småposter som distriktet ser seg i stand til å ta. Kun Deres stab skal vite at dette blir en samlet aksjon og at de forskjellige oppgaver derfor må fordeles til forskjellige enheter. De skal innen 20. april oppgi hit hvilke mål de velger, og hvor mange mann De mener å utta til hvert mål, hvoretter detaljert beskjed vil bli sendt Dem

«I SLUTTEN AV MARS 1945 BLE DET SATT I GANG FORHANDLINGER MELLOM WEHRMACHT OG DE ALLIERTE OM TYSK KAPITULASJON. FORUTSETNINGEN HER VAR AT WEHRMACHT FØRST SKULLE AVVÆPNE SS, ABWEHR OG TYSKE POLITIAVDELINGER, SOM GESTAPO.»

BAUTA OVER FALNE:
Bautaen som står i
kampområdet, med
navn på de sju fra
Hjemmefronten/
Milorg som falt her.
Foto: Frank Magnes.

om aksjonens utførelse. (...) 6. Som et ledd i kampen mot forræderne skal det planlegges en aksjon mot avdelinger og enkeltpersoner tilhørende Statspoliti, Hirden og Hirdens Bedriftsvern. Også om dette gjelder det samme som under punkt 5 nevnt med oppgave hit innen 20. april med navngitte personer.» (Fra *Motstandskampen i Modum og Eggedal: 1940–45* av Knut Fosse.)

Karene i base Elg var avgitt fra Milorg og direkte underlagt FO og de allierte i London. Trefningen på Haglebu ga dermed Milorgs sjef Jens Chr. Hauge et forklaringsproblem overfor tyskerne i og med at dette var brudd på retningslinjene som skulle føre til en smertefri kapitulasjon fra tysk side. «De norske hjemmestyrkene skulle verne Norge mot tyske utskeielser (... de) måtte ikke gjøre noe som kunne sette kapitulasjonen i fare».

Opptakten til trefningen den 26. var at idrettsinstruktør Erling Nilsen, lensmann Horgen og en tredjeperson var på tiurjakt ved Djupsjøen. Formålet var å undersøke aktivitet fra Milorgs side. De hørte flydur og varslet HAE under ledelse av Hirdsjefen i Buskerud, Andreas Østgaard, som foretok en razzia i Eggedal om kvelden 24. april sammen med politiløytnant Dagfinn Henriksen, Erling Nilsen og Knut Gamborg Nilsen. Disse gikk direkte til Besserud gård ved 23.00-tiden, og der var det folk oppe enda. Bonden fortalte at de ventet på at ei ku skulle kalve, og at dette var årsaken til at de ikke hadde lagt seg. «Den kua vil jeg se!» utbrøt Julius Braathen som var dyrlege og medlem i HAE. Det viste seg at det ikke var noen kalveferdig ku i fjøset, og Knut Besserud, som var lokal Milorg-leder, ble tatt med inn til forhør. Han så sitt snitt til å rømme, og i tumultene som oppsto, ble det skutt etter ham. Imidlertid var det ingen av skuddene som traff, og han kom seg unna. Det ble mye støy, og plutselig hørte man bevegelser fra annen etasje hvor det ble oppdaget tre mann. Ved nærmere undersøkelse av mennene ble det funnet engelske sigaretter, og det var jo naturlig å tro at disse kom fra flyslipp i området.

Politoløytnant Henriksen slo en av arrestantene med et lærbelte, men Østgaard mente de måtte gå fram på en ordentlig måte. Han forhørte den av dem som virket mest nervøs, og det kom snart fram opplysninger om at det var et våpenlager ved Haglebu. Dette førte til at det ble holdt razzia i Kirkebygda i Eggedal den 25. Her ble 13 mann arrestert og tatt med til Drammen. En avdeling av HAE, under ledelse av Andreas Østgaard, foretok

Tabell 1. Våpen og mannskap på norsk og tysk side.

VÅPEN				
TYPE	NORSK		TYSK	
PISTOL	Colt	11.25 mm magasin syv patroner (.45 ACP)	Luger	9 x 19 mm magasin åtte patroner
GEVÆR	Britisk Lee Enfield	British .303 magasin 10 patroner i boksmagasin	Mausers 98k	7.92 x 57 mm magasin fem patroner
GEVÆR	US-carabin	7,62x33 mm (.30M1)		
MASKINPISTOL			MP/38 og MP/40 såkalt Schmeisser	9 x 19 mm(Luger) 500 patroner/min magasin 32 patroner
HÅNDGRANAT	Mills 36			Skaftåndgranat
MASKINGEVÆR	Britisk Bren gun Mk I og Mk II. Br i navnet står for Brno og En for Enfield.	.303 British magasin 30 skudd - Skuddtakt 550 skudd/min – Effektiv rekkevidde 550 meter og maks 1690 meter. Bren gun var en videreutvikling av MG ZBv26	Tsjekisk MG ZBv26	7.92 x 57 mm. Samme ammo som Mauser 98k. 20 patroner i boksmagasin. Skuddtakt: ca. 550 skudd/minutt.
MANNSKAP				
	NORSK		TYSK	
ANTALL	80	Hjemmefrontmenn kursdeltakere	Ca. 60 nordmenn	Ca. 40 tyskere
ANTALL	10	Hjemmefrontmenn instruktører	Av disse 100 var ca. 25 nordmenn og 5 tyskere fra HAE. I tillegg ca. 35 norske skijegere og 35 tyskere fra bat. 506.	
ANTALL	10	Forsyning og forpleining	På tysk side var det 7 lag à 10 mann med halvparten nordmenn/tyskere	

BRENGUN: Denne MG-typen ble brukt av Milorg under trefningen. Foto: Forsvarsmuseet og fotografi ved Forsvaret/Håvard Madsbakken.

LEE ENFIELD Mk: Denne rifletypen ble brukt av Milorg under trefningen.

Foto: Forsvarsmuseet og fotografi ved Forsvaret/Håvard Madsbakken.

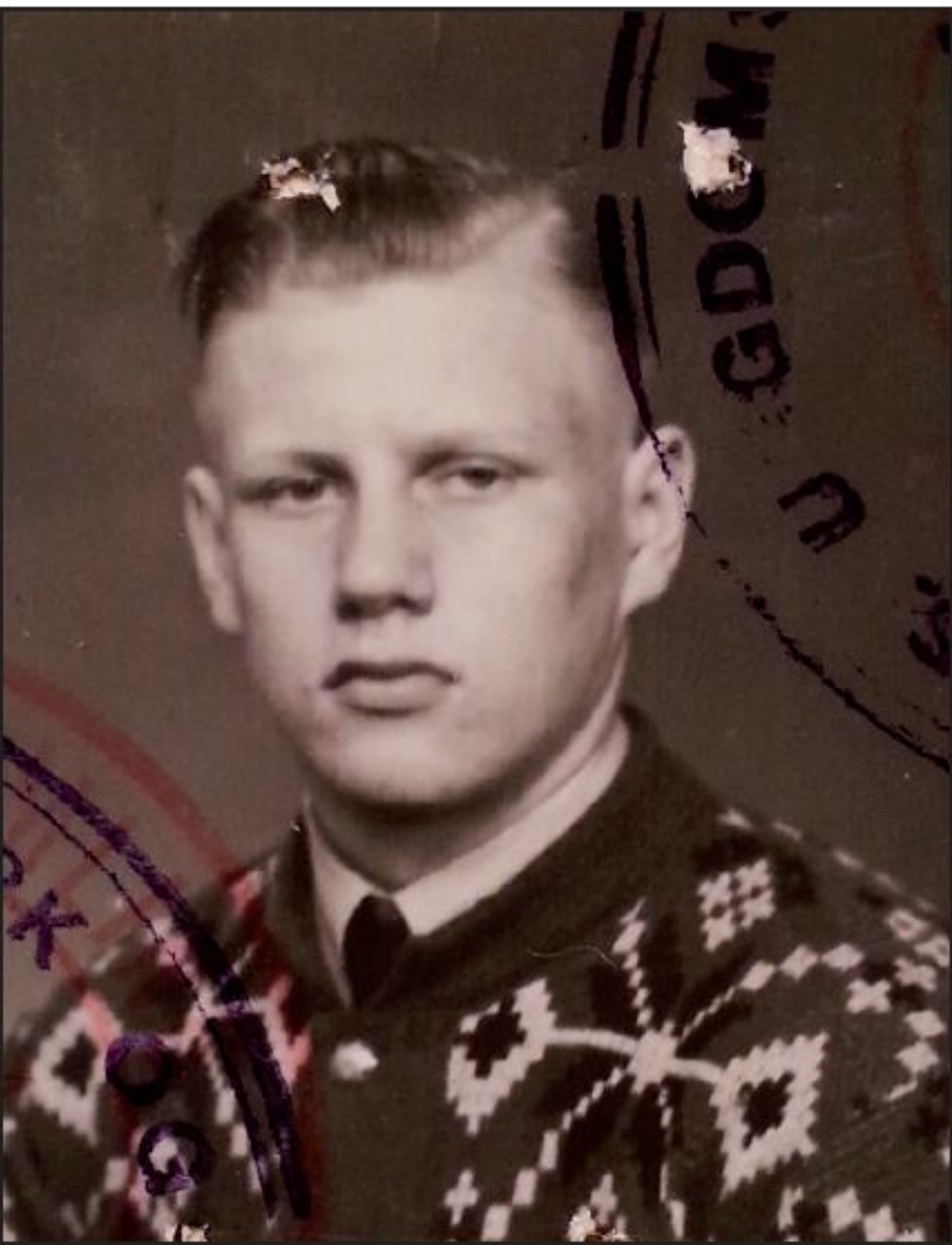
Oversikt over skijegere som var med på trefningen

De originale navnelistene ble brent på Vikersund 8. mai 1945. Navnene er sjekket via innsyn i landssviksakene i Riksarkivet, samt etter hukommelsen til enkelte av deltagerne. Her offentliggjøres kun de som med sikkerhet var med under trefningen. Listen er kvalitetssikret i samarbeid med Torgeir Lindtvedt Dalen.

Aadde, Leif	20 år	født 15.02.25	Snåsa	såret i hodet
Bang, Anders Juel	20 år	født 12.04.25	Kongsberg	død 26.04.45
Berge, Jostein Nikolai	18 år	født 15.05.26	Stange	
Braskerud, Håkon	18 år	født 02.10.26	Våler i Solør	
Brunvær, Kåre	22 år	født 31.10.22	Steigen	
Eriksen, Ernst Birger	18 år	født 05.04.27	Haugesund	
Gjølberg, Egil Grauer	21 år	født 10.08.23	Rygge	
Hasselknippe, Leif	20 år	født 01.11.24	Gjøvik	
Høie, Charles Henry	17 år	født 26.08.27	Stavanger/Madla	
Jahnsen, Gjert	21 år	født 10.11.23	Larvik (Tjølling)	
Johansen, Egil Irving	29 år	født 23.04.16	U.S.A.	såret med lungeskudd
Løkkeberg, Jan Thorleif	19 år	født 20.05.25	Kongsberg	
Moxnes, Halvor Hole	25 år	født 09.02.20	Bjugn	død 26.04.45
Rossvold, Herman Julian	26 år	født 01.02.19	Leksvik	
Seem, Bjørn	17 år	født 09.09.27	Grong	
Staff, Helge	26 år	født 12.09.18	Oslo	
Styrvold, Bernt Olav	17 år	født 11.02.28	Lardal	
Tøndel, Bjarne	20 år	født 02.02.25	Lensvik	
Zachariassen, Tom Henry	21 år	født 20.06.23	Grimstad	død 26.04.45

Usikre deltagere som antagelig var i området:

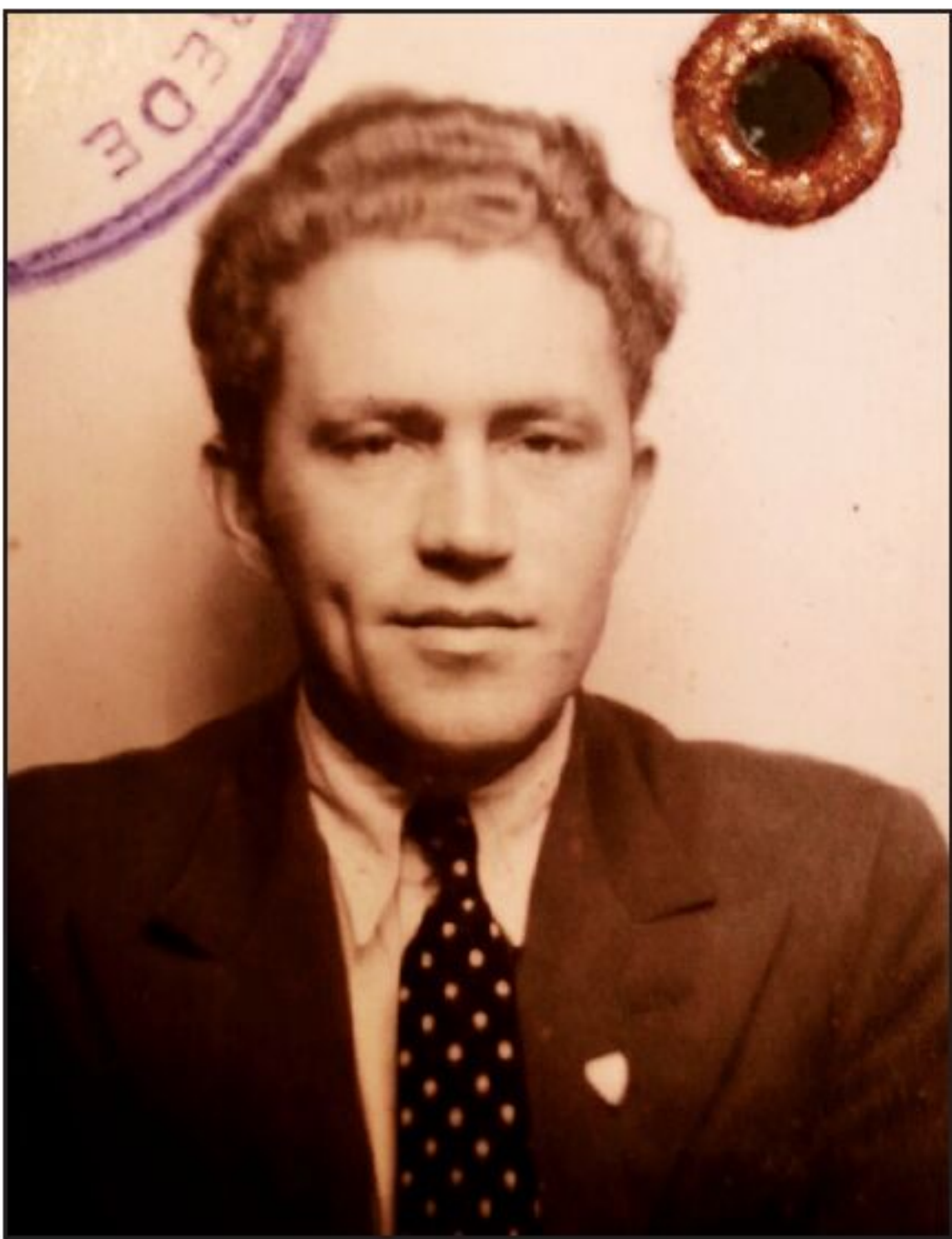
Fjellanger, Egil Kr. Zimmermann	23 år	født 03.01.22	Stavanger
Gregersen, Kjell	19 år	født 16.05.24	Brevik
Tveten, Torbjørn Birger Stauning	23 år	født 04.04.22	Eidanger

Jostein Berge 1944 fra hans medlemsbok.

Egil Gjølberg 1944 fra hans medlemsbok.

Helge Staff 1944 fra hans medlemsbok.

Håkon Braskerud 1944 fra hans medlemsbok.

Oversikt over HAE-medlemmer

Følgende 53 nordmenn fra HAE var i Eggedal i tidsrommet 24.–26. april. Rundt 30 av disse tok seg opp til Buinsetrene under trefningen ved Haglebuvannet. Kilde: Eirik Veum – «Nådeløse nordmenn – Hirden 1933–1945», side 730.

Bang, Harald Olaf	44 år	født 30.08.99	Ringerike	
Becher, Øivind	40 år	født 14.03.05	Røyken	
Bjørlo, Einar	43 år	født 11.07.01	Gol	
Brastad, Per	24 år	født 25.09.20	Lier	
Brunsvik, Odd	22 år	født 01.08.22	Øvre Eiker	
Braathen, Julius	42 år	født 07.05.02	Ringerike	
Bure, Hans Andersen	36 år	født 08.08.08	Ringerike	
Dahl, Rasmus Gøde Søegaard	35 år	født 20.03.09	Svelvik	
Foss, Ole Nilsen	43 år	født 16.10.01	Lier	
Fyrand, Harald Olaf	42 år	født 12.03.03	Krødsherad	
Gjesvik, Fritjof Arnesen	39 år	født 08.04.05	Hole	
Gjømle, Ole Andersen	40 år	født 24.04.04	Flesberg	
Gunnestad, Martin	44 år	født 16.03.00	Lier	
Gurandsrud, Erling	21 år	født 17.06.23	Lier	
Gurandsrud, Rolf	29 år	født 03.10.14	Lier	
Hansen, Alf William	47 år	født 12.01.98	Drammen	
Helgerud, Ole	34 år	født 29.03.10	Lyngdal	
Hellum, Hans	34 år	født 24.05.10	Lier	
Holt, Bergsvein	46 år	født 28.07.98	Stordal	
Hovde, Karl Trulsen	40 år	født 06.10.04	Øvre Eiker	
Høiberg, Alf Oscar	44 år	født 10.09.99	Oslo	
Johannessen, Sigvart August	47 år	født 29.09.97	Ringerike	
Karlsen, Kåre Johan	21 år	født 01.05.23	Nore og Uvdal	
Keiser, Hans Kristian Sørensen	51 år	født 07.11.93	Drammen	død 26.04.45
Keiser, Jens Olaf	24 år	født 16.03.21	Drammen	
Kjørstad, Hans Jørgen	39 år	født 03.07.04	Kongsberg	
Kvear, Ole	43 år	født 10.01.02	Flesberg	
Kvislen, Asle	36 år	født 29.06.08	Rollag	
Langseth, Christian Øyvind	56 år	født 03.06.88	Saltdal	
Lerberg, Martin	34 år	født 01.09.10	Ringerike	
Lien, Knut	42 år	født 16.11.02	Eid	
Mehren, Nils Christoffersen	49 år	født 09.02.96	Lier	
Mehren, Ole Chr.	59 år	født 12.02.86	Lier	død 26.04.45
Nilsen, Alf Jørgen	39 år	født 29.06.05	Drammen	
Nilsen, Erling	40 år	født 07.12.04	Drammen	
Ovestad, Knut	36 år	født 03.03.09	Drammen	
Ovestad, Peter	51 år	født 12.10.93	Sigdal	
Paulsen, Nils	48 år	født 20.12.95	Nord-Aurdal	
Reggestad, Arne	36 år	født 09.03.09	Re	
Rishovd, Olaf Ellefsen	43 år	født 25.05.01	Krødsherad	
Rød, Knut Sigurd	49 år	født 23.07.95	Drammen	
Skinnes, Gunnar Ole Vasendrud	25 år	født 01.08.19	Krødsherad	
Slåtto, Ivar	39 år	født 28.01.05	Gol	
Sundeid, Gunnar	39 år	født 25.09.05	Ringerike	
Sørensen, Einar Kristian Albert	51 år	født 30.12.93	Oslo	
Sørum, Per	31 år	født 14.01.13	Lier	
Utengen, Kåre	33 år	født 25.05.11	Lier	
Wiig-Christoffersen, Chr. Ørnulf	42 år	født 16.02.03	Skien	
Woll, Halvor Johannes	45 år	født 08.11.99	Nedre Eiker	
Yri, Elling Andreas	48 år	født 11.07.96	Stryn	
Østengen, Lars	38 år	født 30.08.06	Modum	
Østgaard, Andreas	24 år	født 30.04.20	Nedre Eiker	
Aaserud, Hans	37 år	født 13.12.07	Ringerike	

deretter en razzia på Medalen gård som ligger halvveis mellom Eggedal og Haglebu. Der sto det ca. 20 par ski merket med navn og adresse til hvor skiene skulle sendes. Blant annet sto navnet Mowinckel på et av parene. På denne måten fikk HAE navnet på 20 av deltagerne på kurset ved Haglebu.

Våpen og mannskap

Blant de tyske styrkene var det ca. 20 nordmenn som hadde meldt seg som skijegere. Disse ungdommene (rekruttene) kom hovedsakelig fra NSUF, og de ble samlet i et kompani som gikk under betegnelsen NSUF-kompaniet. Rekruttene hadde imidlertid ikke kommet til østfronten i Finland, ettersom finnene inngikk våpenhvile med Sovjetunionen 4. september 1944. De havnet riktignok i Skijegerbataljonen da de meldte seg, men ble så tvunget inn i en nyopprettet bataljon som fikk navnet SS-Polizei-Schijäger-Batallion 506 i januar/februar 1945. Det var Oberstümbannführer Egil Hoel som ble sjef for denne bataljonen etter at bataljonssjefen i Skijegerbataljonen i Finland, Frode Halle, nektet å tre inn i denne rollen. I bataljon 506 havnet også restene av Skijegerbataljonen som ble nedkjempet på Hasselmann og Kaprolat 25.–26. juni 1944. Disse veteranene ble forlagt på forskjellige steder, men ingen av dem var med ved Haglebu. Blant de medvirkende var det kun Helge Staff, Anders Juel

Bang og Tom Henry Zachariassen som hadde hatt fronttjeneste. Den antageligvis siste gjenlevende på tysk side, Jostein Berge, regnes her som skijeger, men han hadde altså aldri fronttjeneste.

Milorgs styrke

Den totale styrken var på 100 mann, hvorav 15 ikke-stridende. Kompanisjef løytnant P. F. Holst, nestkommanderende og sjef for 1. tropp fenrik S. Løvskogen, sjef for 2. tropp K. Langum, sambandssjef sersjant A. Thon, lege fenrik K. Urdal, kvartermester R. Saatvedt og hjelpeinstruktør E. Berg og R. Langum. Tropp 1 hadde 29 mann i 3 lag (9-9-10) pluss 1 sambandsmann, og i tillegg 1 lag på 11 mann bestående av 3 arrestanter, kokker og leirarbeider. Tropp 2 hadde 27 mann i 3 lag (10-10-7) pluss 1 sambandsmann, altså 28 mann.

Hirden

Forløperen til Hirden, den såkalte Specialavdelingen, ble etablert i Norge i 1933 og var Nasjonal Samlings kampenhet og paramilitære organisasjon. Organisasjonen endret navn til Hirden i september 1934. De utdannet egne eliteavdelinger, som sammen med tyske soldater og norsk politi aksjonerte mot den norske motstandsbevegelsen. Flere av medlemmene var veteraner fra kampene de skjebnesvangre aprildagene i 1940. Som soldater

*Hytta som kaltes
«Ambassaden» i terrenget.
Foto: Frank Magnes.*

og krigere kjempet de i norsk uniform for sitt Norge mot tyske inntrengere. Eksilmiljøene i London og Stockholm omtalte hirdmennene som landssvikere.

Det ble opprettet to spesialavdelinger, Hirdens Bedriftsvern og Hirdens Alarmenhet, heretter forkortet HAE. «Hovedoppgavene blir å bekjempe sabotasje, motstandsvirksomhet og andre politiske forbrytelser på en hardere og mer håndfast måte enn tidligere.» I motsetning til Hirdens Bedriftsvern var HAE en utrykningsavdeling.

Torsdag 26. april 1945

HAE hadde overnattet ved Helseheimen (Vikersund bad) natt til 26. april. Tidlig om morgenen reiste det ut en 30 seters buss fra Helseheimen med folk fra HAE, deriblant noen tyskere. I tillegg var det sju lag à ti mann fra den kombinerte norsk/tyske politistyrken, iberegnet norske skijegere som ble kjørt i ombygde biler med lasteplan. Dette vil si at det var ca. 20 skijegere ved Haglebu og ca. 15 oppe i Numedalsfjella. Disse kjørte så langt de kunne komme oppover i Eggedal, og bilene og bussen kjørte opp til Medalen gård hvor de ble parkert ca. kl. 07.00. Derfra var det slapseføre og ubrøytet vei.

Etter tumultene i Eggedal de siste dagene hadde de norske Milorg-styrkene satt ut en vaktpost, Helge Medalen, på Medalen gård. Han løp det forreste han kunne og avla rapport til løytnant Peter Fr. Holst om at ca. 100 tyskere hadde omringet gården. Deltagerne i den norske leiren var lagførere som var oppdelt i lag à seks til ti mann. Lagførerkurset hadde startet søndag 15. april, med 80 mann organisert som ett kompani. (Etter at de var ferdig utdannet skulle de hjem til sine respektive områder og utdanne sitt eget lag). I denne forbindelse hadde det kommet ca. 90 mann fra Nedre Buskerud og Nordre Vestfold med tog til Åmot stasjon. Disse ble så kjørt i to eller tre ordinære rutebusser opp til Eggedal. Dette la folk merke til, og det førte til oppklaringsvirksomhet fra tysk og norsk/nazistisk side.

I en tale til mannskapet den første kursdagen sa Holst: «Nå har vi trukket oss tilbake lenge nok, nå skal det slås til, hvis noe hender.» Holst har også forklart at han hadde en stående regel om at dersom den fiendtlige styrken var jevnbyrdig med kursdeltagerne, så gjorde han klar til kamp! Var derimot fienden tallmessig overlegen, så trakk han seg unna. Da Holst fikk høre at tyske styrker var på veg mot Haglebu,

Egil Gjølberg og Jostein Berge på befarig i 1997. Foto: Torgeir Lindtvedt Dalen 14.06.97.

mønstret han sine styrker og sa: «Nå er vi sterke nok til å slå de som kommer!» Flere mente da at dette var uklokt, i og med at det i verste fall kunne føre til at deltagerne ville bli hindret i å komme hjem igjen. Dermed ville Milorg-styrkene i de berørte områdene blitt lidende. Men Holst sa at de som ikke ville slåss, skulle få sine pass påskrevet! Dette førte til at de inntok sine oppsatte forsvarsstillinger. Klokka hadde nå blitt ca. 08.15.

Den tyske styrken hadde delt seg i tre. HAE, som besto av ca. 30 mann, undersøkte Buinsetrene, som ligger på veien til Haglebu. HAE var derfor aldri med inn til Haglebuvannet, men hirdmennene var veivisere på veien

mot Haglebu. Meningen var at de skulle fortsette å gå høydedraget mot Haglebuvannet. Politisoldatene delte seg i tre lag à ti mann, som skulle undersøke vestover mot Numedal. Disse var utstyrt med ski. Det var altså tydelig at dette var planlagt. Hovedstyrken på fire lag, dvs. 40 mann, fortsatte uten ski på veien mot Haglebudammen i sørenden av Haglebuvannet. Vi snakker om totalt 100 mann.

Holst hadde sendt ut en rekognoseringspatrulje på fire mann for å se hvor tyskerne hadde gjort av seg. Disse fire var Erland Berg, en ukjent samt brødrene Nils og Anker Åmotsbakken. Disse fire ble

oppmerksomme på tyskerne, og to av dem gikk tilbake for å fortelle at tyskerne var kommet opp til Buinsetrene. På dette tidspunkt hadde allerede HAE med sine 30 mann gått opp dit. De to andre gikk så opp mot Buinsetrene for å rekognosere. Da de var nesten fremme, hørte de at folk snakket tysk, siden HAE hadde med seg en del tyskere. Nils Åmotsbakken og Erland Berg trakk seg da bort, men sporene deres ble oppdaget av HAE, som sendte ut en patrulje ledet av Julius Braathen for å se hvor sporene tok veien. Nils og Erland hadde gjemt seg under ei lurvegran og åpnet ild mot de som kom etter dem. Da falt de to nordmennene fra HAE, Ole Chr. Mehren og Hans Kristian Sørensen Keiser. Med det samme det ble åpnet ild mot Braathens gruppe, kommanderte han: «Ikke skyt, søk dekning!» (Han oppdaget senere at han utrolig nok hadde fått et kulehull gjennom buksa uten å ha blitt såret.) Nils og Erland fikk forkiling på sin maskinpistol og trakk seg tilbake mens det ble avfyrt ett skudd etter dem. Julius spurte skytteren, som het Gjømle, hvorfor han skjød og fikk svaret: «Jeg syntes jeg så en hare!» HAE tok deretter med seg de to falne opp til Buinsetrene og avsluttet patruljeringen.

HAE-gruppa ble værende en stund der før de gikk tilbake mot

Eggedal. Underveis møtte de tyske forsterkninger som ville ha med seg HAE oppover igjen, men Østgaard protesterte, og i og med at han hadde en høyere grad, måtte tyskerne føye seg. Alle fra HAE hadde dessuten kun fem skudd i magasinet og var ikke innstilt på krig oppe ved Haglebu.

Hvem som hadde varslet tyskerne om trefningen, er noe uklart, men i en politirapport fra 30.11.45 har husmor Jørand Medalen forklart: «Vi reiste da fra Rotvassbråten og gikk opp i åsen. Herfra kunne vi se ned til Medalen, og vi kunne også se at en hel del marsjerte nordover mot Buin. Det var bortimot 100 stykker av dem. Fra det stedet vi lå, kunne vi også se at det kom en sykkelordonnans nordfra. Da ble det et svare oppstyr på Medalen, og like etter kjørte en bil med stor fart sydover». Dette kan være foranledningen til at tyskerne ble varslet. På vei oppover har Østgaard fortalt at de møtte en gruppe Abwehr-

folk (tysk etterretningstjeneste). Disse hadde vært oppe ved demningen i den søndre enden av Haglebuvannet for å speide, og kunne fortelle at det ikke var aktivitet der oppe. Noen av Abwehr-folkene kan ha fulgt etter styrken og observert skytingen.

Tyskernes hovedstyrke, deriblant Jostein Berge, fortsatte opp til demningen. Holst sto på dette tidspunkt oppe ved hytta kalt Ambassaden, og han anslo ganske presist at det var ca. 40 mann i den tyske styrken. 30 mann gikk på vestsiden av vannet og 10 på

østsiden.

Anders Juel Bang var sjef for hele styrken på vestsiden av vannet. Helge Staff var sjef for laget på østsiden, og i dette laget var blant annet 2. skytter Egil Gjølberg og Gjert Jahnsen.

Ildåpning

Hoveddelen av den tyske styrken kom mot Gråntangen på vestsiden av Haglebuvannet, og MG-1-stillingen måtte derfor etter hvert snu sin

«NILS OG ERLAND
HADDE GJEMT SEG
UNDER EI LURVEGRAN
OG ÅPNET ILD MOT
DE SOM KOM ETTER
DEM.»

FALNE

Det falt sju nordmenn fra hjemmefronten/Milorg i løpet av kampene.

Knut Dorenfeldt Aubert	24 år	født 19.06.20	Skoger
Kåre Ole Emanuel Berntsen	26 år	født 28.06.18	Konnerud
Øyvind Normann Jørgensen	30 år	født 30.12.14	Drammen
Bjarne Edward Klemmetsen	37 år	født 07.07.07	Drammen
Knut Flaaum	31 år	født 09.03.14	Mjøndalen
Harald G. Holth	31 år	født 02.12.13	Mjøndalen
Jonny Robert Thorvaldsen	26 år	født 29.10.18	Svelvik

Det falt også sju personer på tysk side. Deriblant tre tyskere og en østerriker som ligger på Alfaset kirkegård.

Josef Horner	25 år	født 14.12.19	Salzburg i Østerrike	grav nr. F-I-8
Rudolf Kastner	28 år	født 23.10.16	Tyskland	grav nr. C-V-8
Franz Büchsel	25 år	født 23.03.20	Kamnitz sør for Leipzig	grav nr. B-XII-50
Erich Grunert	24 år	født 28.10.20	Dresden	grav nr. D-II-4
Tom Henry Zachariassen	21 år	født 20.06.23	Grimstad	gravlagt i Grimstad
Anders Juel Bang	19 år	født 12.04.25	Kongsberg	Nordre gravlund i Oslo
Halvor Hole Moxnes	25 år	født 09.02.20	Bjugn	Jøssund kirke i Bjugn

I tillegg falt altså de to nordmennene fra HAE ved Buinsetrene samme dag.

Ole Chr. Mehren	59 år	født 12.02.86	Lier	Sjåstad i Lier
Hans Kristian Keiser	24 år	født 07.11.93	Drammen	Bragernes gravkapell

skytterretning mot myra der de 30 kom gående. Milorg trodde nemlig at tyskerne ville komme langs veien på østsiden av vannet. På ca. 128 meters hold var det nordmennene med MG-2 fra Haug 1 som først åpnet ild mot tyskerne med sitt maskingevær. Disse maskingeværene skulle opprinnelig ikke brukes før de fikk ordre fra engelskmennene, og på grunn av manglende opplæring er det mulig at de ikke hadde nok kunnskap om lading og rengjøring av våpenet. Uansett fikk de fort forkiling og måtte trekke seg bakover. Styrken på østsiden gikk parallelt med hovedstyrken, og Helge Staff, sjefen for de tyske styrkene, var med her. Da de hørte skytingen på vestsiden, prøvde de å ta seg over det sørpebelagte Haglebuvannet. Nå åpnet MG-1 ild fra stillingen ved Mowinckelhytta mot de ti som da måtte snu, og de tok seg tilbake uten å bli truffet. Tyskerne hadde med seg mauser og to tsjekkiske maskingevær. De hadde ei kasse ammunisjon til hvert av maskingeværene, og ammunisjonen kunne brukes om hverandre i både mauser og maskingeværene. Hver soldat var i tillegg utstyrt med 30 skudd til mauseren.

Helge Staff og hans gruppe hadde

med seg det ene maskingeværet.

1. skytteren ble akutt syk, og 2. skytter Egil Gjølberg måtte ta over i kampens hete. De trakk seg tilbake til ei hytte ved veien, og der lagde de en forsvarsstilling i en halvsirkel rundt hytta. Etter ca. 15–20 minutters venting hørte de at det kom Milorg-folk på ski gjennom skogen. Da åpnet Helge Staff ild med sin maskinpistol, og to mann falt. En av dem døde på stedet, og den andre ble såret og døde senere. Etter denne episoden trakk han sitt lag tilbake til demningen. Egil Gjølberg oppdaget der at han hadde mistet det ene magasinet og måtte tilbake til stillingen sin for å finne det igjen. I god tysk tradisjon vanket det straff for å miste våpendeler, og han turde dermed ikke å komme tilbake til Vikersund med kun ett magasin. Hvert maskingevær var for øvrig oppsatt med to magasiner.

Da tyskerne fikk ild på seg, søkte de dekning og besvarte ilden. De fortsatte framrykningen da det ble stille på Haug 1.

Jostein Berge var i det venstre laget og søkte dekning da han kom over myra på sørsiden av Haug 1. Da han lå i dekning, så han fire eller fem av nordmennene trekke seg ut fra Haug 1 og nordover. Han mener at dersom

Jostein og medforfatter Rolv med MG3 i høyre bakkant i enden av myra.

Foto: Frank Magnes.

det hadde vært tyskere som hadde sett fienden trekke seg ut, hadde de antageligvis skutt, men Jostein vegret seg for å åpne ild i denne situasjonen. Milorg-styrkene trakk seg da tilbake til «Ambassaden». Her fikk de orden på maskingeværet, samt forsterkninger fra østsiden. Holst har uttalt at «under banneord og hurrarop bykset de gjennom snøen og gjenerobret Haug 1». Men dette er ikke riktig, for tyskerne inntok aldri Haug 1. Milorg tok altså på nytt kontroll over den dominerende Haug 1 på Gråntangen – uten kamp.

Det høyre laget ble ledet av den tyske lagføreren Paul, men han deserterte sammen med en tysker og to skijegere. Da det ble stille i kampene, gikk Helge Staff fra østsiden for å se hvordan det gikk med kampene på vestsiden, og han møtte da disse. For å redde seg sa Paul at alle de andre hadde falt. Det vil si mellom 26 og 28 mann. Staff og Pauls lag gikk da sammen tilbake til demningen, og sammen med laget som hadde vært i kamp på østsiden, trakk de seg tilbake til Medalen for å rapportere om trefningen. Da Staff og Paul kom ned til Medalen, traff de på styrken som hadde vært i Numedalsfjellene. En av disse var Egil Gjestvang, som har gjengitt at Paul var hysterisk og hadde fått nervesammenbrudd. Det var derfor vanskelig å få noe fornuftig ut av ham. Gjestvang var skijeger fra Bataljon 506, men var altså ikke med ved Haglebu. Det samme gjelder Finn Hasselknippe.

Etter kamphandlingene denne april dagen ble de sårede på tysk side lagt inn i Mowinckelhytta i løpet av natta. I saken til Bernt Styrvold på Riksarkivet sier han: «Da alt var over, hjalp vi de sårede inn i ei hytte. Der var Gregersen, Braskerud, Rossvold og Irving Johansen samt tyskerne Zimmermann og Gils.» Dette er også bekreftet av Jostein Berge.

Kamprapport

I et utdrag fra telefonsamtalen som ble foretatt i Eggedal 26. april 1945, da Helge Staff kom ned fra Haglebu, kan vi lese følgende:

Løytnant Hornemann – S.D. – Staff, Eggedal

H: Denne aksjonen må bli gjort i dag. Er våre styrker der?

S: Ja.

H: Og de fra Wehrm?

S: Nei de er ikke kommet riktig ennå. Det er ikke mulig å gjøre noe mer i

dag med de styrkene vi har. De er helt utilstrekkelige.

H: Er de det? Hvorledes ligger det an nå da?

S: 29 falne hos oss.

H: Så mange, og hos de andre?

S: Ca. 20. Vi kan ikke si det så nøie.

H: Så De mener det ikke kan gjøres noe i dag. De får legge igjen en post og passe på forsterkningene når de kommer oppover. Det skulde komme et fly oppover fra Oslo. Har De sett noe til det?

S: Nei.

H: Er det hytter?

S: Nei, det er også hos andre.

H: Hvor mange er de andre?

S: Anslagsvis 2 kompanier. De er ikke på ett sted, men strødd utover.

H: Det var svært. Ja, da får jeg sette meg i forbindelse med Oslo igjen.

Hornemann – S.D.

H: Jeg er ikke på Vikersund nå, men hos S.D. Drammen. De tap jeg angav, stemmer. Altså 25 hos oss. Fiendens tap antagelig omtrent det samme. Fiendens bytte er ødelagt. Den styrken vi har, er ikke nok.

O: Det kommer forsterkninger fra Hønefoss. De reiser derfra så snart som mulig.

H: Be de å reise rett opp da og komme til mitt sted i Vikersund?

O: De er nok alt reist.

H: Nå, det er to kompanier av motstanden som har forskanset seg i bunkers.

O: Hvorledes er våre utstyrt?

H: Med MG osv.

O: Altså hurtigskytende våpen?

H: Ja.

O: Tyngre våpen?

H: Vet ikke ennå. Ikke oversikt over det.

O: Ringer nærmere siden, da.

Som vi ser av denne telefonutskriften så oppgir Staff at det har falt 29 tyskere. Grunnen til dette er at han ikke hadde kontrollert Paul sine opplysninger.

Kampbildet for Jostein Berge

Da den tyske styrken ble beskutt fra Haug 1, trakk alle de tre tyske lagene seg mot Bautahaugen og spredte seg i terrenget. Josteins lag utgjorde venstre flanke. Jostein forteller: «Mens vi lå der, kom det plutselig 3–4 mann fra Hjemmestyrken inn på myra fra Haug 1. Det var såpass tidlig at det var nok de som hadde skutt på oss innledningsvis. Vi lå da i dalsøkket der med front mot Haglebunatten, og det var Charles Henry Høie som lå der ved siden av

«TYSKERNE HADDE MED SEG MAUSERE OG TO TSJEKKISKE MASKINGEVÆR. DE HADDE EI KASSE AMMUNISJON TIL HVERT AV MASKINGEVÆRENE, OG AMMUNISJONEN KUNNE BRUKES OM HVERANDRE.»

MG3 hadde skuddsektor mellom Bautahaugen og Haug 1 sørover. Opprinnelig hadde de skuddsektor østover mot veien på andre siden av veien.

Foto: Frank Magnes.

meg. 'Se der!' sa jeg. 'Ja', sa Høie. Men hverken Høie eller jeg skjøt, og ingen fra Milorg skjøt, og da fikk de gå videre! Det var veldig dårlige soldater – på begge sider! Umiddelbart skjønte Milorg-gutta hvor vi lå og at de kom inn i åpent landskap, så de trakk seg tilbake og gikk skogkanten oppunder Haglebunatten og nordover. Men hvis de hadde kommet i angrepsposisjon og beskytt oss, så hadde vi skutt tilbake. Deretter løp jeg over myra i retning Haug 1 og tok dekning ved en stein.

Her ble jeg beskytt fra MG-3, og da løp jeg østover igjen noen meter over ei lita myr til de andre som lå i dekning i en liten senkning i terrenget. Lagfører Kastner ville ha meg med på en omgående bevegelse. Kastner var bevæpnet med Schmeisser mens jeg var bevæpnet med Luger og Mauser fordi jeg var 2. skytter på et av de tsjekkiske MG-ene. 'Bli med meg!' sa Kastner, som rykket fram nordover myra. Han tok dekning bak ei busk, og plutselig hørte jeg skudd. Kastner hadde havnet i rett linje mellom steinen og MG-3. Skuddene må ha kommet fra MG-3-stillingen fordi det var åpen sikt derfra. Kastner kom snart krypende tilbake med et rennende mageskudd. Det kom noe svineri ut av magen hans! Han la seg ned og ba meg eller en av de andre skyte ham. Vi ville selvfølgelig ikke skyte vår kamerat. Så skrek Kastner: 'Hvem har håndgranaten?'

'Jeg har den!' svarte jeg. Kastner fikk håndgranaten og la seg oppå den noen meter unna oss og skrek: 'Hinlegen!' Jeg var plassert slik at jeg hadde ansiktet vendt mot ham, og jeg så at kroppen hans løftet seg opp ca. en meter av trykket da håndgranaten eksploderte. Umiddelbart veltet han over på siden, og kortstokken kom etter. Kastner var glad i å spille kort og hadde alltid en kortstokk på seg, og nå flagret den omtrent som om det skulle være snøfnugg! Han hadde for øvrig kone og tre barn hjemme i Bayern. Så var det slutt med ham. Etterpå lå vi i en liten senkning og spiste medbrakt niste, og da reiste Jan Thorleif Løkkeberg seg opp slik at lua ble skutt av hodet på ham! Han bøyde seg bare ned og satte på seg lua igjen. Det kaller jeg en dårlig soldat!»

Anders Juel Bang var offisersutdannet fra Tölz. Han var lagfører for det midterste laget og hadde samtidig kommandoen over hele styrken på vestsiden av vannet. Håkon Braskerud gikk nest bakerst i dette laget. Bang var den første som falt. Det var et lungeskudd som tok ham mens han observerte med kikkert rett nord for Bautahaugen. Jostein sier at Bang ble skutt omtrent midt på Bautahaugen, og det indikerer at det dødelige skuddet kom fra samme MG-3 som undertegnede fant under befarig i 2015. Det som er helt klart, er at de på dette tidspunkt ikke visste

hvor Milorg skjøt fra.

Da Milorg igjen inntok sine stillinger på Haug 1, ble det farlig å være på Bautahaugen, og tyskerne trakk seg ned fordi det var for åpent. Det var under denne tilbaketrekningen at Tom Henry Zachariassen ble satt igjen som sikring. Mens de lå i sikrede stillinger, opphørte all skuddveksling. På dette tidspunktet hadde telegrafist Thon kontakt med London, og da FO fikk høre om trefningen, fikk Holst ordre om å trekke seg ut øyeblikkelig. Kampene var dermed over.

Etter skuddvekslingen ble Jostein Berge tatt ut til å gå foran på venstre flanke for å oppklare nordover, en såkalt Vorläufer. Dette var en utrivelig opplevelse, men heldigvis var det ingen snikskyttere eller Milorg-stillinger å se. Disse hadde trukket seg ut nordover og etter hvert ut av området i retning Trøgaseth. Jostein og de tyske styrkene overnattet på ei av setrene før de gikk ned igjen dagen etter.

På ettermiddagen sendte tyskerne inn en jaktkommando fra Drammen, og dagen etter kom det to nye kompanier fra SS-Polizei-Schijäger-Bataillon 506, to kompanier fra MG-bataillon 13 og et kompani fra Panzergrenadierbatallion Norwegen. Til sammen var dette mellom 800 og 900 soldater. Kursdeltagerne på Rustandstølen var sendt hjem, men Holst hadde ankommet dit utpå ettermiddagen den

26, altså dagen før. Om kvelden slo tyskerne leir nedenfor stølen, og Holst ville da ta opp igjen kampen. Imidlertid var nestkommanderende Leif Levorsen til stede. Han var klar på at det ikke skulle kjempes mer, og han fikk støtte av sine menn, slik at det ikke kom til flere kamphandlinger. Få dager etter slaget ble Strande frabeordnet sin stilling som sjef for base Elg, og han ble avløst av Herman Vogt. Da kampene var over, sendte Strande gratulasjonstelegram til Holst, og fra England tikket følgende telegram inn til Holst: «Heartiest congratulations on successful outcome of action in BA 4.»

Tom Henry Zachariassen

Zachariassen ble tatt til fange på Bautahaugen. Vi vet ikke om han forsvarte seg og dermed hindret Milorgs framrykning. Sannsynligvis gjorde han det ikke, slik at Milorg tok ham til fange. Dette førte til at tyskerne som trakk seg tilbake, kom under ild, og falt, deriblant Moxnes, Grunert, Büchsel og Horner. Zachariassen ble deretter henrettet med et pistolskudd i nakken. Hvem som skjøt, har i alle år vært ukjent for de fleste, men det som er helt klart, er at løytnant Peter Fr. Holst var øverste befalingsmann i basen. Ansvarer lå hos ham, og det ser ut til at det ble satt i scene en form for standrett som

Jostein på samme sted som han ble beskytt fra MG3 den 26. april 1945.

Foto: Frank Magnes.

dømte Zachariassen til døden. Dette måtte uansett Holst ha godkjent.

Da saken kom opp etter krigen, var Leif Hasselknippe den første av deltagerne som ble stilt for retten. I saken mot ham var Andreas Østgaard vitne, sammen med noen fra Milorg-siden. Et av disse vitnene fortalte at Zachariassen var likvidert. Dette var imidlertid en forsnakkelse fordi han ikke visste at Østgaard var fra den andre siden. Men etter hvert forsto vitnet dette. Da Østgaard skulle inn og vitne, ble det pause i forhandlingene. Så kom Kjell Langum, som var troppssjef for troppen på Gråntangen, med opplysninger i retten om at Zachariassen var likvidert etter standrett. Han hadde båret våpen mot sine landsmenn og ble dømt til døden. I dag ville dette blitt betegnet som en krigsforbrytelse. Zachariassen hadde søkt om dimisjon, og papirene lå ferdig underskrevet i Vikersund da styrken kom tilbake fra Haglebu. Han hadde blitt med på denne «utflukten» fordi han kjedet seg, og det ble altså skjebnesvangert.

Josef Horners forutanelse

Josef Horner var en av de som falt på tysk side. Jostein Berge kan fortelle at han var en litt tett, rolig og alminnelig østerriksk kar. Horner hadde hatt mareritt i forkant av Haglebuslaget. Han hadde vært i et selskap hos de tyske soldatene hvor det av og til ble innbudt noen norske medsoldater. På ekte soldatvis ble det inntatt noen drammer i lystig lag. Horner var deprimert og drakk en del alkohol. Etter hvert gikk han litt berserk og ble voldsom. De andre måtte kaste seg over ham for å roe ham ned. Jostein var ikke til stede, men Horner hadde skreket at han ikke kom til å overleve krigen, og at han ikke kom til å se sitt hjem igjen. Horner var gift og hadde familie.

Etter slaget

Frontkjemperen Ivar Krogstad var veteran fra Finland, og han var med opp til Haglebu dagen etter slaget. Han fikk da i oppdrag å føre en fange ned igjen. Denne fangen var en norsk Milorg-kar som stakk av på vei ned. Krogstad fikk da et dilemma. Hvis han skjøt den flyktende fangen, kunne han risikere streng straff etter krigen. Kom han ned til Eggedal uten fange, var det også risikabelt. Erfaringen fra Finland gjorde at Krogstad ikke skjøt etter fangen, og dermed kom fangen seg unna. Krogstad meldte seg i Eggedal uten å avlegge nærmere rapport og gikk fri. De

tyske soldatene som falt, ble fraktet ned til Eggedal med hest av bl.a. Kjell Gustav Fredriksen, Olaf Johan Irgens, Arne Skaugerud og Otto Cock Olsen, som var far til Rolv Olsen. De døde fra Milorg-siden ble kastet uti Haglebuvannet av tyskerne og hentet opp igjen senere av Milorg-folk.

Kart over kampområdet: Blått punkt 1, 2 og 3 viser plasseringen til de norske Brengunstillene. MG1 ved Mowinckelhytta, MG2 ved Haug 1 og MG3 ved funn av hylser. Gule piler 1 er framrykning for tyske styrker. Hovedstyrken kom da opp fra dammen i søndre enden av Haglebuvannet. De ble beskyttet fra MG2 på ca. 125 meters hold mot posisjon Gul 2 på myra nedenfor. Gul 3 er stedet hvor tre tyske lag iberegnet Jostein Berge, spredte seg i terrenget i en senkning nedenfor Bautahaugen. Gul pil 4 viser Josteins løp over myra og i dekning bak stein. Gul 5 er steinen Jostein søkte dekning bak. Her ble han beskyttet fra MG3, og han løp deretter tilbake Svart pil 6 og la seg på nytt i dekning i forsenkningen Gul 7. På slutten av kampene trakk Jostein seg tilbake i dekning Svart pil 8 for å unngå ild fra Milorg på Haug 1. Etter at kampene var over, gikk Jostein oppklaring nordover. (Da Jostein lå i dekning ved Gul 7, observerte han fire-fem Milorg-menn som kom ned mot myra fra Haug 1, og da disse så Jostein, trakk de seg tilbake i retning nord.

Illustrasjon: Erik Hårberg etter utkast av Trond Hulleberg.

Ekspedisjon til Haglebu 19. august 2015

Ekspedisjonen besto av Rolv Olsen, Kåre Olav Solhjell, Torgeir Lindtvedt Dalen, Jostein Berge og undertegnede, Frank Magnes. Under befaringen fortalte Berge at Zachariassen ble henrettet på Bautahaugen. Rett sør for denne høyden er det et lite søkk

«ETTER SKUDDVEKSLINGEN BLE JOSTEIN TATT UT TIL Å GÅ FORAN PÅ VENSTRE FLANKE FOR Å OPPKLARE NORDOVER, EN SÅKALT VORLÄUFER. DETTE VAR EN UTRIVELIG OPPLEVELSE, MEN HELDIGVIS VAR DET INGEN SNIKSKYTTERE ELLER MILORG-STILLINGER Å SE.»

Jostein Berge peker fra MG3 og mot steinen han lå bak.
Foto: Frank Magnes.

hvor noen fra de tyske styrkene, deriblant Berge, spiste noen brødskeer i en pause i trefningen. Vest for denne senkningen og like over ei lita myr er steinen hvor Berge ble beskytt fra MG-3. Fra denne steinen og ca. 200 meter rett nord på andre siden av myra fant jeg fire tomhylser som lå samlet bak en stor stein. Her har det åpenbart vært en stilling for Milorg, som her kalles MG-3. Alle hylsene hadde inskripsjonen 1943 W.R.A. .303. og er mest sannsynlig fra et britisk Brengun-maskingevær. Hylsene lå samlet bak en stor stein dekket av røtter, løv og barnåler.

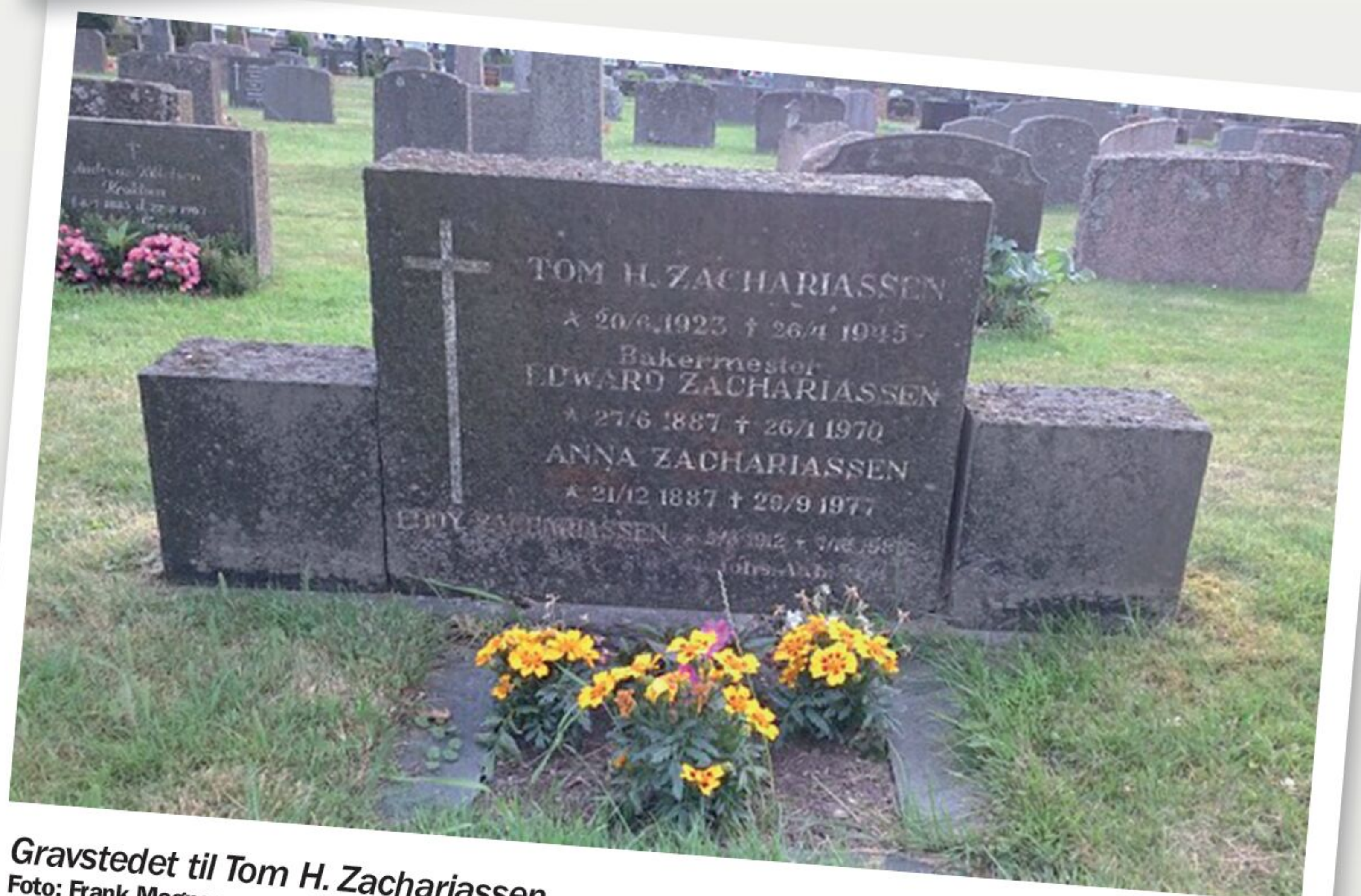
Etter Josteins erindringer stemmer dette, ettersom det ble avfyrt ett skudd på Bang, to på Jostein og ett på Kastner fra denne stillingen. Da Jostein fikk se hylsene og steinen hvor denne stillingen befant seg, skjønte han plutselig helheten i det som hadde skjedd for 70 år siden. Milorg hadde tre maskingevær på vestsiden av Haglebuvannet. Vi vet at et av dem sto på toppen av Haug 1 med skuddfelt sørover, og at det andre var plassert ved Mowinckelhytta med skuddfelt sør- og østover. I dag er det bare grunnmuren igjen. Den tredje stillingen, som hittil har vært uklar med tanke på plassering, ser ut til å være det som jeg fant. Jostein sier også at han ikke ble beskytt med en serie.

Steinen hvor Brengun MG3-stillingen var.

Foto: Frank Magnes.

«DENNE FANGEN VAR EN NORSK MILORG-KAR SOM STAKK AV! KROGSTAD FIKK DA ET DILEMMA. HVIS HAN SKJØT DEN FLYKTENDE FANGEN, KUNNE HAN RISIKERE STRENG STRAFF ETTER KRIGEN.»

Gravstedet til Tom H. Zachariassen.
Foto: Frank Magnes.

Over: Disse tomhylsene ble funnet på samme sted bak en stor stein.

Foto: Frank Mages.

Til venstre: I bakkant av bildet fant Mages fire tomhylser fra et Brengun maskingevær og avdekket hvor denne var plassert under trefningen.

Foto: Torgeir Lindtvedt Dalen.

Sluttord

Det var mange unge norske gutter i tysk tjeneste ved Haglebu. De hadde meldt seg frivillig på et sent stadium i krigen, da Tyskland var på vikende front over hele Europa. Det virker uforståelig, men årsakene kan være mange. Noen hadde brødre eller slektninger som hadde kjempet flere år i tysk tjeneste, og muligens skulle de imponere disse. Andre var nok bare så unge at de ikke forsto hvilke situasjoner de kunne havne oppi.

Hva var det som fikk Jostein Berge til å melde seg? «Det er flere årsaker», fortalte han. «Det var på en måte en flukt fra det som skjedde i landet. Når man blir psykisk mobbet slik som jeg ble, vil jeg si at jeg, i likhet med mange andre, ble drevet til å melde meg til fronttjeneste. Mobbingen var

en stor belastning, og det hjalp å melde seg inn i en organisasjon. Årsaken var nok at min far var medlem i NS, og da var det noen som stemplet meg som nazist! Dette medførte at jeg meldte meg inn i NSUF i 1942. Driften ble da totalt sett å komme inn i det miljøet jeg mente å høre til. Politiske motiver kom senere, og på sommeren 1944 meldte jeg meg inn i Skijegerbataljonen pga. sympatier med Finland. Som kjent inngikk Finland våpenstillstand med Sovjet i september det året, så da falt den finske motivasjonen bort. Men vi var jo bundet til kontrakten, og det var mange ungdommer som hadde meldt seg. På dette tidspunkt visste vi ikke hva som skulle skje videre. Quisling ville dimittere oss, men det ville ikke tyskerne, og derfor havnet vi da i det tyske politikompaniet (utrykningspolitiet).»

To Milorg-gutter har øvelse med Brengun i stilling.

Foto og billedtekst: Norges Hjemmefrontmuseum.

Engelsk drop container C-type mottatt av Milorg vinteren 1944/45. Containeren har ligget under tak siden 1945.

Foto: Frank Magnes

OM ARTIKKELFORFATTEREN

Frank Magnes er født i 1957. Han har vært troppssjef i Våler HV i 12 år og FN-soldat i NORBATT 4 og 8 i Libanon. Han har skrevet flere artikler, og er medforfatter til boka *Blodbadet i Karelen – Skijegerbataljonens undergang* fra 2015.

Medhjelper til manus har vært Rolv Olsen, og Jon Arne Bjelland har hjulpet til i forbindelse med innsyn hos Riksarkivet. Hensikten har vært å dobbeltsjekke navn på skijegerne og medlemmene i Hirdens Alarmenhet (HAE). Lista over HAE-medlemmer har jeg fått kopiere av Eirik Veum, fra hans bok «Nådeløse nordmenn, Hirden». Torgeir Lindtvedt Dalen har bidratt med korrigeringer og kvalitetskontroll av manus og navnelister, og Kåre Olav Solhjell har velvillig stilt sitt arkiv til rådighet. Betegnelsen Milorg brukes gjennomgående i artikkelen som betegnelse på hjemmefronten og Hjemmestyrkene.

Haglebustøtta er reist i området der trefningen sto. Navnene på de sju falne Milorg-jegere er skrevet inn på minnesmerket.

Foto: Ukjent/Nasjonalbiblioteket (1964).

KNUT DORENFELDT
AUBERT, SKOGER.
KÅRE OLE EMANUEL
BERNTSEN, KØNNERUD.
ØYVIND NORMANN
JØRGENSEN, DRAMMEN
BJARNE EDWARD
KLEMMETSEN, DRAMMEN.
KNUT FLAAUM, MJØNDALEN.
HARALD HOLTH, MJØNDALEN.
JONNY THORVALDSEN, SVELVIK.

FALT UNDER TREFNING HER
26 APRIL 1945
I KAMPEN FOR NORGES FRIHET.

FRIGJØRINGEN AV NORGE OG

OPERASJON

DOOMSDAY

– DE ALLIERTES PLAN FOR NORGE

MAI TIL AUGUST 1945

Frigjøringen av Norge ble sett på som en vanskelig sak. Hva ville tyskerne foreta seg når nederlaget på kontinentet var et faktum? Norge var et vanskelig land å kjempe i. De allierte hadde begrensede styrker og utstyr til å angripe det langstrakte landet med 350 000 soldater, men det var hundrevis av kilometer med trange fjorder, høye fjell og dype daler, i tillegg til 310 kystfort, en mengde tyske marinefartøyer, ubåter og fly. De allierte så på en militær erobring av Norge som et svært vanskelig foretak. Planen ble lagt lang tid i forveien av frigjøringsdagen 8. mai 1945.

Det ble mange parader og oppvisninger i denne tiden i Norge. Frigjøringen gikk meget rolig for seg.

General Andrew Thorne som ble utnevnt til sjef for frigjøringen av Norge.

Planene for å gjenerobre Norge

Den norske eksilregjeringen inngikk en detaljert militæravtale med Storbritannia allerede 28. mai 1941. Avtalen gikk ut på at den norske marinen, flyvåpenet og hæren så langt som mulig skulle operere under norsk flagg, men under britisk kommando. Målet var å gjenopprette norsk selvstendighet gjennom frigjøring fra den tyske okkupasjonen, men norske styrker kunne også bli brukt til å forsvare Storbritannia. I 1943 ble det inngått en avtale med Storbritannias statsminister Winston Churchill, som

fastslo at de allierte skulle ha full militær kontroll ved frigjøringen av Norge, men makten skulle overføres til de norske myndighetene så snart det var militært mulig. Norge var det første landet som inngikk en slik avtale om frigjøring. Tilsvarende avtaler ble også inngått med USA og Sovjetunionen.

I 1944 begynte de allierte å planlegge hvordan de skulle håndtere okkupasjonen av de frigjorte områdene i Europa. Denne planen, kjent som Operation Eclipse, ble utviklet etter at det ble klart at det ikke ville være et avgjørende slag mellom de allierte

og Tyskland i Norge. Derfor ble det utarbeidet en egen plan for Norge, kalt Operation Apostle, som var basert på Eclipse og skulle tre i kraft hvis de tyske styrkene overga seg. Det ble laget flere varianter av Apostle, avhengig av hvordan krigen utviklet seg. Apostle 1 var forutsatt ved en total tysk kapitulasjon, mens Apostle 2 gjaldt dersom kapitulasjonen bare skulle gjelde for Norge.

Britiske planleggere antok at de tyske styrkene i Norge ville bli kraftig redusert på grunn av behovet for mannskap på kontinentet, men dette stemte ikke, da den tyske 20.

Den 5. mai ble Danmark frigjort, og her ser vi glade dansker i København feirer freden.

Gebirgsarmé ble trukket ut av Finland og overført til Norge høsten 1944.

I februar 1945 antydte britisk etterretning at et delt Tyskland kunne føre til at tyske styrker ønsket å beholde kontrollen over Danmark og Norge. En tilleggsoperasjon til Apostle ble derfor utarbeidet med to alternativer: å frakte styrker over Nordsjøen eller å gjennomføre en landeveisoperasjon via Sverige, som da kunne bli trukket inn i krigen. En operasjon mot de tyske styrkene i Norge ville kreve omtrent ti divisjoner, noe som ville være så ressurskrevende at britisk og

amerikansk demobilisering måtte utsettes. Militær sjefen for USAs landstyrker i Europa, Dwight D. Eisenhower, understreket at et angrep via land var nødvendig. Han begynte i slutten av april å planlegge et angrep på bred front over grensen fra Sverige, der de viktigste målene skulle være på Narvik, Trondheim og Oslo.

I 1943 fikk Scottish Command, Storbritannias hær i Skottland, ansvaret for å forberede hvordan kapitulasjonen fra de tyske styrkene i Norge skulle håndteres. En norsk gruppe ledet av generalmajor Oscar Strugstad skulle bistå general

Andrew Thorne i denne prosessen. For å gjennomføre operasjonen opprettet Thorne i oktober 1944 en spesialenhet kalt Force 134. Major Paal Frisvold ble tilknyttet denne enheten i desember 1944.

Den norske eksilregjeringen fryktet at tyske styrker i Norge ville fortsette kampene eller at tyskernes kontroll over sine styrker ville kollapse. Mens kampene raste på kontinentet, var ikke Churchill og utenriksminister Anthony Eden villige til å sette inn styrker i Norge. Den norske regjeringen tok derfor initiativet i april 1945 og ba Sverige

Frigjøringen av Finnmark. Bildet viser finnmarkinger som har gjemt seg i huler og gruver som kommer ut når de sovjetiske befrierne kommer.

om å sette forsvaret i full beredskap. Sverige hadde tidligere avvist slike forespørsler, og den 12. april 1945 ble den norske forespørselen igjen avvist av svenske myndigheter, trass i at den svenske forsvarsledelsen jobbet med operasjonsplanen «Rädda Norge».

Britiske myndigheter var motvillige til svensk intervensjon. I slutten av april 1945 utviklet den allierte overkommandoen, SHAEF, planer for å frigjøre Norge med makt ved å bruke svensk territorium. Men tidlig i mai var svenske myndigheter villige til å begynne militære forhandlinger. Disse forhandlingene ble imidlertid ikke nødvendige, ettersom den tyske kapitulasjonen fant sted før noe konkret ble avtalt.

Opprinnelig hadde Thorne planlagt å bruke den store 52. infanteridivisjonen, som var trent for fjellkrigføring, og frakte denne til Norge sjøveien. Divisjonen ble imidlertid satt inn på kontinentet i 1944 og var ikke tilgjengelig for rask overføring

«DEN FREDELIGE OG GRADVISE OVERGANGEN FRA KRIG TIL FRED FØRTE TIL EN NEDBYGGING AV STYRKENE.»

til Storbritannia. I tillegg var det ikke ledig kapasitet for båttransport på kort varsel. Dermed hadde Thorne langt færre styrker tilgjengelig i mai 1945 enn først planlagt. Samtidig var et betydelig antall tyske soldater fortsatt stasjonert i Norge, delvis på grunn av uttrekkingen fra Finland. Det ville ta mellom fire til seks uker å overføre store nok styrker fra kontinentet til Norge etter den tyske kapitulasjonen.

Planene endres

SHAEF utarbeidet tidlig en plan for okkupasjon i Norge under kodenavnet

Operation Doomsday. Den innebar å sende britiske jagere med offiserer og små grupper av mannskap til de seks viktigste havnebyene i Norge. Planen, som var en nødløsning, la opp til en begrenset landgang i Stavanger, Kristiansand og Oslo. Thorne hadde håp om å bruke et lite antall kommandosoldater fra SAS, et regiment fra Royal Air Force, norske fallskjermersoldater og tre bataljoner kalt polititropper, som var en norsk militærstyrke med base i Sverige, for å gjennomføre den første fasen av operasjonen på Østlandet. I tillegg vurderte han muligheten for at norske styrker, hovedsakelig Milorg, kunne gjennomføre innledningen på egen hånd.

Den 5. mai fikk Thorne bekreftet av Eisenhower at han kunne bruke en brigade fra den 1. luftbårne divisjon til å delta i den første delen av frigjøringen av Norge, med en infanteridivisjon planlagt for overføring innen 30 dager. Etter denne datoen

ble nye planer raskt lagt, og britiske og amerikanske fly skulle frakte inn 8500 soldater og 600 kjøretøy til flyplassene Sola og Gardermoen. Thorne planla at de luftbårne styrkene skulle være i Oslo den 9. eller 10. mai, med 24-timers beredskap.

Frigjøringen av Finnmark

Sovjetiske styrker inntok Sør-Varanger den 18. oktober 1944, og Kirkenes ble frigjort 25. oktober samme år, i tråd med en norsk-sovjetisk avtale fra mai 1944. Noen norske soldater ble overført fra Storbritannia, med de første som ankom 10. november 1944. Det norske bergkompaniet var opprinnelig under sovjetisk kommando, men ble overført til norsk kontroll under oberst Arne Dahl den 6. februar 1945 da de sovjetiske styrkene trakk seg ut av offensive operasjoner i Finnmark. Noen polititropper i Sverige ble sendt til Kirkenes og Finnmark. På sitt høyeste var de norske styrkene i Finnmark cirka 3000 soldater våren 1945.

Kapitulasjon i Europa

Før den formelle kapitulasjonen ble signert, hadde tyske styrker i Nederland, Nordvest-Tyskland og Danmark allerede overgitt seg til general Bernard Montgomery den 4. mai på Lüneburger Heide. De tyske styrkene i Danmark overga seg da de allierte styrkene var klare til å rykke inn, mens det ikke var store nok allierte styrker i Norge for å befri landet med makt. Norge var sterkt befestet med over 350 000 tyske soldater, og de norske myndighetene fryktet at disse kunne prøve å fortsette kampene mot de allierte på

General Franz Böhme, den tyske øverstkommanderende i Norge.

norsk jord. Eisenhower nevnte selv dette som et mulig scenario.

Josef Terboven, som var den tyske rikskommissæren i Norge, ønsket å fortsette motstanden, mens de militære lederne hadde en mer pragmatisk tilnærming. Frykten for videre kamp var i stor grad basert på feilaktige vurderinger av etterretningsinformasjon. Norske styrker besto primært av dårlig

utstyrte Milorg, med rundt 40 000 soldater, samt 11 000 polititropper fra Sverige. I løpet av våren 1945 slapp allierte fly 6580 containere med våpen og forsyninger til de norske motstandsgruppene.

De tyske styrkene i Norge var imidlertid ikke en del av denne kapitulasjonen. Dette skyldtes usikkerhet rundt fordelingen av ansvarsområder, ettersom både Storbritannia og USA ønsket å frigjøre Norge samtidig som sovjetiske styrker hadde befri Øst-Finnmark. Avtalen om frigjøringen av Norge ble forhandlet fram hos Eisenhower.

Det ble kjent gjennom norske aviser, og folk begynte å våge seg ut for å feire. Ennå var det helt uavklart hva som skulle skje i Norge. I Bergen trakk folk ut i gatene og viftet med norske flagg og sang i sentrum. Mange ga blaffen i blindingsgardiner og andre pålegg som var gitt av okkupasjonsmakten. Dagen etter strømmet folk i Stavanger ut i gatene og begynte feiringen. Dette skjedde rundt om i Norges langstrakte land. Enkelt steder var man nølende og forsiktig, da det var mange tyske soldater og ikke minst NS-medlemmer og Hirden i nærheten. Ingen felles ordre var ennå gitt til okkupantene.

«JOSEF TERBOVEN, SOM VAR DEN TYSKE RIKSKOMMISSÆREN I NORGE, ØNSKET Å FORTSETTE MOTSTANDEN, MENS DE MILITÆRE LEDERNE HADDE EN MER PRAGMATISK TILNÆRMING.»

Britiske luftbårne styrker har landet på Gardermoen.

Den tyske kapitulasjonen 7. mai 1945

Da de tyske styrkene i Europa overga seg klokka 02.17 den 7. mai i de vestalliertes hovedkvarter i den franske byen Reims, gikk det ut melding i alle retninger om den tyske kapitulasjonen. Stalin ville ikke akseptere denne kapitulasjonen og derfor måtte seremonien med signering gjentas i Berlin dagen etter.

NRK meldte om kapitulasjonen klokka 15.50 den 7. mai.

Den tyske øverstkommanderende i Norge mottok ordre fra den nye rikspresidenten, Karl Dönitz, om å overgi seg. Rikskommissær Josef Terboven ble avsatt den 7. mai, og hans myndighet ble formelt overført til general Franz Böhme. Böhme fikk kapitulasjonsordren fra Dönitz samme kveld, klokken 21.10. Klokka 22.00 sendes det ut melding om at krigen er slutt og at de tyske styrkene i Norge har kapitulert. Böhme skriver i sin melding at han forventer at de tyske styrkene lojalt vil rette seg etter ordren om kapitulasjon.

Den 7. mai 1945 tok lederen for Milorg, Jens Chr. Hauge, kontakt med general Böhme som da var basert på Lillehammer hotell. Hauge fikk hjelp av major Frithjof Hammersen, en tysk etterretningsoffiser med norsk mor. Han hadde tidligere informert motstandsbevegelsen om tyske aksjoner, som arrestasjonen av studentene. Hammersen hadde stor tillit hos Hauge, og de diskuterte hvordan en tysk overgivelse kunne gjennomføres.

Norske nazister samles sammen og arresteres.

Sent på kvelden ringte Hammersen til Lillehammer, der han avslørte for tyskerne at han hadde kontakt med hjemmefronten og presset på for en avtale. Hauge og hans folk ba om adgang til NRK for å sende ut meldinger til den norske befolkningen, men tyskerne nektet og mobiliserte to bataljoner for å forsvare NRK-huset på Marienlyst i Oslo.

Hauge beskrev natten som dramatisk, da det så ut til at alt kunne gå galt. Böhme og hans folk ville ikke overgi seg til «sivilister», men etter hvert fikk de forsikringer om at overgivelsen skulle skje til regulære norske og allierte styrker. Tyskerne skulle selv ta ansvar for disiplinen i sine egne avdelinger, og offiserene og to prosent av soldatene skulle beholde sine våpen.

Hauge mente at det måtte skje en «grunnleggende endring» i situasjonen mellom 7. og 8. mai for å hindre at alt kunne gå ut av kontroll. Dette ble fulgt opp med en kunngjøring den 8. mai, som ble publisert i avisenes fellesutgave med overskriften «Vår kamp er kronet med seier». Etter krav fra den tyske overkommandoen på Lillehammer ble et avsnitt i erklæringen endret til å inkludere advarselen:

«Fienden har nå kapitulert, og snart vil vi helt ut være herrer i landet. Men husk: Kapitulasjon er ikke det samme som fred. Fienden har ennå våpen.»

Hammersen spilte en avgjørende rolle i å få dette kompromisset på plass.

General Urquhart, sjefen for fallskjermtroppene.

Den 8. mai gikk det ut generell mobilisering av Milorg og at alle skal møte ved sine oppmøteplasser.

Den 8. mai klokka 16.30 ankommer den allierte militærkommisjonen Oslo med fly. Kommisjonen, som ble eskortert av tyske styrker, ble ført til Böhme i Lillehammer. Kapitulasjonsbetingelsene ble overlevert til Böhme før midnatt samme kveld. Kommisjonen besto av kommandør Per Askim, brigader Richard Hilton, oberst Robert Hay og skvadronsjef Pet Bennet. Hilton avsto Böhmes invitasjon til å forhandle og understreket at de allierte var der for å gi ordre.

Samme kveld klokka 23.30 er Terboven ferdig med sin tjeneste i Norge og sprenger seg selv i luften i en bunker på Skaugum.

Kapitulasjonen trådte i kraft ved midnatt den 9. mai, og Böhme informerte Hilton om at de tyske styrkene ville overholde kapitulasjonsbetingelsene. Den 10. mai reiste den britiske oberstløytnanten Robert Chew alene fra Oslo til Bergen og forlangte at den tyske generalen Johann de Boer, som var motvillig, skulle få de tyske offiserene til å overgi våpnene sine.

Tyske styrker ble pålagt å trekke seg tilbake fra viktige byer og militære installasjoner og måtte samles i sine garnisoner. For å gjennomføre kapitulasjonen fikk de tyske styrkene beholde sin kommandostruktur, inkludert retten til å bruke telegraf, radio og et begrenset antall lette våpen, deriblant at offiserene fikk beholde sine pistoler. NRK fortsatte sine nyhetssendinger på tysk, og tysk avis ble også utgitt. Til å begynne med

Innsamlede tyske Mauser-karabiner i Stavanger. Det norske Forsvaret var oppsatt med dette våpenet helt fram til midten av 1980-tallet.

General Thorne, Gerhardsen og Jens Chr. Hauge i juni 1945.

etter kapitulasjonen delte de norske Hjemmestyrkene vaktansvar sammen med de tyske soldatene. De tyske styrkene ble beordret til å forlate kystbatterier, luftvern og større byer mellom 11. og 12. mai, samt trekke seg minst 50 km fra grensen mot Sverige. Innen 14 dager skulle de samle seg i avtalte områder i Norge.

Den norske brigaden i Skottland, USAs 474. infanteriregiment, ble forsterket med norsktalende amerikanere, og den britiske 1. luftbårne divisjonen ble tildelt ansvaret for okkupasjonen. I slutten av mai ble to britiske infanteribrigader satt inn i tillegg. General Roy Urquhart fikk kommandoen over de britiske luftbårne styrkene samt de norske soldatene. Den opprinnelige planen var at de vestallierte styrkene skulle innta Trøndelag, og at en norsk brigade skulle ha kontrollen i Nord-Norge. Usikkerhet rundt de tyske styrkene i Nord-Norge førte til at en britisk brigade ble sendt til Tromsø, og en britisk offiser ble satt til å erstatte den norske i Tromsø. De amerikanske infanteristene ble plassert i eller nær Oslo. De norske styrkene hadde ansvar for området fra Tromsø til grensen mot Sovjetunionen. Sovjetiske styrker hadde allerede tatt Sør-Varanger i oktober 1944 og holdt området

«BRITISKE STYRKER DELTOK I RYDDING AV MINER OG REPARASJON AV JERNBANER. EN ANNEN VIKTIG OPPGAVE VAR MEDISINSK HJELP TIL FANGE-LEIRENE.»

i omtrent ett år før de trakk seg tilbake. Der sto 2. bergkompani i den norske brigaden i Skottland under sovjetisk kommando en periode våren 1945. Resten av Finnmark, samt Troms til Lyngen, var under kontroll av den norske regjeringen i London.

Den britiske 1. luftbårne divisjon skulle etter planen erstattes av en infanteridivisjon, men de skotske infanteristene ble i stedet holdt på kontinentet, og de luftbårne styrkene fikk hovedansvaret for okkupasjonen. Thorne ble øverstkommanderende i Norge, og general Urquhart ble tildelt St. Olavs Orden med stjerne for sitt arbeid i Norge.

De første britiske styrkene ankom med fly til Gardermoen, Sola og Kjevik den 9. mai, og de norske polititroppene i Sverige ankom

samtidig til Narvik, Trondheim og Oslo. Påfølgende britiske enheter kom også med fly til Oslo og Stavanger den 10. mai, og etter hvert ankom britiske marineenheter til de viktigste havnebyene. Senere fulgte amerikanske soldater, og den totale allierte styrken nådde opptil 30 000 soldater.

General Andrew Thorne ankom den 13. mai og ble ansvarlig for avviklingen av okupasjonsstyret i Norge. Hjemmefrontledelsen ble oppløst 14. mai, etter bare en ukes regjeringstid. Mannskap fra Milorg, som var under britisk kommando, arbeidet blant annet som tolker sammen med de britiske styrkene. Thorne overlot makten til den hjemvendte kong Haakon 7. den 7. juni. De fleste allierte styrkene, inkludert sovjetiske, forlot landet i løpet av september/oktober 1945.

Britiske styrker deltok i rydding av miner og reparasjon av jernbaner. En annen viktig oppgave var medisinsk hjelp til fangeleirene. Britiske soldater arbeidet med å identifisere og arrestere mistenkte krigsforbrytere blant de tyske soldatene, en utfordrende oppgave på grunn av det store antallet soldater. Mindre viktige nazikollaboratører ble overlatt til norske myndigheter for videre behandling.

OVERGANGS-STYRET

FRA OKKUPASJONSMAKTEN TIL DEN LOVLIG VALGTE NORSKE REGJERINGEN

Ved Tysklands kapitulasjon i Norge 8. mai 1945 gikk Vidkun Quislings ulovlige regjering i oppløsning. I samråd med hjemmefronten hadde Johan Nygaardsvolds regjering i London oppnevnt åtte rådmenn til å lede departementene i Oslo, inntil en regjeringsdelegasjon kunne komme hjem. Rådmennene skulle lede departementene inntil en regjeringsdelegasjon kunne komme over fra London, og skulle inntil da være underlagt hjemmefrontens ledelse.

Norge i limbo

Da tyskerne begynte å miste fotfestet på kontinentet, økte spenningen i Norge. Ville de tyske styrkene overgi seg, eller ville de kjempe til siste mann? Det var fremdeles mer enn 350 000 tyske soldater på norsk jord. Josef Terboven, den tyske rikskommissæren i Norge, var fast besluttet på å holde stand til det siste. Selv etter at styrkene i Danmark kapitulerte 5. mai, var han fortsatt innstilt på å motstå. Flere tyske militære ledere og fanatiske nazister hadde planer om å fortsette

krigen mot de allierte i de to nordiske landene. Denne trusselen ble fryktet av motstands-bevegelsen i begge land, men realisert ble den aldri. I løpet av natten 7. mai ble det klart at Tyskland kapitulerte, og den 8. mai var krigen i Europa over.

General Franz Böhme, kommandant for Wehrmacht i Norge, fulgte uansett hardnakket de direkte ordrene han mottok fra hovedkvarteret, som fortsatt var operativt i Tyskland. På kvelden 7. mai 1945 fikk han beskjed fra admiral Karl Dönitz, som hadde overtatt etter Adolf Hitler og Goebbels,

om at alle kamper skulle stanses kl. 00.00 den 9. mai.

Böhme tok imot ordren om å motta en alliert delegasjon, som ble formidlet tidlig 8. mai. I tillegg var det etablert en hemmelig kontakt mellom den norske motstandsbevegelsen og det tyske hovedkvarteret gjennom den tyske majoren Frithjof Hammersen. Denne forbindelsen forsikret om at hjemmefronten ville opptre på en disiplinert og ordentlig måte.

En grundig prosedyre var lagt til rette for ankomsten av den allierte kommisjonen.

Et britisk Short Sunderland sjøfly i lav høyde over Oslo 8. mai.

Samme dag skulle et sjøfly fly langs Oslofjorden i 300 meters høyde. Først ankom imidlertid en gruppe flyoffiserer som landet på Fornebu med et Dakota-fly, og ble mottatt i Oslo, om enn under noe usikre forhold. Den faktiske kommisjonen ankom derimot klokken 16.30. Etter et kort besøk i hovedstaden, hvor de møtte ledelsen for hjemmefronten, fortsatte de videre til det tyske hovedkvarteret på Lillehammer. Klokken 23.30 den 8. mai mottok general Böhme det allierte diktatet fra brigader Ronald Richard Byron Hilton, leder av kommisjonen.

En annen viktig ressurs i denne perioden var de norske polititroppene som befant seg i Sverige. De var klare til å rykke inn og bidra til en fredelig overgang. Hele 11 000 mann var oppstilt ved grensen og ventet på signal om når de skulle krysse. Det drøydde imidlertid noen dager før dette klarsignalet kom, og først 10. mai fikk troppene ordre om å krysse grensen. På dette tidspunktet hadde svensk nøytralitet blitt utfordret til det ytterste i Norge sin favør. En sentral person i denne prosessen var den svenske politimannen Harry Söderman, som spilte en viktig rolle i opplæringen av norske soldater i Sverige. Han startet også forhandlingene med tyske politimyndigheter i Norge, noe som førte til frigivelsen av politiske fanger fra steder som Grini.

Den 9. mai landet de første britiske fallskjermssoldatene fra 1st Airborne Division på Gardermoen. Samtidig ankom også det norske fallskjermkompaniet. I de påfølgende dagene ble styrkene gradvis bygd

opp til tre brigader. Disse ble etter hvert ytterligere forsterket med britiske og amerikanske enheter, men det allierte militære nærværet var fortsatt relativt beskjedent sett i forhold til de oppgavene som måtte løses.

Jakten på nazistene og tyskerjentene

Som naturlig var ville den vanlige nordmann nå ha hevn over nazistene som hadde plaget dem de siste fem årene. I Sverige var det blitt utarbeidet en liste, Liste nr 1., som inneholdt navnene på alle som skulle arresteres. Hvert politikammer fikk denne i hende noen få dager etter kapitulasjonen. Denne listen var basert på intervjuer av nordmenn som kom over til Sverige. Intervjuene ble gjort av den norske delegasjonen i Stockholm. Milorg og polititroppene gikk i gang med arrestasjoner allerede 8. mai. En del valgte å melde seg for å unngå «mobben».

I enkelte områder gikk «de gode nordmennene» hardt til verks. Kanskje aller verst gikk det utover «tyskertøsene» som ble dratt ut i gatene og prylt og skamklippet. Ikke uvanlig var det heller at en del nordmenn ble angitt av sine naboer, om de hadde hatt «mistenkelig» adferd. De som ble arrestert, ble satt i de gamle fangeleirene eller i fengsel, i påvente av rettssak. I all hovedsak ble

Norske nazister er samlet sammen av Milorg.

det meldt at arrestasjonene foregikk på en anstendig måte. I mange tilfeller tok vanlige nordmenn love i sine egne hender og arresterte norske nazister, eller folk som var mistenkte for å ha samarbeidet med okkupasjonsmakten. Nazistene og NS-medlemmene ble kjørt til arresten, og det ble ingen ukontrollerte opptøyer.

Overtakelsen av styret av Norge

Rådmennene som ble underlaget hjemmefrontledelsen, fikk som nevnt ansvar for å lede departementene fram til en regjeringsdelegasjon kunne komme fra London. Rådmennene tok straks fatt på oppgavene etter den tyske kapitulasjonen 8. mai 1945. Departementene i Oslo ble tilbakeført til sin opprinnelige struktur som den var før krigen, med noen justeringer.

I en kongelig resolusjon 8. mai 1945 ble det utnevnt en regjeringsdelegasjon som skulle reise til Oslo så raskt som mulig. Delegasjonen ble ledet av kronprins Olav som regent, med forsvarsminister Oscar Torp som konstituert statsminister og utenriksminister.

Oscar Torp ble innsatt som midlertidig statsminister og forsvarsminister.

Hjemmefrontens ledelse

I mellomtiden, fra 8. til 14. mai, i påvente av regjeringskommissjonen, var det Milorgs ledelse som var den fungerende regjeringen i Norge.

I telegram fra statsminister Nygaardsvold den 5. mai 1945 fikk hjemmefrontens ledelse i oppgave å opptre på regjeringens vegne, fram til regjeringen ankom Oslo. Deres oppgave var å opprettholde ro og orden i henhold til norsk lov og norske forordninger. Det tok noen dager før selve maktovertakelsen ble klar. Dette skyldes at frigjøringen av Norge skjedde på litt ulike tidspunkter avhengig av hvor i landet man var. Den 7. mai var Tyskland kapitulert på kontinentet, men det var ingen avklaring på hvordan kapitulasjonen skulle skje og om den skulle skje i Norge. Hverken Wehrmacht eller de allierte kom med noen bekreftelser om denne saken. Det var jo som kjent først på kvelden den 7. mai, klokka 22.00 at generaloberst Böhme sendte ut en ordre om at de tyske styrkene i Norge hadde kapitulert.

Harry Södermann som hadde vært ansvarlig for treningen og organiseringen av de norske og danske polititroppene i Sverige, gjorde tidlig i mai en avtale med sjefen for Sicherheitsdienst Heinrich Fehlis, om

«PÅ DETTE TIDSPUNKTET HADDE MAX MANUS OG NOEN FÅ ANDRE SOLDATER FRA KOMPANI LINGE-KOMMET OVER FRA SVERIGE. DE VAR DE ENESTE UNIFORMERTE, SOLDATENE I NORGE PÅ DET TIDSPUNKTET.»

at han skulle komme til Oslo. Her fikk Södermann låne en bil av Fehlis, og en sjåfør, som kjørte han rundt til de forskjellige fengslene i osloområdet. Her avtalte Södermann frigivelse av de norske fangene. I bytte smuglet Södermann ut Fehlis' elskerinne og deres åtte måneder gamle sønn av landet.

Hjemmefrontledelsen, sentrale politifolk og de sentrale militære som var i landet, samlet seg i Møllergata 19 i Oslo natten mellom den 7. og 8. mai. Her var også Södermann. Mobiliseringsordre ble sendt ut til politiet og

Oslopressens oppslag.

til Milorg. Slottet og departementene ble besatt av norske motstandsfolk og Møllergata 19 fikk vakthold, da de var redde for at norske frontkjempere og andre nazister skulle angripe.

På dette tidspunktet hadde Max Manus og noen få andre soldater fra Kompani Linge kommet over fra Sverige. De var de eneste uniformerte soldatene i Norge på det tidspunktet. De kjørte fra sted til sted for å vise at de nå var kommet til landet. Gunnar «Kjakan» Sønsteby var nå forfremmet til kaptein og fikk på seg uniform samme dag.

Oslopressen, som var en fellesavis for alle dagspressene i Oslo, kom ut i en spesialutgave, der budskapet lød:

Den fryktede sjefen for Sicherheitsdienst Heinrich Fehlis forsto hvilken vei det bar, og samarbeidet med Harry Södermann. Fehlis skjønnte at han hadde gjort for mye forbrytersk under krigen og tok sitt liv 11. mai.

*Kunngjøringen
fra hjemme-
frontledelsen.*

«Vår kamp er kronet med seier!»

Mesteparten av 8. mai og 9. mai skulle gå før de norske Hjemmestyrkene hadde overtatt kontrollen over størstedelen av landet. Enkelt grisgrendte strøk tok det noe lengre tid å få besatt. De tyske styrkene hadde nektet å la seg avvæpne av sivilister, og derfor måtte britiske og amerikanske styrker komme til landet for å ta seg av dette. Dette var et ledd i Operasjon Doodson.

Den 9. mai klokka 00.00 trådte Hjemmefrontledelsen formelt i kraft, og på samme tidspunkt kunne kommunenes rådmenn og fylkesmenn innta sine kontorer. På morgenen den 9. mai overga også Quisling og hans ministre seg til politiet, etter at hjemmefronten hadde overbevist Quisling om at han måtte la seg arrestere. Nå var rollene snudd på hodet. Fra å operere i total hemmelighet fikk de nå tilgang på alle offentlige kommunikasjonsmidler i form av telefon, radio og media. Ledelsen kunne nå kommunisere åpent med sine medlemmer i hjemmefronten. Dette betød både klimaks og slutten for norsk motstandskamp og hjemmefronten.

De kjente medlemmene i hjemmefrontens ledelse var: Wladimir Mørch Hansson, Paal Berg (Kretsen), Knut Blom, Conrad Bonnevie-Svendsen, Ingrid Furueth, Tore

Fra Hjemmefrontens Ledelse

Vår kamp er kronet med seier Norge er atter fritt

Våre sinn er fylt av glede, våre hjerter av takknemlighet mot dem som falt i kampen og mot alle som var med og kjempet seieren fram.

Fienden har nå kapitulert, og snart vil vi helt ut være herrer i landet. Men husk: Kapitulasjon er ikke det samme som fred. Fienden har ennå våpen.

La oss midt i gleden bevare ro, verdighet og disiplin. Opptre ikke utfordrende overfor den slagne fiende, og ta ikke retten i egen hånd.

Krigens oppgaver er løst, fredens oppgaver venter. De krever at vi sammen setter alt inn for å gjenopprette vårt folkestyre og vår rettstat.

Den fred vi nå har vunnet, skal forplikte oss like sterkt som krigen og nøden bandt våre viljer til fedrelandets sak. Sammen skal vi bygge landet opp igjen som et bedre, rikere, lykkeligere hjem for alle.

Gud signe vårt dyre fedreland!

Gledesscener fra Oslo under frigjøringen.

Frigjøringsdagene i Bergen.

Gjelsvik, Jens Christian Hauge, Gunnar Jahn (Kretsen), Magnus Jensen, Alf Sanengen, Tor Skjønberg og Sven Arntzen.

Hjemmefrontledelsen vaktet seg vel for å ikke bli politisk engasjert i saker. Stortingets presidentskap ville gå ut og innkalle Stortinget så fort det lot seg gjøre, men hjemmefrontledelsen sa nei. Dette fikk de medhold i fra regjeringen senere. Det ble holdt få møter, og Jens Chr. Hauge kunne fortelle etter krigen at det ikke ført protokoller over de møtene som ble avholdt. Rådmennene måtte gjøre tjeneste som departementssjefer og samlet rundt seg grupper som holdt uformelle rådsmøter.

Det var viktig for hjemmefrontledelsen at de ikke skulle ha noe med kapitulasjonene å gjøre. De skulle ikke inngå avtaler med tyskerne. Det var de allierte militære styrkene som skulle komme, som skulle ta seg av det.

Milorgs jegere, som kom ut etter at kapitulasjonen var et faktum og de ble mobilisert, foretok vakthold. De foretok også arrestasjoner av norske nazister, ofte i samarbeid med tyske soldater. Politiet tok seg av arrestasjonen av de tyskerne som var mistenkte for overgrep, tortur og drap på sivile.

Avvæpningen av de tyske styrkene måtte de gjøre selv. Våpnene ble samlet inn på sentrale lagre rundt om i byene og distriktene. Når våpnene var lagret, var det Hjemmestyrkene som overtok vaktholdet. Hjemmestyrkene sto under kommando av de ulike

De norske nazistene Sverre Riisnæs, Jonas Lie og Henrik Rogstad forskanset seg på Skallum gård. Rogstad og Lie døde, mens Riisnæs lot som om han var blitt gal og slapp unna henrettelse etter krigen.

Kronprins Olav går i land i Oslo 13. mai.

Kronprins Olav kjører i åpen bil med Max Manus som livvakt.

distriktskommandoene for Nord-Norge, Trøndelag og Østlandet, som ankom landet samme med polititroppene fra Sverige den 10.–11. mai. Distriktskommandoene sto under den norske militærattachéen i Stockholm, Ole Berg, inntil Hærens overkommando kunne overføres til Norge. Ole Berg kom til Oslo den 11. mai. Sjefen for Hærens overkommando Johan Beichmann ankom Oslo den 13. mai sammen med kronprins Olav. Distriktskommandoene for Sør- og Vestlandet ankom direkte fra England, til Stavanger og Bergen, litt senere. Den norske militærledelsen sto under kommando av den allierte sonekommandoen som lå under de øverste allierte sjefene som kom til Norge. Derfor smuldret hjemmefrontledelsen opp og mistet sin betydning etter hvert som mange av de tidligere nøkkelpersonene i det norske statsapparatet kom tilbake til jobbene sin, gjerne fra fengsler og landflyktighet. Bare Jens Chr. Hauge ble sjef for Erstatningsdirektoratet.

Kronprins Olav og regjeringsdelegasjonen ankommer Norge

12. mai 1945 ankom statsrådene Sverre Støstad og Paul Hartmann Oslo. Dagen etter ankom resten av delegasjonen, sammen med kronprins Olav, på den britiske krysseren HMS «Devonshire». «Devonshire» var det samme skipet som hadde ført kongen og kronprinsen til England i juni 1940.

«KRONPRINSEN BLE KJØRT I EN ÅPEN BIL, OG HAN SATTE SEG PÅ KALESJEN FOR Å HILSE PÅ FOLKET. DETTE VAR NERVEPIRRENDE FOR SIKKERHETSVAKTENE, SOM FRYKTET AT TYSKE SNIKSKYTTERE KUNNE SKJULE SEG I MENGDEN.»

Store folkemengder hadde samlet seg for å ønske ham velkommen, og de fylte hele ruten fra kaia til Slottet. Kronprinsen ble kjørt i en åpen bil, og han satte seg på kalesjen for å hilse på folket. Dette var nervepirrende for sikkerhetsvaktene, som fryktet at tyske snikskytttere kunne skjule seg i mengden. Heldigvis gikk alt bra, og da de kom fram til Slottet, trådte kronprins Olav ut på balkongen og holdt en tale til de mange som hadde samlet seg.

14. mai ble regjeringsdelegasjonen formelt etablert, og de holdt sine møter i Statsrådssalen på Slottet. Rådmennene ble nå omgjort til rådgivere for statsrådene.

I dagene fra 14. mai til 31. mai, da

Den første regjeringen med kronprins Olav som regent.

statsminister Johan Nygaardsvold og resten av hans regjering ankom Oslo, var det disse som styrte landet etter å ha overtatt makten fra Milorgs ledelse:

- Kronprins Olav, innsatt som midlertidig regent, fram til kong Haakon skulle komme. Han ankom den 7. juni 1945.
- Oscar Fredrik Torp fra Arbeiderpartiet, forsvarsminister, konstituert statsminister og konstituert utenriksminister.
- Paul Ernst Wilhelm Hartmann, finansminister og konstituert landbruksminister.
- Sven Nielsen fra Høyre, handelsminister, konstituert arbeidsminister og konstituert skipsfartsminister.
- Sverre Kornelius Eilertsen Støstad fra Arbeiderpartiet, sosialminister og konstituert forsynings- og gjenreisningsminister.
- Terje Wold fra Arbeiderpartiet, justisminister og konstituert kirke- og undervisningsminister.

I løpet av regjeringsdelegasjonens første møte den 14. mai 1945, som også inkluderte hjemmefrontens ledelse, kunngjorde Paal Berg at deres arbeid nå var avsluttet. Under møtet den 18. mai informerte justisminister Wold om at politifullmektig Jens Chr. Hauge, som tidligere hadde vært leder for Milorg fram til 8. mai, var utnevnt som direktør for Erstatningsdirektoratet.

I møtet den 19. mai meldte Wold at rikspolisjefen skulle ta over lokalene til det tidligere Politidepartementet i Akersgaten 44. Dette innebar at Andreas Aulie, som hadde vært Norges rikspolisjef i eksil siden 1943, flyttet inn i bygningen der NS-ministeren Jonas Lie bare noen dager før hadde hatt sitt kontor i det tidligere Militærhospitalet i Empirekvartalet.

Den 22. mai informerte statsråd Støstad om at «opprenskningen i Sosialdepartementet var gjennomført».

Kong Haakon, kronprins Olav og familie på vei inn Oslofjorden.

Kongen og kronprinsen sammen med familien på slottsbalkongen.

Bilen med kongen kjører gjennom Oslos gater.

Dette indikerte at det var ett av de departementene der nazister raskest ble fjernet fra sine stillinger. 24. mai meldte Wold at Justisdepartementet ville sette opp et utvalg for å vurdere «tvilsomme tilfeller av statstjenestemenns holdning under okkupasjonen».

Delegasjonen bestemte at Oslo kommune skulle ta ansvar for planleggingen og gjennomføringen av kongens og regjeringens ankomst fra London. Den 22. mai ble det anslått at både kongen og regjeringen ville ankomme samtidig. Etter at det 29. mai ble klart at regjeringen med 700 departementsansatte ville komme den 31. mai, og kongen og kongefamilien 7. juni, ble det besluttet at departementsrådmennene, de fungerende lederne for departementene, skulle være ansvarlige for mottakelsen av regjeringen.

Midt i mai ble det opprettet et midlertidig protokollkontor for å ta seg av utenlandske diplomater som kom til Oslo. Rådmann Preben Prebensen i Handelsdepartementet hadde gjennom hele krigen vært blant dem som holdt departementshjulene i gang uten å falle ned på nazistisk side. Han utnevnte ble UD-sekretær og senere ambassadør Øivind Scott-Hansen til oppgaven med å motta regjeringen.

30. mai 1945 kom statsminister Johan Nygaardsvold og resten av regjeringen fra London til Oslo, sammen med rundt 700 andre nordmenn som hadde vært i utlendighet under krigen.

Kong Haakon og kongefamilien kommer hjem

HMS «Norfolk» la ut fra Edinburgh 5. juni med kong Haakon, kronprinsesse Märtha og kronprinsparets barn om bord. Om morgenen 7. juni kom skipet opp langs norskekysten, og da skipet seilte inn i Oslofjorden, kom kronprins Olav om bord til dem.

Det var overskyet og grått med regn i luften, men i Oslofjorden flokket det seg småbåter rundt den britiske krysseren, som ville ta imot kongen. Alle båtene var pyntet med løv og norske flagg. Etter hvert som de seilte innover fjorden mot Oslo, kom det stadig flere båter til. HMS «Norfolk» klappet til kai ved honnørbrygga i Oslo, der kongefamilien ble mottatt av et enormt folkehav. Datoen 7. juni for hjemkomsten var ikke tilfeldig valgt. Det var på dagen fem år siden konge og kronprins måtte forlate Norge

Milorg-jegere på parade før de oppløses.

med den britiske krysseren HMS «Devonshire» og sette kurs for England. Fem år var gått, og kongen kunne endelig sette foten på norsk jord igjen.

Det ble holdt taler på trappen til Oslo rådhus før turen bar i åpen bil til Slottet. På begge sider av veien sto Milorg-jegere og allierte soldater. Vel framme på Slottet gikk de ut på balkongen tok imot folkets hyllest.

Nygaardsvold forsto nok at hans tid som landets leder var forbi, og den 12. juni leverte han inn avskjedssøknaden til kong Haakon. Det skjedde i samme møte som kongen og Johan Nygaardsvolds regjering holdt statsråd på Slottet for første gang siden april 1940. Stortinget som var valgt i 1936, trådte sammen igjen den 14. juni.

Milorg etter frigjøringen

Den 9. mai 1945 hadde Milorg mulighet til å mobilisere nesten 40 000 befal og mannskaper, og med de ekstra enhetene som ble satt opp i løpet av maidagene, kunne Hjemmestyrkene på kort tid samle rundt 48 000 personer, både menn og kvinner. Fra 10. mai ble Milorgs distriktsorganisasjoner underlagt Hærens distriktskommandoer, som var bemannet med offiserer og stabspersonell som tidligere var blitt overført fra Storbritannia. Denne undergrunnshæren, målt etter antall deltagere, utgjorde den største styrken i frigjøringen av Norge.

Den fredelige og gradvise overgangen fra krig til fred førte til en nedbygging av styrkene. Den siste demobiliseringen fant sted 15. juli 1945. I stedet for Hjemmestyrkene og polititroppene ble det opprettet 18 lette

En typisk Milorg-gruppe. Her på Skaugum.

infanteribataljoner som et mellomledd for den nye norske etterkrigshæren. Disse enhetene ble ofte referert til som HS-bataljoner, da mange Milorg-veteraner valgte å fortsette sin tjeneste for å fullføre sin verneplikt.

Milorg var i stor grad konsentrert på Østlandet, mens Sørlandet og Vestlandet hadde færre Milorg-grupper. I Trøndelag var enhetene små og spredte, og i Nord-Norge, bortsett fra Rana-distriktet, var organisasjonen nesten fraværende. Som et resultat måtte de allierte og norske frigjøringsstyrkene, samt polititroppene fra Sverige, fordeles på disse områdene.

Fra Milorg til HV

Senhøsten 1945 ble det opprettet et landsråd, sammen med fylkesråd, for å samle motstandsbevegelsen etter krigen og skape både lokal og nasjonal forankring. Dette baserte seg på erfaringene fra Sivorg og Milorgs motstandsarbeid under den tyske okkupasjonen.

Heimevernet ble etablert mer enn ett år senere, 6. desember 1946, gjennom et stortingsvedtak som en del av Norges militære forsvar.

«DEN FREDELIGE OG GRADVISE OVERGANGEN FRA KRIG TIL FRED FØRTE TIL EN NEDBYGGING AV STYRKENE.»

En viktig bakgrunn for vedtaket var erfaringene fra Tysklands angrep på Norge 9. april 1940, som viste behovet for lokal motstand i tilfelle en ny invasjon, før de ordinære styrkene kunne rykke ut. Erfaringene fra fem år med tysk okkupasjon og de militære motstandsbevegelsene var også viktige faktorer. Ved frigjøringen var forsvarsviljen i befolkningen sterk, og i tillegg til Milorg fantes det flere motstandsgrupper og private nettverk. Det ble fryktet at uten en organisert struktur kunne disse gruppene utvikle seg til paramilitære styrker utenfor regjeringens kontroll.

Løsningen ble å samle alle motstandsfolkene fra Kompani Linge, Milorg og andre grupper i en landsomfattende organisasjon med lokal tilknytning. Dette dannet grunnlaget for etableringen av Heimevernet, som hadde som hovedoppgave å sikre mobiliseringen av de regulære styrkene i Forsvaret. Den landsdekkende organisasjonen ble videreført som Landsrådet for Heimevernet.

FANGELEIREN PÅ GRINI OG FRIGJØRINGEN

Kvinneavdelingen på Grini.

Våren 1940 ble det nybygde fengselet i Østre Bærum brukt av tyskerne til å internere norske offiserer og soldater fra kampene på Østlandet. Etter at de fleste krigsfangene ble sluppet ut i juni, sto fengselet tomt. 14. juni 1941 opprettet det tyske sikkerhetspolitiet fangeleiren «Polizeihäftlingslager Grini», og overførte 115 fanger fra en provisorisk leir på Åneby i Nittedal. Fangene der var hovedsakelig gisler etter det britiske kommandoraidet mot Lofoten i mars 1941.

Blant de som ble internert på Grini, var motstandsfolk som hadde protestert mot okkupasjonsmakten og ikke minst Nasjonal Samling. Tyskerne ønsket å hindre at disse, samt grupper som jøder og kommunister, skulle undergrave naziregimet. De norske fengslene var ikke egnet for slike formål, og derfor så de tyske okkupasjonsmyndighetene behovet for å opprette egne fangeleirer for «samfunnsskadelige elementer», slik det allerede var gjort i Tyskland og andre tyskokkuperte land.

Utbyggingen av fangeleiren

Da fangetallet i mai 1942 nådde 1000, ble hovedbygningen for liten, og arbeidet med å utvide leiren startet for fullt. Arkitektene Frode Rinnan og Odd Nansen ble ansvarlige for mye av planleggingen, fram til de ble deportert til Sachsenhausen i september 1943. Totalt ble omtrent 30 brakker bygget for å huse de 4000–5000 fangene som var innelåst til enhver tid. Noen av brakkene ble også brukt til verksteder, depoter og sykestuer.

Brakkene hadde plass til rundt 150 fanger hver, men i perioder måtte dobbelt så mange sove på skift. Sommeren 1942 ble et elektrisk piggtådgjerde med ni vaktårn satt

opp rundt leiren. I hovedbygningen satt kvinnelige fanger, dødsdømte eller menn med strengere forhold som satt på isolat. Fra høsten 1942 steg fangetallet til over 5000, og på det høyeste var det 5400 fanger i leiren, inkludert 600 kvinner.

Den tyske ledelsen i leiren besto av 15 personer, både menn og kvinner, og omfattet kommandant, fangevoktere og administrativt personell. I tillegg var det en egen vaktstyrke med soldater og underoffiserer. Den første leirkommandanten var SS-Obersturmführer Hermann Koch, men sommeren 1942 ble han erstattet av SS-Hauptsturmführer Alfred Zeidler, som ledet leiren fram til frigjøringen. SS-Untersturmführer Julius Denzer fungerte som daglig leder og nestkommanderende i store deler av denne perioden.

Etter krigens slutt ble både Zeidler, Denzer og den beryktede fangevokteren SS-Scharführer Kurt Walter Kuntze dømt for krigsforbrytelser mot fangene, og fikk livsvarige eller lange fengselsstraffer. I perioden 1952–1953 ble de alle løslatt og utvist fra Norge. På Grini var det fangevoktere fra flere nasjoner. Det kunne være mellom 80–100 fangevoktere på samme tid. Hvem alle disse var, er ikke kjent. Noen kilder hevder at det fantes svenske

SS-soldater i leiren, men det er ikke bekreftet.

Den tyske administrasjonen var liten, og det ble lagt opp til at fangene selv skulle stå for mye av den daglige driften og administrasjonen av leiren. Organisasjonen hadde en pyramidestruktur, med en personalsjef på toppen, som rapporterte til den tyske leirledelsen. Under der var arbeidsledere, brakkesjefer og andre tillitsvalgte ansvarlige for spesifikke områder innen leirens drift.

Alle fangene ble satt til arbeid, og de fleste ble delt inn i ulike «arbeidskommandoer». De utførte blant annet bygge- og vedlikeholdsarbeid innenfor leiren, samt vei- og anleggsarbeid i områdene rundt. Fangene ble også brukt til landbruksarbeid på nærliggende gårder. De drev to gårdsbruk, Øvre og Nedre Ilen, og et gartneri utenfor leiren. Dette var viktig for matforsyningen.

I løpet av høsten 1941 ble fangene tildelt uniformer fra Garden, som ble omsydd. Opprinnelige merker og bånd ble fjernet og erstattet med nye distinksjoner som viste rang og tilhørighet i leiren. Jødiske og utenlandske fanger fikk spesifikke symboler på draktene for å skille dem fra de norske fangene.

Selv om leiren ble utvidet betydelig

Grini fangeleir i 1942-43.

våren og sommeren 1942, var ikke dette tilstrekkelig for å håndtere den store økningen i fangetallet som oppsto høsten 1942. Denne store strømmen av nye fanger førte til deportasjoner til fangeleirer og tukthus i Tyskland og andre tyskokkuperte områder. Totalt ble 3400 Grini-fanger overført til tyske fengsler og leirer på kontinentet, og i 1943 alene ble omtrent 2000 fanger sendt til Tyskland. Fangetransportene ble stanset høsten 1944, da det tyske leirsystemet begynte å kollapse under presset fra de allierte styrkene.

Som et tiltak for å håndtere plassmangelen og sikre arbeidskraft, ble det også sendt fanger til ulike «utekommandoer». Sommeren 1942 ble omkring 400 fanger sendt til Kvæningen i Nord-Troms for å bygge snøskjermer langs riksvei 50. Fra mars 1944 til mai 1945 var omtrent 650 Grini-fanger engasjert i utvidelsen av flyplassen Bardufoss, mens rundt 200 fanger arbeidet med å forbedre gruvebanen Thamshavnbanen i Trøndelag.

I osloområdet ble det også opprettet provisoriske fangeleirer. Noen hundre Grini-fanger ble satt til å arbeide med anleggsprosjekter på Fornebu flyplass og olje- og bensinanlegg mellom Fiskevollen og Hvervenbukta i Bunnefjorden. For å

Fangene arbeider på en gårdene i nærheten.

lette på trykket ved Grini besluttet de tyske myndighetene å etablere en konsentrasjonsleir ved Mysen. Omtrent 400 fanger ble sendt dit for å bygge leiren på Momarken travbane. Den ble kalt SS-Sonderlager Mysen, men arbeidet ble ikke fullført før frigjøringen.

I løpet av krigens år ble nær 20 000 personer internert som fanger, hvorav omtrent 2000 var kvinner. De fleste fangene var norske. Andelen utenlandske fanger varierte, men lå

trolig mellom fem og ti prosent av det totale antallet. De utenlandske fangene kom hovedsakelig fra Sovjetunionen, Polen og Frankrike. Blant de norske fangene var det flere framstående personer fra politikken og kulturlivet. Men fangene kom fra alle landsdeler, yrker og samfunnslag.

Selv om de aller fleste fangene var politiske, ble det fra 1942 også sendt et fåtall kriminelle til Grini. Fangene ble kontinuerlig minnet på at tyskerne hadde infiltrert leiren med angivere,

Grini bygget ut som fangeleir.

og at enhver samtale om personlige eller andre saker kunne få alvorlige konsekvenser.

Av de rundt 20 000 fangene som ble registrert på Grini, er det dokumentert 786 dødsfall. De fleste døde etter å ha blitt sendt til konsentrasjonsleirer eller fengsler i Tyskland og andre tyskokkuperte områder, hvor forholdene var langt verre enn på Grini.

En mindre gruppe var dødsdømte fanger som satt på «Fallskjermen». Mange av disse ble senere fraktet til Trandumskogen, hvor de ble henrettet. I juli 1944 ble åtte Grini-fanger, inkludert tre kvinner, henrettet rett utenfor leiren. To av disse ble skutt som hevn for likvideringen av lensmann Arthur Horgen og hans kone, mens de andre seks var ofre for en tysk hevnaksjon etter det mislykkede attentatet på Adolf Hitler 20. juli.

Fangene ble først registrert ved ankomst, «Aufnahme», før de ble sendt videre til «Mottagelsen», som ble betjent av fangene selv. Her ble de gjennomgått av lege, tildelt senger, og informert om reglene og rutineene i leiren. Deretter ble de sendt videre til «Sivilkammeret» for å levere fra seg egne klær og eiendeler, og til «Effekt-kammeret» for å motta fangeuniform, sengetøy og eventuelle andre nødvendige effekter.

Kvinneavdelingen, eller «Frauenabteilung», var plassert i den vestre delen av hovedbygningen og var strengt avskjermet med en egen luftegård og gjerder som forhindret innsyn fra de andre delene av leiren. Kvinnene hadde strengere soningsforhold, med mindre frihet til å bevege seg. Utenom arbeidstiden

**«NOEN AV FANGENE
VAR SVÆRT UNGE, DE
YNGSTE PÅ BARE 13-14
ÅR. DERES BEHOV FOR
SÆRLIG KOSTHOLD
OG OMSORG BLE I
BEGYNNELSEN IKKE
FULGT OPP PÅ EN
GOD MÅTE.»**

var de innelåst store deler av døgnet. Arbeidet deres, som hovedsakelig foregikk i kjelleren og underetasjen i hovedbygningen, var mer ensformig og monoton. Forholdene forbedret seg noe i 1944 da det ble bygget to brakker i luftegården.

Noen av fangene var svært unge, med de yngste på bare 13–14 år. Deres behov for særlig kosthold og omsorg ble i begynnelsen ikke fulgt opp på en god måte. Fra sommeren 1942 fikk noen av guttene arbeide på Fossum gård, der de fikk ekstra mat. I mai 1943 ble en egen ungdomsavdeling, «Jugendabteilung», opprettet, som et prosjekt for de 35 unge guttene. Dette skulle være et «oppdragelsesprogram» hvor guttene fikk militærtrening og «ideologisk opplæring» ledet av en norsk frontkjemper. Programmet ble senere utvidet til rundt 120 ungdommer, og ansvaret ble overtatt av to andre frontkjemper. Men etter at de ble flyttet til andre oppgaver, ble prosjektet lagt på is.

Fra 1942 eksisterte det også et strengere fangeregime, med egne isolatavdelinger, kalt «Haft». Her ble fangene plassert i eneceller, og noen satt isolert i flere år. På grunn av overbefolkning ble noen celler fylt med tre eller flere fanger. Haft ble brukt for fanger hvis sak ikke var ferdig etterforsket, eller som Sikkerhetspolitiet ønsket å isolere av andre grunner. Det ble også brukt for de som hadde brutt reglene i leiren. Senere ble en mellomkategori opprettet for menn som hadde begrenset bevegelsesfrihet, men mildere forhold enn de i Haft. Disse fikk en gul trekant på uniformen og hadde restriksjoner på å motta brev eller bevege seg utenfor det indre området av leiren.

Den mest kjente spesialavdelingen var «Fallskjermen», som var innredet i fengselets gamle gymnastikksal i øverste etasje av hovedbygningen. Her satt dødsdømte og tukthusfanger sammen med andre arresterte motstandsfolk som skulle sendes til tyske fengsler og konsentrasjonsleirer. Belegget var normalt mellom 20 og 40 fanger, men kunne i perioder være opp mot 70. Fallskjermen var i drift fra november 1942 til september 1944, da det ble overtatt av kvinneavdelingen.

Som en reaksjon på rømninger eller alvorlige brudd på leirreglene var det vanlig at de tyske fangevokterne gjennomførte kollektiv avstraffelse av de mannlige fangene. Fangene kunne bli hentet ut til appellplassen og tvunget til å stå i timevis, eller bli utsatt for brutal straffeeksesis, ofte på nat-testid under kraftig regn eller i kaldt vintervær. Eldre og syke fanger var spesielt utsatt for denne uforsonlige behandlingen, og enkelte dødsfall ble rapportert. Andre halvdel av 1943 ble ansett som en av de mest grusomme periodene for mange fanger.

Høsten 1943 gjenopprettet leirledelsen et spesielt strafferegime kjent som «Travkommando» eller «Traven», som først ble testet på de jødiske fangene høsten 1942. Dette straffetiltaket var rettet mot fanger som tyskerne ønsket å utsette for ekstra hard behandling. De ble satt til tungt og fysisk krevende arbeid, og ble regelmessig slått og trakassert av fangevokterne. All bevegelse skulle skje ved løping, og fangene ble behandlet på en umenneskelig måte gjennom hele prosessen.

*Frigjorte fanger fra Grini
blir med i feiringen.*

Mai 1945 – fangene slippes løs

Allerede høsten 1944 startet en hemmelig gruppe fanger å lage en beredskapsplan for frigjøring. Planen inkluderte etablering av en skjult leirledelse. I mars 1945 overtok den ansvaret for det videre arbeidet og var klar til å tre i funksjon så snart tyskerne forlot Grini. I begynnelsen av mai 1945 ble noen hundre ungdommer, menn og kvinner over 50 år løslatt av det tyske sikkerhetspolitiet. De fleste av disse var gisler eller hadde begått

mindre alvorlige forbrytelser. Den 7. mai, på ettermiddagen, ble nær 5000 fanger kalt sammen på appellplassen, hvor de ble møtt av den svenske politisjefen Harry Söderman, som hadde fått fullmaktene fra den tyske sikkerhetspolitilederen Heinrich Fehlis. Söderman kunngjorde at Tyskland hadde kapitulert og at Norge var fritt.

Den svenske politisjefen informerte også om at et midlertidig styre, bestående av Grini-fanger, ville ta over ledelsen av leiren. Fangene som satt på Haft, ble sluppet ut av cellene sine og forent med de andre fangene.

Løslatelsen ble forsinket inntil et system for utskriving var på plass, men Söderman lovte at fangene ville bli frigitt så snart praktiske forhold tillot det. Kvinnene ble løslatt samme kveld, mens de mannlige fangene måtte tilbringe en natt til på Grini. Fra 8. mai og utover ble de fleste norske fangene transportert med buss til Oslo sentrum, hvor de feiret frigjøringen sammen med tusenvis av andre. De utenlandske fangene måtte være igjen noen ekstra dager på Grini i påvente av annen innkvartering. Den siste appellen for de gjenværende fangene ble holdt 11. mai, og de siste fangene, både norske og utenlandske, forlot leiren.

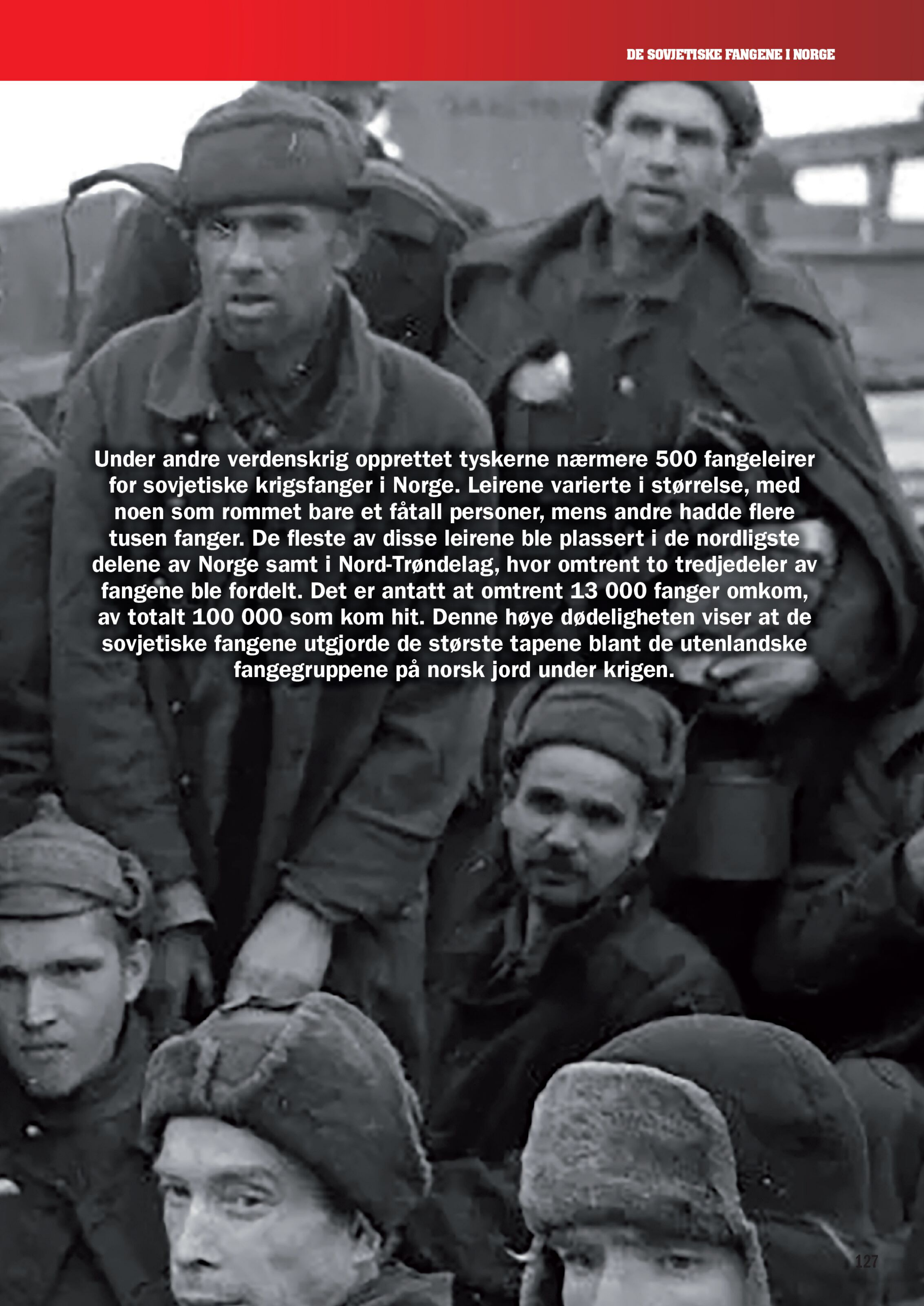
Likevel var det noen få som ikke ble løslatt. Omtrent 70–75 personer ble holdt tilbake for videre granskning. Mange av disse hadde kjent kriminell bakgrunn, men de fleste var avslørt som angivere eller mistenkt for samarbeid med de tyske og norske okkupasjonsmyndighetene. Fra 9. mai, da de fleste fangene var ute, ble cellene i hovedbygningen fylt med aktive NS-medlemmer eller andre personer som hadde samarbeidet med okkupasjonsmaktene. De skulle etterforskes som en del av rettsoppgjøret og kunne bli siktet for ulovlig samarbeid med tyskerne.

Oppstilling før frigjøringen av fangene.

DE SOVJETISKE FANGENE I NORGE

Fanger som skal sendes hjem til Sovjetunionen.

Under andre verdenskrig opprettet tyskerne nærmere 500 fangeleirer for sovjetiske krigsfanger i Norge. Leirene varierte i størrelse, med noen som rommet bare et fåtall personer, mens andre hadde flere tusen fanger. De fleste av disse leirene ble plassert i de nordligste delene av Norge samt i Nord-Trøndelag, hvor omtrent to tredjedeler av fangene ble fordelt. Det er antatt at omtrent 13 000 fanger omkom, av totalt 100 000 som kom hit. Denne høye dødeligheten viser at de sovjetiske fangene utgjorde de største tapene blant de utenlandske fangegruppene på norsk jord under krigen.

Russerfanger et sted i Nord-Norge. De tyske fangevokterne på hver side. Ifølge kilden ble de sovjetiske fangene henrettet etter at bildet ble tatt.

Fertallet av de sovjetiske krigsfangene i Norge var soldater fra Den røde armé, men omtrent 7000 av dem var sivile borgere fra Sovjetunionen. Blant de sivile var det rundt 1400 kvinner og 400 barn i aldersgruppa 0–15 år. Tyskerne kalte denne gruppa «Ostarbeiter» (østarbeidere), som var en betegnelse for sovjetiske sivile tvangsarbeidere. Opprinnelig, under første verdenskrig, ble begrepet brukt om russisk-polske arbeidere, mens under andre verdenskrig ble det brukt for alle sivile arbeidere fra det tidligere Sovjetunionen.

I tillegg til de sovjetiske tvangsarbeiderne ble også en annen gruppe, kalt «Fremdarbeiter», sendt til Norge for å arbeide. Fremmedarbeidere var i hovedsak sivile arbeidere fra andre land enn

Sovjetunionen. Begrepet stammer fra før første verdenskrig og ble brukt i Tyskland for å beskrive utenlandske arbeidere i fredstid. Under krigen omfattet denne gruppa arbeidskraft fra forskjellige nasjoner, og mange av dem kom frivillig for å jobbe i de okkuperte områdene. Majoriteten av de sivile tvangsarbeiderne var imidlertid østarbeidere, mens fremmedarbeiderne utgjorde en mindre andel.

Tyskerne hadde et stort behov for arbeidskraft i Norge, ettersom det var vanskelig å rekruttere tilstrekkelig med norsk arbeidskraft. Deres forsøk på å tvangsutskrive nordmenn til arbeid, inkludert arbeid i fiskeindustrien og andre viktige sektorer, hadde ikke hatt ønsket effekt, og de måtte derfor importere arbeidskraft fra andre deler av Europa.

Bruken av tvangsarbeidere fra Øst-Europa var også preget av tyskernes rasistiske ideologi. Heinrich Himmler, leder for SS, betraktet slaver som «Untermenschen» (underfolk). Han mente at de var ment å fungere som arbeidsdyr. Denne ideologien gjaldt ikke bare russere, men også alle folk med slavisk bakgrunn. Himmlers verker, spesielt hans publikasjon *Der Untermensch*, ble brukt for å rettferdiggjøre behandlingen av disse menneskene som en lavere rase, og til å fremme den rasistiske holdningen om at orientalsk innflytelse hadde ført til en degenerering av de slaviske folkene.

Fritz Sauckel, som var ansvarlig for organiseringen av arbeidskraften i de okkuperte områdene, fastslo at

I fangeleiren på Mellom-Bolærne i Oslofjorden ble hundrevis av tuberkuløse krigsfanger stuert sammen for å dø.

Sovjetiske fanger på Falstad i 1945, bak piggråd.

østarbeidere i Norge ikke skulle få noen spesielle fordeler, og skulle være underlagt tysk straffelovgivning og sivilrett. Imidlertid fastslo det norske sosialdepartementet at østarbeiderne likevel hadde rettigheter i henhold til norsk arbeidslovgivning, noe som ga dem et minimum av beskyttelse.

En tredje gruppe som ble brakt til Norge, besto av flykninger som hadde fulgt Wehrmacht og Waffen-SS under tilbaketrekningen, i frykt for å bli sendt tilbake til Sovjetunionen. Disse ble betraktet som frivillige (hilfswillige) og hadde derfor relativt bedre arbeids- og levevilkår enn de som var sendt hit som tvangsarbeidere. Det er imidlertid usikkert hvor mange i denne kategorien som befant seg i Norge.

Omfanget av tvangsarbeidet

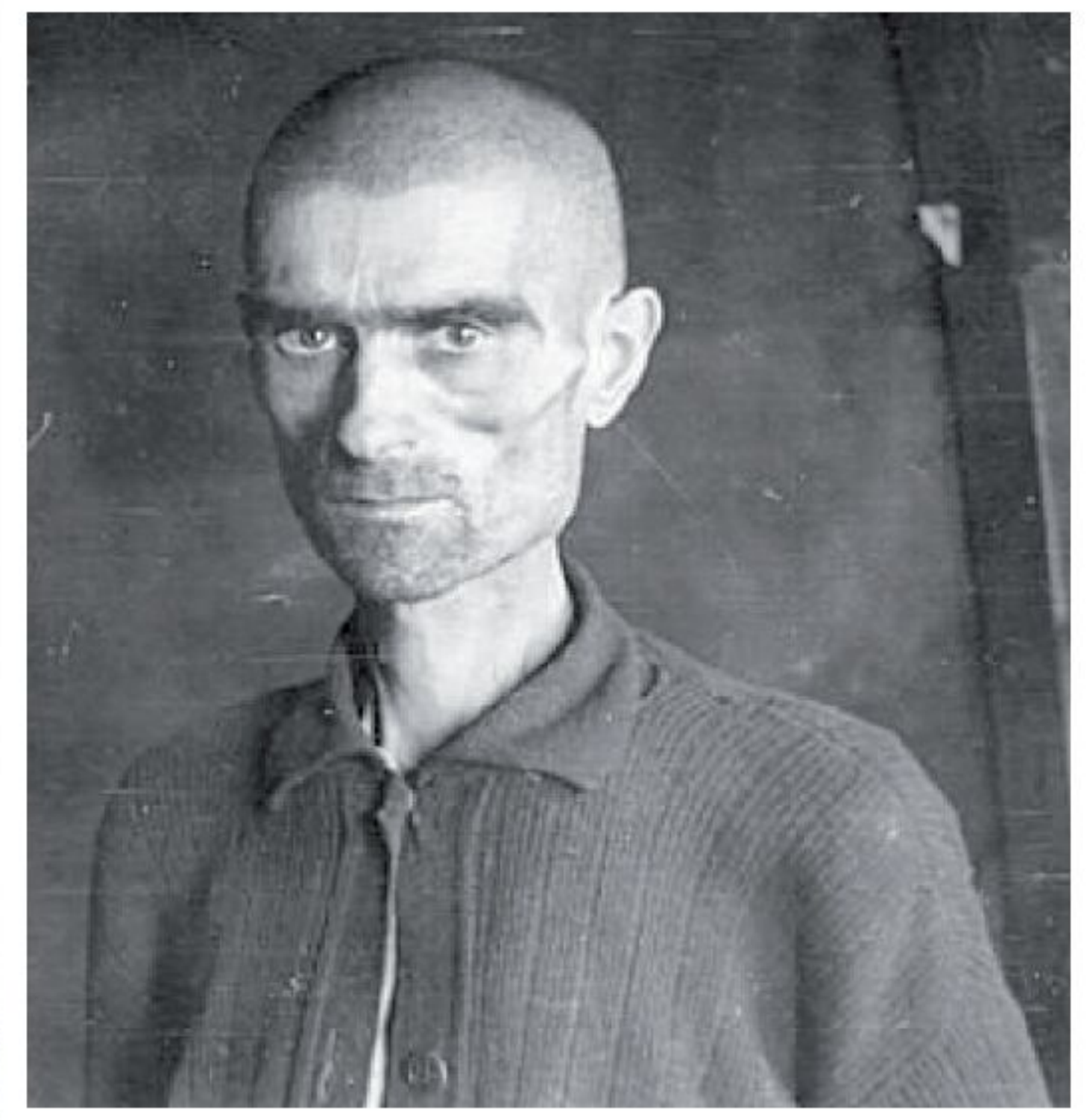
Det er anslått at tyskerne tok omtrent 5,7 millioner sovjetiske krigsfanger i perioden 1941–1945 under felttoget på Balkan og i Sovjetunionen.

Ulike kilder gir forskjellige tall for antallet sovjetiske krigsfanger som var i Norge ved frigjøringen, og uenighetene kan forklares av flere faktorer. En del av forskjellene skyldes flyttingen av krigsfanger fra Finland til Nord-Norge høsten 1944, samt overføringen av fanger fra Nord-Norge til leirer i Finland i løpet av krigsårene. Interne skriv fra høsten 1941 i Reichskommissariat viser at tyskerne

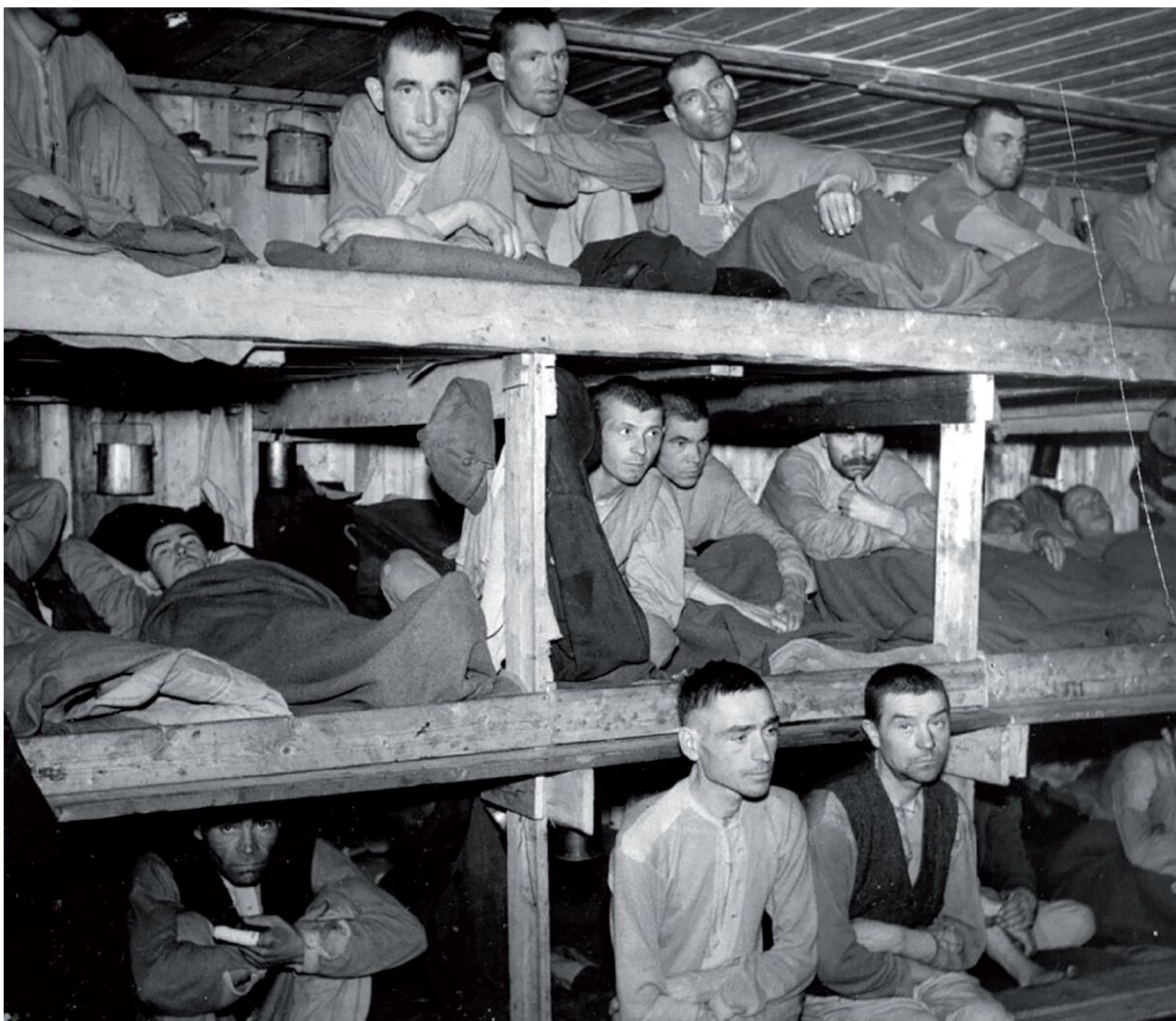
var ivrige etter å få tak i sovjetiske krigsfanger for å bruke dem som arbeidskraft til ulike byggeprosjekter.

I løpet av krigens år ble mange sovjetiske krigsfanger sendt til Norge. De ble i hovedsak transportert ut fra Szczecin i nåværende nå Polen. Ifølge tilgjengelige tall ble 93 318 sovjetiske krigsfanger sendt til Norge mellom 1941 og 1945. Imidlertid, basert på antall repatrierte og døde, tyder estimerer på at det totale antallet krigsfanger som ble sendt til Norge, kan ha vært nærmere 100 000.

Sovjetiske krigsfanger ble i stor grad satt til å arbeide på forskjellige prosjekter for å bygge og utvide infrastrukturen i Norge. Deres arbeidskraft ble brukt til å bygge jernbaner, veier som Riksvei 50, flyplasser og befestninger langs kysten, inkludert Atlanterhavsvollen (Festung Norwegen). Denne omfattende befestningen besto av bunkere og kanonstillinger, og ble

Bildet taler for seg selv. De sovjetiske krigsfangene ble ufattelig dårlig behandlet.

Slik levde fangene i brakkene. Smitte og sykdommer spredte seg hele tiden og tok livet av hundrevis.

anlagt for å forhindre en eventuell alliert invasjon. Behovet for sovjetisk arbeidskraft var nært knyttet til den tyske oppfatningen av Norge som et viktig og skjebnetungt område under krigen.

Arbeidet som krigsfangene utførte, hadde stor betydning for utviklingen av norsk infrastruktur, og på lang sikt bidro det til moderniseringen av landet. Den tyske øverstkommanderende i Norge, Nicolaus von Falkenhorst, krevde at 145 000 krigsfanger skulle settes i arbeid for å realisere Adolf Hitlers ambisiøse planer om en jernbaneforbindelse helt til Kirkenes. Disse planene ble imidlertid ikke fullført. Et av de største jernbaneprosjektene, Nordlandsbanen, ble ikke ferdigstilt i løpet av krigens år.

I 1943 startet Einsatzgruppe Wiking fra Organisation Todt arbeidet med det største og mest kostbare jernbaneprosjektet tyskerne hadde i Norge, nemlig «Nordlandsbahn». Dette prosjektet var et ledd i Hitlers planer om å bygge jernbanelinjer fra Mo via Fauske og Narvik til Nordreisa og Kirkenes. Hele prosjektet ble omtalt som «Den arktiske jernbane» (Der Polarbahn), men strekningen til Finnmark ble lagt på is, og fokuset ble rettet mot utbyggingen av Nordlandsbanen.

I henhold til planene skulle 6000 sovjetiske krigsfanger organiseres i byggebataljoner og settes til arbeid på Mo–Fauske-strekningen. Det var planlagt at 500 nye krigsfanger skulle ankomme prosjektet hver uke. Bakgrunnen for dette hastverket i byggingen av Nordlandsbanen var både militære og logistiske behov. Tyskerne hadde stort behov for malm fra Kiruna i Sverige til sin krigsindustri, og de nordfinske gruvene dekket i stor grad Tysklands behov for nikkel.

Behandlingen av de sovjetiske krigsfangene i Norge hadde som hensikt å utnytte arbeidskraften deres framfor å ta livet av dem. Ettersom såpass mange sovjetiske fanger ble satt til arbeid på byggeprosjekter i Norge, utviklet tyskerne en holdning om at de kunne alltid få flere fanger dersom de første bukket under for de harde forholdene kombinert med krevende arbeid. Selv om fangene var valgt ut på bakgrunn av deres helse, som tilsa at de kunne jobbe, ble helsetilstanden forverret av de dårlige forholdene. Dette førte til at en del av fangene ble ubrukelige som arbeidskraft.

Livene til de sovjetiske krigsfangene i Norge var sterkt prisgitt de enkelte leirkommandantenes holdninger. Fangene fikk ofte ikke nok mat til å utføre det harde arbeidet de ble satt

til, noe som er motstridende til de tyske målene om effektiv utnyttelse av arbeidskraften. Vaktene som befant seg i leirene, var av både tysk, norsk og annen nasjonalitet. Det ble rapportert at de norske vaktene ofte var mer brutale enn de tyske, ifølge vitnesbyrd fra norske arbeidere. Flere tyske vakter skal ha vært mer medfølelende, og noen ga fangene mat eller unngikk å følge de strenge reglene om avstand, noe som indikerer at individuelle holdninger kunne ha stor innvirkning på fangens behandling.

Når en sovjetisk krigsfange flyktet, ble det sett på som en alvorlig trussel av tyskerne. Det var blant annet på grunn av frykten for spionasje, sabotasje eller organisering av motstandsgrupper. Fangene som forsøkte å rømme og ble tatt til fange på nytt, ble ofte straffet hardt, og i mange tilfeller henrettet.

Både innkvartering, forpleining og bekledning av de sovjetiske krigsfangene i Norge viste klare brudd på Genève-konvensjonen, spesielt med tanke på til grunnleggende rettigheter for krigsfanger. Tyskernes behandling av fangene ignorerte fullstendig konvensjonens bestemmelser. Selv om dødeligheten var relativt lav i noen områder, var det spesielt i Nord-Norge at mange sovjetiske fanger døde som følge av dårlig behandling og manglende forsyninger. Lite ble gjort fra tysk side for å forbedre den medisinske hjelpen, og fangene ble i stor grad overlatt til å lide under de umenneskelige forholdene.

Frigjøring og hjemsendelse

Ved frigjøringen i 1945 befant det seg rundt 84 000 sovjetiske krigsfanger på norsk jord. Mange krigsfanger hadde behov for medisinsk behandling. I juni 1945 overtok svensk Røde Kors det tyske Ortslasarett på Klungset i Fauske. På kort tid ble 400 sovjetiske pasienter behandlet av svenske og norske leger og sykepleiere. Det var mange tilfeller av alvorlig tuberkulose og hungerødem. Svensk Røde Kors forsynte samtlige leirer i Nordland fylke med mat så langt det lot seg gjøre. Irina Skretting arbeidet som tolk da nordmennene overtok fangeleiren på Jørstadmoen: «Jeg så aldri verre forhold enn ved Jørstadmoen. Det som møtte oss i denne leiren, var ubeskrivelig. Særlig brakkene med tuberkuløse fanger. De var nærmest isolert fra de andre. Tyskerne var også

Russerfanger kommer i land i Tønsberg etter opphold i fangeleiren på Bolærne.

livredde for å bli smittet. Fangene lå på brisker langs veggene. Det var så trangt at det nærmest var umulig å komme seg inn og ut av brisken. De sanitære forholdene kan heller ikke beskrives. Det var ufattelig at disse brakkene kunne ha vært tilholdssted for mennesker.»¹

Mange av fangene var i så elendig forfatning at de døde når de fikk normal mat. Nettopp dette hadde de amerikanske styrkene opplevd på kontinentet da de befrikk konsentrasjonsleirene. De amerikanske soldatene ga de befrikkede jødene sin egen mat, noe som var for næringsrikt. Det førte til en fullstendig kollaps i de indre organer på mange av konsentrasjonsleirfangene, med den følge at soldatene var nødt til å slutte å gi dem mat. Leger kom inn og ga instruksjoner om en oppbygging av kostholdet til fangene før de kunne slippes fri.

Erfaringer fra Tønsberg, da den sovjetiske «dødsleiren» på øya Mellom-Bolærne ble frigjort, var at flere av de sovjetiske, tuberkuløse, fangene dessverre døde på sykehuset i Tønsberg da de begynte å få normal næring. Andre «vanlige» fanger som satt i Lager Nero på Nøtterøy, klarte seg langt bedre da disse hadde hatt bedre forsyninger av mat den siste delen av krigen. Disse fangene var stort sett sovjetiske offiserer som hadde jobbet på det store Batteri Vardås, det eneste store fortet som ikke ble ferdig før freden kom.

Da frigjøringen endelig var et faktum, strømmet nordmenn til med mat og klær til de sovjetiske fangene overalt i de 500 fangeleirene i landet. Fangene byttet gjerne til seg mat, tobakk og klær og betalte med små ting de hadde laget i fangenskapet. Mange vennskapsbånd

ble knyttet, og mange av fangene har kommet tilbake til Norge og besøkt kjente etter krigen.

Den 13. juni 1945 begynte repatrieringen av sovjetiske borgere. Alle tilgjengelige skip og transportmuligheter gjennom Sverige ble utnyttet for å få sendt dem tilbake. I løpet av juni og juli samme år ble rundt 84 000 frigjorte sovjetiske statsborgere sendt tilbake til Sovjetunionen fra Norge. Omtrent halvparten av de som ble repatriert, tilhørte den stor-russiske nasjonaliteten, men også ukrainere, belarussere, georgiere, tatarer og andre mindre folkeslag var blant de hjemsendte.

**«MANGE AV FANGENE
VAR I SÅ ELENDIG
FORFATNING AT DE DØDE
NÅR DE FIKK
NORMAL MAT.»**

Repatrieringen av de krigsfangene som ble ansett som sovjetiske statsborgere, ble raskt gjennomført i Norge. Imidlertid var det ulike tolkninger mellom de sovjetiske myndighetene og de allierte om hvem som skulle regnes som sovjetiske borgere. En del grupper unnslopp repatrieringen fordi de allierte baserte sin definisjon på situasjonen før Sovjetunionens territoriale utvidelser i 1939–1940, og derfor anerkjente de ikke de sovjetiske områdene som ble okkupert etter dette. Flere krigsfanger uttrykte frykt før de ble sendt tilbake til Sovjetunionen, usikre på hvilken skjebne som ventet dem der.

Det har vært en del usikkerhet og spekulasjoner om hvordan de repatrierte krigsfangene ble behandlet etter hjemkomsten. Vestlige forfattere har ofte framstilt det som om de ble henrettet eller sendt til mange år i straffarbeid.

Nyere russisk forskning antyder at mer enn halvparten av de repatrierte ble sendt direkte hjem, noe som gir et mer nyansert bilde av situasjonen. Beretninger fra tidligere krigsfanger viser at de som ble sendt tilbake, ofte ble utsatt for grundige undersøkelser, men langt færre enn tidligere antatt ble henrettet eller sendt til straffarbeidsleirer i Sovjetunionen for flere tiår.

Den kalde krigen og Operasjon Asfalt

Alle de døde fangene ble begravd i nærheten av der de omkom, men i og med den kalde krigen var det et problem om de sovjetiske myndighetene skulle komme på stadige besøk og legge ned kranser og ha seremonier på alle disse stedene.

Derfor iverksatte den norske regjeringen, med Einar Gerhardsen i spissen, i 1951 en storstilt flyttejobb. Operasjon Asfalt ble navnet på aksjonen som innebar flytting av levningene etter sovjetiske krigsfanger til ett felles krigsgravsted på Tjøtta, som ligger langs Helgelandskysten. Mer enn 13 000 sovjetiske krigsfanger mistet livet i Norge under krigen.

Den sovjetiske regjeringen protesterte da de mente at det var viktig å ha alle minnesmerkene rundt i Norge, for å vise hvor omfattende drapene på sovjetiske borgere hadde vært. Det eksisterer fremdeles en del sovjetiske krigsgraver andre steder i Norge, blant annet på Jørstadmoen. Jørstadmoen var en transittleir der forholdene var grusomme. Nesten 1000 sovjetiske, polske og jugoslaviske fanger døde her. I 1955 ble gravene slettet, men levningene ble liggende i bakken. Det er sådd plen over og reist en bauta. Navnet på alle de døde er registrert.

På denne måten forsvant de sovjetiske krigsfangene og deres skjebne inn i glemselens tåke, og dukket ikke opp i norske historikers bevissthet før langt ut på 1990-tallet.

Kilde:

Marianne Neerland Soleim: *Sovjetiske krigsfanger i Norge 1941–1945. Antall, organisering og repatriering*, Oslo 2009

WEHRMACHT

ETTER FRIGJØRINGEN

Det var slik nordmenn var blitt vant til å se de tyske soldatene. Marsjerende i gatene, som her utenfor Stortinget i Oslo.

Det sto 359 000 tyske soldater i Norge da freden brøt løs. De var stasjonert over hele Norge unntatt nord for Lyngen i Troms. De fleste var forlagt i nærheten av byene og eller på kystfortene. Fra senhøstes 1944 ble flere avdelinger sendt til fronten i Europa, men hele den 20. bergarmé på 200 000 mann ble overført til Norge fra Finland, og da økte antallet soldater. Med så mange tusen soldater i landet skulle man kunne forvente et voldsomt slag og stor motstand, men den tyske overkommandoen i Norge, med generaloberst Franz Böhme i spissen, forlangte at deres soldater skulle respektere den norske sivilbefolkningen og etterfølge kapitulasjonsbetingelsene som var inngått i avtalen med de allierte styrkene med general Andrew Thorne som øverste sjef.

Generaloberst Franz Böhme.

Det synger på siste verset for Wehrmacht i Norge

En av de siste handlingene fra det tyske militære hovedkvarteret i Norge før kapitulasjonen, var å opprette en ny divisjon, 9. bergdivisjon, og sende en forespørsel til Wehrmachts overkommando. Der ba man om fritak fra regelen om å gjøre Hitler-hilsen og heller gjøre den vanlige militære hilsenen, ettersom Føreren var død. Denne forespørselen ble avslått.

Den tyske øverstkommanderende i Norge mottok ordre fra den nye rikspresidenten, Karl Dönitz, om å overgi seg. Rikskommissær Josef Terboven ble avsatt den 7. mai, og hans myndighet ble formelt overført til general Franz Böhme. Böhme fikk kapitulasjonsordren fra Dönitz samme kveld, klokka 21.10. Klokka 22.00 sendes det ut melding om at krigen er slutt og at de tyske styrkene i Norge har kapitulert. Böhme skriver i sin

melding at han forventer at de tyske styrkene lojalt vil rette seg etter ordren om kapitulasjon.

Da freden brøt løs, var det nesten ingen norske soldater i Norge. Kun noen få Kompani Linge-soldater i tillegg til cirka 40 000 Milorg-jegere og rundt 13 000 soldater i polititroppene som kom inn fra Sverige. Wehrmacht nektet å overgi seg til «sivilister» og ville derfor vente til de allierte soldatene var ankommet Norge.

«TYSKLAND LÅ I
RUINER, MEN DE
TYSKE SOLDATENE
VILLE HJEM SÅ FORT
SOM MULIG.»

Tyske soldater hadde ikke så mye å ta seg til i garnisonene.

I mellomtiden måtte de tyske soldatene hjelpe til, sammen med polititroppene og Milorg, med å bevare ro og orden i samfunnet. Ofte så man norske «gutta på skauen» stå skulder ved skulder med en tysk Wehrmacht-soldat og passe på en bygning eller et veikryss.

Avlevering av våpen og venting i garnisoner

Mange av kystfortene og garnisonene var nesten tomme for tyske soldater. Et eksempel på dette kan være Rakke fort ved Stavern i Vestfold. Her var det kun åtte tyske kystartillerister som passet fortet. De overleverte mer enn gjerne fortet til norske milorgstyrker, helt uten besvær eller konflikt.

Mange andre steder hadde de mindre garnisonene og leirene blitt tømt, og soldatene søkte inn til byene og de litt større leirene. Dette antagelig fordi de ikke ville kunne stå imot lokale milorgjegere om det skulle komme til kamp.

Den tyske disiplinen spilte en avgjørende rolle i at overgangen etter kapitulasjonen gikk så smidig. En viktig faktor var at mange soldater og offiserer i tyskernes rekker hadde ønsket en slutt på krigen i lang tid

allerede. Da soldatene, som var utmattet etter langvarig kamp, fikk ordre fra sine like trette offiserer om å forholde seg rolige og vente på instruksjoner fra norske militære myndigheter, var de fleste soldatene nøytralisert.

Den tyske overkommandoen på Lillehammer fulgte blindt retningslinjene fra overkommandoen i Flensburg.

Hovedtrusselen lå først og fremst i SS, Gestapo og blant norske frontkjempere. Men de fleste ble raskt avvæpnet og arrestert, mens de øvrige gikk i skjul uten å motsette seg myndighetene.

Fred – hva nå?

Tyskland lå i ruiner, men de tyske soldatene ville hjem så fort som mulig. Mange av dem ble skipet ut i løpet av sommeren 1945, mens i enkelte områder ble mange værende i sine garnisoner. Det var ikke nødvendigvis så ønskelig å ha

Tysk soldat rydder miner.

soldatene her i landet. En del av dem hadde faktisk inngått ekteskap med norske kvinner, som fikk det nedsettende tilnavnet «tyskertøsene», og ville helst ikke dra fra dem. En del av de tyske soldatene måtte også bli igjen siden de hadde begått krigsforbrytelser i løpet av krigen og skulle fremstilles for norsk rett.

Et annet problem var at det på mange steder, spesielt rundt garnisonene og ved kystfortene, lå tusenvis av landminer. Tyskerne hadde et sinnrikt system når de la ned minene, og de var de beste til å plukke dem opp. Dette var selvfølgelig ikke en jobb de norske eller allierte soldatene ville ha, og derfor ble mange tyske soldater satt til minerydding.

Et tysk jetfly av typen Arado 234 på Sola flyplass i mai 1945.

To tyske ubåter etter frigjøringen i Trondheim.

2000 tyske soldater skipes ut med båt fra Drammen sommeren 1945.

ETTER DEN TYSKE KAPITULASJONEN LÅ DET I ALT 97 UBÅTER I SEKS NORSKE HAVNER: 37 I BERGEN, 16 I KRISTIANSAND, 13 I TRONDHEIM, 12 NARVIK, 10 I STAVANGER OG 9 I HORTEN.»

Dette var i strid med Genève-konvensjonen. 275 soldater mistet livet og 392 ble såret under mineryddingen. Den tyske overkommandoen protesterte på dette. Han mente med rette at mineryddingen var i strid med internasjonal lov. I artikkel 32 i Genèvekonvensjonen heter det at «Det er forbudt å bruke krigsfanger til skadelige eller farlige arbeider».

På Torås fort i Færder ble tyske mannskaper filmet mens de ryddet miner, og dette ble sendt på Filmavisen, som et nyhetsoppslag høsten 1945.

Stor sett ble de aller fleste tyske soldatene sendt hjem i løpet av 1945 og våren 1946. De som skulle til østsonen i Tyskland, tok det lengre tid med enn de som skulle til den allierte vestsonen.

I tillegg til vanlige soldater og offiserer hadde tyskerne hele sin

marine og Luftwaffe stående i Norge. Blant annet hadde en strøm av fly blitt sendt nordover da de tyske styrkene overga seg i Danmark den 5. mai. Over 40 tyske fly ankom ulike flyplasser i Norge denne dagen.

De tyske marinefartøylene, både overflatefartøyer og ubåter, gikk til nærmeste havn og gikk i garnison. Mange av flygerne fikk fortsette å fly de tyske flyene under alliert oppsyn. De ble samlet på ulike flyplasser rundt i landet der de ble stående en god stund. Mange av flyene ble overført til England og Amerika, for testing.

De allierte var veldig interessert i den tyske teknologien, spesielt jetflyene deres. I Norge sto det fly av alle typer. De fleste ble skrotet og ødelagt, da de allierte ikke ville at hverken nordmennene eller andre skulle kunne ta disse i bruk. Rent økonomisk sett ville ikke britene la Norge bruke tysk materiell, da de helst

ville selge sitt eget materiell til oss etter krigen.

Etter den tyske kapitulasjonen lå det i alt 97 ubåter i seks norske havner: 37 i Bergen, 16 i Kristiansand, 13 i Trondheim, 12 Narvik, 10 i Stavanger og 9 i Horten. Med få unntak ble alle disse ubåtene seilt over til England, og der ble de senket sommeren 1945.

Dermed var krigstidens største trussel mot alliert skipsfart under krigen for alltid satt ut av spill. Samlet hadde den tyske marine i Norge en mannskapsstyrke på omtrent 85 000 mann i mai 1945.

I tillegg ble en del av de tyske ubåtene overført til de vestalliertes mariner. Blant dem er U-995, som i dag står på minnesmerket for de tyske ubåtmannskapene på Laboe utenfor Kiel. Den var i norsk tjeneste fram til slutten av 1960-tallet.

LANDSSVIKOPPGJØRET 1945–1948

Den 8. mai 1945 kom freden, og Norge var i kaos. Det sto nesten 400 000 tyske militære i landet, og Milorg hadde kun en liten håndfull soldater de første dagene etter den tyske kapitulasjonen. De norske Hjemmestyrkene måtte få hjelp av den tyske hæren for å arrestere de mange «quislingene». Grunnen var enkelt nok at man var redd for lynsjing og selvtelt i den norske befolkningen. De det gikk verst utover var «tyskerjentene» – og de slapp ikke unna.

Massearrestasjoner
av landssvikere.

Det norske landssvikoppgjøret var det største sett i forhold til befolkningstall i verden etter krigen. I alt ble 92 805 saker etterforsket etter krigen. 30 nordmenn ble dømt til døden, 17 000 til fengsel, hvorav 80 fikk livstid, 3450 til andre straffer, 3120 aksepterte frihetsstraff, og 25 180 fikk andre forelegg, hovedsakelig bøter. De fleste av de sistnevnte var vanlige medlemmer i Nasjonal Samling. 1375 ble frifunnet, 5500 fikk påtaleunntatelse, og 37 150 saker ble henlagt. Av de straffede var 30 002 menn og 16 083 kvinner, totalt 46 085.

3262 ble dømt for økonomisk landssvik, hvorav 1742 fikk fengsel, 161 fikk fengselsforelegg, og 1305 fikk pengeforelegg. Dette utgjorde en femtedel av de etterforskede.

Det ble brukt gamle tyskerleirer og fangeleirer for å samle landssvikene mens de ventet på dom. Her fra Espeland fangeleir.

Mange som tjente penger på tyskerne, var ikke NS-medlemmer, men ofte veletablerte forretningsfolk med aksjeselskaper.

Av de 30 dødsdømte ble fire benådet, én døde i fengsel, og 25 ble henrettet, hvorav 22 var tilknyttet Stapo (statspoliti) eller Gestapo (hemmelig statspoliti). Ti tilhørte Rinnan-bandet, og tre var politikere: Vidkun Quisling, Ragnar Skancke og Albert Viljam Hagelin. Tolv okkupasjonssoldater ble henrettet, elleve tyske og én dansk. Av 347 som ble etterforsket for krigsforbrytelser, ble 86 tiltalt og 81 dømt.

Fengselsstraffene ble etter hvert forkortet ved lov og benådning. De siste fire livstidsfangene ble løslatt i 1957, inkludert Axel Stang. De siste dømte tyskerne ble løslatt og utvist i 1953.

Landssvikoppgjøret omfattet også utrenskning i offentlig tjeneste og organisasjonsliv, inkludert LO, Legeforeningen og Forfatterforeningen.

En av årsakene til at oppgjøret ble så omfattende, var at den 22. januar 1942 ble medlemskap i Nasjonal Samling gjort straffbart med tilbakevirkende kraft av den norske eksilregjeringen i London.

Det juridiske grunnlaget for landssvikoppgjøret har vært omdiskutert. Det gjelder spesielt om landssvikanordningen av 15. desember 1944 i praksis hadde tilbakevirkende kraft. Det har også vært debatt om det var hensiktsmessig å inkludere så mange, ved å omfatte NS-medlemmer generelt. Noen hevder at oppgjøret ble skjært fordi økonomiske samarbeidspartnere, «profitørene» og «tyskerarbeiderne» slapp lettere unna enn de politiske aktørene.

Stortinget og rettsoppgjøret

Rettsoppgjøret etter andre verdenskrig fulgte lover som ble behandlet flere ganger av Stortinget, som dermed

påvirket oppgjørets form og innhold. I juni 1945 vedtok Stortinget med overveldende flertall å opprettholde provisoriske anordninger om dødsstraff. Tidlig på høsten samme år vedtok Stortinget at straffesaker kunne føres for herreds- eller byrett dersom påtalemyndigheten krevde fengsel eller tvangsarbeid i mindre enn åtte år.

Stortingets rolle i bruken av dødsstraff var først og fremst å skape aksept for denne straffemetoden. Dette ble stadig viktigere etter hvert som tiden gikk og motstanden mot dødsstraff økte. Tilhengere og motstandere av dødsstraff argumenterte på samme måte gjennom hele rettsoppgjøret. For tilhengerne handlet det om å erkjenne den ekstraordinære situasjonen som krigen og okkupasjonen hadde skapt. De hevdet også at prinsippet om likhet for loven krevde at man fortsatte å bruke dødsstraff når det først var innført.

Motstanderne argumenterte derimot ut fra etiske grunnprinsipper, og mente at dødsstraff ikke var verdig et moderne samfunn. Dette synet fikk først flertall i 1950 under behandlingen av en ny beredskapslov, på et tidspunkt da de siste dødsdømte enten var henrettet eller benådet, og problemstillingen var blitt teoretisk.

Rettergangsordningene

Mens dødsstraff skapte en polarisert debatt, var diskusjonen om rettergangsordningene mer nyansert. Debatten om organiseringen og gjennomføringen av rettssakene hadde sjelden klare fronter.

I behandlingen av rettergangslovene delte Stortinget seg i tre ulike leirer hva gjelder det rettsfilosofiske synet på formålet med straffene. På den ene ytterkanten sto de som vektla behovet for gjengjeldelse, og her fant man særlig representanter fra

Norges Kommunistiske Parti (NKP). På den andre ytterkanten sto de som satte søkelys på straffens samfunnsmessige effekt, særlig forfektet av Bondepartiet. Mellom disse var et flertall, hovedsakelig fra Arbeiderpartiet, Høyre og Venstre, som forsøkte å finne en middelvei. Denne tredelingen mellom «de myke», «de harde» og «de moderate» preget Stortingets behandling av landssvikoppgjøret.

Uenighetene om rettsoppgjørets form ble tydelig i den første saken etter stortingsvalget høsten 1945. Da skulle Stortinget behandle et forslag om å la påtalemyndigheten idømme fengselsstraff opptil ett år ved forelegg, altså uten rettssak. Målet var å lette og akselerere saksbehandlingen, til fordel for både de tiltalte og samfunnet. Nesten halvparten av de 54 000 straffede i rettsoppgjøret ble straffet etter denne ordningen.

Det var rett nok mulig å anke foreleggene til domstolene, men få benyttet seg av denne muligheten.

«Tyskertøsene»

Begrepet «tyskertøs» var, og er fortsatt i dag, et sterkt nedsettende uttrykk for norske jenter og kvinner som hadde forhold til tyske menn under den tyske okkupasjonen fra 1940 til 1945. Skjellsordet ble brukt mot kvinnene man mente hadde «vært sammen med» okkupanten, og var en vanlig og ondsinnet trakassering på den tiden. Kvinnene ble ofte beskyldt for å være «lette på tråden» eller promiskuøse.

Mange nordmenn mente at «tyskerjentene» sviktet landet sitt på en grunnleggende måte ved å velge tyske kjærester, både fysisk

og mentalt. De mente at dette tillot okkupantens soldater å få utløp for sitt kjærlighetsbehov, og at det svekket den norske motstanden mot okkupasjonen. Som følge av dette opplevde mange «tyskerjenter» sterke reaksjoner fra sine omgivelser både under og etter krigen.

Det finnes ingen nøyaktig oversikt over hvor mange norske jenter og kvinner som ble kjærester med Wehrmachts soldater i Norge. Da krigen startet, hadde Norge en befolkning på omtrent tre millioner, hvorav rundt 400 000 var jenter og unge kvinner i alderen 15–30 år. Estimatenes for antallet «tyskerjenter» varierer fra 30 000 til 120 000, noe som betyr at mellom hver tolvte og hver fjerde unge norske kvinne hadde et forhold til en tysk soldat i kortere eller lengre

lokalbefolkningen ofte større forståelse for disse kvinnenes valg. Her kom nordmennene tett innpå tyskerne, enten de ville det eller ikke, og dette bidro til en mer tolerant holdning enn i andre deler av landet.

I frigjøringsdagene i 1945 ble mange kvinner utsatt for overgrep, inkludert skamklipping og lynsjing i mange norske byer. Noen av disse handlingene ble begått av menn fra motstandsbevegelsen, enten som tilskuere eller deltagere. Å ha et forhold til en tysk mann førte riktignok ikke automatisk til tiltale etter landssviklovgivningen, men mange kvinner ble likevel internert. Offisielt var dette for å «forhindre lynsjing og spredning av kjønns sykdommer».

Det ble opprettet en interneringsleir

«LIVET TIL MANGE AV 'TYSKERJENTENE' BLE TIL ET HELVETE ETTER KRIGEN. DE BLE ALDRI KVITT STEMPELET OG SKAMMEN.»

tid under okkupasjonen. At så mange norske jenter fant seg kjærester blant okkupasjonsmaktens soldater, var svært omstridt under krigsårene og har vært forbundet med skam og tabu i etterkrigstiden.

Mange av «tyskerjentene» ble trakassert og utsatt for sjikane allerede under krigen, og deres valg av kjæreste kunne ofte føre til familiesplittelser eller sosial utstøtelse. Lokalsamfunnets holdning til disse kvinnene var imidlertid svært variabel. Spesielt i Nord-Norge, hvor antallet tyske soldater ofte var mange ganger større enn den norske lokalbefolkningen, viste

for «tyskerjenter» på Hovedøya utenfor Oslo, i den tyske leiren der. Leiren fikk navnet Statens interneringsleir for kvinner, Hovedøya, og ble opprettet i oktober 1945. Leiren ble stengt i april året etter. Rundt 1100 kvinner var samlet her, i tillegg til minst 16 barn.

Umiddelbart etter freden begynte norske «tyskerjenter» å søke etter sine tyske kjærester i leirene opprettet for Wehrmachts avdelinger. Mange par benyttet sjansen til å gifte seg. Det antas at mellom 1000 og 3000 tysk-norske ekteskap ble inngått på denne tiden. For de norske kvinnene betydde ekteskapet med en tysk soldat tapet av deres norske statsborgerskap. En regjeringsanordning endret statsborgerloven slik at norske kvinner som giftet seg med menn fra fiendestater, mistet statsborgerskapet med tilbakevirkende kraft, en lovendring som kun rammet kvinner. De 28 norske mennene som hadde giftet seg med tyske kvinner under krigen, ble ikke utsatt for slike juridiske sanksjoner.

På grunn av denne lovendringen ble alle norske kvinner som hadde giftet seg med tyske menn under eller like etter krigen, ansett som tyske statsborgere. Dette førte til deportasjon til Tyskland for disse kvinnene, selv om deres ektemenn hadde falt i krigen eller ekteskapet hadde endt. Til tross for dette vendte noen kvinner tilbake til Norge etter krigen.

Den norske stat hadde store problemer med å finne ut hva som

skulle gjøres med «tyskerjentene» som hadde fått barn med tyske soldater. Regjeringen gikk så langt at de gikk i forhandlinger om å deportere jentene til Brasil. Da Brasil, etter en kort runde med forhandlinger, svarte at de var sjokkert over hvordan den norske regjeringen ville behandle sine «landssvikende kvinner», ble forhandlingene brutt. Da vendte den norske regjeringen seg til New Zealand, men de avsto med samme begrunnelse som Brasil.

Livet til mange av «tyskerjentene» ble til et helvete etter krigen. De ble aldri kvitt stampelet og skammen. Noen var heldige og ble gift med norske menn som «forbarmet seg» over dem, mens andre falt helt på utsiden av samfunnet. Mange av barna som ble født, ble kalt for «nazyngel» og har hatt dette stampelet på seg resten av livet.

Det har de senere årene blitt laget flere dokumentarer som viser hvilken behandling kvinnene, jentene og deres barn fikk. Vi kan trygt si at det er en av de mest alvorlige skamplettene på de norske politikernes historie etter 1945, og svært lite å være stolte av.

Folkets dom

Å bli dømt for landssvik er selvsagt fryktelig, men i mange tilfeller kan folkets dom være langt verre. Mange av de dømte, og faktisk mange av de som ble tiltalt, men fikk saken henlagt, ble dømt hardt av folket. I noen steder av landet var forståelsen for at folk hadde samarbeidet med okkupasjonsmakten større enn andre steder. På landet var ofte et samarbeid den eneste utveien for å overleve, mens i byene fantes det alternativer til jobb og andre muligheter for å overleve. For mange som samarbeidet

Skamklipping av ei «tyskerjente».

eller gikk i tysk tjeneste, sluttet ikke hetsen fra lokalmiljøet ved at de selv ble gamle og kanskje gikk bort. Mange familier har fått kraftige påminnelser om «nazifortiden» til foreldre og besteforeldre – sågar oldeforeldre. Et svik huskes godt, og mange fikk ødelagt livet for det valget de tok under krigen, og stadig blir minnet på.

Quisling og hans regjering

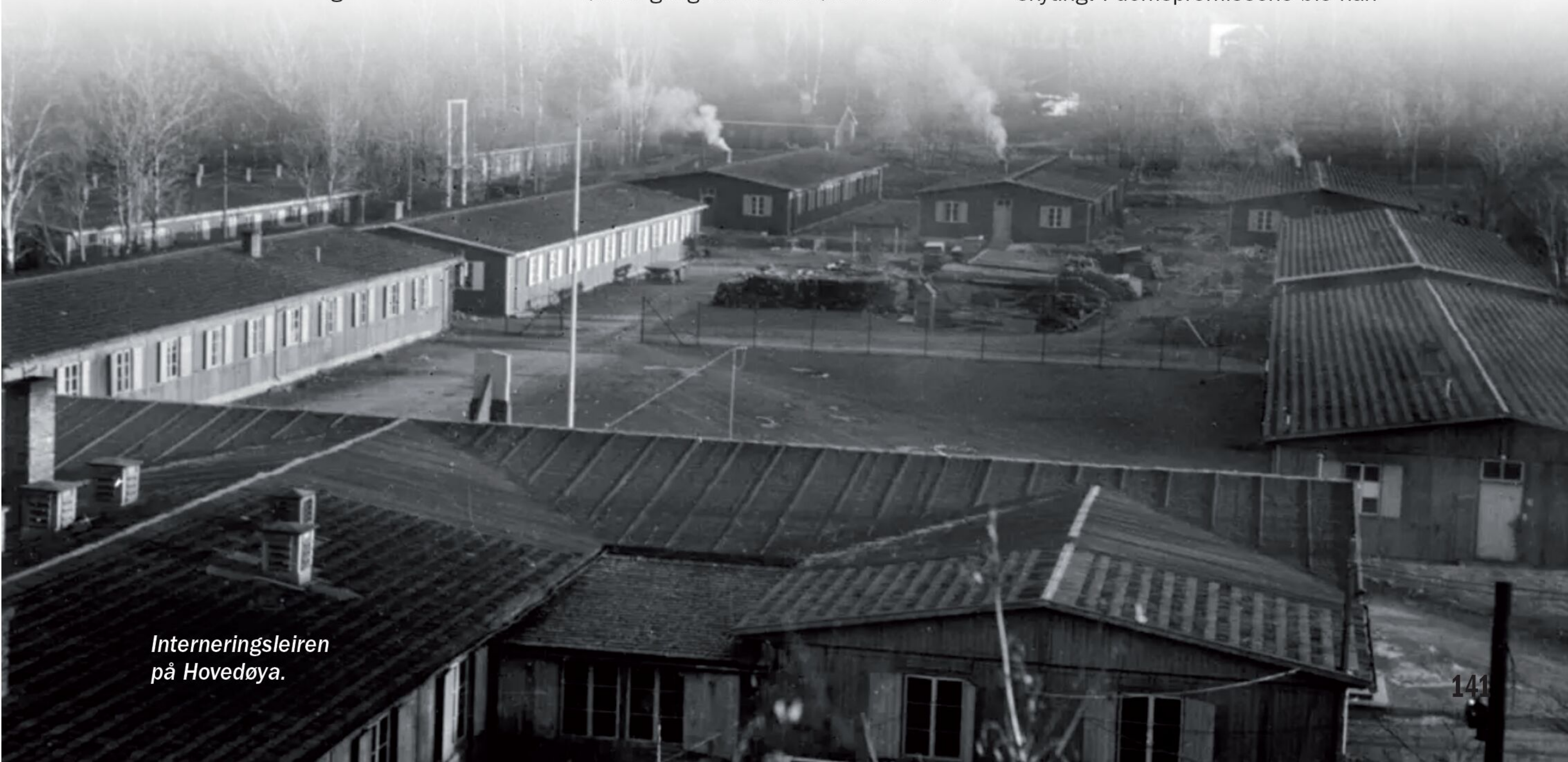
Vidkun Quisling trodde i det lengste at han skulle kunne forhandle med motstandsbevegelsen og få til en løsning der han kunne sitte i husarrest. Han fikk, som nevnt i artikkelen om Quislings andre regjering, et ultimatum, og han måtte møte i Møllegata 19 den 8. mai.

Etterforskningen, avhørene og den påfølgende rettssaken mot Quisling gikk raskt unna sommeren 1945. Den markerte starten på Norges store oppgjør med fortiden. Quisling møtte i forhørsretten 26. mai og fortalte for første gang om sitt besøk hos Hitler

i 1939. Den 20. august 1945 startet hovedforhandlingene i Logens store sal i Oslo, nøye fulgt av internasjonal presse og en stor tilhørerskare. Over de ti dagene rettssaken varte, ble det gjennomført en møysommelig prosess, strengt administrert av lagmann Erik Solem. Tiltalte fikk god anledning til å forsvare seg, bistått av sin forsvarer Henrik Bergh som gjorde sitt ytterste. Vitneprov, også til Quislings fordel, ble lagt fram.

For Quisling selv var det en utfordring at nyoppdaget bevismateriale fra tyske arkiver ble framlagt uten at han eller hans forsvar hadde kjennskap til det på forhånd. Han fikk heller ikke full tilgang til viktige dokumenter som kunne støtte hans forsvar. Midt under rettssaken ble han også pålagt smertefulle nevrologiske tester, uten at dette var gjennomført i rettslig korrekte former. Dommen, som ble avsagt 10. september, lød på dødsstraff ved skyting. I domspremissene ble han

Interneringsleiren på Hovedøya.

En samling «tyskerjenter» med små barn. Bildet er tatt i Bergen.

Vidkun Quisling avfotografert med sine fangevoktere.

belastet for forhold som hverken var nevnt i tiltalen eller tatt opp under rettssaken. Likevel var det for retten, tilskuerne, pressen og offentligheten så åpenbart som mulig i et fritt Norge sommeren 1945 at Quisling ble funnet skyldig på alle punkter og mer til. Til tross for at han selv hevdet sin uskyld, og at forsvareren argumenterte for frifinnelse.

Høyesterett avviste anken den 13. oktober. Ti dager senere avsto også statsrådet benådningsbegjæringen. Klokken 02.40 natten til 24. oktober 1945 ble Quisling henrettet ved skyting.

Quislings statsråder som ble henrettet, var Albert Viljam Hagelin, Ragnar Skancke og Rolf Jørgen Fuglesang. Jonas Lie døde 11. mai på Skallum gård, antakelig av høyt alkoholforbruk og stress. Riisnæs spilte gal under rettssaken og ble lagt inn i mange år på psykiatrisk sykehus.

Det norske rettsoppgjøret etter krigen har blitt gjenstand for voldsom

**«DOMMEN, SOM BLE
AVSAGT 10. SEPTEMBER,
LØD PÅ DØDSSTRAFF
VED SKYTING. I
DOMSPREMISSENE
BLE HAN BELASTET
FOR FORHOLD SOM
HVERKEN VAR NEVNT
I TILTALLEN ELLER
TATT OPP UNDER
RETTSSAKEN.»**

kritikk. Det er skrevet mange bøker og lagt fram flere rapporter om at oppgjøret favnet altfor bredt og ikke minst feil. Mange ble dømt for landssvik

uten å egentlig å ha gjort noe særlig galt. At loven om medlemskap i NS fikk tilbakevirkende kraft, er også kritisert. Mange av dem som tjente godt på samarbeid med tyskerne, gikk fri og fikk i mange tilfeller bedre stillinger i både det private og i det offentlige.

Mange ser på selve oppgjøret og spesielt behandlingen av «tyskertøser» som skammelig. Norske politikere har gått ut og beklaget og bedt om unnskyldning til etterlatte etter kvinnene og de få som fremdeles levde da unnskyldningen kom.

Det kan virke som det var en voldsom iver blant politikere i Norge om å «ta» de som sto på tysk side, og at denne iveren gjorde dem blinde. Samlet sett ble det norske oppgjøret det største i Europa sett i forhold til folketallet. Hvorfor det ble sånn, er ikke godt å si. Det må ha vært mye hat og hevntørstighet i folket, som fikk fullt utløp etter krigen.

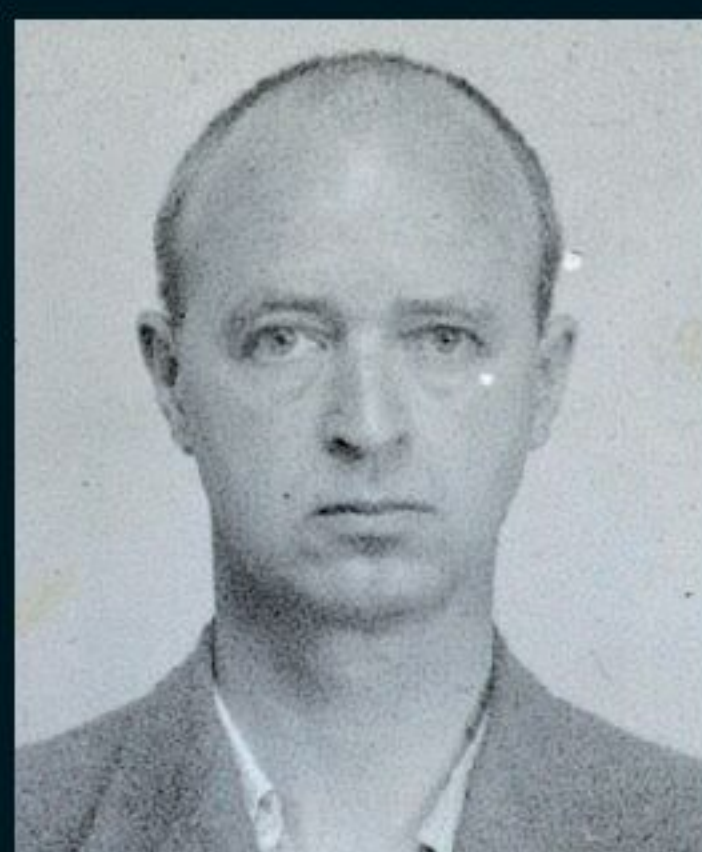
Jonas Lie, Sverre Riisnæs og Henrik Rogstad forskanset seg på Skallum gård. Rogstad tok livet sitt, Lie døde av naturlige årsaker og Riisnæs overga seg – og ble «gal».

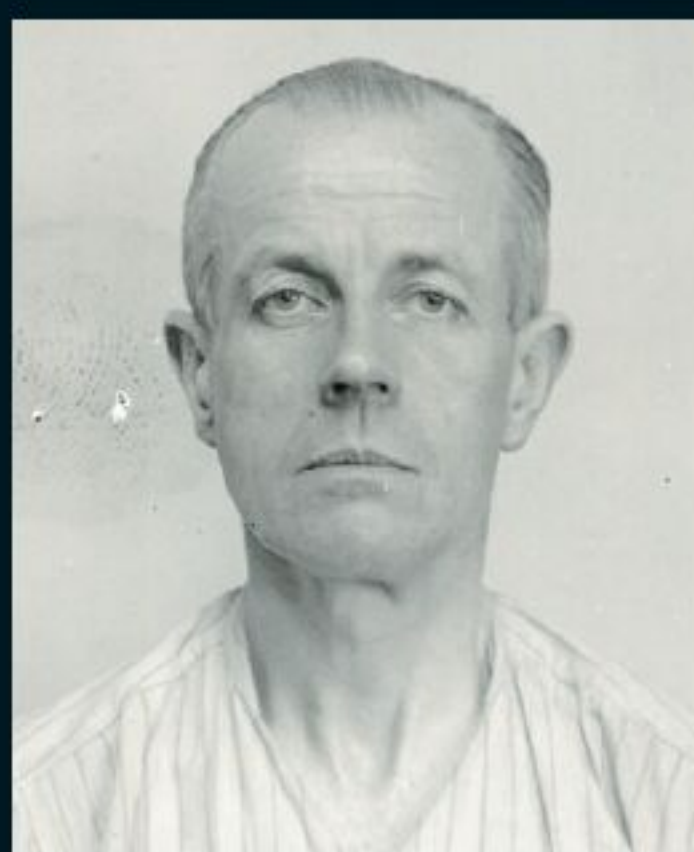
QUISLINGS STATSRAÅDER

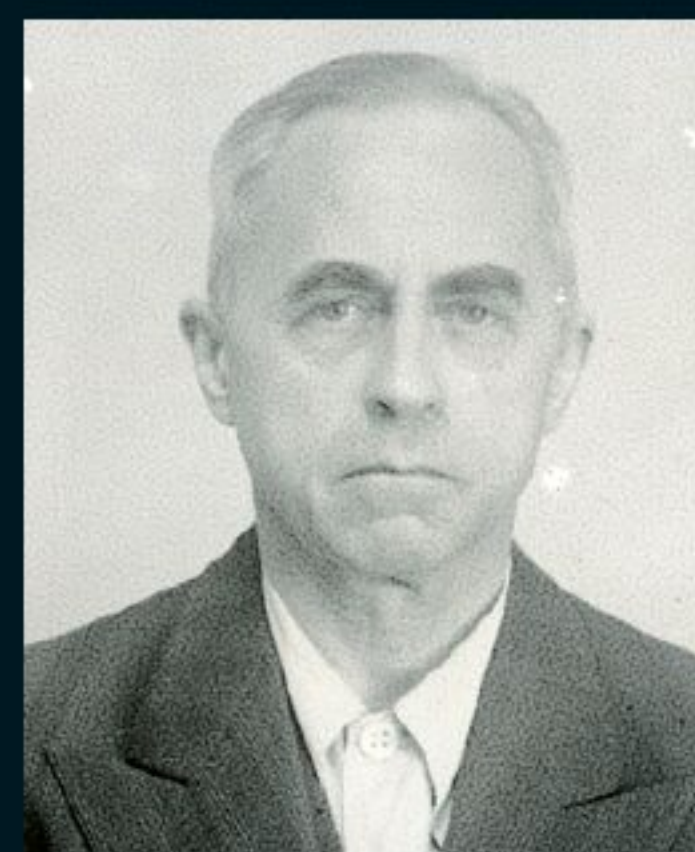
Vidkun Quisling.
Dødsdom.

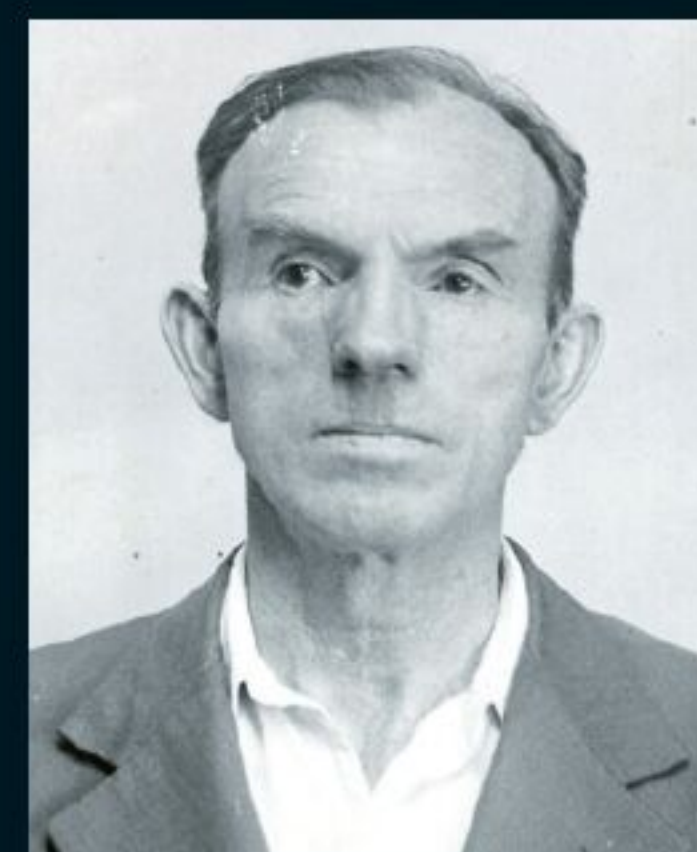
Per von Hirsch.
Fengsel – løslatt i
1952.

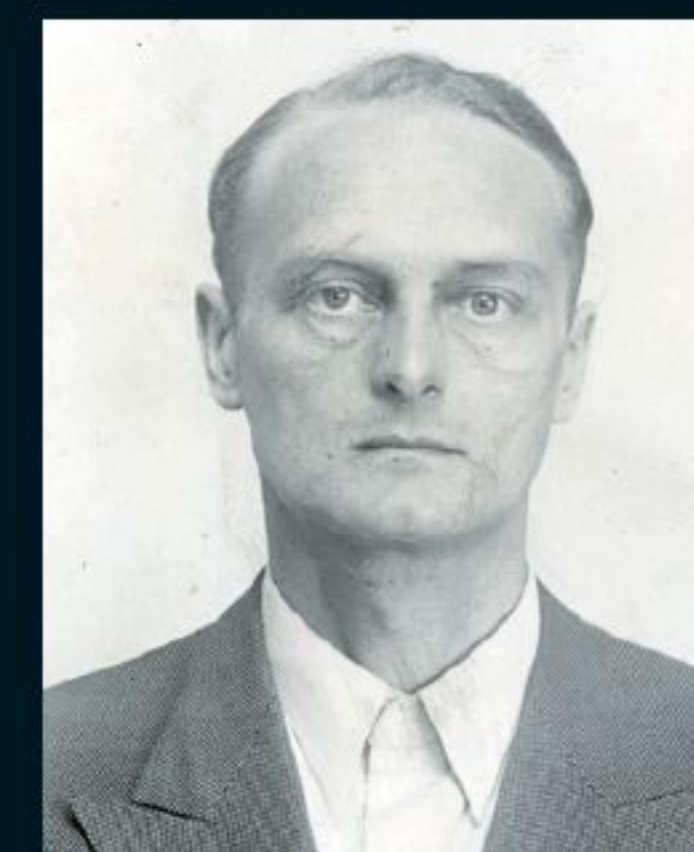
Sverre Riisnæs.
Satt på Reitgjerdet,
behandlet for
psykiske lidelser.

Ragnar Skancke.
Dødsdom.

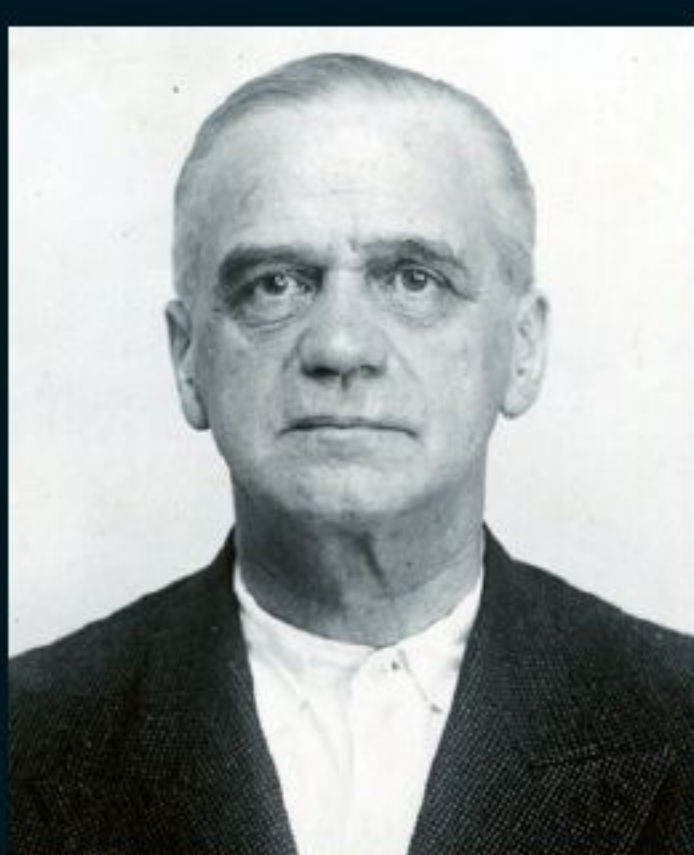
Hans Skarphagen.
20 års tvangs-
arbeid – løslatt i
1952.

Axel Stang.
Livsvarig
tvangsarbeid –
løslatt i 1956.

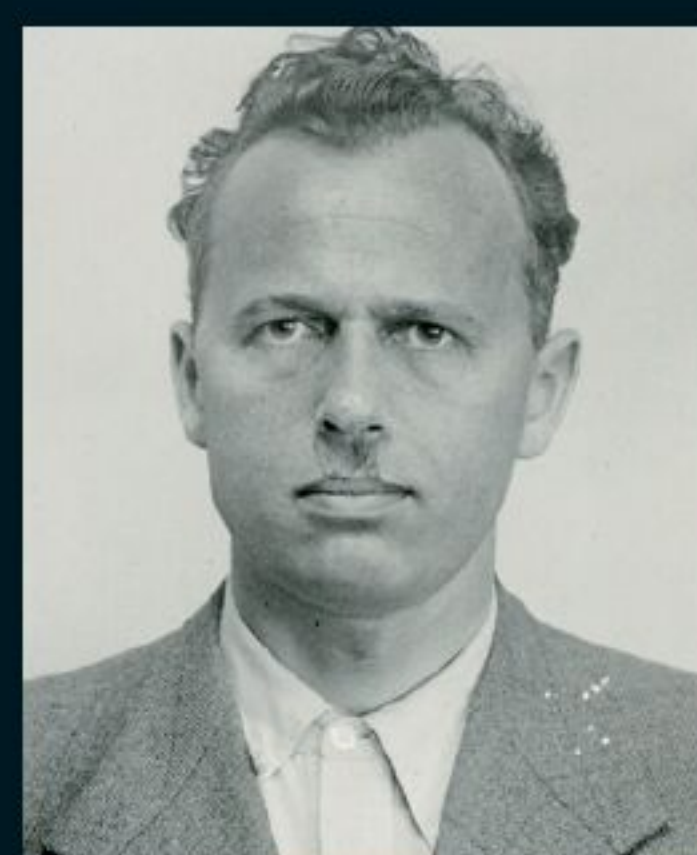
Arnvid Vassbotten.
20 års tvangs-
arbeid – løslatt i
1950.

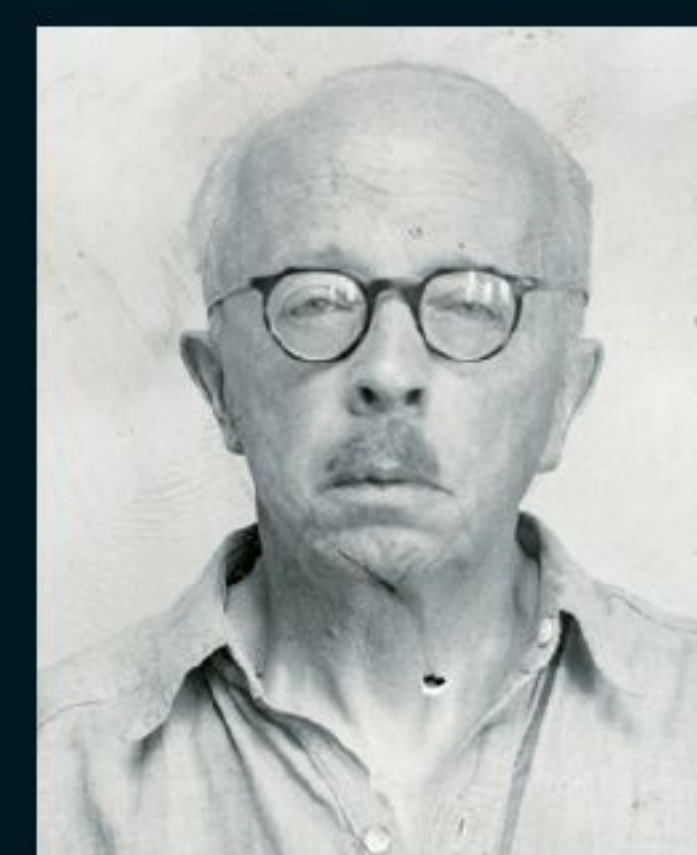
Alf Whist. 20 års
tvangsarbeid –
løslatt i 1952.

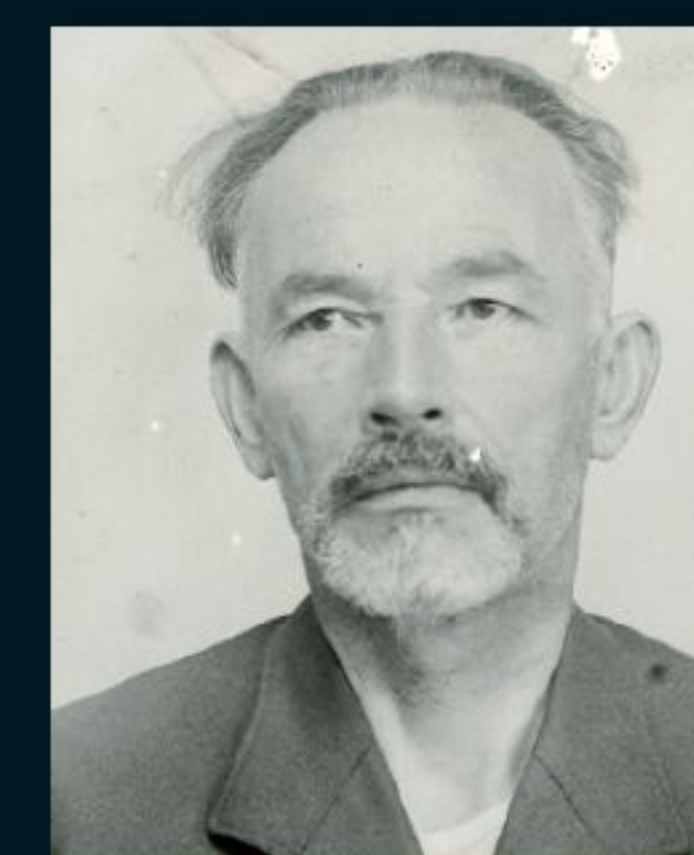
Johan Andreas
Lippestad. Livsvarig
tvangsarbeid –
benådet i 1956.

Rolf Jørgen
Fuglesang.
Livsvarig tvangs-
arbeid – løslatt i
1956.

Otto Blehr. 20 års
tvangsarbeid.

Tormod Hustad.
Livsvarig tvangs-
arbeid.

Egil Reich-
born-Kjennerud.
Ikke en av
Quislings stats-
råder, men var
høyesteretts-
advokat, front-
kjemper og
idrettsleder og
hadde en sentral
stilling i Nasjonal
Samling. Ble idømt
ti års tvangsarbeid,
men benådet i
1951.

Bernhard Askvig.
Var «politipresident»
i Oslo under
NS-regimet,
dømt til tolv års
tvangsarbeid for
å ha samarbeidet
med okkupasjons-
makten.

Vidkun Quisling på
tiltalebenken.

Sverre Riisnæs bæres inn i rettslokalet
der han spiller gal. Det reddet livet
hans, og han levde for seg selv fram
til sin død i 1988. Han var innlagt på
Reitgjerdet fra 1948 til 1960.

Riisnæs gjør entre i retten

«Justisminister» Sverre Riisnæs, SS-soldaten med jernkorset, den høye offiseren i germanske SS, mannen som påsto dødsdommer i fleng og selv var med på å skyte på sine ofre — slik ser han ut nå. Da rettsforhandlingene ble åpnet den 3. juni og Riisnæs skulle møte opp i tiltaleboksen for å stå til rette for sine handlinger, var han så redd at han under stønn og dyriske hyl måtte bæres inn i rettslokalet. Da lagmann Cappelen erklærte retten for satt, ble skrikingen så voldsom at

den overdøvet lagmannens stemme fullstendig, og Riisnæs måtte bæres ut igjen. Håret hang ned i øynene på ham, øynene var lukket, munnen forvridt og klærne i uorden. Neste dag ble Riisnæs igjen båret hylende inn i retten. Etter en kort stund ble han fjernet påny — det var nytteløst å ha ham der. Dommeren bestemte så at saken skulle fortsette uten ham, men med den forutsetning at Riisnæs ble gjort kjent med vitneavhøringen og sakens gang.

EINAR GERHARDSSENS FØRSTE REGJERING

25. JUNI 1945–5. NOVEMBER 1945

Einar Gerhardsens første regjering, kjent som «samlingsregjeringen», satt fra 25. juni til 5. november 1945. Den ble dannet etter frigjøringen og Nygaardsvold-regjeringens avgang. Den fungerte som en overgangsregjering fram til det kunne avholdes valg høsten 1945. Samlingsregjeringen var også den første i Norges historie som inkluderte en kvinnelig minister.

*Regjeringen
Nygaardsvold
ankommer Oslo.*

Johan Nygaardsvold ble statsminister i mars 1935 etter at Arbeiderpartiet og Bondepartiet inngikk det såkalte kriseforliket. Regjeringen fortsatte etter valget i 1936, og det ble bestemt at neste stortingsvalg skulle holdes i 1940, etter at valgloven ble endret. Tidligere hadde stortingsvalg blitt holdt hvert tredje år, men på grunn av den tyske invasjonen våren 1940 ble valget utsatt, og det ble som kjent aldri avholdt noe valg.

Fra juni 1940 til mai 1945 var Nygaardsvold og hans regjering i eksil i London. Under de første krigshandlingene i 1940 tilbød Nygaardsvold flere ganger å vike plassen for stortingspresident Carl J. Hambro, men Hambro avviste tilbudet, da han mente at det ville svekke legitimiteten til eksilregjeringen.

I løpet av krigens gang oppsto det en viss uklarhet rundt regjeringens rolle i et eventuelt frigjort Norge. På oppfordring fra Hjemmefronten holdt Nygaardsvold en radiotale den 26. desember 1942, hvor han gjorde det klart at han ville søke avskjed ved hjemkomst og støtte opprettelsen av en samlingsregjering som skulle inkludere flere politiske aktører.

Da krigen nærmet seg slutten, ble dette realisert. Den 12. juni 1945 søkte regjeringen Nygaardsvold avskjed. Arbeiderpartiet, som var det største og best organiserte partiet på den tiden, foreslo at Hjemmefrontens leder, høyesterettsjustitiarius Paal Berg, skulle få oppdraget med å danne en samlingsregjering. Kong Håkon ga Berg dette oppdraget to dager senere. Berg ga imidlertid fra seg oppdraget etter kort tid da han forsto at det var betydelig motstand mot hans kandidatur, særlig fra NKP, Bondepartiet, og ikke minst fra stortingspresident Hambro.

Våren og sommeren 1945 var en tid med unntakstilstand for det meste av norsk samfunnsliv. Personer som hadde hatt verv før krigen, hadde ikke nødvendigvis verken muligheten eller legitimiteten til å fortsette i sine posisjoner. Spørsmålet om hvordan nyvalg skulle gjennomføres, var både et juridisk og et politisk dilemma.

Oscar Torp hadde vært leder av Arbeiderpartiet siden 1923, mens Einar Gerhardsen ble valgt som nestformann i 1939. Etter at Torp dro i eksil sammen med regjeringen i 1940, vedtok partiets landsstyre at Gerhardsen skulle fungere som formann. Ved

Nygaardsvold og Trygve Lie.

krigens slutt var Torp fortsatt i utlandet, og Gerhardsen, som ble løslatt fra Grini 8. mai 1945, fungerte derfor fortsatt som leder. Den 28. mai besluttet landsstyret å velge Gerhardsen som formann fram til neste landsmøte. Dermed ble Torp, som hadde returnert til Norge 13. mai, nærmest i det stille avsatt fra sitt verv. Dette har i ettertid blitt sett på som et eksempel på hvordan realitetene vant over formalitetene.

**«ETTER AT
NYGAARDSVOLD TAKKET
NEI, BLE GERHARDSSEN
DEN NESTE DAGEN
GODKJENT AV BÅDE
SENTRALSTYRET OG
STORTINGSGRUPPA.»**

Gerhardsen hadde vært i Norge under det meste av krigen. Han deltok i motstandsarbeidet og satt i Hjemmefrontens ledelse. Torp, derimot, hadde vært i utlandet og var medlem av en regjering som mange anså for å ha gjort Norge sårbart for okkupasjon. Selv om dette synspunktet var unyansert, var det viktig for et parti som ønsket å lede landet videre, å markere avstand til førkrigspolitikken.

Det var imidlertid ikke gitt at

partilederen automatisk skulle være statsministerkandidat. I Arbeiderpartiets tidligere regjeringsperioder (Hornsrud og Nygaardsvold) hadde man operert med delt ledelse. Nygaardsvold hadde fortsatt en del støtte i stortingsgruppa i 1945, og det ble fremmet et forslag om at han skulle være partiets kandidat, i stedet for Paal Berg. Forslaget ble imidlertid aldri votert over.

Da Berg frasa seg oppdraget å danne regjering, måtte Arbeiderpartiet ta en endelig beslutning om hvem som skulle være partiets statsministerkandidat. En liten krets bestående av Gerhardsen, nestformann Eugen Johannessen, LO-formann Konrad Nordahl, utenriksminister Trygve Lie, redaktør Martin Tranmæl og muligens Oscar Torp, diskuterte spørsmålet 17. juni. De besluttet å spørre Nygaardsvold om han ville fortsette, og dersom han takket nei, skulle Gerhardsen spørres. Både Lie og Nordahl har i ettertid opplyst at forsamlingens egentlige førstevalg var Gerhardsen.

Etter at Nygaardsvold takket nei, ble Gerhardsen den neste dagen godkjent av både sentralstyret og stortingsgruppa. Dette skjedde imidlertid etter at gruppa enstemmig hadde oppfordret Nygaardsvold til å vurdere spørsmålet på nytt. Han uttrykte da sin misnøye med måten han var blitt behandlet på, men bekreftet at han uansett ikke ville stille som kandidat.

Nygaardsvold og Einar Gerhardsen.

DET VANSKELIGE VALGET AV STATSRAÅDER I SAMLINGSREGJERINGEN

Arbeiderpartiets salg av statsråder

I samlingsregjeringen fikk Arbeiderpartiet, utenom statsministeren, fem statsråder. Disse var også de som var tiltenkt poster i den påtenkte regjeringen under Paal Berg. Einar Gerhardsen foreslo at partiet skulle kreve uspesifiserte ministerposter for Trygve Lie, Oscar

Torp og Lars Evensen, i tillegg til at Kaare Fostervoll skulle få Kirke- og undervisningsdepartementet, og Sven Oftedal Sosialdepartementet. Dette forslaget ble støttet av sentralstyret, og Gerhardsen hadde ingen problemer med å innfri sitt eget krav da det ble hans oppgave å danne regjeringen.

Valget av Lie og Torp møtte imidlertid kritikk, særlig fra Høyres formann, stortingspresident Hambro. Begge hadde sittet i Nygaardsvold-regjeringen og ble dermed gransket i lys av hendelsene fra 1940. Til tross for dette ble forslaget akseptert av

Paal Berg, og også kong Håkon ga sin støtte, da han mente at kontinuitet var viktig i den nye regjeringen. Før han ble tilbudt forsvarsministerposten, hadde Berg spurt general Otto Ruge, som anbefalte Torp.

Gerhardsen ønsket selv ikke å være med i en mulig Berg-regjering, til tross for at han ble tilbudt sosialministerposten. Han uttrykte heller et ønske om å fortsette som ordfører i Oslo, muligens for å bygge opp både partiets og sin egen posisjon før det kommende stortingsvalget.

I samlingsregjeringen var

Arbeiderpartiet uten tvil den dominerende makten. Det gjenspeilte seg ikke bare i antallet statsråder, men også i hvordan disse ble utpekt. Gerhardsen stilte som krav at Arbeiderpartiet selv skulle velge sine ministre, en prosess som under Paal Bergs sonderinger hadde vært mer åpen for innspill fra andre partier. Etter at Gerhardsen ble statsminister, fikk de andre partiene derimot langt mindre innflytelse. Høyre-formannen Hambro kritiserte prosessen og beskrev det som at Gerhardsen «plukket ut et par av sine bekjente» fra utenfor Arbeiderpartiet og ga dem ministerposter, og deretter kalte han dette en «samlingsregjering».

Høyre og Bondepartiet i regjering

Høyre fikk tre statsråder i samlingsregjeringen: justisminister Johan Cappelen, forsyningsminister Egil Offenberg og skipsfartsminister Tor Skjønberg. Bare Offenberg var medlem av Høyre, og ingen av de tre hadde tidligere erfaring fra rikspolitikken. Skjønberg var derimot en anerkjent motstandsmann og en sentral figur i hjemmefronten. Hambro hadde forsøkt å få Christian Haaland som skipsfartsminister, men ble oversett i prosessen. Høyre valgte likevel å akseptere de utnevnte postene.

Bondepartiet fikk sin representant i regjeringen i Einar Frogner. Han var aktiv i motstandsarbeidet i Hedmark, men manglet rikspolitisk erfaring på det tidspunktet. Frogner ble valgt framfor Ole Rømer Sandberg, som var foreslått, men som ikke var medlem av Bondepartiet.

Kristelig Folkeparti og Venstre i regjeringen

Gerhardsen hadde også hatt samtaler med Nils Lavik, lederen for Kristelig Folkeparti, om muligheten for at døvepresten Conrad Bonnevie-Svendsen skulle representere partiet i regjeringen. Lavik svarte at Bonnevie-Svendsen ikke var politisk kjent for dem, og at partiet ikke ønsket å delta i en regjering uten innflytelse på program eller sammensetning. Bonnevie-Svendsen, som var en representant for hjemmefronten, ble derfor ikke valgt.

Venstre fikk én statsråd, Hans Gabrielsen, som var en relativt ukjent politisk figur. Han hadde vært fylkesmann i Finnmark, men hadde ikke stor rikspolitisk erfaring. Den sentrale posten som finansminister

ble derimot besatt av Gunnar Jahn, en venstremann med erfaring fra Johan Ludwig Mowinckels tredje regjering. Jahns posisjon i hjemmefrontens ledelse var trolig en viktig faktor for valget hans.

Kommunistene i regjeringen

Norges Kommunistiske Parti (NKP), som ikke hadde hatt representasjon på Stortinget siden 1937, oppnådde stor respekt under krigen og fikk 11 mandater ved valget høsten 1945. Gerhardsen forsto den politiske stemningen og inkluderte NKP i samlingsregjeringen for første gang, og det var den eneste gangen partiet hadde fått statsrådsposter. NKPs partisekretær, Peder Furubotn, leverte en liste med aktuelle kandidater, og Gerhardsen valgte Johan Strand Johansen og Kirsten Hansteen fra denne listen. Gerhardsen hadde stor respekt for Johansen, som han kjente fra deres fangeopphold i Sachsenhausen. Hansteen var enke etter den henrettede LO-advokaten Viggo Hansteen, og var selv en aktiv motstandskvinne under krigen.

**«GERHARDSSEN
STILTE SOM KRAV AT
ARBEIDERPARTIET SELV
SKULLE VELGE SINE
MINISTRE.»**

Bakgrunn for statsrådene i samlingsregjeringen

Samlingsregjeringen besto av femten medlemmer, og bakgrunnen deres var variert. Sju av statsrådene var født i Oslo og hadde hatt mesteparten av sitt virke her og i områdene rundt Oslo, Akershus og Østfold. Johan Cappelen og Johan Strand Johansen var fra Trøndelag, mens Gunnar Jahn, selv om han var trønder, hadde tilbrakt mange år i Oslo før han ble utnevnt. Som nevnt kom Kaare Fostervoll fra Kristiansund, Sven Oftedal fra Stavanger, og Einar Frogner fra Hedmark. Hans Gabrielsen, som opprinnelig var fra Oslo, hadde hatt en lang karriere i Finnmark. Det eneste unntaket var Kirsten Hansteen, som ble født i Lyngen, men som hadde bodd i Oslo siden hun var fem år gammel.

Kirsten Hansteen skapte historie

da hun ble Norges første kvinnelige statsråd. Etter henne ble det for første gang et fast kvinnelig medlem i kongens råd, men det skulle gå hele 20 år (til Per Bortens regjering) før antallet kvinnelige statsråder ble økt til to.

Blant de fem statsrådene fra Arbeiderpartiet hadde Trygve Lie, Kaare Fostervoll og Sven Oftedal akademisk utdanning. Oscar Torp og Einar Gerhardsen, som begge hadde hatt lange karrierer i Arbeiderpartiet, hadde begrenset skolegang. Lars Evensen kom fra LO. De øvrige statsrådene hadde alle høyere utdanning, bortsett fra tre personer: Johansen, som var journalist i NKP-pressen, Egil Offenberg, som var direktør med merkantil bakgrunn, og Einar Frogner, som var gårdbruker.

Unntatt Lie, Torp og Jahn, som hadde erfaring fra tidligere regjeringer, var det ingen av de øvrige som hadde tidligere parlamentarisk erfaring. Derimot hadde de fleste av de som ikke hadde vært med i eksilregjeringen, hatt framtrekkende roller i motstandsarbeidet under krigen, eller de hadde vært i langvarig krigsfangenskap.

Regjeringens arbeid

Samlingsregjeringen tiltrådte den 25. juni 1945, men den satt kun i litt over fire måneder, hvorav Stortinget hadde «sommerferie» i over to av dem. Den spesielle situasjonen og regjeringens brede politiske sammensetning gjorde at den hovedsakelig fungerte som et forretningsministerium.

Den 28. juni ga statsminister Gerhardsen en kort tiltredelseserklæring til Stortinget. Han informerte om at regjeringen ville basere sitt arbeid på det såkalte Fellesprogrammet, et tverrpolitisk dokument som omhandlet gjenreisningen av Norge etter krigen.

I løpet av sin korte periode utarbeidet regjeringen fem stortingsproposisjoner. Disse inkluderte blant annet en erklæring om krigstilstand mellom Norge og Japan, forslag om ekstraordinære finansielle tiltak, samt flere skatte- og avgiftssaker. En av de mest betydningsfulle proposisjonene var imidlertid forslaget om at Norge skulle slutte seg til FN-pakten. Andre lovforslag dreide seg om økonomiske forhold og forberedelser til stortings- og kommunevalg. Et forslag om å senke stemmerettsalderen for kommunevalg fra 23 til 21 år ble fremmet. En mer kontroversiell sak var

Einar Gerhardsens samlingsregjering.

forslaget om en midlertidig lov om bruk av dødsstraff.

På oppdrag fra Stortinget nedsatte regjeringen i august 1945 Undersøkelseskommisjonen for å granske Nygaardsvold-regjeringens og andre offentlige organers handlinger under invasjonen og okkupasjonen.

Stortingsvalget og endringer i regjeringen

I oktober 1945 ble det avholdt stortingsvalg, hvor Arbeiderpartiet fikk rent flertall. Den 1. november ble det meddelt at samlingsregjeringen skulle tre tilbake den 5. november, og samme dag tiltrådte Gerhardsen sin andre regjering, som var sammensatt kun av Arbeiderpartiet.

Et særegent konstitusjonelt spørsmål oppsto rundt tidspunktet for utskiftingen av Stortinget. Ifølge den gjeldende regelen skulle det nye Stortinget tiltre ved årsskiftet, men det gamle Stortinget satt fortsatt på overtid. Etter flere juridiske utredninger konkluderte man med at det gamle Stortinget den 24. november enstemmig vedtok å avslutte sine forhandlinger. Dermed ble Gerhardsens andre regjering en mindretallsregjering i sin første måned.

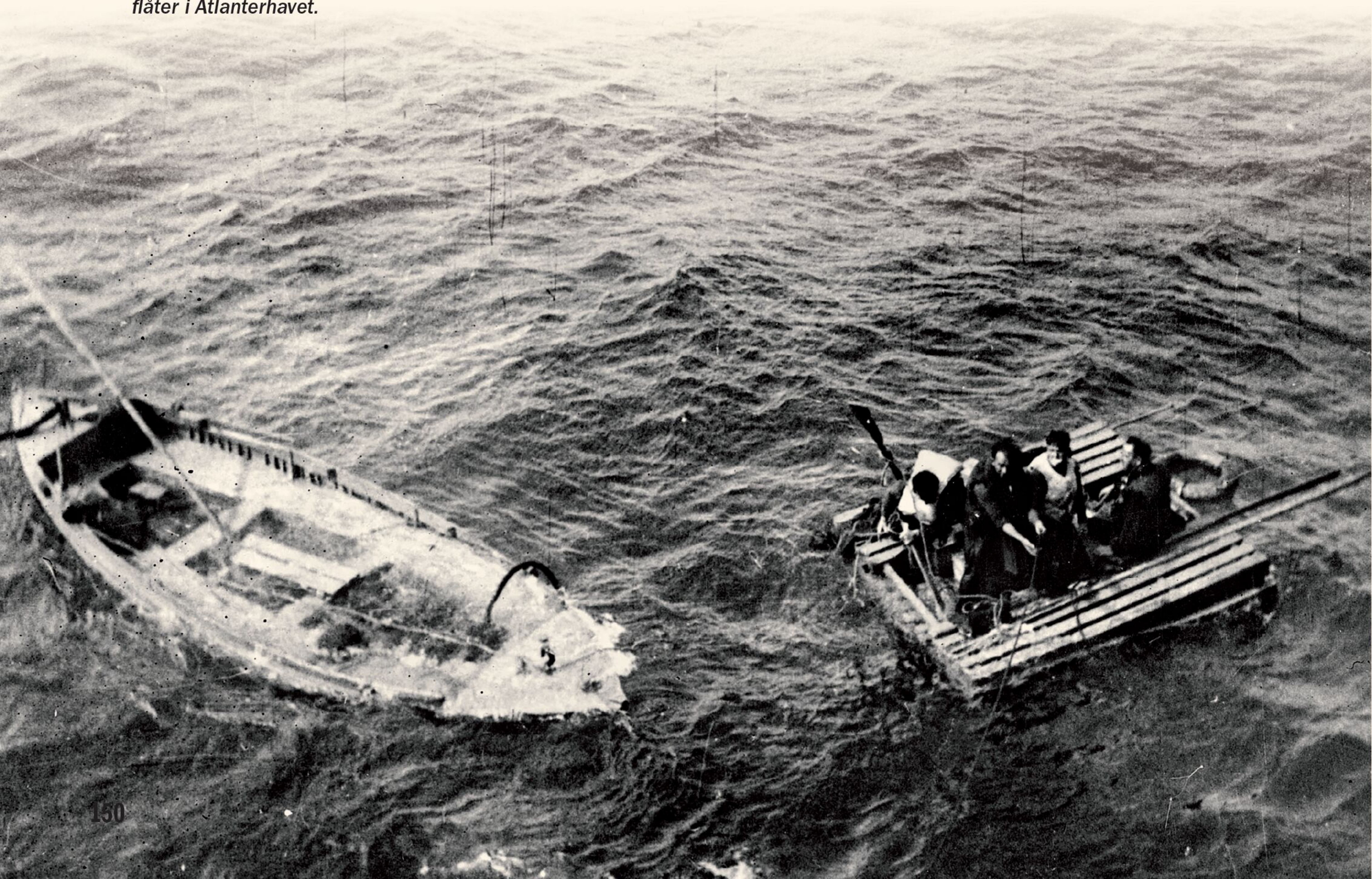
REGJERINGENS MEDLEMMER

- Statsminister: Einar Gerhardsen (A)
- Utenriksminister: Trygve Lie (A)
- Finansminister: Gunnar Jahn, med i Kretsen (hjemmefrontens ledelse)
- Forsvarsminister: Oscar Torp (A)
- Justisminister: Johan Cappelen (H)
- Kirke- og undervisningsminister: Kaare Fostervoll (A)
- Konsultativ statsråd for kirkesaker i Kirke- og undervisningsdepartementet: Conrad Bonnevie-Svendsen (Hjemmefrontens ledelse)
- Landbruksminister: Einar Frogner (Bondepartiet)
- Handelsminister: Lars Evensen, med i Kretsen (A)
- Forsynings- og gjenreisningsminister: Egil Offenbergh (H)
- Konsultativ statsråd, Forsyningsdepartementet: Hans Gabrielsen (V)
- Skipsfartsminister: Tor Skjønberg, med i Kretsen (Hjemmefrontens ledelse)
- Arbeidsminister: Johan Strand Johansen (NKP)
- Sosialminister: Sven Oftedal (A)
- Konsultativ statsråd, Sosialdepartementet: Kirsten Hansteen (NKP)

UTEFRONTEN KOMMER HJEM

I løpet av de fem lange årene med krig og okkupasjon var det mange nordmenn som reiste fra landet og tok opp kampen mot Hitler-Tyskland i «utefronten». Norge bygget opp en marine, et flyvåpen, Kompani Linge, en kommandoavdeling, hvalfangerbrigaden og flere andre avdelinger som kjempet skulder ved skulder med våre allierte. Den største gruppa var sjøfolk som seilte i den norske handelsflåten. De ble kalt krigsseilere. Da freden kom, skulle alle komme hjem til fedrelandet de hadde kjempet for, men den opplevelsen skulle vise seg å bli vanskeligere enn kampen de hadde hatt mot fienden.

*Krigsseilere redde opp fra
flåter i Atlanterhavet.*

Den største innsatsen

Krigsseilernes innsats under andre verdenskrig regnes som en av Norges mest betydningsfulle bidrag til den allierte seieren over Nazi-Tyskland. Ved utbruddet av krigen var den norske handelsflåten den fjerde største i verden, med 7 prosent av den globale tonnasje. Norske rederier eide 1987 skip på mer enn 100 bruttotonn, med en samlet tonnasje på ca. 4,9 millioner bruttotonn. I tillegg hadde de 2290 mindre fartøy. Flåten var blant de mest moderne i verden, ettersom norske redere hadde kommet ut av 1930-tallets økonomiske krise med styrket økonomi og hadde bestilt flere nye skip. Mer enn 60 prosent av flåtens tonnasje var dieseldrevet, mens mange av de andre verdensflåtene fortsatt benyttet dampmaskiner, som hadde lavere fart og lastekapasitet. I 1939 utgjorde Norge 19 prosent av verdens tankflåte, med 247 skip, og etter krigens utbrudd ble bygging av nye skip intensivert.

I november 1939 ble det inngått en tonnasjeavtale mellom Norges Rederiforbund og Storbritannia, som gav britene førsterett til å benytte den norske handelsflåten. Avtalen ble godkjent av den norske regjeringen, men ble tolket av Tyskland som et tegn på at Norge ikke ville opprettholde sin nøytralitet. Etter Tysklands angrep på Norge 9. april 1940 ble de fleste norske skipene i tyskkontrollerte havner beslaglagt, til sammen 830 000 bruttotonn. Samme dag som han erklærte seg som regjeringssjef, sendte Vidkun Quisling en beskjed til alle norske skip i åpen sjø om å søke til norsk, tysk eller nøytral havn og vente på videre ordre. Alle skip ignorerte denne meldingen. Resten av flåten, på nær 4 millioner bruttotonn, kom i allierte hender, inkludert nesten alle moderne tankskip og de beste lastefartøyene, bemannet med 25 000–30 000 sjøfolk. I mai 1940 signerte alle lederne for disse skipene en lojalitetserklæring til eksilregjeringen.

I konvoifart

Under umenneskelige forhold fraktet norske handelsfartøy viktige forsyninger som drivstoff, krigsmateriell og andre varer, hovedsakelig over Atlanterhavet, men også i Middelhavet, Indiahavet og deler av Stillehavet. De viktigste forsyningsrutene ble etter hvert konvoitjenestene i Atlanterhavet, med ruter fra New York og Halifax til

Liverpool, fra Sierra Leone til Port of Spain (Trinidad og Tobago) eller Liverpool, fra Gibraltar til New York eller Liverpool, samt fra Liverpool til Murmansk.

I tillegg til krigsseilerne som opererte på skip utenfor Norge, var det mange som seilte i norske og nordiske farvann – den såkalte hjemmeflåten. Uteflåten fraktet varer til allierte havner etter at Norge ble okkupert i april 1940, og rederiet Nortraship ble etablert for å administrere denne flåten. Skip som opererte i de okkuperte norske og nordiske farvannene, inkludert passasjerskip som Hurtigruten og kystruter, ble satt under tysk kontroll.

Omtrent 30 000 norske kvinner og menn i tillegg til mange utenlandske statsborgere seilte under norsk flagg under krigen. Av disse ble i underkant av 4000 drept da skipene deres ble torpedert, bombet eller skutt i senk. Rundt 500 fartøyer gikk til bunns. Krigsseilerne var sivilister som ikke hadde noe valg og ble tvunget inn i tjeneste. De ble ikke regnet som soldater, og derfor fikk de heller ikke

«UTEFLÅTEN FRAKTET
VARER TIL ALLIERTE
HAVNER ETTER AT
NORGE BLE OKKUPERT
I APRIL 1940, OG
REDERIET NORTRASHIP
BLE ETABLERT FOR Å
ADMINISTRERE DENNE
FLÅTEN.»

annet enn et risikotillegg for å seile i farlig farvann.

Da krigen var slutt, var de norske skipene spredt over hele kloden. Det skulle ta veldig lang tid før alle krigsseilerne kunne vende hjem til Norge.

Da andre verdenskrig var over i 1945, var hovedoppgaven for Nortraship fullført, men det endelige oppgjøret med rederne ble ikke avsluttet før i 1964. Etter at kampene i Europa hadde tatt slutt, hadde Nortraship en hektisk periode, da den internasjonale hjelpeorganisasjonen UNRRA hadde et stort behov for tonnasje.

Nortraship opphører

Rekvisisjonen av de norske skipene ble avsluttet 30. september 1945, og så snart rederne overtok sine fartøy, startet Nortraship prosessen med å nedlegge organisasjonen. Dette innebar blant annet forsikringsoppgjør og kompensasjon for bruken av skipene under krigen.

Nortraship åpnet et kontor i Oslo 3. juli 1945 med det formål å flytte virksomheten fra London og New York så raskt som mulig, for deretter å avvikle organisasjonen. Kontoret i New York ble stengt i januar 1947, og alle resterende oppgaver ble overført til Oslo i november samme år. Avviklingen av kontoret i London tok lengre tid, og i oktober 1947 ble omtrent 70 ansatte fra London flyttet til Oslo, mens kun et fåtall ble igjen. Årsaken til dette var de komplekse forsikringsoppgjørene, som krevde at man var nær Londons forsikringsmiljø. Den opprinnelige Nortraship-organisasjonen ble til slutt nedlagt 30. juli 1958, og de gjenværende oppgavene ble overført til Handelsdepartementet.

Nortraships hemmelige fond

Et annet viktig tema var Nortraships hemmelige fond, som ble opprettet under krigen. Dette fondet var knyttet til Nortraship og mottok innbetalinger fra allierte befraktere. Pengene ble brukt til å balansere lønningene mellom allierte sjøfolk, og norske sjøfolk ble tildelt høyere lønninger som ble innbetalt til fondet. Etter krigen krevde mange sjøfolk at de skulle få utbetalt pengene fra fondet, men disse ble i stedet fordelt etter behov. Denne saken ble ikke avsluttet før Stortinget i 1972 bevilget en ex gratia utbetaling til krigsseilerne.

Sjøfolkene etter krigen

På mange måter ble sjøfolkene den store taperen. Selv om de hadde bidratt med en enorm innsats, ble de ikke behandlet på en verdig måte. Etter krigens slutt fant mange sjøfolk det vanskelig å vende tilbake til hverdagen. Mange hadde mistet foreldrene eller sett familien spredt på ulike steder, og det fantes lite å komme hjem til. I flere tilfeller endte de opp i byene, uten bolig eller jobb, og ble dermed synlige problemer for samfunnet. Flere sjøfolk fikk tilbud om bolig i brakker, som ofte var både enkle og midlertidige løsninger. Noen hadde med seg forlovede eller

De norske flyverne hadde slåss i luften over Europa i flere år, men fikk ingen formell heltevelkomst da de kom hjem.

ektefeller, og enkelte hadde også barn. For mange ble overgangen fra krigens påkjenninger til normal fredstid en svært tøff start, med trange og kummerlige levekår.

Mange sjøfolk returnerte også hjem utmattet etter flere år i krigens tjeneste. Enkelte var blitt syke eller skadet. På store skipstransporter, som amerikabåtene, kunne det være stor konsentrasjon av sjøfolk som var i dårlig form. En av disse båtene hadde utelukkende sjøfolk om bord som led av tuberkulose.

De fleste krigsseilerne fant tilbake til en normal tilværelse etter krigen. En del gikk til grunne i alkoholmisbruk og psykiske lidelser. Mange valgte også å bosette seg i utlandet og ikke vende hjem i det hele tatt. Uansett ble dessverre behandlingen av de norske krigsseilerne enda en skamplott for de norske myndighetene etter krigen. Det burde vært åpenbart at disse «sjøens helter» burde fått en stor hyllest når de kom hjem etter seks år i krigen.

Luftforsvaret

De norske sjøflyavdelingene var de første som satte kursen mot Norge. 330. skvadron fikk æren av å frakte den allierte militærkommisjonen til Oslo. Norske skvadroner eskorterte flotiljen som 12. mai brakte kronprins Olav og deler av regjeringen tilbake til landet. 22. mai kunne jagerskvadronene endelig krysse Nordsjøen til Sola og deretter videre til Gardermoen, hvor de offisielt ble mottatt av kronprins Olav og polflyver Hjalmar Riiser-Larsen.

Alle norske flyavdelinger ble underlagt luftvåpenet som skulle ta imot den tyske overgivelsen og sikre landet i den første tiden etter krigen.

Freden avdekket flere konfliktområder som hadde vært undertrykt under krigen, særlig disiplinærsaker, spørsmål om forfremmelser og andre personalpolitiske temaer. Jubelen var selvsagt stor da flyene landet i Norge, men flyverne kom fra en hverdag med strid og lange tokt, mens de nå ikke hadde noe å gjøre. De fikk ikke dimittene heller før alle tyskerne var ute av landet. Både flyvere og bakkemannskaper følte seg dårlig behandlet der de gikk og ventet på at noe skulle skje.

Kompani Linge

28. juni 1945 paraderte Kompani Linge i spissen for andre avdelinger av motstandsfolk for kong Haakon 7. utenfor Slottet. Da var hele kompaniet samlet. To dager senere ble kompaniet

dimittert på Blindern etter å ha blitt inspisert av sjefen for Norwegian Section, oberst John Skinner Wilson. Selv om det da ikke var noen offisielle norske myndigheter til stede, var det et av de virkelig store kapitlene i norsk motstandshistorie som derved ble avviklet. 57 mann mistet livet under tjenesten. Av disse falt 51 i kamp. I alt 530 mann hadde fra 1940 vært oppført i kompaniets ruller, og ved krigens slutt besto Kompani Linge av 245 mann.

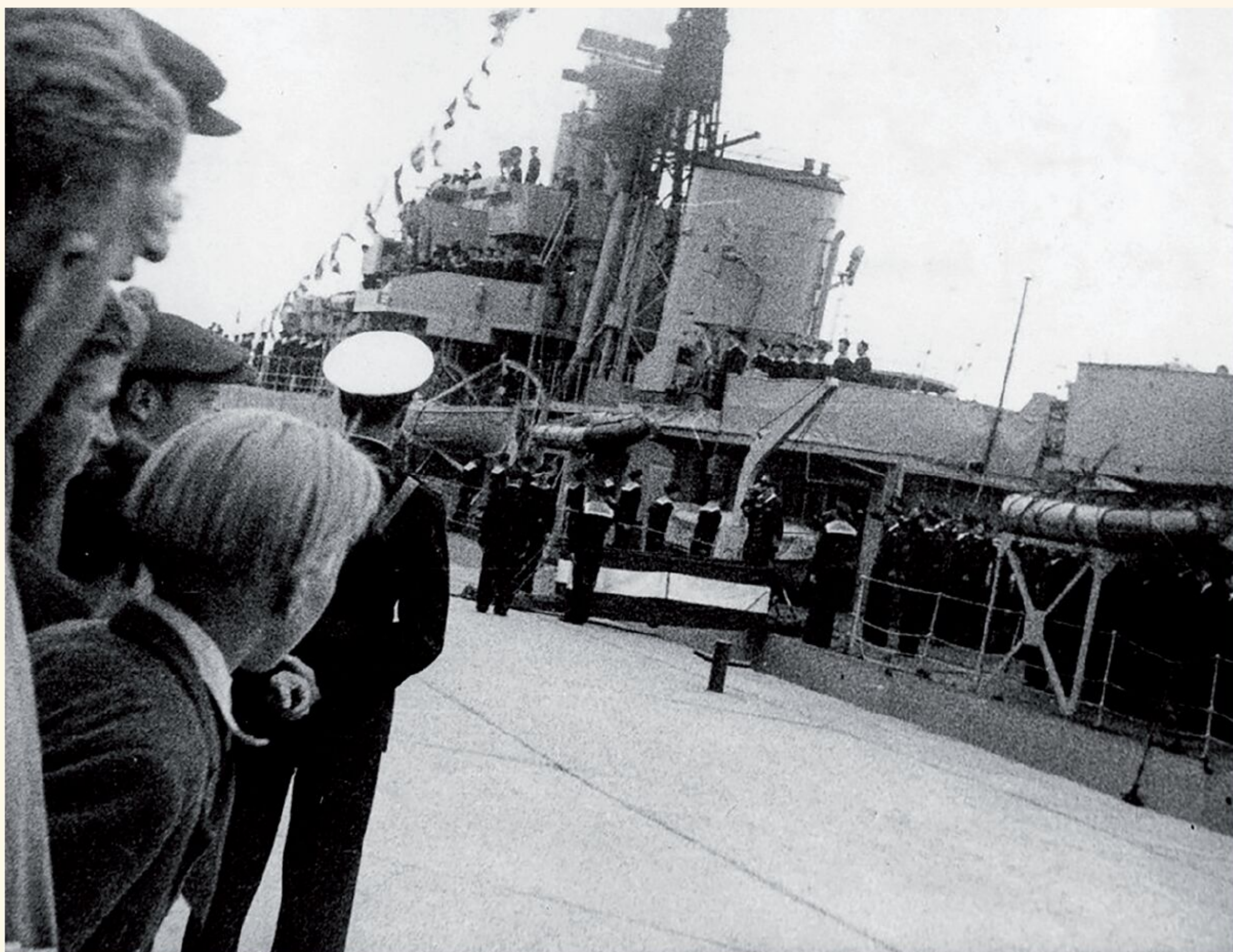
De siste avdelingene fra brigaden i Skottland kom hjem til Norge den 26. mai. Da kong Haakon 7. ankom Oslo 7. juni 1945, ble det allierte militærstyret i Norge formelt avviklet.

Kommandoenhet No. 5 Troop og No 10 Inter-allied Commando

Denne avdelingen hadde kjempet sammen med britiske styrker under invasjonen av den nederlandske øya Walcheren, ved innløpet til Schelde. Her led de store tap fram til februar 1945. Da ble imidlertid No. 5 Troop trukket ut og sendt tilbake til Eastbourne i England. I Norge hadde tyskerne trukket seg tilbake til Lyngen-linjen. Man så i en periode for seg et scenario med en delvis tysk tilbaketrekning fra Norge og en væpnet innmarsj av norske og allierte styrker nord for Dovre. Mannskapene i troppen skulle i så tilfelle settes inn sammen med de norske polititroppene i Sverige, delvis som befal for avdelinger av rikspolitiet og nevnte polititropper.

Kompani Linge-soldater i Bergen under feiringen. Det var disse soldatene som Jens Chr. Hauge angivelig mente hadde «vunnet freden» og var de som skulle hedres.

KNM «Stord» ankommer Tromsø den 16. mai 1945.

Den 1. mai ble derfor No. 5 Troop sendt med fly til Stockholm, hvor de av politiske grunner opptrådte i sivil. De kom til Norge med tog 9. mai. Senere samme måned ble mannskapene fordelt på de forskjellige distriktskommandoene. Troppen ble demobilisert 2. august 1945.

Marinen

For marinens vedkommende skjedde overføringene til norske baser gradvis fra 8. mai og fram til midten av august. Det var noen små seremonier og mottak der skipene kom inn, men det aller meste av fredsrusen hadde lagt seg da de norske marinefartøylene klappet til kai. Marinen hadde mistet flest stridende under krigen. Det var bare handelsflåten som hadde flere tap, men de ble beregnet som sivilister.

Etter krigen ble det en lang nedtur for de som trodde at de norske myndighetene skulle satse på marinen. Det var nå flyvåpenet som skulle få de største bevilgningene. Mange av skipene som den norske marinen overtok fra de allierte, ble værende i norsk tjeneste i flere tiår.

På mange måter er det forståelig at det norske folk hadde mer enn nok med seg selv og det å vende tilbake til et normalt liv, etter fem år med okkupasjon. De kunne ikke stå på bryggene, flyplassene eller jernbanestasjonene og ta imot hver eneste soldat som hadde kjempet. En annen sak var hva myndighetene gjorde overfor de som hadde vært i utlendighet og kjempet. Mange av de som sloss og var krigsseilere fikk Deltagermedaljen eller Krigsmedaljen. Deltagermedaljen ble tildelt de som

hadde vært i kamp, og Krigsmedaljen ble tildelt mange av krigsseilerne. Det finnes også andre medaljer som ble delt ut, som for eksempel Kong Haakons frihetskors. Frihetskorset ble tildelt en del nordmenn, men flest utenlandske personer som hadde gjort en helt spesiell innsats for Norges frihet. De fleste som fikk korset, var svensker og briter, men også amerikanere og personer fra andre vestallierte nasjoner fikk korset etter krigen.

Hva var så årsaken til at mange av de som kjempet i utlandet i tillegg til krigsseilerne, fikk en så smålig behandling av myndighetene? Her er det ikke noe klart svar, men mange har spekulert i at de norske politikerne med Arbeiderpartiet i spissen ville at det skulle være Hjemmestyrkenes innsats som skulle premieres. Hjemmefrontens ledelse med Jens Chr. Hauge i spissen, er beskyldt for å mene at det var de norske «gutta på skauen» og Kompani Linge som skulle eie seieren i Norge. Det var de som ble frontet i paradene under frigjøringen. Hverken kommandosoldatene, marinen, krigsseilerne eller flyvåpenet, skulle framheves som «de norske heltene». Om dette var baktanken, er vanskelig å si, men at det i praksis ble «gutta på skauen», Max Manus, Gregers Gram og Gunnar «Kjakan» Sønsteby som sto i sentrum for hyllesten, er vel ganske tydelig.

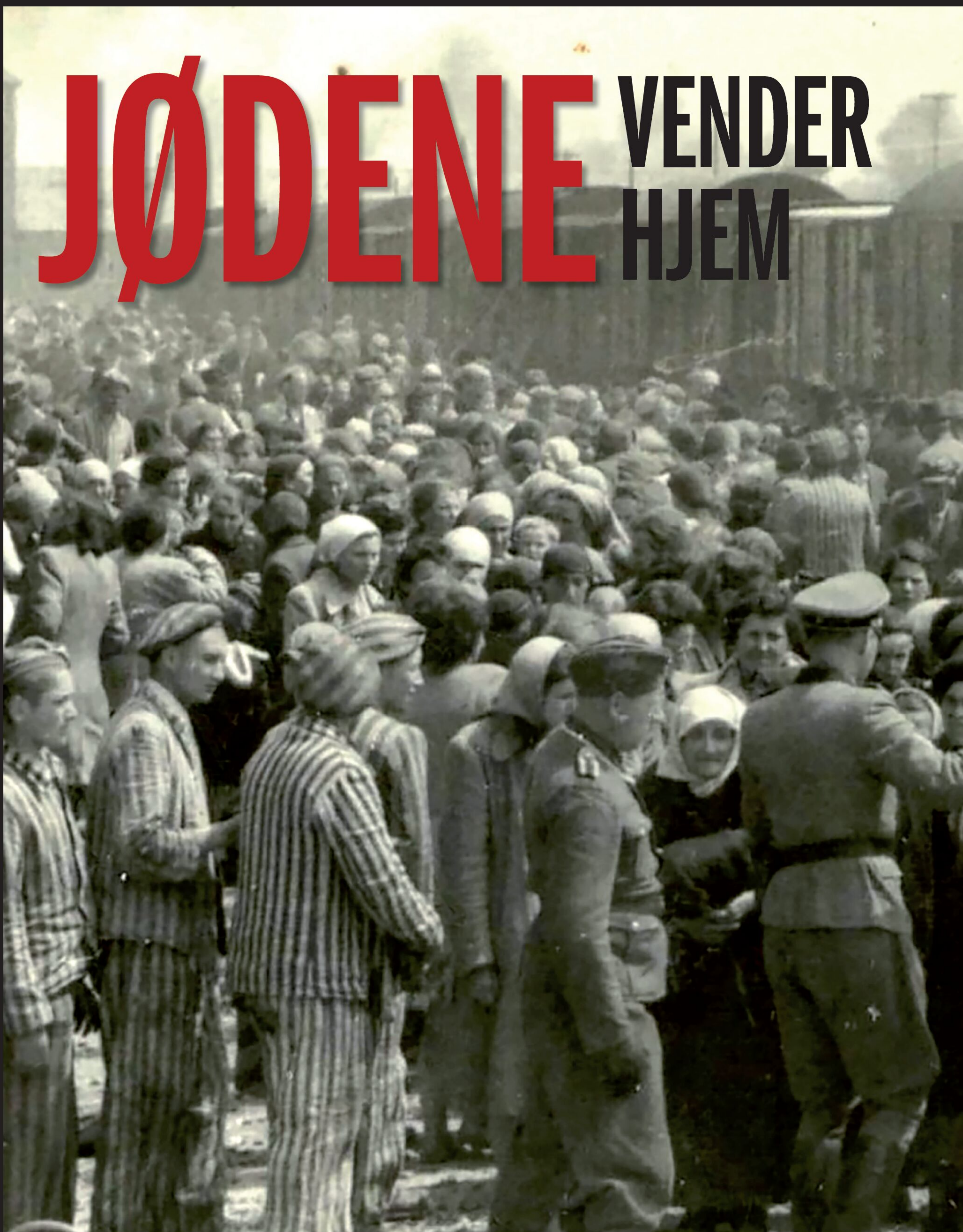
Selv i dag har vi en debatt der det etterlyses kvinnes innsats under krigen. Det er gått 80 år siden frigjøringen av Norge, og ennå er det vel ikke kommet en eneste film om norske kvinnelige helter fra andre verdenskrig. Kvinnes heltemodige innsats både ute og hjemme er blant krigens temaer som foreløpig ikke er tildelt tid og plass på stort lerret, noe de absolutt fortjener.

MEDALJER

Medaljene Deltagermedaljen (1) ble delt ut til de fleste som deltok i kampen for frigjøringen, som var rundt 80–100 000 personer mens, Kong Haakons frihetskors (2) var det noen få som fikk, de fleste utlendinger som bidro til frigjøringen. Krigskorset (3) med sverd ble delt ut til noen ganske få, blant annet til Milorg og Kompani Linge-soldatene, totalt 284 personer.

JØDENE VENDER HJEM

DS «Donau» under deportasjonen fra Oslo.

Den tyske okkupasjonen av Norge under andre verdenskrig hadde en ødeleggende effekt på det jødiske samfunnet. I 1942 var det omtrent 2100 jøder i Norge, og 773 av dem ble sendt til tyske konsentrasjonsleirer, hvor kun 37 overlevde. De fleste av dem som ikke ble deportert, rømte til Sverige, men noen få søkte tilflukt i Norge. Noen ble også internert i Berg fangeleir, hvor de ble nesten helt fram til okkupasjonen tok slutt.

Høsten 1942, mens utryddelsen av jøder raste over store deler av Europa, ble forfølgelsen av de norske jødene intensivert og systematisert. Den 6. og 7. oktober ble alle mannlige jøder over 15 år i Trondheim arrestert og sendt til Falstad fangeleir. Kvinnene og barna ble internert i to leiligheter i byen, og kort tid etter ble all jødisk eiendom beslaglagt.

En utløsende hendelse for at resten av Norges mannlige jøder ble arrestert og deportert rundt to uker senere, var drapet på en politimann på et tog til Halden den 22. oktober 1942. En grenselos og en gruppe jøder var på vei over grensen til Sverige, da de ble oppdaget av politimannen, som losen da drepte. Hendelsen ble feiltolket som et jødisk angrep og begjærlig brukt som et påskudd for arrestasjonene.

Natten til 26. oktober ble de mannlige jødene på Østlandet arrestert og sendt direkte til Berg fangeleir utenfor Tønsberg. Kvinnene måtte melde seg daglig til politistasjonen.

Jødene ble fraktet til Auschwitz med kuvogner og sendt rett i gasskamrene. Noen få slapp unna.

« IFØLGE FOLKE- TELLINGEN I 1946 VAR DET KUN 559 JØDER IGJEN I LANDET.»

Flere begynte å planlegge flukt til Sverige, mens andre tok kontakt med myndighetene for å forsøke å få frigitt sine mannlige slektninger eller på andre måter hjelpe til.

Natten til 26. november ble kvinnene og barna arrestert. Tidspunktet for arrestasjonen ble trolig valgt fordi det da var tilgjengelig skipskapasitet til å frakte jødene til Tyskland.

Deportasjonen

Den første deportasjonen av jøder fra Norge fant sted 19. november 1942, da 21 jøder ble sendt med skipet MS «Monte Rosa». Den største deportasjonen skjedde 26. november, da 555 jøder ble sendt ut av landet. 529 ble fraktet med DS «Donau» fra Oslo, mens 26 ble sendt med MS «Monte Rosa» samme dag.

Jødene fra Midt-Norge kom for sent til båtene og ble internert i Bredtvet fengsel til februar 1943, da 158 personer ble deportert med MS «Gotenland». Etter dette ble enkeltpersoner deportert. Totalt ble 772 jøder fra Norge sendt til Auschwitz. Der ble de fleste drept, inkludert kvinner og barn. 230 familier ble utslettet, og alle kvinner og barn ble gasset i hjel ved ankomst.

Bortsett fra noen få som levde i skjul, ble jødiske personer gift med

Jødehatet fra NS og mange nordmenn var tydelig på 1930-tallet, men slo ut i full blomst under nazistene i Norge.

ikke-jøder værende på Berg fangeleir fram til mai 1945, da de ble sendt til Sverige. Kun 37 overlevde.

Deportasjonene av norske jøder var en kortvarig prosess, delvis på grunn av det lave antallet, og det var ikke nødvendig å opprette gettoer eller tidlig definere hvem som var jøder som i andre land.

Av de 2100 jødene som bodde i Norge i 1940, rømte omtrent 1200 til Sverige. Mange, spesielt de i de sentrale områdene på Østlandet og i Trondheim, fikk varsel om de kommende arrestasjonene og klarte å gå i dekning. Det anslås at rundt 150

jøder ble innlagt på sykehus med ekte, overdrevne eller fiktive sykdommer høsten 1942. I Oslo var en liten gruppe kvinner aktive i å advare jøder om arrestasjonene, noe som blant annet gjorde at barna på det jødiske barnehjemmet unnslopp arrestasjon.

Vinteren 1942–1943 var kald, og flukten til Sverige var vanskelig. Rutene var

tilrettelagt for erfarne medlemmer av motstandsbevegelsen, ikke for gamle menn, gravide kvinner eller småbarn, som også var blant de jødene som slapp unna arrestasjonene. Flukten var en utfordring for alle involverte.

De jødiske flyktningene i Sverige var selvsagt bekymret for sine deporterte familier, samtidig som de ble hetset både i svensk presse og av nordmenn i Sverige. Det tok tid før den norske ledelsen i Sverige (den norske legasjonen i Stockholm) forsto at jødenes situasjon var annerledes enn andre flyktningers. Også svenske myndigheter tok initiativ for å få frigitt jøder fra Bredtvet som hadde tilknytning til Sverige, og 26 jøder ble reddet på denne måten.

Mot slutten av krigen forhandlet man fram at norske fanger i Tyskland skulle frigis, men da de hvite bussene kom for å hente dem, ble det klart at de få overlevende jødene ikke fikk være med.

Det jødiske samfunnet i Norge var kraftig svekket etter andre verdenskrig, både økonomisk og i form av menneskelige ressurser. Ifølge folketellingen i 1946 var det kun 559 jøder igjen i landet. Gjenoppbyggingen av det mosaiske samfunnet tok derfor lang tid, og i skrivende stund er det kun mellom 700 og 800 registrerte jøder i det norske samfunnet.

De hvite bussene skulle frakte norske krigsfanger hjem, men ikke jødene. Tyskerne ville ikke slippe jødene da de mente at «jødespørsmålet» ikke var løst.

UNDERSØKELSES- KOMMISJONENE

Da fredsrusen hadde lagt seg, var det på tide å se bakover til aprildagene i 1940. Regjeringen, Stortinget, Forsvaret og ikke minst folket, hadde behov for å se hva som kunne vært gjort annerledes. Kommisjonene skulle se på de sivile og militære sidene av tiden før invasjonen og ikke minst hva som skjedde under felttoget.

Mandat

Den første kommisjonen fikk i oppdrag å undersøke hvordan Stortinget, regjeringen, høyesterett, Administrasjonsrådet samt sivile og militære myndigheter forholdt seg både før og etter det tyske angrepet på Norge 9. april 1940. Formålet med arbeidet var å kartlegge årsakene til svikten i Norges beredskap før angrepet, samt vurdere i hvilken grad de kaotiske og uoversiktlige tilstandene som oppsto i etterkant, skyldtes feil eller mulig svik.

Innstillinger

Under ledelse av høyesterettsadvokat Gustav Heiberg utarbeidet kommisjonen i 1946–1947 seks innstillinger med tilhørende bilag. Disse omhandlet blant annet forsvars- og utenrikspolitikk før 9. april, beredskap, samt den politiske utviklingen i det okkuperte Norge fram til Administrasjonsrådet ble oppløst av rikskommissær Josef Terboven 25. september 1940. Kommisjonen vurderte også regjeringens aktiviteter i eksil i London.

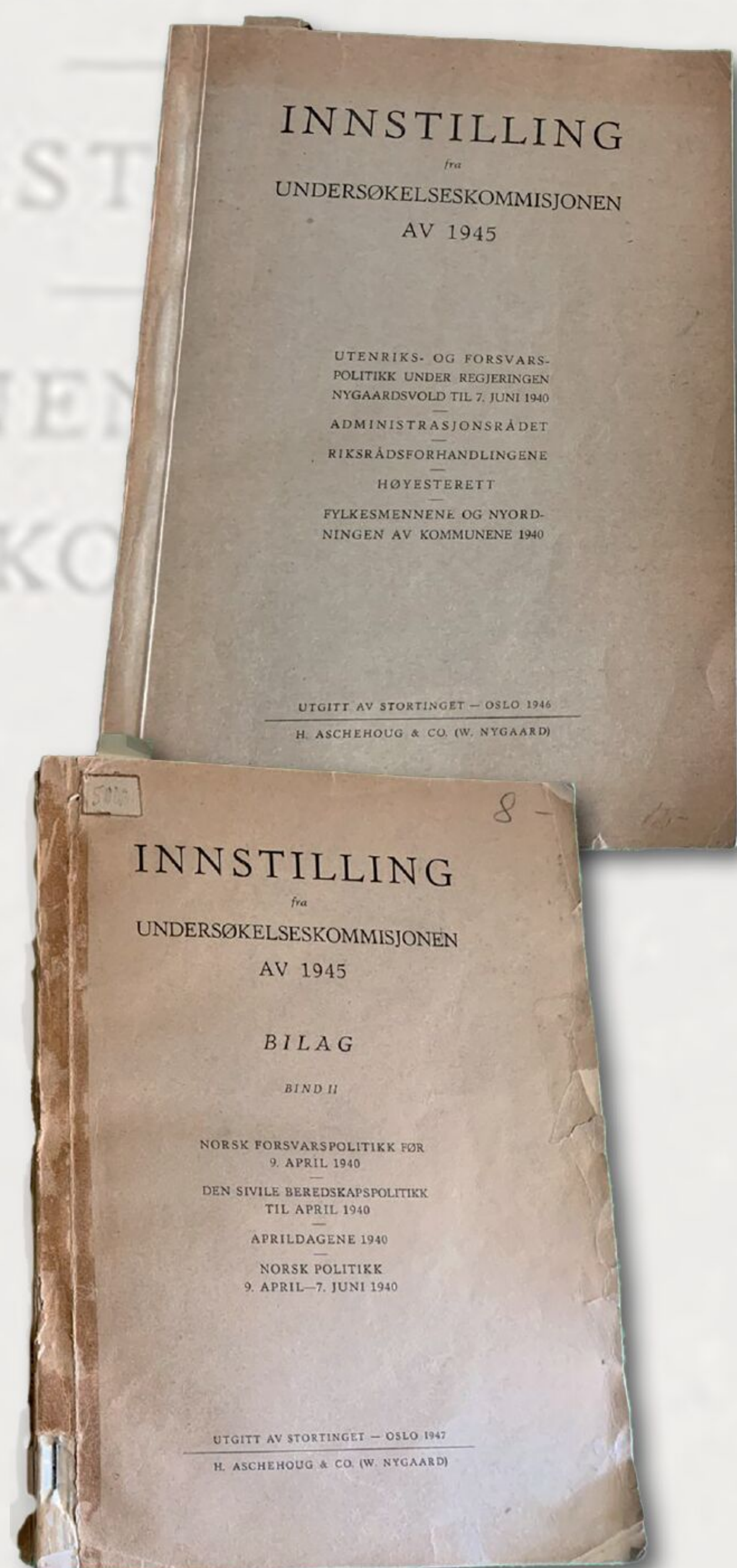
Kommisjonens kritikk

Kommisjonen rettet kritikk mot regjeringen for deres håndtering i forkant av det tyske angrepet, med særlig søkelys på utenriksminister Halvdan Koht, stortingsrepresentantene og presidentskapet. Til tross for denne

kritikken ble det ikke reist riksrettssak da innstillingene ble behandlet av Stortinget i 1947. Disse innstillingene, sammen med bilagene, utgjør viktige historiske kilder til hendelsene i 1940. Dessverre er denne kommisjonen opphavet til at Halvdan Koht fikk svært mye kritikk for sin nøytralitetslinje før krigen. Dette har hengt ved Koht, og han har i lang tid nærmest fått skylden for at tyskerne angrep Norge 9. april 1940. For enhver som ser dette i lys av ettertiden, bør det vært tindrende klart at en norsk utenriksminister ikke kan lastes for et slik overfall. De aller fleste ble spilt fullstendig ut da angrepet kom, og det gjorde også i Danmark. Ingen, hverken norske eller danske politikere, kunne fatte at Hitler-Tyskland skulle gå til det steg å angripe.

Den militære undersøkelseskommisjonen av 1946

Den militære undersøkelseskommisjon av 1946 ble opprettet gjennom en kongelig resolusjon 25. januar 1946 som en regjeringesnedsatt kommisjon. Den hadde til oppgave å undersøke de militære myndigheters rolle og handlinger både før og under det tyske angrepet på Norge 9. april 1940. Denne kommisjonen supplerte Undersøkelseskommisjonen av 1945, som kun vurderte de øverste militære ledernes ansvar. I tillegg fungerte kommisjonen som et rådgivende organ for den militære påtalemyndighet i

Den sivile undersøkelseskommisjonen av 1945.

saker om mulig tiltale mot offiserer for deres beslutninger. Kommisjonens rapport ble ferdigstilt i mai 1950, men først offentliggjort i 1978. Året etter ble den utgitt som NOU 1979:47, i serien Norges offentlige utredninger, med et forord av historikeren Olav Riste. Kommisjonen fant mange kritikkverdige forhold, men det førte ikke til at noen ble tiltalt for tjenesteforsømmelse.

DEN TYSKE UTBYGGINGEN AV NORGE

Tyskerleir i Stavern.

Da tyskerne pakket sammen og ble sendt hjem etter fem år med okkupasjon av Norge, lå landet igjen rikere enn da de kom den 9. april 1940. Riktignok var Øst-Finnmark og Nord-Troms sør til Lyngen brent ned og en del byer bombet i 1940, men totalt sett slapp Norge ganske lett unna. Landet ble ingen slagmark, slik som andre europeiske land.

Uniformen til
den halvmilitære
Organization Todt.

Albert Speer og Hitler.

Begrunnelsen for påstanden at Norge var rikere i 1945 enn i 1940, er at Norges bruttonasjonalprodukt allerede i 1946 var tilbake på 1939-nivået. Det skjedde ikke i noe annet europeisk land. Norge fikk økt energiproduksjonen med over 20 nye kraftverk og med det en økning av energiproduksjonen med over 30 prosent. Det hadde blitt bygget 432 kilometer ny jernbane, blant annet Sørlandsbanen ble ferdigstilt. Det ble lagt asfalt på mange hundre kilometer med vei i tillegg til nye veier, blant annet Riksvei 50 (nå E6), og vi hadde fått bygget ut telefonnettet betraktelig. Det ble bygget en rekke nye flyplasser, og de eksisterende ble oppgradert.

Totalt 310 nye kystfort for forsvar av kysten ble bygget, ubåtbunkere, havner og kaier ble oppført, i tillegg til et enormt antall nye bygg. Faktisk så var tilføringen av kapital og midler fra Tyskland betydelig større enn hva som ble tatt ut og sendt fra Norge. Vi hadde riktignok en minus på okkupasjonskontoen i Norges Bank på rundt elleve milliarder, men det overskred ikke alt som ble bygget. Det ble vanskelig for Gerhardsen-regjeringen å sette opp et regnskap som viste at den tyske okkupasjonen hadde kostet oss mye.

Vi mistet 10 000 nordmenn under krigen, og det er selvfølgelig et tap som ikke kan erstattes, men materielt sett kom Norge meget bra ut av det. Totalt fikk Norge 14,2 millioner dollar i erstatning, men da Marshall-hjelpen kom på 1950-tallet, falt erstatningskravet bort.

Hva var det så som gjorde at vi kom så godt ut av det? Ketil Gjørme Andersen som har skrevet boka *Hitlers byggherrer. Fritz Todt og Albert Speer*

i Norge, hevder at det er en åpenbar grunn til at den tyske okkupasjonen ble en økonomisk suksess for Norge. Det var **samarbeid og kollaborasjon**.

Tilfellet er at nordmenn i all hovedsak samarbeidet med okkupasjonsmakten om byggingen av de nesten 2000 byggeprosjektene som ble iverksatt her til lands. Nordmenn flest hatet Nasjonal Samling og Vidkun Quislings regjering, men samarbeidet med

Norske arbeidere bygger vei på Vesteröen fort ved Sandefjord.

tyskerne gikk ganske så fint. Nesten 100 000 nordmenn ble etterforsket for landssvik etter krigen. Det utgjør litt over tre prosent av befolkningen, men dette var i all hovedsak medlemmer av NS, frontkjempere, gestapister og norske nazister i sentrale posisjoner. Riktignok var landssvikoppgjøret i Norge det største i verden sett i forhold til folketall, men det skal vise seg at langt flere enn de tre prosentene av befolkningen samarbeidet godt og uten skrupler med den nazistiske okkupasjonsmakten.

På sitt høydepunkt høsten 1944 hadde den tyske avdelingen for byggearbeider Organization Todt (OT) nær 90 000 arbeidere i Norge. Arbeidsstokken besto av både frivillige, tvangsutskrevne lønnsarbeidere og krigsfanger, i tillegg til OTs egne ansatte. De frivillige og tvangsutskrevne kom fra Tyskland og cirka tjue andre land, med nordmenn som den største gruppa på nærmere 20 000. Flertallet av arbeiderne, over 50 000, var krigsfanger fra Sovjetunionen, Polen og Jugoslavia, samt noen tyske fanger og norske sivile fanger. Disse fangene ble generelt dårlig behandlet, og det var mange tilfeller av krigsforbrytelser. På toppen av dette kom en stor mengde norske arbeidere som jobbet for norske firmaer som var innleid på

«PÅ SITT HØYDEPUNKT HØSTEN 1944 HADDE DEN TYSKE AVDELINGEN FOR BYGGARBEIDER ORGANIZATION TODT (OT) NÆR 90 000 ARBEIDERE I NORGE.»

kontrakt med OT. Historiker Torgeir E. Sæveraas regner med at rundt 200–250 000 norske arbeidere var i sving for å dekke OTs behov for arbeidskraft i sin artikkel «OT, Wehrmacht og byggingen av Festung Norwegen». Antallet arbeidere i bygg og anleggsbransjen økte fra 69 000 i 1939 til 120 000 i 1940 og 147 000 i 1941, med fortsatt 100 000 ansatte i 1944.

«Brakkebaroner» og «stripete» nordmenn

Som vi ser, er det mange store byggeprosjekter tyskerne setter i gang. Da det i løpet av krigen ankom mellom 350 000 og 450 000 tyske soldater i tillegg til i overkant av 100 000 krigsfanger, var behovet for innkvartering enormt. Bare i

Oslo ble det bygget rundt 1400 «tyskerbrakker». Dette var trehus av enkel oppføring som dukket opp mange steder i landet. De var sammenleggbare moduler som kunne reises av folk som ikke var snekkere og fagkyndige.

I Norge er det mye skog som egnet seg godt til slik produksjon, og allerede i august 1940 hadde en rekke norske entreprenører meldt sin interesse for å produsere for tyskerne. Treindustrien fikk 60 prosent flere ansatte fra 1939 til 1942. Mange av disse såkalte «brakkebaronene» tjente mye penger på dette. Bønder var ofte involvert gjennom å levere tømmer og plank. Fanger og norske entreprenører satte opp brakker på løpende bånd. Det ble antagelig bygget mange tusen slike brakker. De ble brukt til både fangeleirer, garnisoner og som lager og verksteder. Det finnes ennå mange slike brakker rundt omkring i landet. Mange ble sendt til Finnmark for å dekke det store behovet for boliger etter nedbrenningen i 1944. Mange ble også solgt som hytter og hus, bygget om og isolert.

De som hadde deltatt i økonomisk samarbeid med okkupantene fikk relativt mild behandling i landssvikoppgjøret. Totalt fikk halvparten av de tiltalte en eller annen form for straff, mens kun én av fem tiltalte for økonomisk

En norsk arbeider på et tysk anlegg.

Den øverste kanonen på Batterie Nero på Nøtterøy da krigen var slutt. Hele anlegget ble bare halvveis ferdig.

landssvik ble straffet. Hovedårsaken var at det var vanskeligere å fastsette straffen i disse sakene. Å arbeide for okkupasjonsmakten var ikke straffbart i seg selv, med mindre arbeidet ble ansett å ha skjedd i unødvendig stor skala og med hensyn til egne interesser i stedet for å «holde hjulene i gang». Andre straffekriterier, som medlemskap i NS, var lettere å fastslå.

I landssvikoppgjøret etter krigen ble omtrent 16 000 nordmenn etterforsket for økonomisk landssvik, og omtrent 20 prosent av disse ble straffet. Dette var et lavt antall sammenlignet med de som ble straffet for ideologisk landssvik som medlemskap i Nasjonal Samling og lignende. Brakkebaronene ble alt i alt relativt mildt behandlet i rettsvesenet. Totalt ble 3355 personer straffet som krigsprofitører, av disse fikk 777 fengselsstraff eller tvangsarbeid, mens omtrent to tredjedeler slapp unna med bøter og inndragning av antatt fortjeneste.

Noen var selvfølgelig mer ivrige enn andre. Mange av dem som jobbet på anleggene, var tvangsutskrevet og måtte stille, mens mange også gjorde det helt frivillig. Det var selvfølgelig en vanskelig avveining

om man skulle jobbe for okkupasjonsmakten eller ikke. Problemet var åpenbart: Jobbet du ikke, fikk du ikke mat på bordet. Jobbet du, kunne du bli ansett for å være «stripete», altså en som gikk i tyskernes tjeneste.

Ved krigens slutt var nesten alle byggeprosjektene fullført, med unntak av jernbanelinjen som ennå ikke hadde nådd polarsirkelen, Polarjernbanen, og det store kystfortet Batterie Nøtterøy, eller Batterie Nero (Batterie 6/MAA 501), på Nøtterøy. Her jobbet det 1000 sovjetiske fanger og rundt 1100 frivillige norske arbeidere side om side helt fram til 8. mai 1945.

På mange måter kan vi si at den tyske kystfortbyggingen var vellykket da den helt klart virket avskrekkende på de allierte og det aldri kom noen storskala invasjon i Norge.

Det private næringslivet generelt

I næringslivet var det en begrenset samlet motstand mot okkupantene. Forskere forklarer dette med mangelen på organisasjon,

Brakkegarnisoner ble bygget over hele landet.

samhold og bindende regelverk for hvordan man skulle forholde seg til okkupasjonsmakten. Minst et par hundre tusen nordmenn arbeidet på tyske anlegg i løpet av krigen, noe som tilsvarte rundt en fjerdedel av den mannlige befolkningen i alderen 20 til 69 år. Enkelte selskaper hadde betydelig omsetning gjennom arbeid for okkupasjonsmakten. Et eksempel er byggefirmaet Høyer-Ellefsen fra Stavanger, som omsatte for 113 millioner kroner på tyske oppdrag. Til sammenligning var statens utgifter til helsepleie og sosiale formål 95 millioner kroner i samme periode. Ifølge en revisjonsrapport fra 6. april 1949 var fortjenesten på rundt 5,3 millioner kroner.

FRIGJØRINGEN AV NORGE

I år er det 80 år siden frigjøringen. 8. mai 1945 var fem lange år med undertrykkelse og okkupasjon i Norge over. De tyske militære styrkene la ned våpnene og den norske motstandsbevegelsen trådte fram fra hjemmestedene. Å frigjøre et land fra okkupasjon er ingen enkel operasjon, og den norske regjeringen, kongen og hjemmestyrkene hadde aldri gjort noe tilsvarende tidligere. Hvordan løste de det?

I dette bokasinet ser vi nærmere på alt som skjedde i Norge fra høsten 1944 og fram til ettersommeren 1945 – fra de siste luftkampene og frigjøringen av krigsfanger til landssvikoppgjør og ny regjering.

2025 / 199,90

ISBN: 978-82-8447-547-9

7 023060 627140

51024>

ORANGE